

Kitabın Adı

Selef-Halef Ayrılığında
Akâid Meseleleri Üzerine Notlar

Yazar

Abdullah Samed Afaracı

Kapak

Mahmut Şahin

Sayfa Düzeni ve Tashih

Nuhbe Yayınları

Matbaa

Step Ajans Matbaacılık
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No: 11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
stepajans@ stepajans.com
Matbaa Sertifika No: 12266

NUHBE YAYINLARI

Yayıncı Sertifika NO: 30798

Çiğdemtepe Mah. Değirmendere Cad. No:145 Yenimahalle - ANKARA

www.benlikitap.com

e-mail: benlikitabevi@hotmail.com

Nuhbe Yayınları Bir Benli Kitabevi Kuruluşudur

Selef-Halef Ayrılığında

Akâid Meseleleri Üzerine Notlar

Abdullah Samed Afaracı

İçindekiler

-Giriş.....	9
- Allah’u Teâla’nın Sıfatları Hakkında İleri Sürülen İddialar ve Ebubekir Sifil.....	13
- İbn Teymiyye “Allah Arşa Oturdu” demiş midir?.....	13
- Bu konuda İbn Teymiyye’ye atılan İftiralar.....	24
- Allah’u Teâla Rasûlullah (s.a.v)’i Arşa Oturtacak mıdır? Ebubekir Sifil’in İddiaları ve Cevaplar.....	49
- Selefin ve Âlimlerin, Mücâhid’in Sözü hakkındaki görüşleri.....	53
- Mücâhid’in Eseri Sahih midir?.....	62
- Mücâhid Kimdir?.....	66
- Sifil’in, Hanbeli Mezhebinin İtikatta Eşarî göstermeye çalışması ve İbn Huzeyme’ye attığı İftirası.....	69
- Sifil’in İbn Huzeyme’ye attığı İftirası.....	74
- Tembih.....	83
-Ebubekir Sifil’in Muhtelif Yerlerde İbn Teymiyye’ye attığı İftiralar.....	87
1- İbn Teymiyye Müşebbiheyi Savundu İftirası.....	87
2- İbn Teymiyye Mücessimeyi Savundu İftirası.....	96
3- Allah’u Teâla’nın Haddi/Sınırı meselesi.....	99
4- İbn Arabî’nin İbn Teymiyye’den Üstün Tutulması.....	101

- Bu Baptaki Son Söz.....	110
- M. Zâhid el-Kevserî ve Ebubekir Sifil.....	113
- el-Kevserî'nin Selef İmamlarına Karşı Tutumu.....	137
- el-Kevserî'nin Sıfat Naslarına Karşı Tutumu.....	143
- Cariye Hadisi.....	148
- Ehlişünnetin Uluvv Meselesindeki Mezhebi.....	163
- Tembih.....	180
- Sıfatlar Meselesiyle İlgili Bazı Mülahazalar.....	183
1- İmam Malik'in "İstiva Malumdur" Sözü Üzerine.....	183
2- Her Tevil Mezmûm mudur?.....	193
3- Kelâmî Bir Safsata Üzerine.....	210
- el-Kevserî ve Tabilerinin Müşebbiheyi Müşriklikten Kötü Görmelerinin Nedeni.....	227
- İlginç Bir Tevafuk.....	238
- el-Kevserî ve Bazı Hurafeleri.....	243
- el-Kevserî'nin Âlimlerin Eserleri Üzerindeki Teşviş ve Tahrifleri.....	245
1- İmam el-Eşârî'nin "el-İbâne an Usûli'd-Diyâne" Kitabı.....	245
- Bir İtiraz ve Cevabı.....	258
2- el-Kevserî İmam Ahmed'in Eserini İnkâr Eder.....	260
3- el-Kevserî'nin İmam ez-Zehebî'ye İftirası.....	272
- el-Kevserî'nin Âlimlerin Eserlerine Gölge Düşürmeye Çalışan Tabileri.....	275
1- Ahmed Hayrî'nin Numan el-Alûsî'ye Attığı İftira.....	275

2- Muhammed Emin'in Allame el-Muallimî'ye İftirası.....	278
3- Muhammed Avvame'nin el-Muallimî Hakkındaki İddiaları.....	282
- el-Kevserî Hakkındaki Son Söz.....	295
- Selef Dönemi ve İmam Ebu Hanîfe.....	297
- Tembih.....	324

Selef-Halef Ayrılığında

Akâid Meseleleri Üzerine Notlar

Giriş

Şüphesiz ki Allah'ın varlığının, zatının ve sıfatlarının taalluk ettiği akâid meseleleri, İslam dininin en önemli konusudur. İslamî ilimlerin en şerefli si tevhid ilmi olduğu gibi, cihat mertebelerinin en üstünü de tevhidi difa etmek, onu şirk ve bidat şaibelerinden korumaktır. Kur'an-ı Kerim'de ve sünneti seniyede varit olan yüzlerce nas (ayet-hadis), bu hususu beyan ederek İslam akâidini ortaya koymuştur. Bu noktada Allah'ı Teâla'nın ulûhiyeti gibi konularda açık naslar gelmiş, sıfatların keyfiyeti konusunda olduğu gibi bazılarında da meseleler müphem bırakılmıştır. Selef döneminden itibaren Cehmiyenin mihne/fitne vaktinde olduğu gibi bu meselelerde sert tartışmalar yaşanmış ve taraflar birbirlerini küfre girmekle bile itham etmiştir.

Burada ise biz, nasları ve dört imamın menhecini esas alarak asıllara bağılı kalıp, bu bapta ki bazı meselelere değineceğiz. Bu noktada neyin doğru ve yanlış olduğuna, bu kıstas doğrultusunda bakmaya çalışacağız.

Burada:

- İbn Teymiyye'ye atılan bazı iftiraları ela alarak konuya giriş yapacak, sıfatlar bahsinde varit olan bazı hadislere değineceğiz.

- Sonra yüzlerce Ehlişünnet imamına tan etmesiyle bilinen ve fikirleri ülkemizde her geçen gün yayılan M. Zâhid el-Kevserî kimdir ve âlimler tarafından tenkit edilen yönleri nelerdir, bunlara değineceğiz.

- el-Hatîb el-Bâğdâdî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi ırzlarına kadar dil uzatılan âlimleri ve 400'den fazla icmaya muhalefet ettiği söylenerek şanına leke sürülen İmam eş-Şâfi'i'yi bu töhmetlere karşı savunacağız.

- Sonra Ebu Hanîfe, Mâlik ve eş-Şâfi gibi imamların sahihleyip kabul ile telakki ettikleri Cariye hadisini ele alacak ve haberî sıfatlar hakkında bazı noktalara temas edeceğiz.

- İmam Ahmed'in "er-Reddu alâ'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye" kitabı ile el-Eşarî'nin "el-İbâne" isimli eserine değinecek ve bunlar üzerinde oluşturulan şüphelere cevaplar vereceğiz.

- İmam Ebu Hanîfe hakkında ortaya atılan iddiaları zikredip, onun Cehmî olması yönündeki sözleri reddedecek ve bunların tarihi arka planına değineceğiz.

Başta İbn Teymiyye dediğimiz için burada onun müdafaası için bu satırları yazdığımız düşünülebilir. Fakat konular okundukça bunun muhtasar bir Selef/Ehlişünneti Hâssa müdafaası olduğu görülecektir.¹

¹ Ömer Nasuhi Bilmen Selefiyye hakkında şöyle demiştir: *"Fırka-i Nâciye: Selefiyye, Maturidiye ve Eş'ariye nâmıyla üç zümreye ayrılırlar.*

1- **Selefiyye:** Selefi ümmetin, ulemâi tabiinin tarikına sâlik olan zatlardır. Bunlar Kur'an-ı Kerim ile ehâdisi nebeviyenin ihtiva

Ağırlıklı olarak nakd-red türünde hazırladığımız bu yazı serisini okumayı, ilgili ilim talebeleri dışında avamdan olan kardeşlere tavsiye etmiyoruz.

Bu konuları ele almamızdaki gaye, bize yöneltilen bazı soruları cevaplamak, bu konuda aldatılan bazı kardeşlere yardımcı olmak ve sureti haktan görünen kimi maskeleri indirmektir. Nitekim İmam Ahmed’e bir ilim ehli: “*Ey Ebu Abdullah, bana ‘falan yalancıdır, filan zayıftır’ demek ağır geliyor.*” deyince, imam şöyle demiştir: “*Eğer sen susarsan, ben susarsam cahil doğruyu yanlıştan ne zaman ayırt edecek?*”²

ettiği naklî, akli berâhîn ile akâidi İslâmiyeyi ispat ederler. Müteşabihattan olan ayetlerin manalarını ilmi ilâhîye havale ederek, bunları tevilden ihtiraz ederler (kaçınırlar). Kitap ve sünnet ile sabit ve ashâbı kiramın ittifaklarını haiz olmayan meselelere dalmazlar. Eslem olan tarik de budur.

2- **Maturidiye:** Hanîfiyyu’l-mezhep olanların kısmı a’zamı (büyük kısmı) Maturididir. Hanefîlerin kudeması (evvelkileri) Selefiyye mezhebinde idiler.

3- **Eş’ariye:** Mâlikî, Şâfiî mezheplerinde bulunanların çoğu Eş’ariyedir. Bunların kudeması Selefiyye mezhebinde idiler. Hanbeliyyu’l-mezhep olanların kısmı a’zamı Selefiyye, bir kısmı da Eş’ariyedir.” (Muvazzah İlm-i Kelâm 22-23).

² İbn Recep; Şerhu İleli’t-Tirmizî 2/350, Mektebetü’l-Menâr, 1. baskı.

Allah’u Teâla’nın Sıfatları Hakkında İleri Sürülen İddialar ve Ebubekir Sifil

İbn Teymiyye “Allah Arşa Oturdu” demiş midir?

Bilinmelidir ki bilim sahasının değişmez kuralları olduğu gibi, İslamî ilimlerin de değişmez kuralları vardır. Bilimde nasıl ki göreceli durumlar varsa, İslamî ilimlerde de göreceli meseleler vardır. Kimyada elementlerin yapı taşları hakkında tespit edilmiş nasıl sabit formüller varsa, hadis ilminde de tespit edilmiş sabiteler vardır. Mesela kimyada 2 hidrojen 1 oksijen atomundan meydana geldiği tespit edilen suyun (H₂O), 2 azot 3 demirden oluştuğu iddia edilebilir mi?

İslamî ilimler de böyledir. Hadis ilminde bir hadisin sahih olup olmadığını, formül tabiriyle yapı taşının hangi atomlardan teşekkül ettiğini o işin kimyagerleri, yani hadis âlimleri bilecektir. Bütün kimyagerlerin üzerinde ittifak ettiği formüller vs. nasıl ki kesin sabiteler kabul edilecekse, bütün muhaddislerin sıhhatinde ittifak ettiği hadisler de kesin hadisler cümlesinden addedilecektir. Tıpkı âlimlerin altın silsile dedikleri Mâlik - Nâfi - İbn Ömer yoluyla gelen hadislerde olduğu gibi.³

³ İmam el-Buhâri: “*Bütün isnatların en sahihi Mâlik - Nâfi - İbn Ömer isnadıdır.*” der. (İbnu’s-Salâh; Ulûmu’l-Hadîs 16).

Bununla birlikte bilimde ve İslamî ilimlerde kesin gerçekler olup-olmadığı erbabı arasında tartışmalı konular da vardır. Bunların hakikati ya zamanla anlaşılmakta veya kanıtların yetersizliğinden bazıları müphem kalmaktadır. Tıpkı tıpta fayda verdiği düşünülen kimi ilaçların yıllar sonra yapılan araştırmalar neticesinde zararlı olduğunun tespit edilmesi gibi. Bazı âlimlerin kitaplarında nakledildiği için sahih sanılan hadislerin, daha sonra yapılan tahkik neticesinde uydurma olduğunun anlaşılması gibi. Yine sıfatlar bahsindeki nasların keyfiyetinin müphem kalması gibi.

Birazdan değineceğimiz konular da, işte bu türdendir. Yani kanıtların netliğiyle üzerinde ittifak edilen muhkem bir mesele değildir meselemiz. Aksine delillerin birbirine benzediği, akıl sınırlarını aşan ve keyfiyetinin kavranamadığı bir meseledir bu. Yani Allah’u Teâla’nın sıfatlarına, bizzat onun mukaddes zatına taalluk eden gaybiyatın konusudur bu.

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

“Rahman Arşa istiva etti.”⁴

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

“O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O (her şeyi) işiten ve görendir.”⁵

İşte bu noktada bir âlim hakkı arama kastıyla şerî deliller üzerinde içtihat edip hata edebilmektedir. Bu konuda varit olan nasların değerlendirmesini yaparken bazen tespitte, bazen tenzihte hata edebilmektedir. Bazı Hanbeli ve Eşari-Maturidi âlimlerde olduğu gibi. Naslarda belirtildiği üzere

⁴ Taha 5.

⁵ eş-Şura 11.

âlim, hakkı arzulayarak yaptığı içtihadta isabet ederse iki sevap, hata ederse bir sevap kazanır.⁶

Şimdi görüşlerine değineceğimiz İbn Teymiyye de bu âlimlerden biridir.

İbn Teymiyye Hanbeli mezhebi âlimlerinden olup, Selefiyye itikadı üzeredir. Kendisi Moğollara, Şiilere, Bâtınilere, vahdeti vücudcular gibi gulat-ı sufilere ve felsefecilere karşı hayatı boyunca mücadele vermiş bir âlimdir. Onun bu kesimlere karşı sergilediği mücadele Eşari ve Maturidi âlimlerince de takdir edilmiştir.⁷

İbn Teymiyye sahanın adamı, kalem ve kılıç meydanlarının kahramanıdır. Bu nedenle hasmı da çoktur, dostu da. O, makamı veya maaşı düşünen bir ilahiyatçı olmadığı gibi, minberden yanmaz kefen satan Cübbeli Ahmed gibi bir din taciri de değildir. Bilakis o, Selef gibi ilmi amele döken, dini amelî sahada tatbik eden rabbani bir âlimdir. Takiyuddin es-Subkî gibi hasımları başta olmak üzere Ehlisünnet âlimleri buna şahitlik etmişlerdir.⁸

İbn Teymiyye Selefiyye itikadı üzere olduğu için sıfatlar meselesi gibi konularda Eşari âlimleriyle de tartışmıştır. Muhaliflerince sözleri anlaşılamamış veya bunlar kasıtlı veya kasıtsız yanlış manalara çekilmiştir. Kimisi haset ettiği için söylemediği sözleri ona isnat etmiş veya onun Seleften aktardığı kavilleri çarpıtmıştır.

⁶ Bkz. el-Buhârî; İ'tisam, 21 ve Müslim; Akdiye, 15.

⁷ Daru'l-İman yayınlarından çıkan "Mecmuu'l-Feteva" mukaddimesinde sözlerini kaydettiğimiz gibi, hasımları da dâhil birçok âlim onun büyük bir âlim ve "şeyhülislam" olduğuna şahitlik etmiştir. Ona "şeyhülislam" diyerek yâd eden 100 civarında meşhur âlimin sözleri için, Şafii mezhebi âlimi İbn Nâsiriddin ed-Dimeşkî'nin "er-Reddü'l-Vâfir" isimli kitabına bakılabilir.

⁸ es-Subkî'nin bu itirafı için bkz. İbn Hacer; ed-Durerü'l-Kâmine 1/186, İbn Receb; Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile 1/340 ve İbn Nâsiriddin; er-Reddü'l-Vâfir 100.

Allah’u Teâla’nın Arşa oturması meselesi de bu misallerden biridir. Ebubekir Sifil ve Cübbeli Ahmed gibi bazı İbn Teymiyye düşmanları bunu dile getirmekte ve bu nedenle merhumun tekfiri, dalaleti ve Mücessime mezhebinden olduğu gündem edilmektedir.

Öyleyse:

1- Ona nispet edilen bu söz doğru mudur?

2- Doğruysa bu sözün dindeki kaynağı nedir?

3- İbn Teymiyye bunu söylemişse, tecsim fikrini yerleştirmek için mi söylemiştir?

Burada bu soruların cevaplarını bulmaya çalışalım.

İbn Teymiyye’ye bu sözün nispet edilmesi onun Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den şu hadisi nakletmesi sebebiyledir:

إِنَّ عَرْشَهُ أَوْ كُرْسِيَّهُ وَسِعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَإِنَّهُ يَجْلِسُ عَلَيْهِ فَمَا يَفْضُلُ مِنْهُ قَدْرُ أَرْبَعَةِ أَصَابِعٍ أَوْ فَمَا يَفْضُلُ مِنْهُ إِلَّا قَدْرُ أَرْبَعَةِ أَصَابِعٍ وَإِنَّهُ لَيَطُ بِهَ أَطِيطُ الرَّحْلِ الْجَدِيدِ بِرَاكِبِهِ

“O’nun Arşı veya Kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır. O, bunun üzerine oturmuş ve onda dört parmak kadar bile boş yer kalmamıştır -veya onda sadece dört parmak kadar yer kalmıştır-.”⁹ Şüphesiz ki o, O’nun (azameti) ile yeni bir semerin binicisiyle gıcırdadığı gibi gıcırdar.”

Mecmuu’l-Feteva (16/435)

Evet, İbn Teymiyye’ye nispet edilen bu iddianın sebebi, sadece bu hadisi nakletmesidir. Bunu ise o, tecsim fikrini yerleştirmek için değil, birazdan göreceğimiz gibi tecsim fikrine kayanların delillerini nakletme ve onları tenkit etme sadedinde nakletmiştir.

⁹ İki ifade de rivayetlerde sabit olup, burada İbn Teymiyye tarafından kaydedilmiştir.

Peki, bu hadisin kaynağı nedir?

Bu hadisi el-Bezzâr el-Müsned’de (325), et-Taberî Tefsirinde (5/400), İmam Ahmed’in oğlu Abdullah es-Sünne’de (570-587), ed-Dârakutnî Kitâbu’s-Sıfât’ta (35) ve Ziyaüddin el-Makdisi el-Ehâdisu’l-Muhtâra’da¹⁰ (151-154) rivayet etmişlerdir.

İbn Kesir, Tefsirinde hadisi farklı bir varyanttan rivayet ettikten sonra şöyle demiştir: *“Bu hadisi el-Bezzâr Müsnedinde, Abd b. Humeyd ve et-Taberî Tefsirlerinde, et-Taberânî ve İbn Ebî Âsım Sünnelerinde rivayet etmişlerdir... et-Taberî, Abdullah b. Halîfe’nin Ömer’den naklettiği hadisine itimat etmiştir.”*¹¹

et-Taberî’nin naklettiği hadisin lafzı şöyledir: **“O, Arşın üzerine oturur ve ondan dört parmak bile boş yer kalmaz.”**¹²

İbn Kesir’in işaret ettiği Abdullah b. Halîfe yukarıda İbn Teymiyye’nin naklettiği hadisin ravidir. İsnatta *“neredeyse tanınmayacaktı”* denilerek hakkında konuşulan tek ravi odur.¹³ Ne var ki güvenilirliğini ifade eden kayıtlar olmayıp hakkında sadece bu söz bile olsa, hadis ilmi açısından bu onun zayıflığına delalet etmezdi.

- Bununla birlikte İbn Hibbân onun güvenilir olduğunu belirtmiştir.¹⁴

¹⁰ Ziyaüddin el-Makdisi (v.643/1245) bu eserinde sahih hadisleri koymayı şart koşturmuş. Thk. Abdülmelik b. Abdullah, 4. baskı. Muhakkik bu hadise hasen hükmü vermiştir.

¹¹ Tefsiru İbn Kesir 1/520, 521; Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye 1. baskı. İbn Kesir hadisi garip görmüştür.

¹² Tefsiru’t-Taberî 5/400. Thk. Ahmed Şakir.

¹³ Bkz. ez-Zehebî; Lisânu’l-Mizân 9/338, no: 1344.

¹⁴ Bkz. es-Sikât 5/28, no: 3683. Ayrıca bkz. Lisânu’l-Mizân 9/338, no: 1344.

- el-Mizzî onun Ömer ve Câbir *radiyallahu anhumâ* gibi sahabilerden hadis rivayet ettiğini söylemiş ve İbn Hibbân'ın onu sika raviler arasında zikrettiğini belirtmiştir. İbn Mâce'nin de ondan hadis rivayet ettiğini ve onun tanınan birisi olduğunu kaydetmiştir.¹⁵

- el-Heysemî Mecmau'z-Zevâid'de onun ve bu hadisi nakleden tüm ravilerin sika/güvenilir olduğunu belirtmiştir.¹⁶

- Hâfız İbn Hacer onun “makbul” olduğunu söylemiş¹⁷ ve Ömer (r)'dan naklettiği başka bir hadisini sahih saymıştır.¹⁸

- İmam Ahmed'in oğlu Abdullah -ki ittifakla sika bir imamdır-¹⁹ İbn Teymiyye'nin naklettiği bu hadisi babasının da içinde bulunduğu Abdullah b. Halîfe yoluyla mevkuf olarak Ömer (r)'dan rivayet etmiştir.²⁰ Sonra hadisi bir daha rivayet edip şunu aktarmıştır: *“Bu hadis bir adamın yanında nakledilince adam ürperdi ve babam onu Vekî'e bildirdi. Vekî bunu duyunca kızdı ve şöyle dedi: Biz el-A'meş ve Süfyan es-Sevri'yi idrak ettik de onların bu hadisleri rivayet ettiklerini ve bunları inkâr etmediklerini gördük.”*²¹

- ez-Zehebî bu hadis için şöyle demiştir: *“Ebu İshak es-Sebî, el-A'meş, İsrâil, Abdurrahman b. Mehdî, Süfyan es-Sevri, Ebu Ahmed ez-Zübeyri, Vekî, Ahmed b. Hanbel ve*

¹⁵ Bkz. el-Mizzî; Tehzîbu'l-Kemâl 14/456, no: 3245.

¹⁶ Bkz. Mecmau'z-Zevâid 10/245.

¹⁷ Bkz. Takribu't-Tehzib 1/503, no: 3294.

¹⁸ Bkz. Netâicu'l-Efkâr 4/126.

¹⁹ Onun güvenilir olduğunu belirten âlimlerin başında babası İmam Ahmed gelir. Âlimlerin onun hakkındaki sözleri için bkz. Suâlâtü's-Sülemî li'd-Dâraikutnî 214, Tarihu Bağdat 11/13, Tabakâtü'l-Hanâbile 2/5, Tehzîbu'l-Kemâl 14/285, Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 13/516 ve Ğâyutu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ 1/408; İbnu'l Cezerî. İlerde el-Kevserî'nin Ehlisünnete muhalefet ederek onu tekfir ettiğine değineceğiz.

²⁰ Bkz. es-Sünne; hadis no: 570. Thk. Âdil Âl-i Hamdân.

²¹ A.g.e. hadis no: 571.

diğerleri gibi zikri ve sayıları uzun sürecektir hidayet kâdili âlimler bu hadisi kabul ile telakki etmiş ve tahdis edip inkâr etmemişken, biz kimiz ki bunu inkâr edelim?! Bilakis biz ona iman ediyoruz.”²²

Göröldüğü gibi hadisi pek çok imam sahîhlemiş ve bunu telakkî bi'l-kabûl/kabul ile telakki etmişlerdir. İşte İbn Teymiyye'nin naklettiğı hadis aslı budur.

Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'den Allah'u Teâla'nın Arşa veya Kürsüye oturması hakkında başka hadisler de nakledilmiştir. Bunlardan sahîh kabul edilen bir hadiste Rasûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى لِلْعُلَمَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِذَا قَعَدَ عَلَى كُرْسِيِّهِ لِقَضَاءِ عِبَادِهِ، إِنِّي لَمْ أَجْعَلْ عَلَيَّيْ وَحَكْمَتِي فِيكُمْ إِلَّا وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَغْفِرَ لَكُمْ عَلَى مَا كَانَ مِنْكُمْ وَلَا أَبَالِي

“Allah'u Teâla kıyamet günü kulları hakkında hüküm vermek için Kürsüsüne oturduğu zaman âlimlere şöyle buyuracaktır: Şüphesiz ki ben ilmimi ve hikmetimi ne yapmış olursanız olun önemsemeden, yalnızca sizi bağışlamayı dilediğim için sizde kıldım.”

Bu hadisi et-Taberânî el-Mu'cemu'l-Kebîr'de (1381), el-Münzirî et-Terğib ve't-Terhib'de (131) rivayet etmişlerdir. el-Münzirî ravilerin sika olduğunu belirtmiş, İbn Kesir “*isnadı ceyyid/iyidir.*”²³ demiş ve “*et-Taberânî'nin bu hususta rivayet ettiğı hadis ne kadar da güzeldir.*” diyerek hadisi nakletmiştir.

el-Heysemî hadis için “*ricali sika kabul edilen kimselerdir.*”²⁴ demiş, el-Bûsîrî el-İthaf'da (7937) “*et-Taberânî sika ravilerle rivayet etti.*” demiştir.

²² el-Arş 2/155, no: 99; el-Câmiatu'l-İslamiyye, 2003. Aynı şekilde hadisi el-Uluvv (392) kitabında da bu imamları zikrederek nakletmiştir.

²³ Tefsiru İbn Kesir 5/272.

²⁴ Mecmau'z-Zevâid 1/126.

es-Suyûtî el-Leâî el-Mesnû'a'da (1/202) “*isnadında bir beis yoktur.*” demiştir. eş-Şevkânî ise hadis için es-Suyûtî'nin “*ricali sika kabul edilen kimselerdir.*” dediğini nakletmiş, sonra hadisin başka tariklerden de nakledildiğini söylemiştir.²⁵

Ahmed Şakir İbn Kesir Tefsirinin muhtasarında hadisi nakletmiş ve İbn Kesir'in “*isnadı iyidir*” sözüne düştüğü notta el-Heysemî'nin ifadesini nakletmiştir.²⁶

Şuayb el-Arnaût İbn Kesir Tefsirinin tahkikinde el-Heysemî'nin sözünü naklederek hadisi zayıflamamıştır.²⁷ Yine es-Sâbûnî bu tefsirin muhtasarında hadisi nakletmiş ve İbn Kesir'in hadisi sahihlediği yukarıdaki ifadesini dipnotta nakletmiştir.²⁸

Yusuf el-Karadâvî el-Munzirî'nin et-Terğib'i üzerine yazdığı el-Muntekâ'da (53) onun hadisi sahihlemesine katılmış ve buna düştüğü notta, o da el-Heysemî'nin sözünü nakletmiştir.²⁹

Görüldüğü gibi Allah'u Teâla'nın oturmasından bahseden bu hadisi birçok âlim sahihlemiş ve buna itiraz etmemiştir.

Ebu Davud ise Sünen'inde Cehmiyyeye ret babında şu hadisi rivayet etmiştir:

²⁵ Bkz. el-Fevâidu'l-Mecmûa 292.

²⁶ Bkz. Umdetu't-Tefsir (2/522).

²⁷ Bkz. 5/244.

²⁸ Bkz. 2/469.

²⁹ Hâfız Ebu İshâk en-Nâcî (v.900/1495) el-Münzirî'nin bu eseri üzerine “Acâletu'l-İmlâ” isimli eserini yazarak hadisler hakkında yaptığı hatalardan bahsetmiş, ama bu hadis noktasında bir uyarıda bulunmamıştır. Bütün bunlarla birlikte el-Elbânî hadisi bir raviden dolayı uydurma kabul etmiştir. (Bkz. ed-Daîfe 867).

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَأَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الرَّيَّاطِيُّ، قَالُوا: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَ أَحْمَدُ: كَتَبَنَاهُ مِنْ نُسخَتِهِ وَهَذَا لَفْظُهُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْحَاقَ، يُحَدِّثُ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عُثْبَةَ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْرَابِيٌّ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، جُهِدْتَ الْأَنْفُسَ، وَضَاعَتِ الْعِيَالُ، وَنَهَكَتِ الْأَمْوَالُ، وَهَلَكْتَ الْأَنْعَامُ، فَاسْتَسْقَى اللَّهُ لَنَا فَإِنَّا نَسْتَشْفَعُ بِكَ عَلَى اللَّهِ وَنَسْتَشْفَعُ بِاللَّهِ عَلَيْكَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَيْحَكَ أَتَدْرِي مَا تَقُولُ؟» وَسَبَّحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَا زَالَ يُسَبِّحُ حَتَّى عَرَفَ ذَلِكَ فِي وَجْهِهِ أَصْحَابِهِ، ثُمَّ قَالَ: «وَيْحَكَ إِنَّهُ لَا يُسْتَشْفَعُ بِاللَّهِ عَلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ، شَأْنُ اللَّهِ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِكَ، وَيَحَكَ أَتَدْرِي مَا اللَّهُ، إِنَّ عَرْشَهُ عَلَى سَمَاوَاتِهِ لَهَكَذَا» وَقَالَ بِأَصَابِعِهِ مِثْلَ الْقَبَةِ عَلَيْهِ «وَإِنَّهُ لَيَطُطُ بِهِ أَطِيطُ الرَّحْلِ بِالرَّاكِبِ» قَالَ ابْنُ بَشَّارٍ فِي حَدِيثِهِ: «إِنَّ اللَّهَ فَوْقَ عَرْشِهِ، وَعَرْشُهُ فَوْقَ سَمَاوَاتِهِ» وَسَاقَ الْحَدِيثَ، وَقَالَ عَبْدُ الْأَعْلَى: وَابْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عُثْبَةَ، وَجُبَيْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ وَالْحَدِيثُ بِإِسْنَادِ أَحْمَدَ بْنِ سَعِيدٍ هُوَ الصَّحِيحُ وَافَقَهُ عَلَيْهِ جَمَاعَةٌ مِنْهُمْ يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، وَعَلِيُّ بْنُ الْمَدِينِيِّ، وَرَوَاهُ جَمَاعَةٌ عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، كَمَا قَالَ أَحْمَدُ، أَيْضًا وَكَانَ سَمَاعُ عَبْدِ الْأَعْلَى، وَابْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ مِنْ نُسخَةٍ وَاحِدَةٍ فِيمَا بَلَغَنِي.

“Cubeyr b. Mut'im'den: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in huzuruna bir bedevi gelip şöyle dedi: “Ya Rasûlallah! Nefisler sıkıntıda, çoluk-çocuk yitirildi, mallar tükendi, hayvanlar helak oldu. Bizim için Allah Azze ve Celle'den yağmur iste. Biz bu hususta seni Allah'a şefaathçi kılıyoruz. Allah'ı da sana şefaathçi kılıyoruz.”

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bunun üzerine şöyle buyurdu: “Yazık sana! Sen ne dediğini biliyor musun?” Sonra: “Subhanallah!” dedi ve bunu demeye devam etti. Nihayet bu öfkeden duyulan endişe orada bulunan sahabilerinin yüzünde de belirmeye başladı. Sonra şöyle buyurdu: “Yazık sana! Bil ki Allah yarattıklarından hiçbirisi için aracı kılınmaz. Allah'ın

şanı bundan yücedir. Yazık sana! Sen Allah kimdir biliyor musun? Onun Arşı semaların üzerinde şu şekildedir” buyurdu ve parmaklarıyla kubbe gibi bir şekil yaptı. Sonra: “Şüphesiz ki Arş, O’nun (azameti) ile yeni bir semerin binicisiyle gıcırdadığı gibi gıcırdar” buyurdu.

Hadisin ravisi İbn Beşşâr bunu: “Allah Azze ve Celle Arşının fevkindedir/üstündedir, Arşı da semevâtının üstündedir” diyerek rivayet etti.

(Ebu Davud der ki) Hadis Ahmed b. Said’in isnadı ile sahihtir. Buna, aralarında Yahya b. Maîn ile Ali İbnu’l-Medîni’nin de bulunduğu bir topluluk muvafakat etmiştir. Yine bir topluluk bunu Ahmed’in dediği gibi İbn İshak’tan rivayet etmiştir.”

Sünen-i Ebî Davud (4726)

Yine bu hadisi el-Buhâri et-Tarihu’l-Kebir’de (2/224),³⁰ et-Taberânî el-Mu’cemu’l-Kebîr’de (2/128), İbn Ebî Âsım es-Sünne’de (575), İbn Ebî Şeybe el-Arş’ta (11), İbn Ebî Hâtim et-Tefsir’de (14078), ed-Dârakutnî es-Sıfât’ta (38-39), İbn Abdilber et-Temhid’de (7/141) ve et-Tebrîzi Mişkâtü’l-Mesâbih’te (5727) zayıflığına işaret etmeksizin nakletmişlerdir.³¹

Ebu Davud’un bu rivayetinde “oturma” lafzı sarahaten zikredilmese de, ifade ettiği mana ortadadır: **“Yazık sana! Sen Allah kimdir biliyor musun? Onun Arşı semaların üzerinde şu şekildedir” buyurdu ve parmaklarıyla kubbe gibi bir şekil yaptı. Sonra: “Şüphesiz ki Arş,**

³⁰ el-Buhâri yukarıdaki hadisi rivayet eden Cubeyr b. Mut’im’den yine şu hadisi nakletmiştir: **“Allah semevâtının fevkindeki Arşının üzerindedir.”** (Halku Efâli’l-İbâd 105).

³¹ Bununla birlikte bazı muhakkikler hadisin senedinde zayıflık olduğunu belirtmişlerdir. Bkz. el-Münzirî; Muhtasar Sünen-i Ebî Davûd 3/548, no: 4559/4726.

O’nun (azameti) ile yeni bir semerin binicisiyle gıcırdadığı gibi gıcırdar” buyurdu.”

Eşari mezhebine bağlı el-Hattâbî bu hadisi sabit kabul etmiş ve onun bu hadisi kabul ettiğine el-Beyhakî el-Esmâ ve’s-Sıfât’ta işaret etmiştir.³²

Yine kelâmcıların piri İbn Fûrek, eş-Şa’bî’den bu rivayetin bir benzerini nakletmiş ve bunu inkâr etmeyip sadece tevil etmiştir. Bu rivayeti nakleden Hammâd’ın bunu aktardıktan sonra bacağını dizinin üzerine koymasını zikretmiş ve bunu şöyle yorumlamıştır: *“Hammâd’ın böyle yapması (Allah için) organ ispat etmek ve bu manaya işaret etmek için değildir. Bilakis o, bununla ancak O’nun böylesi bir azamet ile münferit olduğunu ve O’nun âli olup yarattığı her şeyin üstüne istiva etmiş olduğunu murat etmiştir.”*³³

Böylelikle: “İbn Teymiyye’ye nispet edilen bu sözler doğru mudur? Doğruysa bu sözün dindeki kaynağı nedir?” sorularının cevaplarını kısmen görmüş olduk.

Burada hadislerin isnat kritiği üzerinde uzunca durmadık. Zira meselemiz, İbn Teymiyye’nin sıfatlar bahsinde “oturma” lafzının geçtiği bu hadisi neye dayanarak söylediğini tespit etmektir. Bununla birlikte biz bunların Kur’an ayetleri gibi inanılması gereken kati naslar olduğunu da iddia etmiyoruz. Maksadımız sadece ortaya atılan iddialara nazar etmektir.

Şimdi İbn Teymiyye’nin mezkûr hadisi nakletme sebebini görelim.

³² Fakat o, hadisi nakledip sonra tevil etmiştir. (Meâlimu’s-Sünen 4/328 ve el-Esmâ ve’s-Sıfât 2/420).

³³ İbn Fûrek; Müşkulu’l-Hadîs ve Beyânuhu 341.

Bu Konuda İbn Teymiyye'ye Atılan İftiralar

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in adını istismar ederek minberden yanmaz kefen satan, “*Allah şeyhime hulûl etti...*” gibi sözler söyleyerek sapkın inancını dile getiren Cübbeli Ahmed, ömrünü cihat meydanlarında, zindanda ve bidatçılarla mücadelede geçiren İbn Teymiyye'ye, mezkûr hadisi naklettiği için bidatçı bir sapık demektedir.

Yine Cübbeli ile bu konuda aynı inanca sahip olan Ebubekir Sifil, İbn Teymiyye'nin bu nedenle Mücessimeden olduğunu söylemekte ve hemen her fırsatta Cübbeli gibi bunu mırıldanmaktadır.

Burada Sifil'in İbn Teymiyye hakkında yaptığı bir sohbetini ele alarak, ona attığı iftiraları görmeye çalışacağız. Burada kelâmcı çevrenin görüşlerine itimat ettiği Ebubekir Sifil'in bu konudaki sözlerini görünce, bu iddiaları dile getirenlerin yalanda nasıl mahir olduğunu görmüş olacağız. Böylelikle İbn Teymiyye'ye bu vb. nedenlerle tecsim ehli bir bidatçı diyen herkese Sifil'in sözleri üzerinden cevap vermiş olacağız.

Ebubekir Sifil'in İddiaları:

Sifil, İbn Teymiyye hakkında yaptığı bir sohbetinde onun yukarıda naklettiği hadisi siyak ve sibakından kopararak tahrif etmiş ve bu hadis üzerinden İbn Teymiyye'nin Mücessimeden olduğunu söylemiştir. Ne var ki o, bu sohbetinde ilmi emanete hıyanet ederek iftira ve yalan çukuruna düşmüş ve İbn Teymiyye'ye söylemediği sözleri nispet etmiştir. Sifil şöyle demiştir:

“İbn Teymiyye'nin Ehl-i Sünnet ulemaya muvâfakat ettiği meseleleri konuşmanın bir anlamı yok, bunlar malûmdur, müsellemtandır. İkinci ve üçüncü maddeleri ele almamız lazım. Daha önce başkalarının, bid'at mezheplere mensup

başkalarının söylediği şeyleri söylemesi nedir? Bunun misalleri nelerdir? Bunlara bakalım şimdi...

“Allah Teâlâ’nın Arşa istivâsı” meselesi bunlardan birisidir. Bu ümmetin selefi ve daha sonra gelen uleması “istivâ malumdur” demişler. Allah Teâlâ Arşa istivâ etmiştir, bunun inkârı küfürdür! İstivânın mahiyetini biz bilemeyiz. İmam Mâlik öyle demiş, daha başkalarından da böyle nakledilmiş; “İstivâ malumdur, keyfiyeti meçhuldür”, nasıl olduğunu bilemeyiz. İbn Teymiyye de pek çok eserinde bunu nakleder, gerek İmam Mâlik’ten naklen, gerek daha evvelkilerden naklen onu aktarır ama pek çok yerde işlediği/değindiği bu istivâ meselesini -Cenab-ı Hakk’ın Arşa istivâsının mahiyetini- anlatırken, izah ederken şöyle de der:³⁴

-Meseleyi alıp yukarıdan beri getiriyor ve diyor ki:-

“Bu istivâ meselesinde nakledilmiş bir rivayet var, muzdarib olduğu için çelişkili olduğu için ehli hadisten bir kesim bunu reddetmiştir” diyor ve şöyle devam ediyor: “Ebubekir el-İsmâîlî, İbnu’l-Cevzî ve başkaları böyle yapmıştır, lakin Ehl-i Sünnetin ekseriyeti bunu kabul etmişlerdir. Bu rivayette böyle geliyor. Allah Teâlâ’nın Arşı ve Kürsüsü bütün yerleri gökleri ve yeri kuşatmıştır. Ve Allah Teâlâ Arşın üzerine oturur. Allah Teâlâ Arşın üzerine oturur, Allah Teâlâ’nın kütlesinden dört parmak bile Arştan dışarıya taşmaz fazla değildir yahut Allah Teâlâ’dan Arşa istiva etti, oturdu haşa, Allah Teâlâ’nın kütlesinden Arşın dışına ancak dört parmaklık bir yer bir kısım sarktı Arştan fazla geldi. Allah Teâlâ Arşın üzerine oturduğu zaman Arş öyle bir inler ki öyle bir gıcırta gelir ki onun ağırlığından haşa o yeni bir semer üzerine ata binen kişi oturduğunda

³⁴ İbn Teymiyye Sifil’in kendisinden nakilde bulunduğu bu yerde istiva meselesinden bahsetmemektedir. Aksine orada tecsim fikrine kayanlara değinmektedir. Sifil burada yalan söylemektedir.

nasıl gıcırdarsa onun ağırlığından o şekilde Arş gıcırdar
Arştan böyle bir inleme sesi gelir...

Allah Teâlâ'ya haşa bir kütle atfedeceksiniz, "O'nun varlığına, zatına herhangi bir cismin sahip olduğu tarzda bir kütlesi var" diyeceksiniz, "O'nun bir ağırlığı var" diyeceksiniz, sonra Arşa istivâyı "arşın üstüne oturmak" diye tefsir edeceksiniz, tevil edeceksiniz, arkasından da "Arş mı fazla O mu fazla" haşa bunu tartışacaksınız. Selef-i Sâlihîn -ki başta sahabe olmak üzere- böyle bir tartışmada bulunmaktan bu cümleleri kurmaktan münezzehdir!"³⁵

Evet, Sifil'in ifadeleri bunlar. Görüldüğü üzere onun bu hadisi tercümesi bile garazkâr ve yanlıştır. O, metinde geçmeyen "Allah'ın kütlesi ve ağırlığı, küttlesinin sarkması" gibi duyanı şaşırtıp iğrendirecek ifadelerle hadisi tahrif etmiştir. Bunu ise, okuyanı İbn Teymiyye'den nefret ettirme kastıyla yaptığı açıktır. Hadisin İbn Teymiyye'nin kitabındaki motomot şekilde nakli ise şöyledir:

"O'nun Arşı veya Kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır. O, bunun üzerine oturmuş ve onda dört parmak kadar bile boş yer kalmamıştır -veya onda sadece dört parmak kadar yer kalmıştır-. Şüphesiz ki o, O'nun (azameti) ile yeni bir semerin binicisiyle gıcırdadığı gibi gıcırdar."³⁶

Sifil, zayıf da görse lakayt bir şekilde tercüme ettiği bu ifadelerin hadis olduğunu unutmamalı, haddini bilmelidir. Zira bu hadisi Ehlisünnet kaynakları kaydetmiş, İmam Ahmed ve Süfyan es-Sevrî gibi birçok imam onu sahihlemiştir.

³⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=lObqP-qPEyw>
<https://www.facebook.com/E.Sifil/photos/a.169023763132428.34470.169019439799527/703406876360778/?type=1&theater>

³⁶ Mecmuu'l-Feteva 16/435.

Yaklaşık altı satırda tercüme edilecek bu hadisi, abartarak ve küfür lafızlar katarak yaklaşık on iki satırda tercüme etmiştir Sifil.

Sonra Sifil, İbn Teymiyye'nin yorumlarıymış gibi sözlerle ve yalan ifadelerle hadisi tahkir edip, insanların gözüne baka baka ona şu iftirayı atmıştır: *“Allah Teâlâ'ya haşa bir kütle atfedeceksiniz, O'nun varlığına, zatına herhangi bir cismin sahip olduğu tarzda bir kütlesi var diyeceksiniz, O'nun bir ağırlığı var diyeceksiniz, sonra Arşa istivâyı “Arşın üstüne oturmak” diye tefsir edeceksiniz.”*

Şüphesiz ki bu ifadelerin hepsi yalandır. Sifil, hadisi onda olmayan uyduruk lafızlarla tahrif etmiş, sonra İbn Teymiyye'ye söylemediği küfür ifadeler nispet etmiştir. İbn Teymiyye burada Allah'ın bir kütlesi, cismi ve ağırlığı olduğunu kesinlikle söylememiştir. Aksine o, Sifil'in ortaya attığı bu düşüncelerin Allah hakkında düşünülmesinin bile yanlış olduğunu beyan etmiştir.³⁷

Yine İbn Teymiyye Arşa istivâyı Arşa oturmak diye de tefsir etmemiştir. Burada konu istiva meselesi değil, tecsime

³⁷ Bkz. el-Akîdetu'l-Hameviyye 18:

فَإِنَّهُ إِذَا قَالَ الْقَائِلُ: لَوْ كَانَ اللَّهُ فَوْقَ الْعَرْشِ لَلَّزِمَ إِمَّا أَنْ يَكُونَ أَكْبَرَ مِنَ الْعَرْشِ أَوْ أَصْغَرَ أَوْ مُسَاوِيًا، وَكُلُّ ذَلِكَ مِنَ الْمَحَالِّ وَنَحْوُ ذَلِكَ مِنَ الْكَلَامِ. فَإِنَّهُ لَمْ يَفْهَمْ مِنْ كَوْنِ اللَّهِ عَلَى الْعَرْشِ إِلَّا مَا يَنْبُتُ لِأَيِّ جِسْمٍ كَانَ عَلَى أَيْ جِسْمٍ كَانَ، وَهَذَا اللَّازِمُ تَابِعٌ لِهَذَا الْمُفْهَمِ. أَمَّا اسْتِوَاءُ يَلِيقُ بِجَلَالِ اللَّهِ تَعَالَى وَيَخْتَصُّ بِهِ، فَلَا يَلْزُمُهُ شَيْءٌ مِنَ اللَّوْازِمِ الْبَاطِلَةِ الَّتِي يَجِبُ نَفْيُهَا، كَمَا يَلْزَمُ مِنْ سَائِرِ الْأَجْسَامِ، وَصَارَ هَذَا مِثْلَ قَوْلِ الْمَثَلِ: إِذَا كَانَ لِلْعَالَمِ صَانِعٌ فَإِمَّا أَنْ يَكُونَ جَوْهَرًا أَوْ عَرَضًا، وَكِلَاهُمَا مُحَالٌ؛ إِذْ لَا يَعْقِلُ مَوْجُودٌ إِلَّا هَذَا. وَقَوْلُهُ: إِذَا كَانَ مُسْتَوِيًا عَلَى الْعَرْشِ فَهُوَ مِمَّا لَيْسَ بِاسْتِوَاءِ الْإِنْسَانِ عَلَى السَّرِيرِ أَوْ الْفَلَكَ؛ إِذْ لَا يَعْلَمُ الْإِسْتِوَاءُ إِلَّا هَكَذَا، فَإِنْ كِلَاهُمَا مِثْلَ وَكِلَاهُمَا عَطَلٌ حَقِيقَةً مَا وَصَفَ اللَّهُ بِهِ نَفْسَهُ وَامْتَارَ الْأَوَّلُ بِتَعْطِيلِ كُلِّ اسْمٍ لِلِاسْتِوَاءِ الْحَقِيقِيِّ، وَامْتَارَ الثَّانِي بِإِتْبَاتِ اسْتِوَاءٍ هُوَ مِنْ خَصَائِصِ الْمَخْلُوقِينَ.

وَالْقَوْلُ الْفَاصِلُ: هُوَ مَا عَلَيْهِ الْأَمَةُ الْوَسْطُ، مِنْ أَنَّ اللَّهَ مُسْتَوٍ عَلَى عَرْشِهِ اسْتِوَاءً يَلِيقُ بِجَلَالِهِ وَيَخْتَصُّ بِهِ فَكَمَا أَنَّهُ مَوْصُوفٌ بِأَنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ وَعَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّهُ سَمِيعٌ بَصِيرٌ وَنَحْوُ ذَلِكَ. وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَنْبُتَ لِلْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ خَصَائِصُ الْأَعْرَاضِ الَّتِي يَعْلَمُ الْمَخْلُوقِينَ وَقُدْرَتِهِمْ. فَكَذَلِكَ هُوَ سُبْحَانَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ وَلَا يَنْبُتُ لِفَوْقِيَّتِهِ خَصَائِصُ فَوْقِيَّةِ الْمَخْلُوقِ عَلَى الْمَخْلُوقِ وَلَوْ أَرْمَاهَا.

kayanların tenkididir. Burada İbn Teymiyye tecsime kayanların delil edindikleri hadisleri aktarıp, fikirlerini reddetme sadedinde bu hadisi nakletmiş ve şimdi göreceğimiz gibi hadisin tahlilini yapmıştır.

Evet, Sifil'in iddiaları bunlar. Şimdi onun bu sözlerini İbn Teymiyye'yi Mücessime gösterebilme adına yalanlarla nasıl abarttığını, İbn Teymiyye'nin bizzat sözleriyle görelim. Görelim ki İbn Teymiyye Sifil'in kendisinden alıntı yaptığı bu sözün evvelinde ve ahirinde ne demektedir.

İbn Teymiyye şöyle der:

“Ancak şeri delillerin isnat ve metin olarak bilinmesi gerekir. Kur'an lafızlarının sabitliği malumdur. Bunun delalet cihetlerinin de bilinmesi gerekir. Sünnetin de sabit olanlarının bilinmesi gerektiği gibi, bundaki yalan olan şeylerin de bilinmesi gerekir. Zira sünnete intisap edip şeriata ve sünnete tazim eden bir topluluk, bu bapta kendilerinin Kur'an ve sünnete tutunduklarını zannederek sıfatlar hakkında varit olan bir takım hadisleri toplamışlardır. Bu hadislerden kimisinin ise yalan olduğu bilinmektedir. Bunlardan bir kısmı yalana daha yakın, bir kısmı sahihe daha yakın ve kimisi de bunlar arasında bir hâldedir. Onlar bu hadisleri itikat esasları kılmış ve bunlarla bir takım eserler tasnif etmişlerdir. Onlardan bazısı da bu hadislerin delalet ettiği manaya muhalefet eden kimseleri tekfir etmiştir.

Bunların karşısında ise hadisleri inkâr eden, el-Buhâri ve Müslim ile diğer hadis kitaplarında nakledilen haberler hakkında “bunlar ahad haberlerdir, ilim ifade etmezler” diyen kimseler bulunmaktadır. Bunlardan daha ileri gidenler ise şöyle demektedir: “Kur'an'ın delaleti lafzî ve sem'îdir (işitmeyle dayalıdır). Sem'î lafzî delaletler ise yakîn ifade etmemektedir.” Böylelikle bunlar aklî olarak ortaya koydukları şeyleri esas kabul ettiler. Bu ise batıl ve

fasit bir şey olup, bunlardan kimisinin bozukluğu ve yalanı maruftur.

Bu kimselerde aynı şekilde kendi esaslarına muhalefet edenleri diğer sınıfın yaptığı gibi tekfir etmektedir. Her iki kesim de velev ki muhaliflerini tekfir etmeseler bile batıl topluluklardır. Eğer bu kesimler muhaliflerini tekfir ederlerse, tıpkı hariciler ve diğerleri gibi ortaya attıkları bidatlerle muhaliflerini tekfir eden bidatçılardan olurlar.

Daha önce bu konuyu açıkladığımız gibi ilmi gerekli kılan deliller asla birbirine tezatlık arzetmezler. İlim ifade eden aklı delil, hiçbir zaman ilim ifade eden sem'i delile zıt olmaz. Bunu "Der'u Teârudi'l-Akli ve'n-Nakli" isimli kitabımızda beyan ettik.

Bu hadislerden bazısını Kâdı Ebu Ya'la "İbtâlu't-Te'vil" isimli kitabında zikretmiştir. Tıpkı Ebu Ubeyde'den uzunca naklettiği Miraç hadisinde "Muhammed Rabbini görmüştür" hadisini zikretmesi gibi. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in Rabbini gördüğünü söyleyen bir topluluk bunun (rüya değil) göz görmesiyle gerçekleştiğini söyler ve sahih olarak geldiğini düşündükleri bu hadislerle muhalefet edenleri de tekfir ederler. Ebu'l-Hasen Ali b. Şükür'ün yaptığı gibi. Bu kimse sünnet olduğunu iddia ettiği şeylere muhalefet edenlerin tekfirine girişmekte süratli bir kimse idi. O, savunduğu şeylerden bazısında hatalı olabilmekteydi. Bu ise ya zayıf hadisleri, ya da maksadına delalet etmeyen sahih hadisleri hüccet edinmesinden kaynaklanıyordu. Sünnete isabet ettiği noktalarda ise onun bunlara muhalefet eden herkesi tekfir etmesi caiz değildir. Zira ümmetin ihtilaf ettiği ince meselelerde her hata eden kimse kâfir olacak değildir. Bu, başka yerlerde izah edilmişti.

Aynı şekilde Ebu Ali el-Ahvâzi'nin de sıfatlar meselesinde bir tasnifi olup, kendisi onda zayıf-sahih rivayetleri cem etmiştir. Aynı şekilde Abdurrahman İbn

Mende'nin bu konuda topladığı hadisler de böyledir. Bununla birlikte o, insanların hadislere en vakıf olanlarındandı. Lakin birçok zayıf hadis rivayet etmiş ve sahihle zayıfı birbirinden ayırt edememiştir. Bazen bir bap oluşturmuş ve o bapta rivayet ettiği tüm hadisler zayıf olmuştur. Çamurun yenmesi ve diğerleriyle ilgili hadislerde olduğu gibi. Onun rivayet ettiği garip, uydurma şeylerden kimisi Hasen b. Adiyy'e kadar varmıştır. Böylelikle o, bunlar üzerine batıl itikatlar bina etmiş ve Allah'ın dünyada gözle görülebileceğini iddia etmiştir. Sonra onun tabilerinden bu sözü söyleyen kimseler kendilerine muhalefet edenleri tekfir etmişlerdir. Bu ise daha önce işaret edildiği gibi bidat ehlinin yaptığı işlerdendir ve bunu hariciler yapmıştır.

Aynı şekilde Abdullah b. Halîfe'nin meşhur hadisi de böyledir. O, bu hadisi Ömer'den, o da Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet etmiştir. Bunu Ebu Abdullah Muhammed b. Abdilvâhid el-Makdisi "el-Muhtâr" isimli eserinde rivayet etmiştir. Bu hadisi hadis ehlinin bir topluluk karışıklığı (ızdırabı) nedeniyle reddetmiştir. Ebu Bekir el-İsmâîlî, İbnü'l-Cevzî ve diğerlerinin yaptığı gibi. Lakin Ehlisünnetin çoğunluğu bu hadisi kabul etmiştir. Bu hadiste şu zikredilir:

“O'nun Arşı veya Kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır. O, bunun üzerine oturmuş ve onda dört parmak kadar bile boş yer kalmamıştır -veya onda sadece dört parmak kadar yer kalmıştır-. Şüphesiz ki o, O'nun (azameti) ile yeni bir semerin binicisiyle gıcırdadığı gibi gıcırda-”

Gıcırdama lafzı (atît) Ebu Davud'un Sünen'inde Cubeyr b. Mut'im'in rivayetinde zikredilmiştir. İbn Asâkir bu hadis ile ilgili bir cüz kaleme almış ve isnada yönelttiği eleştirinin esasını İbn İshak üzerinde oluşturmuştur. Bu hadisi Ahmed ve Ebu Davud gibi Ehlisünnet âlimleri rivayet etmişlerdir. Onların rivayet ettiği bu hadiste bir kusur

yoktur ve bir başka rivayet onun için şahitlik etmektedir. Gıcırdama lafzı ise onun dışındaki rivayetlerde de gelmiştir. İbn Halîfe'nin bu hadisini İmam Ahmed ve diğerleri muhtasar olarak rivayet etmişlerdir. Ahmed bu hadisi Vekî'nin tahdis ettiğini zikretmiştir.³⁸

Ancak bunu rivayet edenlerin çoğu onu şu şekilde rivayet etmiştir: **“Arştan dört parmak miktarı dışında hiç boşluk kalmaz.”** Kâdı Ebu Ya'lâ, İbn ez-Zâğûni ve benzerleri bu lafzın sıhhatine itikat etmişlerdir. Bu lafzın ifade ettiği manayı söyleyip bu miktara istivanın olmadığını belirtmişlerdir. İbn Âyız'den nakledildiğine göre o, bu yerin Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in oturacağı yer olduğunu söylemiştir.

Bu hadisi İbn Cerir et-Taberî Tefsirinde nakletmiş ve diğerleri de bunu rivayet etmişlerdir. et-Taberî'nin lafzı ise şöyledir: **“O, Arşın üzerine oturur ve ondan dört parmak bile boş yer kalmaz.”**

Mecmû'ı-Feteva (16/432-436)

Daha sonra İbn Teymiyye rivayette geçen **“sadece dört parmak boş yer kalır.”** ifadesinin doğru olmadığını, bunun **“dört parmak bile boş yer kalmaz.”** şeklinde olduğunu belirtir.

Evet kardeşim, İbn Teymiyye'nin sözleri bunlar. Görüldüğü gibi o, istiva meselesini izah etmek için bu hadisi ve Sifil'in sapıkça ifadelerini burada söylememiştir. Şimdi İbn Teymiyye'nin sözleriyle, Sifil'in ona nispet ettiği **“Allah'ın kütlesi ve ağırlığı, Allah'ın kütlesinin sarkması..”** gibi ifadeleri karşılaştıralım. Sifil'in bir alimin küfrünü ispat etme amacıyla, küfür olduğuna inandığı şeyleri ona iftira etmesi nasıl izah edilecektir?!

³⁸ İbn Teymiyye'nin işaret ettiği kaynakları başta belirtmiştik.

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye burada tecsim fikrine kayan kimselerden ve onların tutundukları delillerden bahsetmektedir. Onların delil edindikleri bir hadisin de, üzerinde bulunduğumuz bu hadis olduğunu belirtmiş ve: *“Aynı şekilde Abdullah b. Halîfe’nin hadisi de böyledir...”* diyerek tecsime kayanların dayandıkları hadislerden birinin bu olduğunu söylemiştir. Sonra bunu nakleden İmam Ahmed ve Vekî’i zikretmiş, İbn Asâkir ve İbnu’l-Cevzî gibi bunu zayıflayanları belirtmiştir. Şimdi Allah için söyleyelim, İbn Teymiyye burada tecsime meyledenlerin delillerini serdetmekten başka ne yapmıştır? İbn Teymiyye hadisi nakledip, rivayetin doğru yönünü tespit ederek onu sahihleyen ve zayıflayanları zikretmekten başka ne demiştir?

Hakikat o ki İbn Teymiyye burada Sifil’i kızdıracak bir şey yapmıştır. O, hadisi sahihleyip önceki âlimlerin çoğunun bunu sabit kabul ettiğini söylemiştir. El hak bu meseleyi araştıranlar İbn Teymiyye’nin belirttiği gibi Ehlişünnetin çoğunun bu hadisi sabit kabul ettiğini görecektir. ez-Zehebî’nin dediği gibi: *“Zikri ve sayıları uzun sürecek hidayet kandili âlimler bu hadisi kabul ile telakki etmişlerdir.”*³⁹ İmam Ahmed, Vekî, el-A’meş, Abdurrahman b. Mehdî, Süfyan es-Sevrî, et-Taberî ve Ebu Davud gibi kadim âlimlerin bu hadisi kabul etmeleri bir yana; el-Beğavî, el-Hattâbî, et-Tebrîzî⁴⁰ ve Ziyaaddin el-Makdisî gibi sonradan gelen âlimlerin ümmetin okuması için seçme hadislerle tasnif ettikleri meşhur kitaplarda bu hadisi nakletmeleri, hadisin ne derece kabul gördüğünü göstermektedir.

Ebu Davud’daki Arşın gıcırdamasıyla ilgili hadisi de birçok âlim sabit kabul etmiştir. “Muhyî’s-Sünne” (sünnetin

³⁹ el-Arş 2/155, no: 99 ve el-Uluvv 392.

⁴⁰ Bu üç âlim hadisi Ebu Davud’daki “gıcırdama” lafzının geçtiği rivayetle nakletmişlerdir.

ihyacı) namıyla meşhur⁴¹ İmam el-Beğavî (v.516/1123) bunu “*Allah’ın kitabından sonra ümmetin elinde bulunması gereken sahih hadisler olması için yazdım.*” dediği “Mesâbihu’s-Sünne”de tevil ve zayıflığına işaret etmeksizin nakletmiştir.⁴² Bu kitabına sahih ve hasen hadisleri koyacağını şart koşmuş, illetli olanları ise belirteceğini kaydetmiştir. Fakat bu hadis hakkında bir tembihte bulunmamıştır.

et-Tebrîzî bu kitabı “Mişkâtü’l-Mesâbih” isimli eserinde 1500 civarında hadis ziyade ederek genişletmiş ve el-Beğavî’nin sehven hata ettiği yerlere işaret ederek düzeltmelerde bulunmuştur. Onun sahih dediği kimi hadislerle hasen demiş veya benzeri tashihlerde bulunmuştur. Fakat bu hadis hakkında o da bir tembihte bulunmamıştır. Bu ise onların hadisi sabit kabul ettiklerine delalet etmektedir. Burada Mişkât’ın kadrini ve şöhretini anlatmaya gerek yoktur.

Hatta el-Beğavî ve et-Tebrîzî bu eserlerinde zayıflığına işaret etmeksizin şu hadisi de nakletmişlerdir:

قِيلَ لَهُ: مَا الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ؟ قَالَ: ذَاكَ يَوْمٌ يَنْزِلُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى كُرْسِيِّهِ يَبْطُ كَمَا يَبْطُ الرَّحْلُ الْجَدِيدُ مِنْ تَضَائِقِهِ بِهِ.. ثُمَّ أَقُومُ عَنْ يَمِينِ اللَّهِ مَقَامًا يَغْطِيهِ الْأَوَّلُونَ وَالْآخِرُونَ

Rasûl aleyhisselam’a “Makam-ı Mahmud nedir?” diye sorulunca şöyle buyurmuştur: **“Bu öyle bir gündür ki Allah’u Teâla Kürsüsünün üzerine iner. Bu nedenle (Kürsü) yeni bir eyerin sıkıştırılmasından dolayı gıcırdadığı gibi O’nunla gıcırdar... Sonra Allah’ın**

⁴¹ Bkz. es-Subki; Tabakâtü’s-Şâfiyye 4/214, et-Tebrizi; el-Miškât 3 ve ez-Zehabî; en-Nubelâ 19/439.

⁴² Mesâbihu’s-Sünne 1/111 ve 4/30, no: 4455. Kitabı tahkik eden muhakkikler hadisin zayıflığına işaret etmeden sadece geçtiği yerleri belirtmişlerdir. (Daru’l-Marife 1.baskı).

sağındaki bir makamda dururum, öncekiler ve sonrakiler bana gıpta ederler.”⁴³

Hadisi ed-Dârimi rivayet etmiştir ve senedinde zayıf bir ravi vardır.⁴⁴ Fakat Aliyu'l-Kâri ve et-Tîbî gibi âlimler Mişkât şerhinde hadisin zayıflığına işaret etmeksizin onu şerh etmişlerdir.⁴⁵ Aynı şekilde el-Beydâvî ve İbnu'l-Melek de Mesâbihu's-Sünne'nin şerhinde böyle yapmışlardır.⁴⁶

Bu hadisle aynı manada sahih bir hadisi naklettiği için İbn Teymiyye'yi Mücessime ilan eden Sifil ve benzerleri, bu zayıf hadisi nakleden âlimlere ne diyecektir?!

Sifil muhtemelen “İbn Teymiyye hadisi tevil etmemekte, bu âlimler ise onu tevil etmektedirler” diyecektir.

Doğrudur. Eşari ve Maturidi âlimler bu hadisleri nakledip tevil etmekte, İbn Teymiyye ise gaybi müteşabih nasları ashab-ı kiram gibi tevil etmemektedir. O, sahabe gibi bu nasları temsilde, teşbihte, tevil ve tahrifte bulunmadan kabul etmektedir. Eğer bunun için İbn Teymiyye Mücessimeden oluyorsa, sahabe de Mücessimedir!

Sifil, bu sohbetinde İbn Teymiyye'nin bu hadisi istiva konusunu ele aldığı pek çok yerde naklettiğini belirtmiş ve şöyle demiştir: “*Ama pek çok yerde işlediği/değindiği bu istivâ meselesini -Cenab-ı Hakk'ın Arş'a istivâsının mahiyetini- anlatırken, izah ederken şöyle de der...*” Sonra tahrif ederek “*Allah'ın kütlesi ve ağırlığı, Allah'ın kütlesinin sarkması..*” diyerek tercüme ettiği mezkûr hadisi nakletmiştir.

⁴³ Mesâbihu's-Sünne 4340 ve Mişkâtü'l-Mesâbih 5596.

⁴⁴ Sünenu'd-Dârimi 2842. Senetteki Osman b. Umeyr zayıftır, bkz. İbn Hacer; Takribu't-Tehzîb 4507.

⁴⁵ Mirkâtü'l-Mefâtîh 10/268 ve el-Kâşif an Hakâiki's-Sünen 11/3543.

⁴⁶ Tuhfetu'l-Ebrâr Şerhu Mesâbihu's-Sünne 3/419, no: 4340 ve Şerhu Mesâbihu's-Sünne 6/87 no:4340.

Şimdi İbn Teymiyye'nin eserleri içerisinde deveren ederek bu hadisi ne kadar naklettiğine bakıp, Sifil'in insanları nasıl aldattığını görelim:

1- İbn Teymiyye istiva konusunu sıklıkla ele aldığı 35 ciltlik “Mecmuu'l-Fetevâ”sının sadece bir yerinde hadisi “oturur” lafzıyla rivayet etmiştir. Bu da üzerinde durduğumuz yerdir.⁴⁷ Ebu Davud'daki “oturur” lafzının bulunmadığı şekliyle de hadisi birkaç yerde zikretmiştir.⁴⁸ İbn Teymiyye “oturma” lafzının geçtiği hadisi naklettiği yerde ise Sifil'in dediği gibi “istivanın manası budur” diyerek değil, yukarıda naklettiğimiz şekilde hadisi irdelerek, tetkik ederek, zayıflayan âlimleri belirterek, İmam Ahmed gibi sahihleyenleri kaydederek aktarmıştır.

2- İbn Teymiyye haberî sıfatları kabul etmeyen er-Râzi'ye karşı yazıp, Arş ve istiva meselesine çokça değindiği “Beyanu Telbisi'l-Cehmiyye” kitabında Ebu Davud'un hadisine sadece bir-iki yerde değinmiştir. Bir yerde bundan bahsedip hadisi sahihleyen İbn Hazm gibi âlimlerden bahsetmiştir. İbn Huzeyme'nin “Kitabu't-Tevhid”de⁴⁹ bunu naklettiğini ve eserine sahih olmayan hadisleri almayacağını şart koştuğunu söylemiştir.⁵⁰ İbn Teymiyye oturma lafzıyla ise hadisi burada hiç zikretmemiştir. İstiva konusunu ise kitabın başından sonuna kadar ele almıştır.

3- İbn Teymiyye 8 ciltlik meşhur eseri “Minhâcu's-Sünne”nin sadece bir yerinde bu hadise işaret ederek İbnu'l-Cevzî ve el-İsmâîli gibi birçok muhaddisin bunu zayıfladığını belirtmiştir. Burada: “*Bazı insanlar ise onun şahitlerini zikredip onu takviye ettiler.*” demiştir. Burada rivayetteki “**Arştan dört parmak yer kalır.**” lafzının

⁴⁷ Bkz. Mecmuu'l-Feteva 16/435.

⁴⁸ Bkz. Mecmuu'l-Feteva 6/556-588, 25/194.

⁴⁹ Bkz. Kitabu't-Tevhid 175; Dâru'l-Muğnî 2011.

⁵⁰ Bkz. Beyanu Telbisi'l-Cehmiyye 3/249-261, 4/9.

doğru olmadığını izah etmiş, sonra hadisin Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sübutu noktasında ittifak olmadığını ve bunu Ehlisünnetten bir kesimin naklettiğini belirtmiştir.⁵¹

4- İbn Teymiyye Mutezileye ve felsefecilere karşı yazdığı 10 ciltlik “Der’u Teârudi’l-Akli ve’n-Nakli” kitabının sadece bir yerinde Ebu Davud’un hadisini nakletmiş ve bunun üzerinde durmamıştır.⁵² Bununla birlikte o, bu kitabın pek çok yerinde istiva meselesine değinmiştir.

Sonuç olarak Ebubekir Sifil’in yukarıdaki sözünün de bir yalan olduğu ortadadır. Kişiye söylemediği şeyi nispet etmek iftiradır. Böylesine hassas, itikadî bir meselede lakayt hareket etmek ve bir âlime naklettiği bir hadis üzerinden söylemediği küfür ifadeleri nispet ederek Mücessime demek, azim bir günahdır. Allah *Celle Celâluhu* şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَتَاؤُا قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا
اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

“Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz sakın sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, takvaya daha yakındır. Allah’a karşı gelmekten sakının, şüphesiz ki Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”⁵³

Evet, İbn Teymiyye’ye bu hadisi naklettiği için Mücessime diyecek kişinin, öncelikle hadisin sahibine (*sallallahu aleyhi ve sellem*), sonra zikri geçen âlimlere bunu demesi gerekir.

⁵¹ Bkz. Minhâcu’s-Sünne 2/273; Daru’l-Hadis 2004.

⁵² Deru Teârudi’l-Akli ve’n-Nakli 3/288.

⁵³ el-Mâide 8.

Bu hadisi naklettiği için İbn Teymiyye’yi sapık ilan edenler, kitaplarında yüzlerce uydurma hadis naklederek, bunlar üzerine batıl inançlar inşa edenleri neden onun kadar eleştirmemektedir?!

Allah’ın âlimlerine hulûl ettiğini söyleyen, “*Muhammed Allah’tır.*” diyen, “*ete kemiğe büründüm Mahmud diye göründüm.*” sözünü terennüm eden Cübbeli Ahmed gibi Mücessimelerin, İbn Teymiyye’ye Mücessime demesinin ne önemi vardır?!

Hanefilerin piri “Umdetu’l-Kârî” sahibi Bedruddin el-Aynî, İbn Teymiyye’ye bu töhmetlerde bulunanlara şu sözü buyurmuştur:

“İbn Teymiyye üzeri örtülü pek çok mananın örtüsünü açan bir kişi idi. O, kapalılıkları gideren birisi olup, zındıkların ve inkârcıların dine dil uzatmalarına karşı dinin savunucusu idi. Peygamberlerin efendisinden gelen rivayetleri ilmi tenkide tabi tutan, ashab ve tabîinden gelen rivayetleri de tenkit süzgecinden geçiren birisi idi...

Ona dil uzatan kimse ancak gülleri koklamakla birlikte hemen ölen pislik böceği gibidir. O, gözünün zayıflığı dolayısıyla ışık parıltısından rahatsız olan yarasaya benzer. Ona dil uzatanların tenkit edebilme özellikleri de, ışık saçıcı, dikkate değer düşünceleri de yoktur. Bunlar önemsiz şahsiyetlerdir. Bunlar arasından onu tekfir edenlerin ise ilim adamı olarak kimlikleri belirsizdir, adları sanları yoktur.”⁵⁴

Şunu belirtelim ki kişi, bazı âlimlerin yaptığı gibi “oturma” ve “gıcırdama” lafzının geçtiği bu hadislerin sıhhatinden şüphe edebilir. Nitekim bazı âlimler bu hadisleri zayıflamışlardır. Fakat bu âlimler, hadisi sahih kabul eden

⁵⁴ Bu ifadelerini er-Reddu’l-Vâfir (260) isimli esere takriz olarak yazmıştır. Ayrıca bkz. eş-Şehâdetu’z-Zekıyye 72, Mer’i el-Kermî. Müessesetu’r-Risâle, 2. baskı.

imamların Mücessime olduklarını söylememişlerdir. Fakat Sifil, Cübbeli ve benzerleri bu konudaki rivayetleri görmezden gelerek İbn Teymiyye üzerinden Ehlisünnet büyüklerine Mücessime demişlerdir.

Sifil ve arkadaşları bu yazıyı okuduktan sonra “biz hala bu iddialarımız üzereyiz” derlerse, istedikleri yerde yapacağımız bir münazarayla onlara bu yalanlarını izah etmek isteriz.

Ayrıca Sifil’in burada İbn Teymiyye’yi “*Arşa istivâyı Arşın üstüne oturmak diye tefsir edeceksiniz, tevil edeceksiniz..*” diyerek itham etmesi de boş bir safsatadır.

İbn Teymiyye burada hadisi sahihlemekten başka bir şey yapmamış ve herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Burada o, istivâyı söz konusu etmemiş ve “istiva oturmak manasındadır” diyerek asla onu tefsir etmemiştir.

Gördüğümüz kadarıyla İbn Teymiyye hiçbir eserinde istivâyı “oturma” manasında tefsir etmemiştir. O, istiva ile oturmayı ayrı değerlendirmektedir. Hatta bir sözünde istivanın oturma ve istila manasında olmadığını belirterek şöyle demiştir:

*“Fasıl: Allah’u Teâla kendisini Arşa istiva etmekle vasfetmiştir. Bu sıfatı tefsir ve tevil etmeden ıtlak etmek vaciptir. Bu, zatın Arşa istiva etmesidir. Bu ne oturma, ne temas etme ve ne de hulûl manasındadır.”*⁵⁵

İstivanın keyfiyeti hakkında ise şöyle demiştir: “*Biz istivâyı biliyoruz, ama istivasının keyfiyetini O’nun zatının keyfiyetini bilmediğimiz gibi bilmiyoruz.*”⁵⁶

Görüldüğü gibi o, istivâyı ayrı değerlendirmektedir.

⁵⁵ Beyanu Telbisi’l-Cehmiyye 3/3.

⁵⁶ Mecmuu’l-Feteva 5/365.

Sifil, İbn Teymiyye'nin naklettiği bu hadise yine bir yazısında işaret edip şöyle demiştir: “İstivayı ‘yerleşme/oturma’ olarak anlamlandırmaya kalkarsak -ki Müşebbihe/Mücessime ve o çerçevede İbn Teymiyye bunu tam anlamıyla böyle anlamaktadır-.”⁵⁷ Sonra İbn Teymiyye'nin daha önce naklettiğimiz sözüne işaret etmiştir.

Sifil okuduklarını anlamayan, hatta bunları çarpıtan birisidir.

Burada İbn Teymiyye velev ki istivayı “oturma” diye de tefsir etse, bu onu ne Müccesime/Müşebbihe ne de bidat ehli yapacaktır. Çünkü görüldüğü gibi bu konuda Selefin sahihlediği hadisler sabit olmuştur.⁵⁸

Bu konuda sabit olan naslar sebebiyle ed-Dârakutnî gibi âlimler de Allah’u Teâla için “oturma” sıfatını kabul etmişlerdir.⁵⁹

Kişi naslarda gelen ve Arap dilinde bir yönü bulunan bir lafzı kabul ettiği için Müşebbihe olmaz. Kişi Allah’ın sıfatlarını yaratılmışın sıfatlarına benzettiği zaman

⁵⁷ “İmam Ebu Hanîfe ve Allah Teâla’nın Cihet ve Mekândan Tenzihî” Vahdet gazetesindeki yazısı.

⁵⁸ Müfessir es-Sa’dî böyle bir tefsirin varit olan naslar sebebiyle mümkün olduğunu belirtmiştir. (el-Ecvibetu’s-Sa’diyye 146). İbn Useymin’e bazı Selef âlimlerinin istivayı oturma şeklinde tefsir ettikleri söylenip bu konudaki görüşü sorulunca şöyle cevap vermiştir: “*Arap lügatinde istiva oturma manasında gelmiştir. Bunun Allah hakkında söz konusu olup-olmayacağı ise inceleme mahallinde olan bir durumdur. Eğer Seleften istivayı böyle tefsir ettikleri sabit olursa, onlar bu hususu bizden daha iyi bilirler. Eğer böyle değilse bu su götürür bir durum olur. Ancak biz şöyle deriz: İstivanın keyfiyeti bilinmemektedir. Onun oturan olup olmadığını bilmememiz de bu bilinmeme cümlesindendir. Fakat şöyle deriz: İstivanın manası uluvvdur (yücelik/yükseklik). Bu, kendisinde şüphenin olmadığı bir meseledir. Arşa istiva etmek özel bir uluvv ile yücelmek demektir.*” (Likâu’l-Bâbi’l-Meftûh 11/14).

⁵⁹ Onun sözünü ikinci bölümde kaynaklarıyla nakledeceğiz.

Müşebbihe olur. İbn Teymiyye naslarda Allah’u Teâla hakkında sabit olan “el, göz, nüzul” gibi ifadelerin isimde benzerlik arz etse de, kesinlikle yaratılmışların sıfatlarına benzemediğini eserlerinde hep belirtmiştir. Oturma lafzı hakkında ise bunu açıkça söyleyip şöyle demiştir: “Ölünün kabrinde oturması bedeninin oturması gibi değilse, Cafer ve Ömer’in hadislerinde olduğu gibi Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’den Allah’u Teâla’nın oturması hakkında gelen oturma lafzı da evveliyatla kulların cisimlerinin sıfatına benzemez.”⁶⁰

İbn Teymiyye hiçbir sözünde “sıfat naslarının keyfiyeti şöyledir”, “bunlar yaratılmışın özellikleri gibidir”, “Allah’ın ağırlığı ve kütlesi vardır” dememiştir. Bunlar yalancılardan dillerinde dolaşan iftiralarlardır.

Yine o, nüzul sıfatının Seleften nakledildiği üzere sabit olduğunu belirtmiş ve bunun kesinlikle yaratılmışların nüzulü gibi olmadığını belirtmiştir. Şöyle demiştir: *“Kim Allah’ı mahlûkların sıfatları gibi vasfederse, bu kimse kati surette hatalı olur. Tıpkı insanın evin tavanından aşağı inmesi gibi O’nun nüzul edip hareket ettiğini ve yer değiştirdiğini söyleyen kimse gibi. Bunlar batıl şeyler olup Allah’ın bunlardan tenzih edilmesi gerekir.”*⁶¹

⁶⁰ Mecmuu’l-Feteva 5/527:

وَإِذَا كَانَ فُعُودُ الْمَيِّتِ فِي قَبْرِهِ لَيْسَ هُوَ مِثْلُ فُعُودِ الْبَدَنِ فَمَا جَاءَتْ بِهِ الْأَنَارُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ لَفْظِ " الْفُعُودُ وَالْجُلُوسِ " فِي حَقِّ اللَّهِ تَعَالَى كَحَدِيثِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَحَدِيثِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَغَيْرِهِمَا أَوَّلَى أَنْ لَا يُمَازِلَ صِفَاتِ أَجْسَامِ الْعِبَادِ.

⁶¹ Mecmuu’l-Feteva 5/458-459, 578:

وَالَّذِي يَجِبُ الْقَطْعُ بِهِ أَنَّ اللَّهَ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ فِي جَمِيعِ مَا يَصِفُ بِهِ نَفْسَهُ. فَمَنْ وَصَفَهُ بِمِثْلِ صِفَاتِ الْمَخْلُوقِينَ فِي شَيْءٍ مِنَ الْأَشْيَاءِ فَهُوَ مُخْطِئٌ قَطْعًا كَمَنْ قَالَ إِنَّهُ يَنْزِلُ فَيَتَحَرَّكُ وَيَنْتَقِلُ كَمَا يَنْزِلُ الْإِنْسَانُ مِنَ السَّطْحِ إِلَى أَسْفَلِ الدَّارِ كَقَوْلِ مَنْ يَقُولُ : إِنَّهُ يَخْلُو مِنْهُ الْعَرْشُ ؛ فَيَكُونُ نُزُولُهُ تَفَرُّغًا لِمَكَانٍ وَشَغْلًا لِآخَرٍ ؛ فَهَذَا بَاطِلٌ يَجِبُ تَنْزِيهِ الرَّبِّ عَنْهُ كَمَا تَقَدَّمَ.

İbn Teymiyye “nüzul” naslarını Selef gibi kabul etmiş, bunu keyfiyetlendirmemiş ve bunu esas alarak “Allah hareket eder” dememiştir.

Şüphesiz ki Allah’u Teâla’nın sıfatlarını keyfiyetlendirmek, “eli-gözü şöyledir, nüzulü böyledir” gibi benzetmelerde bulunmak Müşebbihenin mezhebidir. Bu nasları tevil etmeden geldikleri gibi kabul etmek ve bunlar üzerinde teşbihte bulunmamak ise sahabenin mezhebidir. Bu nedenle İmam el-Eşarî “el ve göz” gibi sıfatlar hakkında Mücessimenin bunların organ ve uzuvlar manasında olduğunu söylediklerini belirtmiş ve Ehlisünnetin görüşünü şu sözleriyle özetlemiştir: *“Hadis ashâbı şöyle demiştir: ‘Biz bu hususta Allah’ın dediklerinden ve Rasûlünden gelen rivayetlerden başkasını söylemiyoruz. Biz keyfiyeti bilinmeyen bir veçh, iki el ve iki göz olduğunu söylüyoruz.’”*⁶² Sonra o, Mutezilenin bu sıfatları tevil ettiğini belirtmiştir.

el-Eşarî yine şunları kaydetmiştir: *“Ehlisünnet ve’l-Cemaatin üzerinde bulundukları görüşlerinin özeti: Allah **“Rahman Arşa istiva etti”**⁶³ ayetinde geçtiği üzere Arşının üzerindedir. O’nun keyfiyeti bilinmeksizin iki eli vardır. Nitekim ayette **“Onu iki elimle yarattım”**⁶⁴ ve **“Bilakis O’nun iki eli de açıktır”**⁶⁵ buyurmuştur. O’nun keyfiyeti bilinmeksizin iki gözü vardır. Nitekim ayette şöyle buyurmuştur: **“Gemi gözlerimizin önünde akıp gidiyordu.”**⁶⁶ ... Onlar kıyamet günü Allah’ın şu ayette*

⁶² Makâlâtü’l-İslâmiyîn 217. D. İhyâi’t-Türâs, 3. baskı:

وقال أصحاب الحديث: لسنّا نقول في ذلك إلا ما قاله الله عز وجل أو جاءت به الرواية من رسول الله صلى الله عليه وسلم؛ فنقول وجهه بلا كيف ويدان وعينان بلا كيف ... وقالت المعتزلة بانكار ذلك إلا الوجه وتأولت اليد بمعنى النعمة وقوله تجرى بأعيننا أى بعلمنا والجنب بمعنى الأمر ...

⁶³ Taha 5.

⁶⁴ Sâd 75.

⁶⁵ el-Mâide 63.

⁶⁶ el-Kamer 14.

buyurduğu gibi geleceğini ikrar ederler: “Melekler saf saf dizilmiş olduğu halde Rabbin geldiği vakit.”⁶⁷

İmam el-Eşari bunun gibi birçok itikadî görüşü zikrettikten sonra bu bölümü şu sözüyle noktalamıştır: *“İşte bunlar Ehlişünnetin emredip amel ettikleri ve benimsemiş oldukları inançlarının özetidir. Onların görüşlerinden olarak ne zikrettiyse bunu söylüyor ve onu benimsiyoruz. Bizim başarımız ancak Allah’ın yardımı ile dir.”⁶⁸*

İşte İbn Teymiyye de bu akide üzeredir.

⁶⁷ el-Fecr 22.

⁶⁸ Makâlâtü'l-İslâmiyyîn 290-297. **Tembih:** Burada “keyfiyeti bilinmeyen” diyerek tercüme ettiğimiz “bilâ keyf” ifadesi, kelime manası olarak “nasılsız” demektir. el-Eşari, Selef imamlarının sözlerinde de sıklıkla geçen bu kelimeyi, sıfatların nasıllığından sorulmaması ve bunların keyfiyetine girilmemesi için zikretmiştir. Yoksa bu ifade bazılarının iddia ettiği gibi zikredilen sıfatların keyfiyetsizliğini ifade etmek için söylenmemiştir. Bu iddiaya göre “bilâ keyf” sözü “bilâ keyfiyye” demek olup, bu sıfatların hiçbir anlam ve keyfiyet ifade etmediği manasında kullanılmıştır. Bu ise hem mezkûr ifadenin lügat anlamına, hem de Selefin buna yükledikleri ıstılahi anlama muhalif bir iddiadır. Zira sıfatlar mevzuunda “bilâ keyf” lafzıyla gelen rivayetlerle aynı manadaki haberlerde bu söz; “*lâ yukâl: Keyfe*” (nasıl diye sorulmaz), “*lâ nekûl: Keyfe hâzâ*” (bu nasıl diye sormayız), “*lâ yukâl liemrî’Rab: Keyfe*” (Rabbin işi hakkında nasıl diye sorulmaz), “*lâ yu’lem keyfe hu*” (onun nasıl olduğu bilinmez), “*lâ tufessirû*” (tefsir etmeyin), “*lâ yufasser hâzâ*” (bu tefsir edilmez) şeklinde sabit olmuştur. Bu ifadeler ise ittifakla sıfatlar hakkında “nasıl” diye sorulmamasını, bunların tefsirine girilmemesini ve bunların nasıllığının bilinemeyeceğini ifade etmektedir. Esasen dile getirilen bu iddia, Allah’ın sıfatlarını hiçbir şey ifade etmeyen boş lafızlar kılmaya çalışmanın bir ürünüdür. Acaba var olup da keyfiyeti olmayan bir şey düşünülebilir mi? Bu asla düşünülemez. Çünkü bir şeyin keyfiyeti onun kühü, hakikati ve sıfatı demektir. Kühü, hakikati ve sıfatı olmayan şeyse yok demektir. Bazı Maturidilerin dillendirdiği bu iddia, Cehmiyenin fikirleriyle birebir örtüşmektedir. Bu konudaki tafsilat için “Akidetu’s-Selef fi’s-Sıfât: Mana Kavlihim Bilâkeyf” isimli risaleye bakılabilir. Bkz.

<http://as-salaf.com/article.php?aid=75>

İmam el-Eşarî'nin işaret ettiği gibi bu nasları tevîl edip mecaz anlamına hamletmek Mutezilenin mezhebidir. Bu nedenle İbn Teymiyye Mutezilenin, bu meselede Mutezileye ittiba eden Maturidilerin ve sonradan gelen Eşerilerin akidesi üzere değildir.

İbn Teymiyye “Allah cisimdir ama cisimler gibi değildir.”⁶⁹ diyenin bile Müşebbihe olduğunu söylemiş ve varit olan sıfat naslarını tespit ettiği yerde “bunlar asla yaratılmışların sıfatları gibi değildir.”⁷⁰ demiştir.

O, Selef gibi sıfat naslarını tespit edip, tenzih naslarının gereği olarak da Allah'ı tenzih etmiştir. Buna ise el-Aynî, el-Alûsi, ed-Dihlevî ve Aliyu'l-Kârî gibi muhakkikler şahitlik ettiği gibi, meseleyi derinlemesine araştıran hasımları da şahittir. Nitekim zamanımızın en büyük Eşari âlimlerinden sayılan Prof. Dr. Ramazan el-Bûtî buna şahitlik edenlerdendir.

el-Bûtî, İbn Teymiyye'nin Mücessime olduğunu söyleyenleri ve buna bağlı olarak onu tenkit edenleri reddetmiştir. Bu bapta İbn Teymiyye'nin sözlerini ve ona nispet edilen ifadeleri iyice incelediğini ve onun kesinlikle Mücessime olmadığını söylemiştir. Şöyle demiştir: “Biz İbn Teymiyye rahimehullah'ı tekfir eden ve: “O Mücessime idi” diyen aşırıları görünce şaşırıyoruz. Muhakkak ki ben es-Subkî'nin veya diğerlerinin İbn Teymiyye'den naklettiği şeyler noktasında onun tecsimi söylediğine delalet eden bir fikrini, kitaplarında yazdığı bir kelimeyi veya söylediği bir sözü bulabilmek için uzun araştırmalar yaptım. Kesinlikle buna delalet eden bir söz bulamadım. Onu fetvalarında hep şöyle derken buldum: Allah'ın buyurduğu gibi O'nun bir eli

⁶⁹ Deru Teârudi'l-Akli ve'n-Nakli 10/312:

فمن قال هو جسم لا كالأجسام كان مشبهاً

⁷⁰ Bkz. el-Akidetu'l-Vâsitiyye 1-2 ve Mecmuu'l-Feteva 6/363.

vardır. O'nun buyurduğu gibi O Arşa istiva etmiştir. O'nun buyurduğu gibi O'nun bir gözü vardır.”

el-Bûtî yine şöyle demiştir: “Ebu'l-Hasen el-Eşarî'nin son yazdığı kitaba müracaat ettiğimde, ki bu el-İbâne isimli kitabıdır, onun söyledikleriyle İbn Teymiyye'nin söylediklerinin aynı olduğunu gördüm. İmam Ebu'l-Hasen el-Eşarî'nin el-İbâne kitabını okuyun, bu kitabında şöyle demektedir: 'Biz Allah'ın buyurduğu gibi bir eli olduğuna ve O'nun buyurduğu gibi Arşa istiva ettiğine iman ediyoruz.' Hal böyleyken neden var olmayan bir vehmi büyütmeğe uğraşıyoruz? Öyleyse neden ayrılık ateşini körüklemekle uğraşıyoruz? Allah'u Teâla yakında bundan dolayı bize hesap soracaktır.”⁷¹

Evet kardeşim, son zamanların en büyük Eşari muhakkiki bunları söylüyor.

el-Bûtî mezhebinin imamı es-Subkî ve benzerlerinin İbn Teymiyye hakkındaki ithamlarını reddetmiş ve bu meseleyi araştırdığı halde onun aleyhinde tek bir delil dahi bulamadığını belirtmiştir. Öyleyse İbn Teymiyye aleyhinde koparılan bu fırtınalar nedendir?

Daha sonra el-Bûtî'ye bu zikrettiği sözler yine tevcih edilmiş ve akidesinden dönüp dönmediği ona sorulunca şöyle demiştir: “İbn Teymiyye'yi tekfir edenler onu sıfat

⁷¹ Nedvetu İtticâhâtî'l-Fikrî'l-İslâmî 264-265:

ونحن نعجب عندما نجد غلاة يكفرون ابن تيمية رحمه الله ويقولون إنه كان مجسداً، ولقد بحثت طويلاً كي أجد الفكرة أو الكلمة التي كتبها أو قالها ابن تيمية، والتي تدل على تجسيده فيما نقله السبكي أو غيره فلم أجد كلاماً في هذا قط، كل ما وجدته أنه في فتواه يقول: ((إن الله يد كما قال واستوى على العرش كما قال وله عين كما قال)) ثم أضاف البوطي: (ورجعت إلى آخر ما كتبه أبو الحسن الأشعري وهو كتاب (الإبانة) فرأيت أنه يقول كما يقول ابن تيمية وأقرؤوا كتاب الإمام أبي الحسن الأشعري (الإبانة) الذي يقول فيه نؤمن أن الله يداً كما قال وأنه استوى على العرش كما قال. إذن فلماذا نحاول أن نعظم وهماً لا وجود له؟ ولماذا نحاول أن ننفض في نار شقاق؟ والله سبحانه وتعالى سيحاسبنا على ذلك. انتهى كلامه ندوة اتجاهات الفكر الإسلامي المعاصر 264-265 مجموعة محاضرات أُلقيت في البحرين عام 1985م 25-2.

ayetlerini tevil etmediği için tekfir etmezler. Onlar onu tecsim ithamında bulunarak tekfir ederler. Ben ise buna delalet eden bir delil bulamadım.”⁷²

İbn Teymiyye’nin bu durumuna şahitlik edenlerden biri de Maturidi âlimlerden Safiyuddin el-Buhârî’dir (v.1200/1786).⁷³

O, İbn Teymiyye’nin hayatını ele aldığı bir eserinde merhumun kesinlikle tecsim fikrinde olmadığını belirtmiş ve sıfatlar bahsinde ondan yaptığı nakiller sonrası “*işte bu akide Selefin ve dört mezhep imamının akidesinin aynısıdır.*” demiştir.⁷⁴

Sonra bu sözüne delil olarak İmam Mâlik, İmam Muhammed ve el-Eşârî gibi selef âlimlerinden nakiller yapmıştır. Burada o da el-Bûti gibi İmam el-Eşârî’nin son eserinin “el-İbâne” olduğunu Şafii âlimlerden teyit ederek zikretmiş ve bu konuda mühim hususlara işaret etmiştir.⁷⁵

⁷² O, yine canlı yayında yapılan bir münazaraya telefonla katılarak İbn Teymiyye’ye bazı meselelerde muhalefet etse de kesinlikle onun tecsim fikrinde olmadığını söylemiştir. Bkz.

<https://www.youtube.com/watch?v=FSIbzX6EVdw>

<http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=216273>

لا توجد أي علاقة بين الكلام الذي قلته في كبرى اليقنيات الكونية، ودفاعي عن ابن تيمية ضد الذين كفروه. فالذين كفروا ابن تيمية لم يكفروه لأنه لم يؤول آيات الصفات، وإنما لأنهم نسبوا إليه تهمة التجسيد وهذا ما لم أجد دليلاً عليه.

⁷³ Hâfiz Safiyuddin el-Buhârî kendi döneminde Şam diyarının en büyük âlimlerinden idi. Murteza ez-Zebîdî onun bazı eserlerine takriz yazmış ve kendisini şeyhleriyle ilgili kaleme aldığı “el-Mu’cemu’l-Muhtas” (s.638-642) isimli kitabında kaydetmiştir. (Bk. ez-Ziriklî; el-A’lâm 6/15).

⁷⁴ el-Kavlu’l-Celiyy fi Tercemeti’s-Şeyh Takiyiddin İbn Teymiyye el-Hanbelî 14.

⁷⁵ A.g.e. 19-21. Safiyuddin el-Buhârî’nin bu eserine Hanefilerin Kudüs Müftüsü Şeyh Muhammed et-Tâfilâni ve Şam diyarının muhaddisi Şeyh Abdurrahman el-Kuzberî eş-Şâfiî takriz yazmışlardır. Bu kitap alanında yazılmış en güzel eserlerdendir.

Bu itiraf ve izahlardan sonra Sifil'in iddialarına nazar etmeye devam edelim.

Sifil bu sohbetinde İbn Teymiyye'ye attığı iftiraları sürdürerek şöyle demiştir: *“İbn Teymiyye diyor ki: ‘Allah Arş’ın tamamına istivâ etmiştir. Allah’u Teâlâ’dan arşın dışına dört parmak taşmaz.’ Yani bu ne demek? Biz diyoruz ki “istivâ mâlumdur, keyfiyeti meçhuldür.” Burada doğrudan doğruya bir keyfiyet atfı var. Yani haşa ve kella, estağfirullah diyerek söyleyelim; “Allah Teâlâ’nın kütlesi ne kadarsa Arş da o kadardır” diyor, “Ne Arş Allah’tan daha fazladır, daha büyüktür, ne de Allah Arş’tan daha fazladır daha büyüktür, Arş ne kadarsa O (c.c.) da o kadardır” diyor.”*

Sifil açıkça yalan söylemekte ve meseleyi hep çarpıtmaktadır. İbn Teymiyye daha önce sözlerinde gördüğümüz gibi bazılarının bu hadisin lafzındaki **“Arştan dört parmak boş yer kalır.”** ifadesini aldıklarını, doğru olanınsa **“Arştan dört parmak bile boş yer kalmaz.”** ifadesinin olduğunu belirtmiştir. Arştan dört parmak boş yer kalmasının Arşın Allah’tan büyük olmasını gerektireceğini, böyle bir şeyinse kitap, sünnet ve aklın delaletiyle batıl olduğunu söylemiştir. O: *“Allah onun tamamına istiva etmiş ve ondan dört parmak bile boş yer kalmamıştır.”* demiştir. Bu cümleyi Arşı Allah’a kıyaslamak için değil, hadisteki doğru lafzın tespiti için söylemiştir. Sifil’in iddia ettiği gibi o: *“Allah’ın kütlesi ne kadarsa Arş da o kadardır.”* asla dememiş, aksine Sifil’in alıntı yaptığı yerin bir cümle berisinde: *“Allah Arştan daha azımdır, Arş da ondan küçüktür.”* demiştir. Sifil bu sözleriyle gerçekten gülünç duruma düşmüştür. O, İbn Teymiyye eleştirisi için üzerinde durduğu yeri okumaktan bile aciz birisidir. Belki de bunu okumuş ve hainlik cihetiyle bunu görmezden gelmiştir. Bunu ise kalplerin özünü bilen iyi bilmektedir. İşte İbn Teymiyye’nin eleştirdiği sözü ve bunun evveli ve sonrası:

فَإِنَّ طَرِيقَةَ الْقُرْآنِ فِي ذَلِكَ أَنْ يُبَيِّنَ عَظَمَةَ الرَّبِّ فَإِنَّهُ أَعْظَمُ مِنْ كُلِّ مَا يَعْلَمُ عَظَمَتَهُ. فَيَذْكُرُ عَظَمَةَ الْمَخْلُوقَاتِ وَيُبَيِّنُ أَنَّ الرَّبَّ أَعْظَمُ مِنْهَا. كَمَا فِي الْحَدِيثِ الْآخِرِ الَّذِي فِي سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيِّ وَغَيْرِهِمَا حَدِيثِ الْأُطِيطِ لَمَّا قَالَ الْأَعْرَابِيُّ: { إِنَّا نَسْتَشْفِعُ بِاللَّهِ عَلَيْكَ وَنَسْتَشْفِعُ بِكَ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى فَسَبِّحْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى عُرِفَ ذَلِكَ فِي وَجْهِهِ أَصْحَابِهِ ثُمَّ قَالَ: وَيَحْكُ أَتَدْرِي مَا تَقُولُ؟ أَتَدْرِي مَا اللَّهُ؟ شَأْنُ اللَّهِ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِكَ. إِنَّ عَرْشَهُ عَلَى سَمَوَاتِهِ هَكَذَا وَقَالَ بِيَدِهِ مِثْلَ الْقُبَّةِ وَإِنَّهُ لَيَطُ بِهِ أَطِيطُ الرَّحْلِ الْجَدِيدِ بِرَاكِهِ!}. فَبَيَّنَ عَظَمَةَ الْعَرْشِ وَأَنَّهُ فَوْقَ السَّمَوَاتِ مِثْلَ الْقُبَّةِ. ثُمَّ بَيَّنَ تَصَاغُرَهُ لِعَظَمَةِ اللَّهِ وَأَنَّهُ يَنْطُ بِهِ أَطِيطُ الرَّحْلِ الْجَدِيدِ بِرَاكِهِ. فَهَذَا فِيهِ تَعْظِيمُ الْعَرْشِ وَفِيهِ أَنَّ الرَّبَّ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِكَ.. وَهَذَا وَغَيْرُهُ يَدُلُّ عَلَى أَنَّ الصَّوَابَ فِي رِوَايَتِهِ النَّفْيِ وَأَنَّهُ ذَكَرَ عَظَمَةَ الْعَرْشِ وَأَنَّهُ مَعَ هَذِهِ الْعَظَمَةِ فَالرَّبُّ مُسْتَوٍ عَلَيْهِ كُلُّهُ لَا يَفْضُلُ مِنْهُ قَدْرُ أَرْبَعَةِ أَصَابِعَ.. وَالْعَرْشُ صَغِيرٌ فِي عَظَمَةِ اللَّهِ تَعَالَى.

Mecmuu'l-Fetevâ (16/437)

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye: “Allah Arşın tamamına istivâ etmiştir.” dediği yerde: “Allah Arştan daha azimdir, Arş ondan küçüktür.” demiştir.

İbn Teymiyye’ye söylemediği sözleri nispet eden, aynı sayfada zıddına söylediği sözleri tersine çevirip kendisine küfür itikatları iftira eden Sifil’e şu sözlerini hatırlatıyoruz: “Geçmiş âlimlerin birer emanet olarak bizlere bıraktığı eserleri üzerinde kafamıza göre oynamalar yapmak, kelimenin tam anlamıyla bir hıyanettir ve bu hıyaneti kim ne maksatla işlemiş olursa olsun, bunu mazur görmek ve göstermek mümkün değildir.”

Evet, Sifil’in bu yaptığı hıyaneti mazur görmek ve göstermek mümkün değildir.

Sifil burada meseleyi öyle anlatmaktadır ki, sanki İbn Teymiyye durup dururken uyduruk bir hadis ortaya atmış da, bunun üzerine tecsim akidesini kurmuştur. Sifil bir Müslümana iftira atmanın büyük bir günah olduğunu iyi

bilmektedir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır:

مَنْ قَالَ فِي مُؤْمِنٍ مَا لَيْسَ فِيهِ أَسْكَنَهُ اللَّهُ رَدْعَةَ الْخَبَالِ حَتَّى يَخْرُجَ مِمَّا قَالَ

“Kim bir mümin hakkında onda olmayan şeyi söylerse, Allah onu getirinceye kadar kendisini cehennemliklerin irinleri/pislikleri içerisinde tutar.”⁷⁶

⁷⁶ Ebu Davud 3597, Şuayb el-Arnaût “isnadı sahih” der.

Allah’u Teâla Rasûlullah (s.a.v)’i Arşa Oturtacak mıdır? Ebubekir Sifil’in İddiaları ve Cevaplar

Sifil, daha önce işaret ettiğimiz sohbetinde İbn Teymiyye aleyhindeki iddialarını sürüdür ve şöyle der:

“Belki İbn Teymiyye’yi diğer insanlardan ayıran en önemli özelliklerden biri budur; söylediği şeyleri Selefe atfen söyler, Selef hep böyle düşünürdü der. Mesela Makam-ı Mahmûd meselesinde bir tek Mücâhid’den nakledilmiş senedi tartışmalı bir görüş vardır. Mücâhid “Makam-ı Mahmûd demek, Allah’u Teâlâ arşın üstünde yanına Peygamber efendimiz (s.a.v.)’i oturtmak üzere bir yer ayırmıştır, o yerin adı Makam-ı Mahmûd’dur” demiş. Daha doğrusu tabîinden olan Mücâhid’e atfedilen böyle bir görüş var. İbn Teymiyye bu görüşü alıyor ve bütün Selefe mal ediyor. “Selef kâtibeten böyle düşünürdü” diyor, arıyorsunuz tarıyorsunuz Mücâhid dışında böyle söyleyen kişi yok! Kendisi de başka kimseden nakledemiyor zaten. Bir tek Mücâhid’in görüşünü alıyor ve bütün Selefe mal ediyor. Dolayısıyla bu türlü görüşlerini okuyanlar İbn Teymiyye’nin, Selefın hep böyle düşündüğünü zanneder, onun en tehlikeli yanlarından birisi budur!”

Evet, Sifil'in iddiaları bunlar. Buna göre İbn Teymiyye hevasından konuşmakta ve fasit görüşlerini Selefe nispet etmektedir.

Peki, İbn Teymiyye ne demiştir? Gerçekten o, bu görüşü tüm Selefe nispet etmiş midir?

İbn Teymiyye, Sifil'in işaret ettiği yerde şöyle demiştir: *“Kendilerinden razı olunmuş âlimler ve Allah'ın makbul velileri bunu nakletmişlerdir. Buna göre Rabbi Rasûlü Muhammed'i Arşa kendisiyle beraber oturtacaktır. Bunu ise Muhammed b. Fudayl Leys'ten, o da Mücahid'den: “Umulur ki Rabbin seni övülmüş bir makama yükseltir”⁷⁷ ayetinin tefsirinde rivayet etmiştir. Veya bunu başka yönlerden merfu olarak ve merfu olmayarak zikretmiştir.”⁷⁸*

Sonra İbn Teymiyye, et-Taberî'nin bunun Makam-ı Mahmud'un şefaati olması durumuna aykırı olmadığını hakkındaki sözünü nakletmiştir. Sonra et-Taberî'nin, bunu inkâr edenin olmadığı yönündeki sözünü aktarmıştır.⁷⁹

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye: *“Selef katibeten (tamamen) böyle düşünürdü.”* dememektedir. O: *“Kendilerinden razı olunmuş âlimler ve Allah'ın makbul velileri bunu nakletmişlerdir.”* demiştir. Şimdi görüleceği gibi bununla da İmam Ahmed ile, o dönemdeki Selef âlimlerini kastetmiştir.

⁷⁷ el-İsra 79.

⁷⁸ Mecmuu'l-Feteva 4/374:

إِذَا تَبَيَّنَ هَذَا فَقَدْ حَدَّثَ الْعُلَمَاءُ الْمَرْحُومُونَ وَأَوَّلِيَاؤُهُ الْمَقْبُولُونَ: أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُجْلِسُهُ رَبُّهُ عَلَى الْعَرْشِ مَعَهُ. رَوَى ذَلِكَ مُحَمَّدُ بْنُ فَضِيلٍ عَنْ لَيْثٍ عَنْ مُجَاهِدٍ: فِي تَفْسِيرِهِ: { عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَخْمُودًا } وَذَكَرَ ذَلِكَ مِنْ وَجْهِ أُخْرَى مَرْفُوعَةً وَغَيْرَ مَرْفُوعَةٍ قَالَ ابْنُ خَرِيرٍ: وَهَذَا لَيْسَ مُنَاقِضًا لِمَا اسْتَفَاضَتْ بِهِ الْأَحَادِيثُ مِنْ أَنَّ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ هُوَ الشَّفَاعَةُ بِاتِّفَاقِ الْأَئِمَّةِ مِنْ جَمِيعٍ مَنْ يَنْتَحِلُ الْإِسْلَامَ وَيَدَّعِيهِ لَا يَقُولُ إِنَّ إِيَّاهُ عَلَى الْعَرْشِ مُنْكَرٌ - وَإِنَّمَا أَنْكَرَهُ بَعْضُ الْجَهْمِيَّةِ وَلَا ذِكْرَهُ فِي تَفْسِيرِ الْآيَةِ مُنْكَرٌ -.

⁷⁹ Bkz. Tefsiru't-Taberî 17/531-533.

Bununla birlikte İbn Teymiyye bu eserin mutlak bir hakikat olduğunu söylememektedir. Aksine bu konuya değindiği başka bir eserinde şöyle demiştir: “*Kâdı Ebu Ya’lâ, İbn Fûrek’in kitabına ret olarak İbtâlu’t-Te’vil kitabını tasnif etmiştir. Her ne kadar o ve bunları rivayet edenleri zikrettiği kimseler, hadisleri senedi ile isnat etseler de bunların birçoğu uydurmadır. Tıpkı Miraç gecesinde Allah’ı dünya gözüyle görmeyi içeren rüyet hadisi ve benzerleri gibi. Yine bunda bazı insanların merfu olarak rivayet ettikleri Seleften bazı şeyler de bulunmaktadır. Tıpkı Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’in Arşa oturması hadisi gibi. Bunu bazı insanlar birçok yoldan merfu olarak rivayet etmişlerdir. Bunların hepsi de uydurmadır. Sabit olan bunun sadece Mücahid’den ve Seleften onun dışındaki kimselerden gelmesidir. Selef ve imamlar bunu rivayet ediyordu. Bunu inkâr etmiyor ve kabul ile telakki ediyorlardı. Bunun için şöyle denilebilir: “Bu ancak tevkifi (vahye dayalı) olarak söylenir.” Fakat Rasûl’ün lafızlarından sabit olan şeyle, onun dışındakilerin kelâmından sabit olan şeyin mutlaka ayırt edilmesi gerekir. İster bu makbul, ister reddedilen şeylerden olsun böyleler.*”⁸⁰

İbn Teymiyye’nin işaret ettiği gibi İbn Ömer’den, İbn Abbas’tan, Abdullah b. Selam’dan ve İbn Mes’ud’dan (*radiyallahu anhum*) Mücâhid’in eserine benzer birçok merfu ve mevkuf rivayet sabit olmuştur. Fakat bunların hepsinde zayıflık vardır.⁸¹

İbn Teymiyye başka bir eserinde ise bunun âlimler arasında ihtilafli bir mesele olduğunu belirtip şöyle demiştir:

⁸⁰ Der’u Teârudi’l-Akli ve’n-Nakli 5/237; Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1997.

⁸¹ Bkz. et-Taberî 15/148, İbn Ebî Âsım; es-Sünne no: 583-786, el-Hallâl; es-Sünne 1/182-202-206, no: 237-295-306, İbnu’l-Cevzî; Zâdu’l-Mesîr 5/54, es-Suyûtî; ed-Durru’l-Mensûr 5/326-328.

*“Seleften ve haleften bir taife Allah’ın Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’i kendisiyle beraber Arşa oturtacağını belirtmiş, diğerleri ise bunu inkâr etmişlerdir.”*⁸²

Görüldüğü gibi o, bu görüşün mutlak bir hakikat olmadığını belirtmiş ve Sifil’in iddia ettiği gibi onu bütün Selefe nispet etmemiştir. Aksine bu meselede ihtilaf olduğunu zikretmiştir.

O *“Allah’ın makbul velileri bunu nakletmişlerdir.”* *“Selef ve imamlar bunu rivayet ediyordu.”* derken, İmam Ahmed’i ve onun dönemindeki Selefî kastediyor, onların Mücahid’in haberini naklettiklerini söylüyordu. O, kesinlikle *“Selef’in tamamı böyle düşünürdü”* demiyordu.

Âlimlerin mücmel sözlerini tefsir eden açık ifadelerine bakmadan, sözlerini değerlendirip bunlar hakkında konuşmak, tıpkı mücmel nasları tefsir eden diğer açık naslara bakmadan onlar hakkında konuşmak gibi kişiyi yanlış anlamalara götürür. Tıpkı Sifil’in düştüğü bu durum gibi: *“Selef kâtibeten böyle düşünürdü diyor, Mücâhid’in görüşünü alıyor ve bütün Selefe mal ediyor. Onun en tehlikeli yanlarından birisi budur!”*

Esasen bu misaldeki durum, âlimlere söylemediği sözleri yamayan Sifil’in en tehlikeli yanını ifşa etmiştir.

Peki, İbn Teymiyye yukarıdaki iddiasında doğru mudur ve âlimler Mücâhid’in sözü hakkında ne demişlerdir, şimdi bunu görelim.

⁸² el-İstiğase fî’r-Reddi ala’l-Bekrî 353, Daru’l-Minhâc, 3.baskı.

Selefin ve Âlimlerin, Mücâhid'in Sözü Hakkındaki Görüşleri

- Mücahid'in bu eserini et-Taberî tefsirinde nakletmiş ve şöyle demiştir: *“Ne haber ne de tahlil cihetiyle Mücâhid'in bu sözünün sıhhati inkâr edilebilir. Çünkü bunun mümkün olmaması hakkında ne Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'den, ne sahabilerin birinden, ne de tabiinden bir haber bulunmaktadır. Bunun tahlil/nazar cihetiyle değerlendirilmesine gelince, İslam'a intisap edenlerin hepsi bunun manası hakkında üç görüş üzere ihtilaf etmişlerdir...”*

Sonra bu üç kesimin istiva hakkındaki görüşlerini nakletmiş ve onların hepsine göre Mücâhid'in belirttiği durumun mümkün olduğunu belirtmiştir. Sonra şöyle demiştir: *“Böylece belirttiğimiz hususlarla ortaya çıkmıştır ki, İslam'a intisap eden kesimlerden hiçbirine göre Mücahid'in sözü muhal değildir... Bunun mümkün olmadığını söyleyen kimse ise, kavillerini aktardığımız tüm kesimlerin görüşlerinden huruç etmiş olur.”*⁸³

⁸³ Tefsiru't-Taberî 17/531-533, thk. Ahmed Şakir:

فَإِنَّ مَا قَالَهُ مُجَاهِدٌ مِنْ أَنَّ اللَّهَ يُفْعَدُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَرْشِهِ، قَوْلٌ غَيْرُ مَدْفُوعٍ صِحَّتُهُ، لَا مِنْ جِهَةِ خَبَرٍ وَلَا نَظَرٍ، وَذَلِكَ لِأَنَّهُ لَا خَبَرَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا عَنْ أَحَدٍ مِنْ أَصْحَابِهِ، وَلَا عَنِ التَّابِعِينَ بِإِخَالَةِ ذَلِكَ. فَأَمَّا مِنْ جِهَةِ النَّظَرِ، فَإِنَّ جَمِيعَ مَنْ يَنْتَحِلُ الْإِسْلَامَ إِنَّمَا اخْتَلَفُوا فِي مَعْنَى ذَلِكَ عَلَى أَوْجِهٍ ثَلَاثَةٍ: فَقَالَتْ فِرْقَةٌ مِنْهُمْ: اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بَاتِنٌ مِنْ خَلْقِهِ كَانَ قَبْلَ خَلْقِهِ الْأَشْيَاءَ، ثُمَّ خَلَقَ الْأَشْيَاءَ فَلَمْ يَمَسَّهَا، وَهُوَ كَمَا لَمْ يَزَلْ غَيْرَ أَنَّ الْأَشْيَاءَ الَّتِي خَلَقَهَا إِذْ لَمْ يَكُنْ هُوَ لَهَا مُمَاسًّا وَجَبَ أَنْ يَكُونَ لَهَا مُبَايِنًا، إِذْ لَا فِعَالٍ لِلْأَشْيَاءِ إِلَّا وَهُوَ مُمَاسٌّ لِلْأَجْسَامِ أَوْ مُبَايِنٌ لَهَا. قَالُوا: فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ كَذَلِكَ، وَكَانَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَاعِلَ الْأَشْيَاءِ، وَلَمْ يَجْزِ فِي قَوْلِهِمْ أَنَّهُ يُوصَفُ بِأَنَّهُ مُمَاسٌّ لِلْأَشْيَاءِ، وَجَبَ بِزَعْمِهِمْ أَنَّهُ لَهَا مُبَايِنٌ، فَعَلَى مَذْهَبِ هَذِهِ سِوَاءَ أَفْعَدَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَرْشِهِ أَوْ عَلَى الْأَرْضِ إِذْ كَانَ مِنْ قَوْلِهِمْ إِنَّ بَيُوتُونَتَهُ مِنْ عَرْشِهِ، وَبَيُوتُونَتَهُ مِنْ أَرْضِهِ بِمَعْنَى وَاحِدٍ فِي أَنَّهُ بَاتِنٌ مِنْهُمَا كِلَيْهِمَا، غَيْرُ مُمَاسٍّ لِوَاحِدٍ مِنْهُمَا. وَقَالَتْ فِرْقَةٌ أُخْرَى: كَانَ اللَّهُ تَعَالَى ذِكْرَهُ قَبْلَ خَلْقِهِ الْأَشْيَاءَ، لَا شَيْءَ يَمَسُّهُ، وَلَا شَيْءَ يُبَايِنُهُ، ثُمَّ خَلَقَ الْأَشْيَاءَ فَأَقَامَهَا بِقُدْرَتِهِ، وَهُوَ كَمَا لَمْ يَزَلْ قَبْلَ الْأَشْيَاءِ خَلْقِهِ لَا شَيْءَ يَمَسُّهُ وَلَا شَيْءَ يُبَايِنُهُ، فَعَلَى قَوْلِ هَذِهِ

Yani o, usul ilmi açısından buna zıt bir haberin olmadığına işaret edip, bütün İslam fırkalarının itikadına göre bunun mümkün olduğunu belirtmiştir. Buna muhalefet edeninse İslam fırkalarının tümünün görüşlerinden çıkmış olacağını söylemiştir. Malumdur ki et-Taberî mutlak müçtehit mertebesinde görülen Selef dönemi âlimlerindendir.⁸⁴

أَيْضًا سَوَاءُ أَقْعَدَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَرْشِهِ، أَوْ عَلَى أَرْضِهِ، إِذْ كَانَ سَوَاءً عَلَى قَوْلِهِمْ عَرْشُهُ وَأَرْضُهُ فِي أَنَّهُ لَا مُمَاسَّ وَلَا مُبَايِنَ لِهَذَا، كَمَا أَنَّهُ لَا مُمَاسَّ وَلَا مُبَايِنَ لِهَذِهِ. وَقَالَتْ فِرْقَةٌ أُخْرَى: كَانَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَبْلَ خَلْقِهِ الْأَشْيَاءِ لَا شَيْءَ يُمَاسُّهُ، وَلَا شَيْءَ يُبَايِنُهُ، ثُمَّ أَحْدَثَ الْأَشْيَاءَ وَخَلَقَهَا، فَخَلَقَ لِنَفْسِهِ عَرْشًا اسْتَوَى عَلَيْهِ جَالِسًا، وَصَارَ لَهُ مُمَاسًا، كَمَا أَنَّهُ قَدْ كَانَ قَبْلَ خَلْقِهِ الْأَشْيَاءِ لَا شَيْءَ يَزُرُقُهُ رِزْقًا، وَلَا شَيْءَ يَحْرِمُهُ ذَلِكَ، ثُمَّ خَلَقَ الْأَشْيَاءَ فَرَزَقَ هَذَا وَحَرَّمَ هَذَا، وَأَعْطَى هَذَا، وَمَنَعَ هَذَا، فَكَذَلِكَ كَانَ قَبْلَ خَلْقِهِ الْأَشْيَاءِ يُمَاسُّهُ وَلَا يُبَايِنُهُ، وَخَلَقَ الْأَشْيَاءَ فَمَاسَ الْعَرْشَ بِخُلُوسِهِ عَلَيْهِ دُونَ سَائِرِ خَلْقِهِ، فَهُوَ مُمَاسٌّ مَا شَاءَ مِنْ خَلْقِهِ، وَمُبَايِنٌ مَا شَاءَ مِنْهُ، فَعَلَى مَذْهَبِ هَؤُلَاءِ أَيْضًا سَوَاءُ أَقْعَدَ مُحَمَّدًا عَلَى عَرْشِهِ، أَوْ أَقْعَدَهُ عَلَى مِنْبَرٍ مِنْ نُورٍ، إِذْ كَانَ مِنْ قَوْلِهِمْ: إِنَّ جُلُوسَ الرَّبِّ عَلَى عَرْشِهِ، لَيْسَ بِجُلُوسٍ يَشْغُلُ جَمِيعَ الْعَرْشِ، وَلَا فِي إِقْعَادِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُوجِبًا لَهُ صِفَةِ الرُّبُوبِيَّةِ، وَلَا مُخْرِجَةً مِنْ صِفَةِ الْعُبُودِيَّةِ لِرَبِّهِ، كَمَا أَنَّ مُبَايِنَةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا كَانَ مُبَايِنًا لَهُ مِنَ الْأَشْيَاءِ غَيْرَ مُوجِبَةٍ لَهُ صِفَةِ الرُّبُوبِيَّةِ، وَلَا مُخْرِجَةً مِنْ صِفَةِ الْعُبُودِيَّةِ لِرَبِّهِ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ مُوصُوفٌ بِأَنَّهُ لَهُ مُبَايِنٌ، كَمَا أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ مُوصُوفٌ عَلَى قَوْلِ قَائِلٍ هَذِهِ الْمَقَالَةُ بِأَنَّهُ مُبَايِنٌ لَهَا، هُوَ مُبَايِنٌ لَهُ. قَالُوا: فَإِذَا كَانَ مَعْنَى مُبَايِنٍ وَمُبَايِنٍ لَا يُوْجِبُ لِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخُرُوجَ مِنْ صِفَةِ الْعُبُودِيَّةِ وَالِدُخُولَ فِي مَعْنَى الرُّبُوبِيَّةِ، فَكَذَلِكَ لَا يُوْجِبُ لَهُ ذَلِكَ قُعُودُهُ عَلَى عَرْشِ الرَّحْمَنِ، فَقَدْ تَبَيَّنَ إِذَا بِمَا قُلْنَا أَنَّهُ غَيْرُ مُحَالٍ فِي قَوْلِ أَحَدٍ مِمَّنْ يَنْتَحِلُ الْإِسْلَامَ مَا قَالَهُ مُجَاهِدٌ مِنْ أَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقْعُدُ مُحَمَّدًا عَلَى عَرْشِهِ. فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ: فَإِنَّا لَا نُنْكَرُ إِقْعَادَ اللَّهِ مُحَمَّدًا عَلَى عَرْشِهِ، وَإِنَّمَا نُنْكَرُ إِقْعَادَهُ إِثَاءَ مَعَهُ قِيلَ: أَفَجَانِزَ عِنْدَكَ أَنْ يَقْعُدَهُ عَلَيْهِ لَا مَعَهُ، فَإِنْ أَجَارَ ذَلِكَ صَارَ إِلَى الْإِقْرَارِ بِأَنَّهُ إِثَاءَ مَعَهُ أَوْ إِلَى أَنَّهُ يَقْعُدُهُ، وَاللَّهُ لِلْعَرْشِ مُبَايِنٌ، أَوْ لَا مُمَاسَّ وَلَا مُبَايِنَ، وَبِأَيِّ ذَلِكَ قَالَ كَانَ مِنْهُ دُخُولًا فِي بَعْضِ مَا كَانَ يَنْكَرُهُ، وَإِنْ قَالَ: ذَلِكَ غَيْرُ جَانِزٍ كَانَ مِنْهُ خُرُوجًا مِنْ قَوْلِ جَمِيعِ الْفِرَقِ الَّتِي حَكَمْنَا قَوْلَهُمْ، وَذَلِكَ فَرَاقٌ لِقَوْلِ جَمِيعِ مَنْ يَنْتَحِلُ الْإِسْلَامَ، إِذْ كَانَ لَا قَوْلَ فِي ذَلِكَ إِلَّا الْأَقْوَالُ الثَّلَاثَةُ الَّتِي حَكَمْنَاهَا، وَغَيْرُ مُحَالٍ فِي قَوْلِ مَنْهَا مَا قَالَ مُجَاهِدٌ فِي ذَلِكَ.

⁸⁴ et-Taberî hicri 224 senesi dünyaya gelmiştir. Bkz. Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 14/267.

- İmam Ahmed Mücâhid'in bu eseri hakkında: *"Âlimler bunu kabul ile telakki etmişlerdir. Biz de bunu geldiği gibi kabul ediyoruz."* demiştir.⁸⁵

- İmam Ahmed'in oğlu Abdullah ise Mücâhid'in bu eseri için şöyle demiştir: *"Muhaddislerden bu rivayeti inkâr eden bir kimse görmedim."*⁸⁶

İmam Ahmed'in Müsned'ini onun huzurunda yazıp tedvin eden ve bizzat babası tarafından sika kabul edilen Abdullah böyle söylemektedir.

- Ebu Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (v.224/838) Mücâhid'in bu eserini sahih kabul edip ona iman ettiğini belirtmiştir.⁸⁷

- Dört Sünen'de hadisleri nakledilen ve sika bir ravi olan Ebu'l-Fadl Abbâs ed-Dûrî⁸⁸ (v.271/884) bu rivayet için şöyle demiştir: *"İmam Ahmed'in yoluna uyarak bu hadisler hakkında o ne dediyse biz de onu diyoruz."*⁸⁹

- Hanbeli mezhebinin İmam Ahmed'den sonraki en büyük imamlarından el-Hallâl (v.311/923) "es-Sünne"de bu konuyu "Makam-ı Mahmud" başlığı altında birçok rivayetle ele almıştır. Burada hocaları ve İmam Ahmed'in talebeleri

⁸⁵ el-Hallâl; es-Sünne no: 269-277-283-311, Ebu Ya'la; İbtâlu't-Te'vilât 448 ve İbn Ebî Ya'la; Kitâbu'l-İ'tikâd 39:

"وقد روى إسحاق بن راهويه عن ابن فضيل عن ليث عن مجاهد في قوله: {عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَاماً مَحْمُوداً} قال يجلسه معه على العرش، وقال ابن عمير: سمعت أبا عبد الله أحمد بن حنبل وسئل عن حديث مجاهد: "يقعد محمداً على العرش." فقال: قد تلقته العلماء بالقبول، نسلم هذا الخبر كما جاء."

⁸⁶ el-Hallâl; es-Sünne 1/198, no: 279. el-Fârûku'l-Hadîse yay. Bunu ez-Zehabî de nakletmiştir. Bkz. el-Uluvv 1/170, no: 461.

⁸⁷ el-Hallâl Makam-ı Mahmud babı altında Mücâhid'in eserini zikrettikten sonra İbn Sellâm'ın bu sözünü sahih bir senetle rivayet etmiştir. (es-Sünne 1/208, no: 311).

⁸⁸ Bkz. Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 12/522.

⁸⁹ es-Sünne 1/208, no: 311. el-Hallâl sahih bir senetle rivayet etmiştir:

وَنَحْنُ نَقُولُ فِي هَذِهِ الْأَحَادِيثِ مَا قَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ مُّتَّبِعِينَ لَهُ وَلَا تَأْبَاهُ فِي ذَلِكَ.

olan âlimlerden yaptığı nakillerle buna itiraz edenlerin Cehmîlikle itham edildiğini belirtmiştir.

- el-Hallâl Mücahid'in bu rivayetini hocası Ebu Davud'dan⁹⁰ naklettikten sonra şöyle demiştir: *"Ebu Davud'un şöyle dediğini işittim: Kim bunu inkâr ederse bizim nezdimizde (Cehmîlikle) itham olunun birisidir. Yine şöyle dedi: İnsanlar bunu naklede gelmiş ve bununla Cehmîyyeyi öfkendirmek istemişlerdir. Çünkü Cehmîyye Arşın üzerinde bir şey olduğunu inkâr ediyordu."*⁹¹

- el-Hallâl aynı yerde hocası ve İmam Ahmed'in talebesi el-Merrûzi'den⁹² sahih bir isnatla İbn Râheveyh gibi onlarca Selef âliminin bu eseri kabul ettiklerini belirtmiş⁹³ ve Mücâhid'den sonra gelen muhaddislerin ittifakla bu eseri kabul ile telakki edip, reddedeni Cehmîlikle itham ettiklerini onlardan nakletmiştir.⁹⁴

⁹⁰ es-Sünen sahibi Ebu Davud es-Sicistânî.

⁹¹ es-Sünne 1/175-191, no: 244-271:

مَنْ أَنْكَرَ هَذَا فَهُوَ عِنْدَنَا مُتَّهَمٌ، وَقَالَ: مَا زَالَ النَّاسُ يُحَدِّثُونَ بِهَذَا، يُرِيدُونَ مُغَايَظَةَ الْجَهْمِيَّةِ، وَذَلِكَ أَنَّ الْجَهْمِيَّةَ يُنْكِرُونَ أَنَّ عَلَى الْعَرْشِ شَيْءٌ.

⁹² Ebu Bekir el-Merrûzî (v.275/888), İmam Ahmed'in en gözde talebelerindendir. O, İmam Ahmed'in ilmî mesâilini en iyi bilen ve mezhebin en muteber âlimlerindendir. İmamın mezhebin omuzlayan en büyük öğrencileri sayıldığında Abdullah gibi ilk sırada zikredilen âlimdir o. İmam Ahmed vefat ettiğinde ise gözlerini kapamış ve onun gaslini yerine getirmiştir. (Bk. en-Nubelâ 13/173). Kendisi isim benzerliği sebebiyle Muhammed b. Nâsır el-Mervezî (v.294/906) ile karıştırılmaktadır. el-Merrûzî المروزي şeklinde, diğeri ise المروزي şeklinde yazılmaktadır. (Bk. ez-Ziriklî; el-A'lâm 1/205, 7/125).

⁹³ es-Sünne 1/176, no: 250. Bu âlimlerden birçoğu bu rivayeti inkâr etmeyi Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in faziletini inkâr etmek olarak değerlendirmiştir.

⁹⁴ es-Sünne 1/176-189, no: 250-267. **Tembih:** el-Hallâl, muhakkiklerin belirttiği gibi İmam Ahmed'in mezhebin ihyâ eden ve onun ilmini cem edip tasnif eden âlimdir. İmam Ahmed vefat etmeden 7 sene önce dünyaya gelmiş ve küçük yaşta ilim tahsiline koyulmuştur. O zamanın

- Selef dönemine yakın bir zamanda yaşamış İmam el-Âcurrî (v.360/970) de hadis âlimlerinin Mücahid'in bu eserini ittifakla kabul ettiklerini belirtmiş ve şöyle demiştir: *"Bu eseri hadis âlimi şeyhler en güzel telakki ile telakki etmiş ve en güzel kabulle kabul etmişlerdir. Onu inkâr etmemiş, bunu inkâr edeni en şiddetli şekilde inkâr etmişlerdir. Ve şöyle demişlerdir: Kim Mücahid'in hadisini reddederse, o kötü bir adamdır."*⁹⁵

Görüldüğü gibi İmam Ahmed, Ebu Ubeyd b. Sellâm, Ebu Davud, İbn Râheveyh ve et-Taberî gibi birçok Selef imamı bu eseri kabul etmiş ve birçok âlim hadis imamlarının bu konuda ittifak ettiklerini belirtmiştir.

İşte İbn Teymiyye'nin kastettiği Selef âlimleri bunlardır.

İmkânsızlıklarına rağmen imamın en büyük talebelerine gidip onun âli ve nazil tüm ilmi meselelerini toplamıştır. İmam Ahmed'in iki oğlu Abdullah ve Salih, Ebu Davud, el-Merrûzî ve el-Kirmâni gibi İmam Ahmed'in en büyük ashabına talebelik ve arkadaşlık etmiştir. Bu bakımdan Hanefi mezhebinde et-Tahâvî ne ise, Hanbeliler nezdinde el-Hallâl öyledir denilebilir. ez-Zehebî şöyle der: *"el-Hallâl İmam Ahmed'in ilmini toplayıp tertip eden kişidir. İmamın ondan önce müstakil bir mezhebi yoktu, ta ki el-Hallâl gelip onun sözlerini araştırarak tedvin edinceye kadar. İmam Ahmed'in ashabından sonra onun gibisi gelmemiştir."* (en-Nubelâ 16/143). İbnu'l-Cevzî ise şöyle demiştir: *"Bu mezhebe kim tabi olmuşsa, bunu onun kitaplarından almıştır."* (el-Muntazam 13/221). Sifil "İstiva Meselesi" başlıklı bir makalesinde İmam Ahmed'le ilgili nakli el-Hallâl'ın Sünne'sinden nakletmiştir. el-Kevserî de aynı şekilde İmam Ahmed'in bir görüşünü el-Hallâl'ın Sünne'sine itimad ederek aktarmıştır. (Defu Şühbeti't-Teşbih 8; 1. dipnot). Sonuç olarak el-Hallâl ve eseri İmam Ahmed'in ve Hanbelilerin görüşleri noktasında başvurulacak asıllardandır.

⁹⁵ eş-Şerîa 405, no: 1159. Daru'l-Hadis, 2005:

قال الآجري: وأما حديث مُجاهد .. فقد تلقاه الشيوخ من أهل العلم والتقل لحديث رسول الله صلى الله عليه وسلم تلقوها بأحسن تلقٍ، وقيلوها بأحسن قبول، ولم يُنكروها، وأنكروا على من ردَّ حديث مُجاهد إنكارًا شديدًا، وقالوا: من ردَّ حديث مُجاهد فهو رجلٌ سوء.

- Kâdı Şihâbuddin el-Hafâcî⁹⁶ (v.1069/1659) Şifa şerhinde Allah'ı Teâla'nın Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'i kendisiyle birlikte Arşa oturtacağını ed-Dârakutnî'den⁹⁷ (v.385/995) nakletmiştir. ed-Dârakutnî şöyle demiştir:

Ahmed'deki şefa'at hadisini Mustafa olan Ahmed'e kadar isnat ederiz

Onu (Nebî'yi) Arşa oturtması hadisine gelince, biz bunu da inkâr etmeyiz

Hadisi kendi veçhi üzere (okuyup) geçin, onu bozacak şeyleri ona dâhil etmeyin

O'nun (Allah'ın) oturan olduğunu da, onu oturtacak olduğunu da inkâr etmeyin"⁹⁸

Bu beyitleri Kâdı Ebu Ya'la, Ebu Tâlib el-Uşâri'den, o da ed-Dârakutnî'den sahih bir senetle nakletmiştir.⁹⁹

⁹⁶ Kâdı'l-Kudât el-Hafâcî, devrinin en büyük âlimlerindendir. Osmanlı Sultanı 4. Murat tarafından Mısır kadısı tayin edilmiştir. Birçok eseri bulunmaktadır. (Bk. ez-Ziriklî; el-A'lâm 1/238).

⁹⁷ ed-Dârakutnî hadis ilminde "emirel müminin" diye nitelendirilmiş bir âlimidir. Hadis ilminin en zor kısmı sayılan ilel alanındaki ansiklopedik eserini hâfızasından imla ettirmiştir. (Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 16/449).

⁹⁸ Nesîmu'r-Riyâd fî Şerhi Şifâi'l-Kâdı İyâd 3/194, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1.baskı:

وقد صححه الدارقطني، وقال على منكروه وأجاد في ذلك رحمه الله تعالى رحمة واسعة:

حديث الشفاعة عن أحمد ... إلى أحمد المصطفى نسند

وقد جاء الحديث بإقاعاده ... على العرش أيضاً ولا نحدد

أمرؤا الحديث على وجهه ... ولا تدخلوا فيه ما يفسد

ولا تنكروا أنه قاعد ... ولا تنكروا أنه يقعد. أهـ.

⁹⁹ İbtâlu't-Te'vilât no: 465. Ebu Ya'la ve el-Uşâri cerh ve ta'dilde hüccet olmasalar da salih ve sika âlimlerdir. İbnu'l-Cevzî Ebu Ya'la için "sikaların seyyitlerinden" demiştir. (el-Muntazam 16/56-98). el-Kevserî de sıfatlarla ilgili itikadi bir meselede Kâdı Ebu Ya'la'nın

Numan el-Alûsi (v.1317/1899) bu beyitleri el-Hafâcî'den nakletmiş ve şöyle demiştir: “*el-Hafâcî Şîfa şerhinde Allah’u Teâla’nın Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’i kendisiyle birlikte Arşa oturtacağını ed-Dârakutnî’den nakletmiştir.*”¹⁰⁰

el-Alûsi buna benzer birçok nakli İbn Teymiyye’yi savunmak için zikretmiş ve onun akidesi ile önceki imamların akidesinin bir olduğunu söylemiştir.¹⁰¹

- Aynı şekilde Kâdî İbnu’l-Arabî (v.543/1148) Allah’u Teâla’nın Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’i kendisi ile birlikte Kürsüsüne oturtacağını tefsirinde açıkça belirtmiştir.¹⁰²

- el-Kurtubî (v.671/1273) Makam-ı Mahmud meselesinde dört görüş olduğunu söylemiş ve bunlardan birinin Mücahid’in görüşü olduğunu belirtmiştir. Orada et-Taberî’nin de bu görüşte olduğunu söyleyip, bu durumun imkânsız olmadığını söylemiştir.¹⁰³

nakline itimad ederek İmam Ahmed’in görüşünü nakletmiştir. (Bkz. el-Esma ve ve’s-Sıfât 413, 1.dipnot, thk. el-Kevserî). Bazı kelâmcılar İbnu’l-Kayyim’in Bedâi’u’l-Fevâid (4/1380)’de bu beyitleri ed-Dârakutnî’den nakletmesi sebebiyle onun bunu uydurduğunu söylemişlerdir. Bu ise ona açık bir iftiradır. Görüldüğü gibi bu beyitleri birçok âlim nakletmiştir.

¹⁰⁰ Celâu’l-Ayneyn fî Muhâkemti’l-Ahmedeyn 465:

نقل الخفاجي في شرح الشفاء عن الدارقطني في حديث: أن المقام المحمود للنبي صلى الله عليه وسلم هو أن يجلسه معه تعالى على العرش ما نصه...

¹⁰¹ Bkz. Celâu’l-Ayneyn 458-468.

¹⁰² Bkz. Ahkâmu’l-Kurân 3/628, Dâru’l-Hadis, 2011:

فَهَذَا مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا عَصَى قَطُّ رَبَّهُ، لَا فِي خَالِ الْجَاهِلِيَّةِ وَلَا بَعْدَهَا، تَكْرِمَةً مِنَ اللَّهِ وَتَفَضُّلاً وَجَلَالاً، أَحَلَّهُ بِهِ الْمُحَلُّ الْجَلِيلُ الرَّفِيعُ، لِيُصْلَحَ أَنْ يَقْعُدَ مَعَهُ عَلَى كُرْسِيِّهِ لِلْفَصْلِ بَيْنِ الْخَلْقِ فِي الْقَضَاءِ يَوْمَ الْحَقِّ.

¹⁰³ Bkz. Tefsiru’l-Kurtubî 10/311-312, Dâru’l-Kutubi’l-Mısıriyye, 2. baskı.

- İbn Hacer el-Askalanî (v.852/1448) ise şöyle demiştir: *“Abd b. Humeyd ve diğerlerinin Mücâhid’den rivayet ettiklerine göre, Makam-ı Mahmud’un Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in Arşa oturması olduğu söylenmiştir.”*¹⁰⁴

İbn Hacer Makam-ı Mahmud konusunda birçok kavil zikrettikten sonra, Allah’u Teâla’nın Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’i Kürsüsüne oturacağını belirtmiş ve bunun ona verilecek şefaât ve livau’l-hamd gibi faziletlerden olduğunu söylemiştir. Şöyle demiştir: *“Allah’u Teâla’nın Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’e hamd sancağını (livau’l-hamd) vermesi, onun Rabbini sena edip huzurunda konuşması, O’nun Kürsüsünde oturması, onun Cebrail’den daha yakın durması, bunların hepsi Makam-ı Mahmud’un sıfatlarıdır. Bu makamda o, insanlar arasında hüküm vermek için şefaatte bulunacaktır.”*¹⁰⁵

- İbn Atiyye, el-Alûsi ve benzeri birçok müfessir tefsirlerinde bu eserin sabit olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁶

- Yine bu görüşün Mücâhid’e ait olduğunu el-Kevserî “Tebyîni Kezbi’l-Müfteri” kitabının tahkikinde belirtmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Fethu’l-Bâri 8/465:

وقد تقدم في كتاب الزكاة أن المراد بالمقام المحمود أخذه بحلقة باب الجنة وقيل إعطاؤه لواء الحمد وقيل جلوسه على العرش أخرجه عبد بن حميد وغيره عن مجاهد وقيل شفاعته رابع أربعة.

¹⁰⁵ Fethu’l-Bâri 11/471, Daru’l-Hadis, 2004:

ويمكن رد الأقوال كلها إلى الشفاعة العامة فإن إعطاءه لواء الحمد وثنائه على ربه وكلامه بين يديه وجلوسه على كرسيه وقيامه أقرب من جبريل كل ذلك صفات للمقام المحمود الذي يشفع فيه ليقضي بين الخلق.

¹⁰⁶ Bkz. Tefsîru İbn Atiyye 3/479 ve Ruhü’l-Meânî 15/142.

¹⁰⁷ Bkz. Tebyîni Kezbi’l-Mufteri 22. el-Kevserî burada Mücahid’in kadri yüce biri olsa da bu görüşte olduğunu ve bu görüşün ilim ehlinin ittifakıyla batıl olup bunu Haşevilerin ondan aldığını belirtmiştir. Acaba el-Kevseri hangi ilim ehlinin ittifakından bahsetmektedir? Acaba Haşeviler derken o kimi kastetmektedir? Bize dini hükümleri nakleden İmam Ahmed, İbn Râheveyh, et-Taberî ve Ebu Davud gibi imamları mı kastetmektedir? Şüphesiz ki el-Kevseri bu imamları kastetmektedir.

- Sufi şeyh Seyyid Muhammed b. Alevî el-Mâliki, Mücâhid'in bu görüşünü İbnu'l-Kayyim ve Hanbeli fakihî el-Buhûti'den nakledip buna itiraz etmemiştir. Burada İbnu'l-Kayyim'dan naklen ed-Dârakutni'nin şiirini aktarmış ve daha önce isimleri geçen birçok Selef âliminin bu görüşte olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸

Mücâhid'in bu eserini senetteki Leys'ten dolayı bazı hadisçiler zayıflamıştır. Yukarıdaki sözünde gördüğümüz gibi Sifil de: *“Mücâhid'den nakledilmiş senedi tartışmalı bir görüş”* diyerek bu duruma işaret etmiştir.

Şimdi rivayetin sıhhatine göz atalım.

Zira o, başka bir eserinde Mücahid'in rivayetini nakleden İmam Ahmed'in talebesi el-Merrûzi'yi de, bu görüşte olan herkesi de açıkça Mücessime olmakla itham etmiştir. (Te'nibu'l-Hatîb 275).

قال الكوثري: (ولمجاهد بن جبر المكي على جلالة قدره في العلم قولان باطلان باتفاق أهل العلم بالسنة.. وثانيهما قوله في "المقام المحمود" وبه أخذت الحشوية).

وقال في موضع: (وأبو بكر أحمد بن الحجاج المروزي، هو صاحب الدعوة إلى أن المراد بالمقام المحمود، هو إقعاد الرسول صلى الله عليه وسلم على العرش في جنبه تعالى، تعالى الله عما يقول المجسمة علوا كبيرا).

¹⁰⁸ Bkz. Mefâhim Yecibu en Tusahhah 199-202. Burada sadece o, Kur'an'dan ve sahih merfu sünnetten bu konuda bir delil bulunmadığını, fakat büyük selef imamlarının bunu kabul ettiklerini belirtmiştir. Bunu ise “imam, allâme, şeyhülislam” diyerek İbnu'l-Kayyim'den nakletmiştir.

Mücâhid'in Eseri Sahih midir?

Bu eseri senetteki Leys'ten dolayı el-Elbânî ve bazı hadisçiler zayıf görmüşlerdir. Bununla birlikte Leys hakkında hiçbir âlim adaletini zedeleyecek bir durum zikretmemiştir.¹⁰⁹ Sadece naklettiği hadisler noktasında hâfızası -yani zapt durumu- hakkında konuşulmuştur. Fakat âlimler onun Mücâhid'den naklettiği tefsir noktasında güvenilir olduğunu, çünkü bunu yanındaki bir kitaptan naklettiğini belirtmişlerdir.

Günümüz hadis ve tefsir âlimlerinden Abdulaziz et-Tarîfi,¹¹⁰ İsra suresi 64. ayetin tefsirinde et-Taberî'nin Mücahid'den naklettiği “İblisin sesi müziktir” rivayetini ele alırken, bu rivayetin Leys'den geldiğini ve bu sebeple bazılarının bu eseri zayıfladığını belirtmiştir. Fakat Leys'in Mücahid'den naklettiği tefsirlerin sahih olduğunu, çünkü bunu bir kitaptan naklettiğini belirtmiş ve bunu İbn Hibban'ın iki eserinden teyit etmiştir.¹¹¹

et-Tarîfi şöyle demiştir: “*Bu eseri kim zayıflarsa, vehmedip yanlış yapmış olur. Bu kimse hadisleri derinlemesine inceleyen imamların menheçlerinden de habersizdir.*”¹¹²

et-Tarîfi bu meseleye tefsirin isnatları hakkında kaleme aldığı bir eserinde yine değinmiştir. Burada Leys'in Mücahid'den naklettiği tefsirin bir kitaptan olup bunun sahih olduğunu ifade etmiştir.¹¹³ Öyle ki onun Mücahid'den naklettiği hadislerin de sıhhatine hamledilmesi gerektiğini, çünkü onun zayıflığının adaleti cihetinden değil, hıfzı ve

¹⁰⁹ Bkz. İbn Sa'd; et-Tabakât 3379, İbn Hacer; Lisânu'l-Mizân 4497.

¹¹⁰ et-Tarîfi hadis ve tefsir alanında birikimli bir âlimdir. Suud yönetimine muhalif olduğu için hapsedilmiştir. “et-Tefsîru ve'l-Beyân li'Ahkâmi'l-Kur'an” isimli 4 ciltlik Ahkâm tefsiri vardır.

¹¹¹ Bkz. İbn Hibban; es-Sikât 7/331; Dâru'l-Fıkr, 1975.

¹¹² Hükmü'l-Ğinâ 8-9.

¹¹³ Bkz. et-Tarîfi; et-Takrir fî Esânîdi't-Tefsir 45.

zaptı yönünden olduğunu söylemiştir. Sonra el-Buhâri'nin Sahih'inde ondan muallak olarak bir hadis rivayet ettiğini belirtip şöyle demiştir: *“Onun kabul edilmeyen hadisi azdır. Bunların bazısının da mutâbii vardır. Bunlardan biri, onun Mücahid'den Makam-ı Mahmud ayetinin (el-İsra 79) tefsiri hakkında rivayet ettiği: ‘Allah onu kendisiyle beraber Arşına oturtacaktır’ rivayetidir. el-Hallâl bunu es-Sünne’de¹¹⁴ Abdurrahman b. Şerîk’in babasından, babası da Leys’ten, Atâ’dan ve Cabir’den olmak üzere bu üçünün yoluyla Mücahid’den rivayet etmişlerdir.”*¹¹⁵

Görüldüğü gibi Leys bu rivayette yalnız değildir ve rivayetinin mutâbii bulunmaktadır. Hatta Leys’in, et-Tarîfi’nin işaret ettiği bu iki ravi dışında bir mutâbii de Ebu Yahya el-Kattât’tır.¹¹⁶ Böylece Mücahid’den nakledilen bu eserin isnadının sahih olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca İbn Adıyy (v.365/976) el-Kâmil’de Leys hakkında söylenen sözleri aktardıktan sonra onun salih hadislerinin olduğunu, Şube ve Süfyan gibi sika ravilerin kendisinden rivayette bulunduğunu ve kendisinde zayıflık olsa da, hadislerinin bile yazılacağını belirtmiştir.¹¹⁷

Sonuç olarak Mücahid’in bu eserini sahih sayan Ebu Davud ve İbn Raheveyh gibi imamların aksine, sonradan gelenlerin bunu zayıflaması gerçekten şaşırtıcıdır. Özellikle el-Elbânî ve benzerlerinin ittifakla bu rivayeti zayıflaması ve dahi münker görerek inkâr etmesi dikkate şayandır. Leys’in naklettiği bu sahih eseri şahitleri olduğu halde zayıflayan el-Elbânî’nin, aynı Leys’in Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den naklettiği merfu bir hadisi şevâhidi nedeniyle sahihlemesi ise daha da şaşırtıcıdır.¹¹⁸ Zira Leys,

¹¹⁴ Bkz. 1/203, no: 297. Bunu et-Taberî de rivayet etmiştir 17/529.

¹¹⁵ et-Takrîr fî Esânîdi’t-Tefsîr 45-50.

¹¹⁶ Bkz. el-Hallâl; es-Sünne 1/202, no: 296.

¹¹⁷ el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl 7/238, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. baskı.

¹¹⁸ Bkz. es-Silsiletu’s-Sahîha 1127.

hadis noktasında zayıf sayılmışken, tefsir noktasında sahih kabul edilmiştir. el-Elbânî ise bu noktada iki zıddı bir araya getirmiştir.

Bu eserin mana olarak münker olduğunu söyleyenin ise, bu anlamda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den gelen diğer hadisleri de münker görmesi gerekir. Bu manaya işaret eden hadislerin birinde Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

مَنْ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَقَالَ اللَّهُمَّ أَنْزِلْهُ الْمَقْعَدَ الْمُقَرَّبَ عِنْدَكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي

“Kim Muhammed’e salât eder ve: ‘Allah’ım onu yanındaki yakınlaştırmış makama yerleştir’ diye dua ederse şefaati ona vacip olur.”¹¹⁹

el-Münzirî, İbn Kesir, el-Heysemi ve es-Sehâvi gibi alimler hadisi hasen kabul etmişlerdir.¹²⁰

Aliyu’l-Kârî ve Mirâtu’l-Mefâtih sahibi hadisin manası hakkında: “*Bunun Makam-ı Mahmud olduğu da söylenmiştir.*” demişlerdir.¹²¹

Bu nedenle el-Hallâl bu hadisi “*Makam-ı Mahmud Babı*” altında Mücâhid’in eserini naklettikten sonra rivayet etmiştir.¹²²

Ayrıca Rasûlü Ekrem *sallallahu aleyhi ve sellem*’in Arşa oturma rivayetini mana itibariyle reddedenlerin el-Buhârî ve Müslim’in naklettikleri şu hadisi de inkâr ya da tahrif etmesi gerekir:

لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ كَتَبَ كِتَابًا عَنْده؛ غلبت -أو قال- سبقت رحمتي غضبي، فهو عنده فوق العرش

¹¹⁹ Ahmed 4/108 ve et-Taberânî; el-Kebîr 4480.

¹²⁰ Bkz. et-Terğîb ve’t-Terhîb 2491, Tefsiru İbn Kesir 6/470, Mecmau’z-Zevâid 16/163 ve el-Kavlu’l-Bedî’ 1/51-68.

¹²¹ Mirkâtu’l-Mefâtih 4/21 ve Mirâtu’l-Mefâtih 3/289.

¹²² Bkz. es-Sünne 1/210, no: 315.

“Allah yarattıklarını yaratınca yanında bulunan bir kitaba: ‘Rahmetim gazabımı geçti’ diye yazdı. Bu kitap onun yanında olup Arşın üzerindedir.”¹²³

Evet, Mücahid’in eseri ve onun hakkında söylenenler bunlar. Peki, bu sözü söyleyen Mücâhid kimdir? Şimdi bunu görelim.

¹²³ el-Buhâri 7553 ve Müslim 2751.

Mücâhid Kimdir?

Mücâhid b. Cebr hicretin 21. senesi Ömer *radiyallahu anh*'ın hilafeti döneminde dünyaya gelmiştir. O, tabiinin en büyük müfessirlerdendir. Zira Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in: **“Allah’ım onu dinde fakih kıl, ona Kur’an’ın tevilini/tefsirini öğret”**¹²⁴ diyerek dua ettiği İbn Abbas’ın en büyük talebesidir o. İbn Abbas, bu duanın tecellisiyle müfessir sahabilerin en büyüğü olmuş ve İbn Mesud gibi sahabiler onu: *“Kur’an’ın tercümanı”* diyerek anmıştır.¹²⁵

Mücâhid, İbn Abbas’ın huzurunda Kur’an’ı üç defa hatmetmiş ve her ayette onu durdurarak bunların tefsirini kendisine sormuştur. Şöyle demiştir: *“Kur’an’ı İbn Abbas’a üç kere arz ettim. Her ayette onu durduruyor ve “bu neden nazil oldu, bu nasıl oldu?” diyerek ona soruyordum.”*¹²⁶ Başka bir rivayette ise Kur’an-ı Kerim’i ona otuz defa arz ettiğini belirtmiştir.¹²⁷

Bu nedenle Süfyan es-Sevrî şöyle demiştir: *“Eğer tefsir sana Mücahid’den gelirse bu sana yeter.”*¹²⁸ Bunun için eş-Şâfi, Ahmed ve el-Buhâri gibi Selef âlimleri onun tefsirine itimat etmiş ve bunları kitaplarında çokça nakletmişlerdir.¹²⁹

¹²⁴ el-Buhâri 143, Müslim 2477 ve Ahmed 1/266-314.

¹²⁵ el-Hâkim; el-Müstedrek 6291. el-Hakim sahihlemiş, ez-Zehebî ona muvafakat etmiştir.

¹²⁶ Tefsiru’t-Taberi 1/90-91 ve el-Müstedrek 2/307.

¹²⁷ Bkz. İbn Asâkir; Tarihu Dimeşk 57/35, ez-Zehebî; Tarihu’l-İslâm 1/839, Muhammed ez-Zehebî; et-Tefsîr ve’l-Mufessirûn 3/4.

¹²⁸ Tefsiru’t-Taberi 1/91: إذا جاءك التفسير عن مجاهد فحسبك

¹²⁹ Bkz. et-Tefsîr ve’l-Mufessirûn 3/4.

İşte bu sebeple zikri geçen imamlar, onun Makam-ı Mahmud hakkındaki bu sözünü kendi reyiyile söylemeyeceğini belirterek kabul edip nakletmişlerdir.¹³⁰

Âlimlerden naklettiğimiz bu ifadelerle, İbn Teymiyye'nin sözündeki haklılık payını görmüş olduk. Bununla birlikte biz bu görüşün mutlak doğruluğunu iddia etmiyoruz. Zira bu sözün Mücâhid'e ait olduğunu kabul ettiği halde onu reddeden İbn Abdilber gibi âlimler de vardır.¹³¹

Burada biz, İbn Teymiyye savunması da yapmıyoruz. Bu yazıdaki gayemiz, İbn Teymiyye adı altında Selefe kadar uzanan ithamların hakikatini ortaya koymaktır.

Bu nedenle burada Sifil vb. kişilere Seleften nakledilen bu görüşlerle mücadele etmekten ziyade, tarikatlardaki hurafelerle uğraşmalarını tavsiye ediyoruz. Hristiyanlaşmanın tezahürüyle *"Muhammed Allah'tır."* diyecek kadar sapıtan tarikatlar onları beklemektedir. Yok, meselemiz illaki Arş ve istiva meseleleridir diyorlarsa, onlara tavsiyemiz yine tarikatlardır. Zira tarikatlarda uçan nice şeyh, Arşa çıkıp onun üzerinde mekân tutabilmektedir! Mesela tarikat kitaplarında İmam er-Rabbanî'ye nispet edilen bir sözde o şöyle demiştir: *"Çoğu kez ben Mecid Arşın üzerine yükseltiliyorum. Muhakkak ki onun üzerine çıkarıldığım bir keresinde, Arş ile yeryüzünün merkezi kadar yükseldiğim orada İmam Şah-ı Nakşibend'in makamını gördüm."*¹³²

¹³⁰ Ebu Davud'un bu noktadaki sözü için bk. el-Hallâl; es-Sünne 1/191, no: 271.

¹³¹ Bkz. İbn Abdilber; et-Temhid 7/157.

¹³² Muhammed Emin el-İrbilî; el-Mevâhibu's-Sermediyye fî Menâkibi'n-Nakşibendiyye 184, Matbaatu's-Seâde 1. baskı. Ayrıca bkz. es-Senhûfî; el-Envâru'l-Kudsiyye 182:

كثيرًا ما يُعرج بي فوق العرش المجيد، ولقد عرج بي مرة فارتفعت فوقه بقدر ما بين مركز الأرض وبينه (أي العرش) رأيت مقام الإمام شاه نقشبند.

Sonra o, orada bulunan başka şeyhlerin makamlarını zikretmiştir.¹³³

Evet, Allah’u Teâla’nın Arşı Şah-ı Nakşibend’e makam olmuş! Tarikatların meşhur kitaplarında buna benzer nice safsata geçmektedir. Eğer Sifil bunların saçmalık olduğuna inanıyorsa, insanların bu hurafelere akın ettiği coğrafyamızda bunları anlatmalıdır. Yok, bunların hak olduğunu söylüyorsa, Rasûlü Ekrem’in Arşa veya Kürsüye oturacağını belirten rivayetlere de ses etmemelidir.

Mesele İbn Teymiyye olduğu zaman yalan-yanlış iftiralarla gürleyen hocalar, tarikatlar söz konusu olduğunda sus-pus olup kısık sesle konuşuyorlar. Atalardan tevarüsle benimsenen İbn Arabî gibi şeyhlerin kitaplarındaki şirk ifadeleri zikredilince “bu velidir, bu sözün tevili vardır veya bu söz kitaplara sokulmuştur” diyerek bir cümleyle onları kurtaranlar, iş İbn Teymiyye’ye gelince vampire dönüyor, ona söylemediği sözlerle müşriklik elbisesi giydiriyorlar. Çünkü İbn Teymiyye bu topraklarda yetimdir ve ona karşı celallenmek tribünleri memnun etmektedir.

¹³³ Bu sözün İmam er-Rabbani’ye ait olduğunu kesin olarak söylemiyoruz. Bu, tarikat kitaplarında ona nispet edilmektedir.

Sifil'in, Hanbeli Mezhebini İtikatta Eşarî Göstermeye Çalışması ve İbn Huzeyme'ye Attığı İftirası

Sifil, başta işaret ettiğimiz sohbetinde tezviratlarını sürdürmüş ve İbnu'l-Cevzî'nin "Defu Şübehi't-Teşbîh" isimli kitabındaki görüşlerini Hanbelilerin asıl görüşü gibi sunmuştur.¹³⁴

Oysa İbnu'l-Cevzî'nin bu eserinde zikrettiği bazı meseleler Hanbelilerin geneli tarafından kabul görmemiştir. Çünkü bunda Hanbeli mezhebinin mutemet görüşlerine uymayan hususlar olduğu gibi, İmam Ahmed'in tevatüren bilinen görüşlerine aykırı sözler de bulunmaktadır. Bunu "el-Muğnî" sahibi İbn Kudâme ve Hâfız İbn Recep gibi mezhebin birçok âlimi dile getirmiştir.

İmam İbn Kudâme bir sözünde İbnu'l-Cevzî'yi methettikten sonra şöyle demiştir: *"Ancak biz onun itikat hakkında tasnif ettiği eserlerden ve bundaki yolundan razı değiliz."*¹³⁵

¹³⁴ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=lObqP-qpEyw>
<https://www.facebook.com/E.Sifil/photos/a.169023763132428.34470.169019439799527/703406876360778/?type=1&theater>

¹³⁵ Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 21/381 ve Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile 1/169.

İbn Recep “Tabakâtu’l-Hanâbile” zeylinde şöyle demiştir: “*Ashabımızdan olan meşâyihlerden bir cemaat, tevile olan meyli sebebiyle onu bu noktada şiddetli bir şekilde reddetmiştir. Şüphe yok ki onun bu noktadaki sözleri çelişkili ve ihtilaflıdır. Kelâmcıların şüphelerini çözme ve bozukluklarını beyan etme hususunda o, deneyimli birisi değildi.*”¹³⁶

Nitekim İbn Recep, İbnu’l-Cevzî ile aynı dönemde yaşayan ve o devrin meşhur Hanbeli âlimlerinden İshak b. Ahmed el-Alsî’nin ona karşı yazdığı mektubu ve içerisinde o dönemin Hanbeli âlimlerinin bu konularda İbnu’l-Cevzî’yi reddettiklerini bildiren sözünü nakletmiştir.¹³⁷

Aynı şekilde ez-Zehebî; İshak b. Ahmed el-Alsî, Seyfuddin İbnu’l-Mecd,¹³⁸ Ebu’l-Muzaffer İbn Hamdî, İbnu’l-Mennî ve İbn Kudâme gibi birçok âlimin ismini kaydederek onların İbnu’l-Cevzî’yi bu konularda tenkit ettiklerini belirtmiştir.¹³⁹

ez-Zehebî şöyle demiştir: “*Keşke İbnu’l-Cevzî tevile dalmasa ve imamına (Ahmed’e) muhalefet etmeseydi.*”¹⁴⁰

İbnu’l-Cevzî mezkûr kitabını Kâdı Ebu Ya’la ve benzeri âlimlerin sıfatlar bahsinde zayıf hadisler nakletmesine karşı yazmıştır. Tabi burada doğru meseleleri ortaya koyduğu gibi, İmam Ahmed’in asıl görüşlerine ters, şaz kaviller de zikretmiştir.

Ebu Ya’la, İbnu’l-Cevzî gibi hatasıyla ve doğrusuyla Hanbeli mezhebi âlimlerindendir.¹⁴¹

¹³⁶ Zeylu Tabakâti’l-Hanâbile 1/169.

¹³⁷ A.g.e. 1/266-269.

¹³⁸ İbn Kudâme’nin torunu olup büyük bir hafızdır. (Bkz. en-Nubelâ 23/118).

¹³⁹ Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ 21/381-383.

¹⁴⁰ A.g.e. 21/368.

Ebu Ya'la, sika/güvenilir bir âlimdir. İbnu'l-Cevzî'nin ifadesiyle “*sikaların seyitlerindendir.*”¹⁴²

O da diğer imamlar gibi sahih sanarak bazı eserlerinde - senetlerini zikrederek- zayıf ve mevzu rivayetler nakletmiştir. Önceki bölümde aktardığımız gibi onun bu durumunu İbn Teymiyye de reddetmiştir. İbnu'l-Cevzî işte bu nedenle mezkûr kitabını yazmış ve insanları bu rivayetlerden sakındırmıştır. Ama bu kitabında sıfat naslarını tevil ederek Selefîn sakındırdığı duruma düşmüştür. Bununla birlikte sıfat naslarının tevil edilmemesi gerektiğini kendisi “Telbisu İblis”de bizzat belirtmiştir.¹⁴³

¹⁴¹ el-Kevserî de onun nakline itimat etmiş ve onun sözüyle İmam Ahmed'in görüşünü nakletmiştir. (Bkz. el-Esma ve ve's-Sıfât 413, 1.dipnot, thk. el-Kevserî).

¹⁴² İbnu'l-Cevzî; el-Muntazam 16/98, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992. İbnu'l-Cevzî onu şu ifadelerle anlatır:

محمد بن الحسين بن محمد بن خلف بن أحمد بن الفراء، أبو يعلى:

كان من سادات الفقات، وشهد عند قاضي القضاة أبي عبد الله بن مأكولا، والدامغاني، فقبلا شهادته وتولى النظر في الحكم بحريم دار الخلافة، وكان إماما في الفقه، له التصانيف الحسان الكثيرة في مذهب أحمد، ودرس وأفتى سنين، وانتهى إليه المذهب، وانتشرت تصانيفه وأصحابه، وجمع الإمامة، والفقه، والصدق، وحسن الخلق، والتعبد، والتقشف، والخشوع، وحسن السمات، والصمت، عما لا يعني واتباع السلف. حدثنا عنه أبو بكر بن عبد الباقي، وأبو سعد الروزي.

وتوفي في ليلة الاثنين وقت العشاء، واجتمع له خلق لا يحصون، وعظمت الأسواق، ومشى مع جنازته القاضي أبو عبد الله الدامغاني وجماعة الفقهاء والقضاة والشهود، ونقيب الهاشميين أبو الفوارس طراد، وأرباب الدولة، وأبو منصور بن يوسف، وأبو عبد الله ابن جرادة. قال أبو علي البرداني: رأيت القاضي أبا يعلى فقلت له: يا سيدي، ما فعل الله بك؟ فقال لي وجعل يعد بأصابعه: رحمني وغفر لي، ورفع منزلي، وأكرمني. فقلت: بالعلم؟ فقال لي: بالصدق.

¹⁴³ Bkz. Telbisu İblis 80, Dâru'l-Fikr, 1. baskı.

فان قال قائل قد عبت طريق المقلدين في الأصول وطريق المتكلمين فما الطريق السليم من تلبس إبليس فالجواب أنه ما كان عليه رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم وأصحابه وتابعوهم بإحسان من إثبات الخالق سبحانه وإثبات صفاته على ما وردت به الآيات والأخبار من غير تفسير.

Hatta bir eserinde Allah'ın "iki el, göz ve veçh" sıfatlarıyla mevsuf olduğunu söylemiş ve bunları tevîl edenleri reddetmiştir.¹⁴⁴

İbnu'l-Cevzî'nin eserleri incelenip bu konudaki sözleri okunduğunda sıfatlar meselesindeki sözlerinin muzdarip ve çelişkili olduğu görülecektir.¹⁴⁵

Ayrıca Ebu Ya'la'nın illetli rivayetler nakletmesi durumuna İbnu'l-Cevzî de birçok eserinde düşmüş ve kitaplarında yüzlerce uydurma hadis nakletmiştir. ez-Zehbî'nin belirttiği gibi kitaplarında birçok uydurma hadis ile ihticacta bulunduğu gibi, uydurma hadisleri topladığı eserine de zayıflar bir yana birçok sahih hadis bile koymuştur.¹⁴⁶

Bu nedenle muhaddis İbn Nukta şöyle demiştir: "*İbnu'l-Ahdar'a İbnu'l-Cevzî'nin hadisteki bazı vehimlerine cevap vermeyecek misin? denince, o şöyle demiştir: Hataları az*

¹⁴⁴ Mecâlisu İbni'l-Cevzî fî Müteşâbihi mine'l-Âyâtî'l-Kur'âniyye 157-160:

اعلم أنَّ الحقَّ يوصف باليدين والوجه والعين على الوصف الذي يليق به. أما اليدين؛ فقد قال تعالى: "مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتَ بِيَدَيْ." وقال: "بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُفْقُكُنَّ كَيْفَ يَشَاءُ." وقال النبي صلى الله عليه وسلم: "إن الله خلق آدم بيده، وكتب التوراة بيده، وغرس جنة عدن بيده." فوجب القول بذلك والتسليم له والنفي التشبيه عنه. وأما الوجه؛ فقد قال تعالى: "وَبَقِيَ وَجْهُ رَبِّكَ." وقال: "كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ." وأما العين؛ فقد قال: "وُلِّصَّعَ عَلَى عَيْنِي." وليس الخلاف في اليد، إنما الخلاف في الجراحة. وليس الخلاف في الوجه، إنما الخلاف في الصورة الجسمية. وليس الخلاف في العين، إنما الخلاف في الحدقة. فالمعتزلة يذهبون إلى التعطيل والتمويه، والمشيبهة إلى التمثيل، وأهل السنة إلى التوحيد والتنزيه. فالمعتزلة جحدوا، والمشيبهة إلتحدوا، وأهل السنة وخذوا.

¹⁴⁵ Hatta Mutezilenin tevillerine karşı çıktığı yerde kendisi Hurufu Mukatta'yı bile tevîl etmiştir. (Bkz. Mecâlisu İbni'l-Cevzî fî Müteşâbihi mine'l-Âyâtî'l-Kur'âniyye 160-172).

¹⁴⁶ Bkz. Tarihu'l-İslâm 2/300, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1. baskı:

فإنه كثير الاحتجاج الأحاديث الضعيفة، مع كونه كثير السياق لتلك الأحاديث في الموضوعات. والتحقيق أنه لا ينبغي الاحتجاج بها، ولا ذكرها في الموضوعات. وربما ذكر في الموضوعات أحاديث حسناً قوية.

olan kimsenin vehimleri incelenip bunlara cevap verilir. Buna gelince, onun yanışları çoktur.”¹⁴⁷

Sonuç olarak Hanbeli mezhebi, sıfatlarla ilgili bazı uydurma hadisleri sahih sanarak teşbihe kayanların temsil ettiği bir mezhep olmadığı gibi, İbnu’l-Cevzî gibi bunlara tepki olarak zuhur edenlerin ve Eřarilięe kayanların temsil ettiği bir mezhep de değildir. Hanbelilik, başta Ömer Nasuhi Bilmen’in sözleriyle işaret ettiğimiz üzere Selefiyye akâidini genel hatlarıyla temsil eden yegâne mezheptir. Bu nedenle Hanbelilik hakkında kanaat belirtilirken, mezhepte ittifakla kabul gören İbn Kudâme, İbn Teymiyye ve İbn Recep gibi muhakkik âlimlerin beyanları göz önünde tutulmalıdır.

¹⁴⁷ Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ 21/382.

Sifil'in İbn Huzeyme'ye Attığı İftirası

Sonra Sifil bu sohbetinde Selef imamı İbn Huzeyme'nin "Kitabu't-Tevhid" isimli eserini yazdığı için pişman olduğunu söylemiştir. Sifil şöyle demiştir: *"İbn Huzeyme demişken şunu da nakledelim -daha önce söylemiştim bunu birkaç sefer- el-Beyhakî'nin "Kitabû'l Esmâ ve's-Sıfat"ta belirttiğine göre İbn Huzeyme bu kitabı yazdığı zaman, çağdaşı ve meslektaşı İbn Ebî Hâtim er-Râzi -İmam Buhârî'nin kâtibi malûm- diyor ki: "Keşke bu kitabı yazmasaydı, biz kelâm ilmi tahsil etmedik. Kelâm ilmiyle, kelâmî meselelerle uğraşmak bizim işimiz değil."* diyor. *Sonra İbn Huzeyme bu kitabı yazıp ta tenkitler almaya başlayınca diyor ki: "Benim bu konularda hata yapmış olmam normaldir, çünkü biz kelâm ilmi okumadık."* Allah sana rahmet eylesin, niye yazdın o zaman?"¹⁴⁸

Sifil yalan söylemeye o kadar alışmış ki, silsile halinde yalan cümleleri kurabiliyor.

Sifil'in işaret ettiği yerde İbn Huzeyme'nin "Kitabu't-Tevhid"i yazdığı için pişman olmasıyla ilgili en ufak bir kelime geçmemektedir. Bu geçmediği gibi, İbn Ebî Hâtim'in *"keşke bu kitabı yazmasaydı."* sözü de geçmemektedir!

Bununla birlikte biz Sifil'in el-Beyhakî'nin bu kitabını okuyarak bu savı ortaya atığını da sanmıyoruz. Bunu yalancılığıyla nam salmış, el-Kevserî'nin Arap âlemindeki sancaktarı Hasan es-Sakkâf'ın "Defu Şübehi't-Teşbih" kitabına düştüğü notlardan aldığını düşünüyoruz.¹⁴⁹ Zira Sifil'in aktardığı bu ifade el-Beyhakî'nin kitabında geçmediği gibi, bunu Hasan es-Sakkâf'tan başkası da

¹⁴⁸ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=lObqP-qpEyw>
<https://www.facebook.com/E.Sifil/photos/a.169023763132428.34470.169019439799527/703406876360778/?type=1&theater>

¹⁴⁹ Bkz. Defu Şübehi't-Teşbih 108, 26.dipnot.

dillendirmemiştir. Hatta imamları el-Kevserî bile böyle bir şey söylememiştir.¹⁵⁰

Sifil'in/es-Sakkâf'ın işaret ettiği “el-Esmâ ve's-Sıfât” kitabına gelince: el-Beyhakî burada bir bap açarak Kur'an'ın mahlûk olmaması hakkındaki ittifakı beyan etmiş ve bunun tafsilatındaki bir ihtilafı zikretmiştir. Sonra bu tafsilat noktasında İbn Huzeyme'nin Kur'an okuyanın sesinin de Kelâmullah'tan olduğunu söylediğini, fakat sonra onun bu sözünden döndüğünü belirtmiştir.¹⁵¹

İbn Huzeyme ve ashabı arasında bu konu üzerinde konuşmalar geçmiş ve bu durum İbn Ebî Hatim'e zikredilince “*İbn Huzeyme'nin kelâmı ne işi olur ki? Bizim ve onun için evla olan bilmediğimiz şeyler hakkında konuşmamaktır.*”¹⁵² demiştir.

Yani İbn Ebî Hatim onun kelimcilerin ortaya attığı fitneler sebebiyle hatalı olarak söylediği ve sonra bundan rücu ettiği o sözüne binaen bunu söylemiştir.

Evet, “el-Esmâ ve's-Sıfât” kitabında bundan başka bir şey yoktur. Burada ne İbn Huzeyme'nin “Kitabu't-Tevhid”i yazdığı zaman tenkitler aldığı için bunda hata ettiğini itiraf etmesi, ne de İbn Ebî Hatim'in “*keşke o bu kitabı yazmasaydı.*” sözü geçmektedir.

Nerede bu iddiaların aslı Ebubekir Sifil?! Neden yalan söylüyorsun?!

¹⁵⁰ es-Sakkâf'ın bu tahkikine reddiye yazan Süleyman el-Alvân, onun bu kitaba düştüğü notların dalaletten ibaret olduğunu ve İbn Huzeyme'ye nispet ettiği bu durumun açık bir iftira olup, el-Kevserî'nin bile bunu iddia etmediğini belirtmiştir. (el-Keşşâf an Dalâlâti Hasen es-Sakkâf 5). Süleyman el-Alvân bu risalesini “İthâfu Ehli'l-Fadli ve'l-İnsâf” isimli kitabında genişletmiş ve burada İbnü'l-Cevzî'nin de görüşlerini değerlendirmiştir.

¹⁵¹ el-Esmâ ve's-Sıfât 353-354, Müessestü'r-Risâle, 1. baskı.

¹⁵² A.g.e. 353-354.

Bununla birlikte İbn Huzeyme zikri geçen hatası hakkında şöyle demiştir: *“Hadis ravisi bir fakihin kelâmda iyi olmamasını kötü görmeyin. el-Müzenî birçok kez bana şöyle demiştir: İmam eş-Şâfiî bizi kelâmdan nehyediyordu.”*¹⁵³

İbn Huzeyme bu sözü “Kitabu’t-Tevhid”i yazdığı için değil, bilakis bidatçıların ortaya attığı bu fitnenin tafsilatında hatalı bir söz söylediği için zikretmiştir.

el-Beyhakî’nin nakillerinde görüldüğü üzere İbn Huzeyme kelâmcıların “Kur’an mahluktur” fitnesinde meselenin tafsilatına girip bir söz söylemiştir. Sonra bunun kelâmî bir durum olduğunu fark edip buna pişman olmuş ve İmam eş-Şâfiî’nin kelâmdan nehyettiği yukarıdaki sözünü aktarmıştır. Aynı şekilde İbn Ebî Hâtîm onun bu durumunu işittiğinde bunun zemmedilen kelâmdan olduğuna işaret etmiş ve: *“İbn Huzeyme’nin kelâmla ne işi olur ki?”* demiştir. İbn Ebî Hâtîm burada kitaptan kesinlikle bahsetmemiştir.

Buraya kadar Sifîl’in İbn Ebî Hâtîm, İbn Huzeyme ve kitap hakkındaki yalanlarını görmüş olduk.

Sifîl’in bu yalanları bir yere kadar anlaşılabilir ve bidat fikirleri için yalan söyleyen biridir denip defteri kapatılabilirdi. Fakat Sifîl, söylediği bu yalanlar üzerine iftiralar bina etmekte ve Selef imamlarını tevhid/akâid bilmemekle itham etmektedir. Nitekim o, İbn Huzeyme’nin ve İbn Ebî Hâtîm’in cümlelerinde geçen “kelâm” lafzıyla onların tevhidi kastettiklerini ifade ederek, onları hafife almaktadır!

Okuyalım Sifîl’in sözlerini: *“el-Beyhakî’nin “Kitabû’l Esmâ ve’s-Sıfat”ta belirttiğine göre İbn Huzeyme bu kitabı (Kitabu’t-Tevhid’i) yazdığı zaman, çağdaşı ve meslektaş*

¹⁵³ A.g.e. 353.

İbn Ebî Hâtim er-Râzi diyor ki: “Keşke bu kitabı yazmasaydı, biz kelâm ilmi tahsil etmedik. Kelâm ilmiyle, kelâmî meselelerle uğraşmak bizim işimiz değil.” diyor. Sonra İbn Huzeyme bu kitabı yazıp ta tenkitler almaya başlayınca diyor ki: “Benim bu konularda hata yapmış olmam normaldir, çünkü biz kelâm ilmi okumadık.” Allah sana rahmet eylesin, niye yazdın o zaman?”

Yalanlarla harmanladığı cümlesini iftira ile taçlandıran kimseye yazıklar olsun!

Terâcim kitaplarında “*hüccet, hâfız, allame, imam*” denilerek anılan, hatta birçoğunda “*imamların imamı*”¹⁵⁴ denilen İbn Huzeyme’ye söylediğin sözlere bak! Yani onlar kelâm derken tevhidi/akâidi kastettiler öyle mi?! Yani yüz binlerce hadis ezberlemiş İbn Huzeyme ve İbn Ebî Hatim gibi imamlar tevhid ilmini bilmiyor, sen biliyorsun öyle mi?!

Bununla birlikte burada İbn Huzeyme’nin kelâmıla tevhid ilmini kastettiğini söyleyen asıl kişi ise el-Kevserî’dir. O, “el-Esmâ ve’s-Sıfât”ın tahkikinde İbn Huzeyme’nin yukarıdaki sözüne düştüğü notta, onun bununla akâid ve tevhid ilmini bilmediğini itiraf ettiğini, bu cehaletiyle birlikte “Kitabu’t-Tevhid”i yazdığını söylemiştir.¹⁵⁵

Sonuçta Sifil, Sakka’ın ve el-Kevserî’nin hezeyanlarını harmanlayarak bu yalan çorbasını hazırlamıştır.

Ne gariptir ki bunlar Selefîn ıstılahındaki “kelâm”ın ne manaya geldiğini bilmezmiş gibi, zemmedilen bu ibareyi ters yüz ederek tevhid ilmi diye sunmuş ve Selef imamlarına dil uzatmışlardır.

¹⁵⁴ Bkz. İbn Hibbân; es-Sikât 9/156, İbn Ebî Hâtim; el-Cerh ve’t-Ta’dil 1103, İbn Hacer; Lisânu’l-Mizan 6751, ez-Zehebî; Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ 14/365.

¹⁵⁵ el-Esmâ ve’s-Sıfât 258, el-Mektebetü’l-Ezheriyye, 2015.

Acaba İmam eş-Şâfii, İbn Huzeyme'nin ondan naklettiği kelimadan nehyedici sözünde, ashabını akâid ve tevhid ilminden mi nehyetmiştir?! Yoksa bidat ehlinin ortaya attığı, itikadî tartışmaları ifade eden kelâm ilmini mi kastetmiştir? Acaba İbn Ebî Hâtim "*İbn Huzeyme'nin kelâmla ne işi olur ki?*" derken, "İbn Huzeyme'nin tevhid ilmiyle işi olmaz" mı demek istemiştir?!

Evet! el-Kevserî ve tilmizi Sifil açıkça bu alimlerin kelâmla akâid ilmini kastettiklerini söylemektedir.

Ey kardeşim gözlerini iyi aç ve okuduklarını dikkatle oku: el-Kevserî ve tabilerine göre İbn Huzeyme şu sözü söylerken akâid ilmini bilmediğini itiraf ediyor ve devamında eş-Şâfii'nin akâid ilminden sakındırdığı sözünü naklediyor: "*Hadis ravisi bir fakihin kelâmda iyi olmamasını kötü görmeyin. el-Müzenî birçok kez bana şöyle demiştir: İmam eş-Şâfii bizi kelâmdan nehyediyordu.*"

Yani bunlara göre akâid ilmini bilmediğini hayıflanarak itiraf eden İbn Huzeyme, sözünün devamında akâid ilminden nehyediyor!!

Bunların şu bir cümlede işlediği cinayeti ve düştüğü çelişkiyi görüyor musun?

Şüphesiz ki Selefîn akâid alanındaki eserleri ve sözleri noktasında okuma yapanların göreceği gibi, onlar akâid ilmini hiçbir zaman kelâm ilmi diye isimlendirmemişlerdir. Bilakis kelâm ilmi denince bununla bidat ehlinin ortaya attığı meseleleri kastetmiş, bununla akidevî meselelerin inceliklerine dalıp bunlar üzerinde tartışmalar yapanları kastetmişlerdir.¹⁵⁶

Tıpkı İmam Ebu Hanîfe'nin şu sözünde beyan ettiği gibi: Ona insanların arazlar ve cisimler hakkında "kelâmdan"

¹⁵⁶ Kelâm lafzının zuhuruyla ilgili Ömer Nasuhi Bilmen'in "Muvazzah İlm-i Kelâm"daki sözlerine bakılabilir (s. 15-17).

ortaya attıkları şeyler için ne dersin? denince, imam şöyle demiştir: *“Bunlar felsefecilerin sözleridir. Sen eserlere ve Selefin yoluna bağlı ol. Sonradan ortaya çıkarılmış her şeyden de kaçın, çünkü bunlar bidattir.”*¹⁵⁷ İmam Muhammed ise şöyle demiştir: *“Ebu Hanîfe bizi fıkha teşvik eder, kelâmdan da bizi nehyederdi.”*¹⁵⁸ Kâdı Ebu Yusuf da birçok sözünde kelâmı ve kelâmcıları şiddetle yermiş ve şöyle demiştir: *“Kim kelâm ile dini talep ederse zındılaşır.”*¹⁵⁹ Yine şöyle demiştir: *“Kelâmı bilmek cehalet, kelâmı bilmemek ise ilimdir.”*¹⁶⁰

İmam Ebu Hanîfe ömrünün ilk yıllarında kelâmla ilgilenmiş, bu yöntemle bidat ehliyle mücadele etmiş ve bu alanda parmakla gösterilecek seviyeye ulaşmıştır. Fakat sonra bu yolu terk ederek, kendisinin ifadesiyle “sahabenin yoluna” sülûk etmiştir. Şöyle demiştir:

“Ben, kelâm ilminde kendisine münazara yeteneği verilmiş bir kimseydim. Bir süre bununla uğraştım. Bununla münakaşalar yapıyor ve kelâmı müdafaa ediyordum. Bu münazara erbabının çoğu Basra’da bulunuyordu. Yirmi defadan fazla Basra’ya gidip geldim. Orada bir sene kadar kaldım. Haricîlerden İbadiye ve diğer fırkalarıyla, Mutezile fırkaları ve diğer bidat ehliyle tartıştım. Allah’a hamd olsun Mutezileye, Rafizilere ve irca ehline galip geliyordum. Rafiziler ve Mürcie Kufe’de çoktu. Kelâm ilmini ilimlerin en faziletlisi ve üstünü sayıyordum.

¹⁵⁷ Ebu’l-Kâsım el-Esbehânî; el-Hücce fî Beyâni’l-Mahacce 1/105 ve es-Suyuti; Savnu’l-Mantık 32.

¹⁵⁸ Ebu İsmâil el-Herevî; Zemmu’l-Kelâm 5/221; Mektebetü’l-Ulûm, 1998:

كَانَ أَبُو حَبِيبَةَ يَحْتَنِي عَلَى الْفَقْهِ وَيَهَانَا عَنْ الْكَلَامِ.

¹⁵⁹ İbn Asâkir; Tebyîni Kezbi’l-Müfterî 334, ez-Zehebî; Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ 8/537 ve Aliyu’l-Kâri; Şerhu’l-Fıkhî’l-Ekber 23.

¹⁶⁰ İbn Batta; el-İbâne 2/536, el-Esbehânî; el-Hücce fî Beyâni’l-Mahacce 1/106 ve Aliyu’l-Kâri; Şerhu’l-Fıkhî’l-Ekber 23.

Ömrümden bir müddet böyle geçtikten sonra, kendi kendime düşündüm. Dedim ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabı olsun, tabiin olsun, bizim idrak ettiğimiz şeylerin hiçbirisi onlardan kaçmış değildi. Onlar buna daha muktedir, bunları daha iyi tanıyan ve işlerin hakikatini en iyi bilenlerdi. Böyleyken onlar kelâm ilmine dalmadılar ve bunda münakaşa ve mücadele etmediler. Buna girmekten kendilerini tuttular ve bunu en şiddetli şekilde nehyettiler. Ben onların şariat meselelerine ve fıkıh baplarına daldıklarını ve sözlerinin bu noktada olduğunu gördüm. Oturup bunları konuşuyor, insanları buna çağırıyor ve bunlar hakkında münazara ediyorlardı. İlk Müslümanların devri ve arkalarından onları izleyen tabiin dönemi böylece geçip gitti. İşte onların bu hali bizim için netleşip ortaya çıkınca, münazarayı ve kelâma dalmayı bıraktım. Selefin üzerinde bulunduğu hale döndüm. Onların yoluna koyuldum. Bu yolu bilen marifet ehliyle oturmaya başladık. Bununla birlikte ben, kelâmla uğraşıp bunda münakaşa edenlerin simalarının öncekilerin siması gibi olmadığını ve yollarının da salihlerin yolu olmadığını gördüm. Onları kalpleri katı ve yürekleri taş gibi gördüm. Onlar kitaba, sünnete ve Selefî Salihine muhalefet etmeyi önemsemiyorlardı. İşte Allah'a hamd olsun bunun için onları terk ettim.”¹⁶¹

Ebu Hanîfe'nin sahabenin yolu hakkında belirttiği bu duruma el-Ğazzâlî de işaret etmiş ve onların putperestlere karşı Allah'ın ulûhiyetini, Ehlikitaba karşı Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in nübüvvetini, ahireti inkâr edenlere karşı ahireti ispat etmek için delil getirmeye ihtiyaç

¹⁶¹ Abdulaziz el-Buhârî; Keşfu'l-Esrar an Usûli Fahri'l-İslam el-Bezdevî 1/19-20, el-Mekkî; Menâkibu'l-İmam Ebî Hanîfe 54. el-Heytemî Ebu Hanîfe'nin hayatını ele aldığı “el-Hayrâtü'l-Hisân”da (s.55-56) bunu naklettikten sonra Zahiruddin el-Merğînânî'nin bunu imamın menâkibinde zikrettiğini belirtmiştir. Ayrıca bkz. Ebu Zehra; Ebu Hanîfe 25-26.

duyduklarında kelâmî yollara başvurmadıklarını söylemiştir. Sahabenin bu hususta onlara karşı Kur'anî delillerle iktifa ettiğini, onları ikna etmek için kelâmî metotlar geliştirmediklerini ve kalamcıların ortaya koyduğu yolun bidat olduğunu belirtmiştir. el-Ğazzâlî sahabenin kelâmdan aciz oldukları için değil, aksine onun doğuracağı şerri ve fitneyi bildikleri için ondan imtina ettiklerini söylemiştir. O, *“sahabe vaktinde kelâm ilmine ihtiyaç yoktu, çünkü bidatlar onlardan sonra yayıldı. Sonradan gelenler bu nedenle ona ihtiyaç duydular.”* diyen kimseyi reddetme sadedinde bu sözleri serdetmiştir. Bunu ise vefatına çok yakın bir zamanda yazdığı ve kelâm yolundan Müslümanları sakındırdığı son eseri “İlcâmu'l-Avâm”da kaydetmiştir.¹⁶²

Aliyu'l-Kârî el-Fıkhî'l-Ekber şerhinin girişinde Selefîn ittifakla kelâm ilmini yasakladığını belirterek, bu konuda dört mezhebin görüşleri hakkında önemli bilgiler vermiştir.¹⁶³

Nitekim kalam ilminin afetlerini bu alanda söz sahibi olan birçok kalamcı itiraf etmiş ve bu noktada ilginç itiraflarda bulunmuşlardır. Ülkemizin tanınmış Eşarilerinden M. Salih İkinci buna misal olarak şöyle demiştir: *“Vaktiyle bazı hocalar et-Taftâzânî'nin el-Akâidu'n-Neseftiyye Şerhini okutur, dersin akabinde ise bu şerhin ifsat ettiği şeyleri düzeltmek ve akidede oluşturduğu*

¹⁶² İlcâmu'l-Avâm 70-71, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. baskı:

قال الغزالي: (إنهم كانوا محتاجين إلى محاجة اليهود والنصارى في إثبات نبوة محمد صلى الله عليه وسلم، وإلى إثبات الإلهية مع عبدة الأصنام، وإلى إثبات البعث مع منكريه، ثم ما زادوا في هذه القواعد التي هي أمهات العقائد على أدلة القرآن الكريم، فمن أقنعه ذلك قبلوه، ومن لم يقنع قتلوه، وعدلوا إلى السيف والسنان بعد إفشاء أدلة القرآن، وما ركبوا ظهر الحجاج في وضع المقاييس العقلية وترتيب المقدمات واستنتاجها وتحرير طرق المجادلة وتذليل طرقها ومنهاجها. كل ذلك لعلمهم بأن ذلك مثار للفتن ومنبع الشر والتشويش، وأن من لا تقنعه أدلة القرآن فلا يقنعه إلا السيف والسنان، فما بعد بيان الله بيان).

¹⁶³ Aliyu'l-Kârî; Şerhu'l-Fıkhî'l-Ekber 22-35.

sarsıntıyı telâfi etmek için Kâdı İyad'ın Şifasını okuturlardı.”¹⁶⁴

Selef, akâid ve tevhid ilmini “es-Sünne”,¹⁶⁵ “et-Tevhid”,¹⁶⁶ “el-Akîde”,¹⁶⁷ “el-İ’tikâd”,¹⁶⁸ el-Îmân”¹⁶⁹ ve “Usûlu’d-Dîn”¹⁷⁰ gibi isimlerle tesmiye ediyordu. Kelâm ilmini ise sonradan gelen Eşari ve Maturidiler akâid ilmi diye ıstılahlaştırmıştır.

Hakikaten meseleleri tersyüz edip âlimlerin ibarelerini tahrif etmede Sifil ve hocalarının üstüne yoktur. Allah’u Teâla kitabında Ümmet-i Muhammed’i (*sallallahu aleyhi ve sellem*) adil bir ümmet olarak vasfedip, onları kıyamet günü diğer ümmetler üzerine şahit getireceğini bildirmişken; kendi ümmetindeki âlimlere bile adaletsizce davranmak ne ile açıklanacaktır?

Onların bu hali İmam Ebu Hanîfe’nin şu sözüyle açıklanabilir: “*Kelâmcıları kalpleri katı ve yürekleri taş gibi gördüm. Onlar kitaba, sünnete ve Selefi Salihine muhalefet etmeyi önemsemiyorlardı.*”

¹⁶⁴ Ekinci; Tahkiku Mesâile Mühimmât min İlmi’t-Tevhîd 21. Daru’l-Feth, 1. baskı.

¹⁶⁵ et-Taberî’nin “Sarîhu’s-Sünne” kitabı gibi.

¹⁶⁶ İbn Mende ve İbn Huzeyme’nin “Kitabu’t-Tevhid”leri ile İmam el-Buhârî’nin Sahihindeki “Kitabu’t-Tevhid” buna örnektir.

¹⁶⁷ et-Tahâvi’nin “el-Akîdetu’t-Tahâviyye” kitabı gibi.

¹⁶⁸ Ebu Bekir el-İsmâîli’nin “İ’tikâdu Eimmeti’l-Hadîs” kitabında olduğu gibi.

¹⁶⁹ İbn Ebî Şeybe ve el-Kâsım b. Sellâm’ın “Kitabu’l-Îman”ları gibi.

¹⁷⁰ el-Eşari’nin kelâmcılıktan döndükten sonra yazdığı “el-İbâne an Usûlu’d-Diyâne” kitabı gibi.

Tembih

Selefin ve İbn Teymiyye'nin ele aldığı kavramları sonradan gelen kelâmcıların ıstılahları doğrultusunda değerlendirmek doğru değildir. Malumdur ki sonradan gelen kelâmcılar kendi yollarını Selefin yolundan üstün tutuyor ve: *“Bizim yolumuz Selefin yolundan daha sağlam ve daha ilmîdir.”* diyorlardı.

İbn Teymiyye ise bunu reddetmiş, salim, muhkem ve ilmî yolun Selefin yolu olduğunu belirtmiştir. Bunu sadece İbn Teymiyye değil, birçok muhakkik de dile getirmiştir.

Mahmûd Şükrî el-Alûsi bu konuda şöyle demiştir: *“Selefin yolu daha selâmetli, halefin yolu ise daha bilgili ve muhkemdir sözü derinlemesine düşünülecek olursa, bunun son derece cehalet ve hatta nihai derecede dalalet içerisinde bir söz olduğu görülür. Bunu söyleyenler Selefin yolunun, Kur'an'ın ve hadisin lafızlarına fıkıhtan yoksun ümmilerin seviyesinde mücerret iman etmek olduğunu zannetmişlerdir. Halefin yolunun ise, hakikatlerinden uzaklaştırılmış nasların manalarını, çeşitli mecazlar ve lügatteki garip lafızlarla ortaya çıkarmak sanmışlardır.”*¹⁷¹

Sonra o, er-Râzi'nin ve benzerlerinin bu konudaki itiraflarını ve kelâmdan rücu edişlerini zikretmiştir.

el-Alûsi'nin dile getirdiği bu sözleri Hafız İbn Hacer bazı ilim ehlinde nakletmiştir.¹⁷² İbn Hacer'den ise bu ifadeyi

¹⁷¹ Ğâyetü'l-Emânî 2/222, Mektebetü'r-Rüşd, 1. baskı.

¹⁷² Fethu'l-Bâri 13/352.

ez-Zebîdî¹⁷³ ve Safiyuddin el-Buhârî¹⁷⁴ gibi birçok âlim onaylayarak nakletmişlerdir.¹⁷⁵

İbn Hacer sözünün sonunda ise şöyle demiştir: “*Bilakis Selef, Allah’u Teâla’ya yaraşan şeylerin marifeti ve ona tazim etme noktasında en üst seviye idi. Halefin yoluna sülûk eden kimse ise yapılan tevilin murat edilen şey olduğu hususunda emin değildir. Onun tevilin sıhhatinden yana da kesin bir kanaat belirtmesi mümkün değildir.*”¹⁷⁶

İbn Hacer’in işaret ettiği gibi âlimler tevilin kesin değil zannî bir iş olduğunu, Allah’u Teâla hakkında ise zanla konuşmanın, özellikle de onun Zat-ı Âlisi hakkında bunu yapmanın yasak olduğunu belirtmişlerdir.¹⁷⁷

Yukarıdaki sözü söyleyen kelâmcılar Selefin yolunu avamın yolu menzilesinde kılmış, kendi yollarının ise daha sağlam ve üstün olduğunu belirtmişlerdir.

Bu kelimcilerin üstünlük saydığı malumatların gereksiz teferruatlar olduğunu ise bizzat kendileri itiraf etmişlerdir. Bunlardan bazı taifeler bu meselelerde o kadar aşırı gitmişlerdi ki, insanları ortaya attıkları kelimî görüşlerle mükellef kılıyor, sonra onları bunlar üzerinden tekfir ediyorlardı. Buna ise el-Ğazzâlî gibi yine birçok kelimci âlim itiraz etmiş ve bunların Allah’ın o geniş rahmetini

¹⁷³ Bkz. ez-Zebîdî; Şerhu Kitâb Kavâidi’l-Akâid 223. ez-Zebîdî bu nakli yaptıktan sonra “*el-Ğazzâlî de bu duruma İlcâmu’l-Avam*”da işaret etmiştir” der.

¹⁷⁴ Bkz. Safiyuddin el-Buhârî; el-Kavlu’l-Celiyy 25.

¹⁷⁵ İşin hakikatinde ise bu söz İbn Teymiyye’ye aittir. (Bk. Mecmuu’l-Feteva 5/9). Yine onun bu sözünü Merî el-Kermî ve es-Seffârînî gibi âlimler de onaylayarak nakletmişlerdir. (Bk. el-Kermî; Akâvîlu’s-Sikât 226, es-Seffârînî; Levâihu’l-Envâr 124 ve Levâmiu’l-Envâr 25).

¹⁷⁶ Fethu’l-Bâri 13/352.

¹⁷⁷ eş-Şehristânî bunu Seleften nakleder. Bk. el-Milel ve’n-Nihal 104.

daraltıp, avamı Allah'ın emretmediği şeylerle yükümlü kılarak tekfir ettiklerini belirtmiştir.¹⁷⁸

İmamu'l-Hameyn ve Kâdı İbnu'l-Arabî gibi bazı kelâmcılar da bu konuda aşırı giden âlimlerdendir. Nitekim onlar kişinin ihrama girerken âlemin hudûsu (sonradan yaratıldığı), bunun delilleri ve arazların ispatı gibi şeyleri zikretmesi gerektiğini söylemişlerdi.¹⁷⁹

Ne çelişkidir ki bu kelâmcıların yolunu Selefın yolundan üstün görenler, ömrünü Selef itikadını savunmak için feda eden İbn Teymiyye'yi Selefe muhalefetle suçlamakta ve kendilerinin Selefe daha layık olduklarını söylemektedirler.

Rasûlü Ekrem ne güzel buyurmuş: **“Eğer utanmıyorsan, dilediğini yap!”**¹⁸⁰

¹⁷⁸ Bkz. Fethu'l-Bâri 13/349.

¹⁷⁹ el-Karâfi; ez-Zahîra 2/136. Dâru'l-Ğarp, 1994.

¹⁸⁰ el-Buhâri 3484.

Ebubekir Sifil'in Muhtelif Yerlerde İbn Teymiyye'ye Attığı İftiralar

1- İbn Teymiyye Müşebbiheyi Savundu İftirası

Sifil, Arş ve istiva meselelerinden bahsettiği hemen her yerde İbn Teymiyye'ye değinir ve onun net bir Mücessime/Müşebbihe olduğunu vurgular. İbn Teymiyye bu konunun adeta tağutudur ve ondan önce bu fikrin sahipleri yoktur. Mesele hep onun üzerinde döner ve Sifil bu konuda mezhepler tarihinde kaydedilen Müşebbihenin varlığından bile bahsetmez, sözünü hep İbn Teymiyye üzerinden söyler.

Mesela Sifil, muhtasar olarak kaleme aldığı Tahavi Akidesi şerhinde İbn Teymiyye'nin Müşebbihe olduğunu uzunca anlatır ve buna onlarca sayfa ayırır. (bkz. s.46-53, 56-57, 69-73, 148-151, 185-186, 190-192). Bu sadette Cehmiyyeye yarım sayfa bile değinmez. (bkz. 145).

Oysa bu konuların -yani sıfatlar meselesinin- asıl kahramanları Selef tarihinden bilindiği üzere Cehmiyye ve Muteziledir. Sonra onların karşısına Rafizilerden ve hadis ehlinin aşırılarından bir gurup çıkmış ve sıfat naslarında aşırı giderek teşbih ve tescime düşmüşlerdir.

Yani Sifil, asılların aslı gördüğü sıfatlar meselesinin hakiki kahramanlarından bahsetmemekte ve karşısına Mücessime/Müşebbihe diyerek İbn Teymiyye'yi koymaktadır. Onun genel hatlarını çizdiğimiz bu tabloda Cehmiyye ve Mutezileden bahsetmemesi, bu konuda onların safında yer alması nedeniyledir.

Mesele sûfilik vs. olduğunda Mutezilenin düşmanı kesilen Sifil, iş sıfatlar konusuna gelince Mutezîli olur. Allah'ı Teâla'nın zatından bahseden nasları, aklına ters düştüğü için aklî önermelerle tevil eder. Böylece bu konuda Selefî ve İmam Ebu Hanîfe'nin *"Allah'ın sıfatları hakkındaki nasları tevil etmeyin."*¹⁸¹ emrine muhalefet eder.

Hâsılı Sifil nakillerinde dürüst olup sadece İbn Teymiyye üzerinden teccim mezhebini anlatmış bile olsa, izlediği metotta yine kusurludur. Zira ilmi tahlillerde görüşlerin asıl sahiplerine ve delillerine değinmek, sonra bunu onlardan alanları belirtmek esastır.

Bu, işin dıştan görünen tarafıdır. Meselenin aslına bakıldığında Sifil'in İbn Teymiyye'den yaptığı nakillerde de dürüst olmadığı görülür. Sifil, hem konuları tahlil ederken ortaya koyması gereken metot açısından kusurludur, hem de konu edindiği kimselerin sözlerini tahrif ederek, onlara söylemedikleri şeyleri nispet ederek ilmi emanete hıyanet etmektedir.

Sifil, gerek feys, youtube ve twitter gibi sanal ortamlarda, gerek yazdığı makale ve kitaplarında İbn Teymiyye'ye şu sözü hep nispet eder ve bununla onun net bir Müşebbihe olduğunu mırıldanır:

"İbn Teymiyye aynen şöyle diyor: Allah'ı Teâla'nın kitabında, Rasûlü Ekrem (s.a.v)'in sünnetinde, sahabeden, tabiinden ya da tebe-i tabiinin büyüklerinden herhangi

¹⁸¹ Bu konuya ilerde değinilecek.

birinin sözlerinde ne Müşebbihe, ne de Allah'ı Teâla'yı mahlûkatına benzetmek zemmedilmiştir. Bu teşbih ve Müşebbiheyi kötüleme, bunu söyleme tavrı sadece Cehmiyyeden gelmiştir.”¹⁸²

Sifil'in tercümesi böyledir. Ancak İbn Teymiyye'nin ifadesi biraz farklıdır. Şöyle der:

“Allah'ın kitabında, Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnetinde; sahabeden, tabiinden ve tebe-i tabiinin büyüklerinden herhangi birinin sözlerinde Müşebbihe ve teşbih zemmedilmiş değildir. Bunun zemmi ancak Cehmiyye cihetinden iştihar etmiştir.”¹⁸³

İbn Teymiyye Sifil'in tercümesindeki gibi *“Allah'ı Teâla'yı mahlûkatına benzetmek”* dememiş, sadece *“teşbih”* demiştir. Zira ilerde göreceğimiz gibi burada farklı bir ıstılahtan bahsetmektedir.

Yine *“bu teşbih ve Müşebbiheyi kötüleme, bunu söyleme tavrı sadece Cehmiyyeden gelmiştir.”* dememiş, *“bunun zemmi ancak Cehmiyye cihetinden iştihar etti.”* demiştir. İki cümle arasındaki fark ise ortadadır.

Bu, ondan yaptığı naklin tercümesi hakkındaki sözdür. Asıl mesele ise bu değildir.

Sifil, İbn Teymiyye'nin bu sözünü aktardıktan sonra *“Sen Müşebbihe değilsin de nesen peki?!”* diyerek, onun Kur'an'a, sünnete ve ashaba bu sözüyle iftira attığını söyleyip ona ateş püskürmüştür. Haklıdır Sifil... Kurguladığı tiyatro gereği ona kızmakta haklıdır! Çünkü o, kahramanı kendi olan, kötü adam olarak da İbn Teymiyye'yi seçtiği bir seneryo yazmıştır. Sifil, senarist olduğu gibi, iyi bir oyuncudur da. Yazar, oynar, oynatır,

¹⁸² Sifil; Ehlişünnet Akâidi 52, 4. baskı.

¹⁸³ Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye 6/497-498, Matbaatu'l-Hükûmeti Mekketi'l-Mükerrame, 1426.

sonra bunu insanlara gerçek gibi anlatır. Âlimleri yazdığı oyunlarda kâfir, bidatçı, hain rollerine sokar; zalimi âlim, âlimi zalim yapar.

Asıl meseleye gelince:

İbn Teymiyye bu sözü Müşebbiheyi savunmak veya onları iyi göstermek için söylememiştir. Bu sözleri mücerret bir söz olarak da ortaya atmamıştır. Bu sözü bir sebebe binaen söylemiş, devamında ise teşbihi ve Müşebbiheyi zemmetmiştir. Fakat Sifil, onun sözünü Bektaşî misali siyak ve sibakından kopararak, çevirdiği tiyatro gereği böyle nakletmiştir.

Şimdi bu tiyatrodan çıkarak İbn Teymiyye'nin sözünün öncesine ve sonrasına gidip, onun bu sözüyle neden bahsettiğine bakalım.

İbn Teymiyye bu sözlerini Cehmiyyeye karşı yazdığı meşhur bir eserinde zikretmiştir. Bundan önce Cehmiyye-Mücessime kavgası bağlamında “teşbih, teccim, temsil, tekyif, şerik, küfuv, adîl, nid” gibi kavramları ele alır. Bunları varit olan Kur'an ayetleriyle değerlendirir, sünnet ve Selefin sözleriyle bunların kritiğini yapar. Sonra bunlardan “küfuv, adîl, şerik, nid ve misl” gibi kavramların mutlak surette ve her yönüyle Allah'u Teâla için nefyedilmesi gerektiğini belirtir.¹⁸⁴

Sonra: “*Her ne kadar yaratılanlarda bazı yönlerden; var olma, hayat, ilim ve kudret gibi bazı anlamlarda Allah ile benzerlik (şibh) olsa da, denklik ve misli olma durumu asla söz konusu değildir.*” der.¹⁸⁵

Sonra teşbih lafzından bahseder ve uzak yönlerden de olsa ilim ve hayat gibi işaret ettiği durumlarda, cüzi bir benzerliğin söylenebileceğini belirtir. Sonra teşbihle; küfuv,

¹⁸⁴ Beyânu Telbîsî'l-Cehmiyye 6/489.

¹⁸⁵ A.g.e. 6/489.

adıl, şerik, nid ve misl arasında fark olduğunu, âlimlerin teşbihi bunlardan ayrı tuttuğunu belirtir. Çünkü Cehmiyyenin teşbihi de diğerleri gibi mutlak surette nefyederek, Allah'ın tüm sıfatlarını inkâr etmek istediklerini söyler. Sonra şöyle der: *“Bunun içindir ki imamlar bu durumu fark edince, Cehmiyyenin teşbihin bütün yönlerden nefyedilmesi gerektiği hakkındaki görüşlerinin, Yaratıcının varlığını iptal etmeyi gerektirdiğini anladılar. İmamlar onların maksatlarını fark edince, sözlerindeki nifaki ve ta'tili beyan ettiler. Onların o hastalıklı lafızlarını, cahiller anlamasa da ıtlak etmeyi men ettiler.”*¹⁸⁶

Sonra İmam Ahmed'den yaptığı nakille Cehm'in tutunduğu ayetleri ve sapıttığı noktaları zikreder. İmam Ahmed burada şöyle der: *“Cehm, kim Allah'ın kendisini kitabında ve Rasûlünün sözünde vafsettiği herhangi bir şeyle Allah'ı vaffederse kâfir olur ve Müşebbihe olur, demiştir. Ona göre Allah her mekândadır. O ne kelâm eder, ne de ahirette görülür. O vafsedilmez. O hiçbir sıfat ve fiille bilinmez. O akılla idrak edilmez. O'nun hepsi veçhtir, O'nun hepsi ilimdir, O'nun hepsi ışıttır, O'nun hepsi görmedir, O'nun hepsi nurdur, O'nun hepsi kudrettir. Onun için alt, üst, taraf, sağ, sol yoktur. O malum olmadığı gibi makul/akledilebilen de değildir. Biz onlara kime ibadet ediyorsunuz diye sorduğumuzda: “Yaratılanların işlerini idare edene” dediler. Biz: “Yaratılanların işlerini bu idare eden meçhul olup bir sıfatla bilinmemektedir öyle mi?” deyince “Evet” dediler. Biz de: “Müslümanlar böylece sizin (Allah için) hiçbir şeyi tespit etmediğinizi öğrendiler” dedik. Onlara: “Yaratılanların işlerini bu idare eden, Musa ile kelâm etmiştir” dediğimizde şöyle dediler: “O ne kelâm etti, ne de kelâm eder. Çünkü kelâm ancak organlarla olur. Allah içinse organlar kabul edilemez.” Eğer cahil biri onların bu sözlerini işitecek olsa, onların Allah'ı en aşırı*

¹⁸⁶ A.g.e. 6/490-491.

şekilde tazim edenlerden olduğunu zanneder. Oysa onların, topluluklarını sapıklık ve küfre sevk ettiklerini bilmez.”¹⁸⁷

İmam Ahmed’in bu sözleri sonrası İbn Teymiyye, Cehm’in: “Allah hiç bir şey değildir” sözünü değerlendirir. İmam Ahmed’in aktardığı bu sözlerini açıklar. Sonra mihne zamanı el-Me’mûn’un insanlara ikrar etmeleri için gönderdiği yazıda geçen şu ifadeyi nakleder: “Allah hiçbir yönden hiçbir şeye benzemez.” Sonra insanlardan bunu ikrar edenin ikrar ettiğini, İmam Ahmed’in ise ilimdeki derin marifetiyle onların kastını anlayıp bunu söylemeyi reddettiğini belirtir. Çünkü onların bu sözle, Allah’ın tüm sıfatlarını inkâr etmek istediklerini anladığını söyler. Bu haberi ise et-Taberî’nin tarihinden nakleder.¹⁸⁸

Sonra Cehmiyyenin Allah’ın varlığını inkâr edecek derecede hırsla teşbihe düşmekten kaçındıkları halde, Müşebbihenin ve teşbihin zemminin Kur’an’da, sünnette ve ashabin sözlerinde geçmediğini belirtir ve işte burada Sifil’in zikrettiği o sözü söyler.¹⁸⁹

Şuna dikkat edilmelidir ki, İbn Teymiyye bu sözülle sadece “teşbih/benzetme” lafzını kasteder. Bununla tecsim ve temsil gibi lafızları kastetmez. Konu, başta da belirttiğimiz gibi sadece Cehmiyyenin teşbihi genelleyerek sıfatları inkâr etmesidir. Bu nedenle o, bu kavramın tahlilini yapar ve naslarda bunun zemmiyle ilgili bir nassın gelmediğini söyler. Bununla sadece durum tespiti yapar. Bununla asla teşbihi ve Müşebbiheyi temize çıkarmaz. Aksine sözünün devamında bizzat teşbihi ve Müşebbiheyi zemmedip, bunun için pek çok nakil serdeder.

Naslarda küfuv, adl, şerik, nid ve misl gibi varit olan lafızların aksine, teşbih lafzı zemm cihetiyle varit

¹⁸⁷ A.g.e. 6/494.

¹⁸⁸ A.g.e. 6/497.

¹⁸⁹ A.g.e. 6/498.

olmamıştır der. Bunu, teşbihi bütün yönleriyle nefyederek Allah'ın ilmini, kudretini ve mütakellim oluşunu inkâr eden Cehmiyyeye karşı söyler. Böylelikle yerinde ve dakik bir tespit yapar. Onun konu bütünlüğü dâhilinde söylediği bu sözler Ehlisünnetin sözleridir. Bunu ya bir Cehmî, ya da kalbinde hastalık olan bir bidatçı reddedebilir.

Sonra Müşebbihenin nasıl zuhur ettiğine değinir ve şöyle der: *“Sonra Cehmiyyenin karşısına ispat ehlerinden, Rafizilerden ve hadisçilerin aşırılarından bir gurup çıkmış ve ispatta ziyade de bulunmuşlardır. Öyle ki bunlar kitap ve sünnette nefyedilen temsile gitmişlerdir. İşte bu zemmedilen teşbihtir. Tebe-i tabiinden geri kalanlarla, onlardan sonraki Ehlisünnet imamları işte bu teşbihi zammetmişlerdir.”*¹⁹⁰

Görüldüğü gibi İbn Teymiyye teşbihteki illeti ortaya koymuş ve bunun Cehmiyye tarafından farklı yönlerle çekilmemesi için izahlar yapmıştır.

Onun beyan ettiği gibi eğer teşbih bütün yönleriyle zemmedilmiş olsaydı, Cehmiyye iddiasında haklı olacak ve sıfatları kabul eden herkes Allah'ı yaratılmışa benzetmiş, teşbihte bulunmuş olacaktı. Fakat o, zemmolan teşbihteki illetin temsile kaymak olduğunu belirterek, önemli bir noktanın altını çizmiştir. Mesela bir Müslüman Kur'an'da varit olduğu için “Allah'ın ilmi vardır. O, görür ve işitir” dese, yaratılanların da ilmi, görmesi ve işitmesi olduğu için bir teşbihte bulunmuş olacaktır. Bu, Cehmiyyeye göre küfürdür ve zemmedilen teşbihtir. Selefin nezdinde ise bu, zemmedilen bir teşbih değildir. Selefte göre bu kişi “Allah'ın ilmi benim ilmim gibidir” derse işte o zaman zemmedilen teşbihe düşmektedir.

Nitekim İmam eş-Şâfi'nin ashabından olan Abdulaziz el-Mekkî, Bişr el-Merîsî ile münazara ettiğinde ona Allah'ın ilim sıfatından sormuştur. Bunun üzerine Bişr: *“Allah*

¹⁹⁰ A.g.e. 6/498-500.

cehalet sahibi değildir.” demiş ve Allah’a ilim sıfatını nispet edememiştir. Onun bu sözü üzerine Abdulaziz el-Mekkî şöyle demiştir: “Cehaleti nefyetmek övücü bir sıfat değildir. Görmez misin şu kütükte cahil değildir. Allah’u Teâla’yı ise nebiler, melekler ve müminler ilimle methetmişlerdir, cehaleti ondan nefyetmekle değil. Kullara düşen Allah’u Teâla’nın kendisi için tespit ettiği şeyleri tespit etmeleri, kendisinden nefyettiği şeyleri de nefyetmeleridir.”¹⁹¹ Sonra o, bu konudaki ayetleri zikretmiştir.

Daha sonra İbn Teymiyye, işaret edilen yerde Seleften bu anlamda teşbihe düşenleri zemmeden birçok rivayet aktarmıştır. İmam el-Buhârî’nin hocası Nuaym b. Hammad’ın şöyle dediğini nakletmiştir: *“Kim Allah’ı mahlûkatına benzetirse kâfir olur. Kim Allah’ın kendi zatını nitelendirdiği sıfatları inkâr ederse o da kâfir olur. Allah’ın kendi zatını ve Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem’in onu nitelendirdiği sıfatların hiçbirisi teşbih değildir.”¹⁹²*

İmamın bu ifadesinin başıyla sonu, ne anlatılmak istendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bunun gibi orada İbn Teymiyye, Seleften Müşebbiheyi ve Cehmiyyeyi zemmeden birçok rivayet nakletmiştir.

Sonuç olarak İbn Teymiyye, Sifil’in bizlere sunduğu tarzda bu sözü teşbihi ve Müşebbiheyi savunmak için söylememiştir. Aksine sözünün devamında bunları yermiş ve burada mühim bir durumun analizini yapmıştır. Onun bu hali Haricilerle Mürcieyi kıyaslayan bir kimsenin Haricilerin aşırılığına karşı: “Kur’an’da ve sünnette irca ve Mürcie zemmedilmemiştir. Bunlar Haricilere bir tepki olarak çıkmış ve daha sonra kötülenmişlerdir” demesine benzemektedir. Hangi akliselim Mürcieyi kötülediği halde

¹⁹¹ Aliyu’l-Kârî; el-Fıkhu’l-Ekber Şerhi 54.

¹⁹² Beyânu Telbîsi’l-Cehmiyye 6/506.

sadece bu vakıayı tespit ettiği için bu kişinin Mürcie olduğunu veya ırcayı savunduğunu söyleyebilir?! Bunu yapsa yapsa Sifil gibi vicdansız birisi yapabilir.

2- İbn Teymiyye Mücessimeyi Savundu İftirası

Sifil, İbn Teymiyye'yi Müşebbihe yaptıktan sonra başka bir yerde de onu Mücessime yapmıştır. Şöyle der: *“İbn Teymiyye'nin sık söylediği bir şeydir bu. Selef, Mücessime diye bir şeyi reddetmemiştir. Bir eserinde diyor ki: “Eğer Kur'an'da, sünnette ve Selef ulemasının sözlerinde ‘Allah cisim değildir’ diye bir ifade yoksa, Allah'ın cisim olmadığı ifade edilmiyorsa, ben ‘Allah cisimdir’ demekle Kur'an, sünnet ve şeriatın dışarı çıkmam.” Daha öncede söylemiştik İbn Teymiyye Selef adına konuşur, her söylediğini Selefe dayandırır, ama Selefin söylemediği şeyleri de yeri geldiğinde bal gibi söyler! Bu da onlardan birisidir: “Benim Allah'a cisim demem Kur'an'a, sünnete, şeriata aykırı bir şey değildir” diyor!”*¹⁹³

Sifil bu şekilde sözünü sürdürür. Bu sözü başka yerlerde de hep İbn Teymiyye'ye nispet eder.

Sifil bu iddiasında da hedefi vuramamıştır. Onun hainlik cihetiyle bu dalavereyi yaptığını düşünmesek bile, cahilliğinden bunu yaptığı açıktır. Zira İbn Teymiyye'den naklettiği bu sözler İbn Teymiyye'ye ait değildir. Evet! Bu, İbn Teymiyye'nin *“Allah cisimdir ama cisimler gibi değildir.”* diyen ispat ehli kelâmcılardan naklettiği bir sözdür.¹⁹⁴

¹⁹³ Ehlişünnet Akâidi 191.

¹⁹⁴ Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye 1/372-373:

قال ابن تيمية: (ثم المتكلمون من أهل الإثبات لما ناظروا المعتزلة تنازعوا في الألفاظ الاصطلاحية فقال قوم: العلم والقدرة ونحوهما لا تكون إلا عرضاً وصفة حيث كان فعلم الله وقدرته عرض وقالوا أيضاً: إن البد والوجه لا تكون إلا جسماً فيد الله ووجهه كذلك والموصوف بهذه الصفة لا يكون إلا جسماً فأنه تعالى جسم لا كالأجسام. قالوا: وهذا ممّا لا يمكن النزاع فيه إذا فهم المعنى المراد بذلك، لكن أي محذور في ذلك، وليس في كتاب الله ولا سنة رسوله ولا قول أحد من سلف الأمة وأئمتها أنه ليس بجسم وأن صفاته ليست أجساماً وأعراضاً؟! فنفي المعاني الثابتة بالشرع والعقل بنفي ألفاظ لم ينف معناها شرع ولا عقل جهل وضلال، قالوا: وكذلك فالعقل...)

Bu söz İbn Teymiyye'nin bidatçı görüp reddettiği kimselerin sözüdür.

İbn Teymiyye bu konudaki görüşünü ise bu ibarenin sadece bir sayfa berisinde zikretmiştir. Şöyle der: *“Cisim, araz, taraf tutma ve buna benzer ifadeler ıstilahî lafızlardır. Daha önce birçok kez belirttiğimiz gibi Selef ve imamlar Allah hakkında ne nefyetme ne de ispat cihetiyle bunlar hakkında konuşmuşlardır. Aksine kelâmcıları bunları konuştuklarından dolayı bidatçı saymış ve en şiddetli şekilde onları zemmetmişlerdir.”*¹⁹⁵

İbn Teymiyye başka eserlerinde de buna değinmiş ve *“Allah cisimdir ama cisimler gibi değildir.”* diyenin Müşebbihe olduğunu söylemiştir.¹⁹⁶

Sonuç olarak Sifil'in İbn Teymiyye'ye nispet ettiği bu söz ona ait değildir. O, İbn Teymiyye'nin “kâlû/dediler ki” diyerek bidatçılardan naklettiği sözleri “İbn Teymiyye dedi ki” diyerek tahrif etmiştir!

Unutulmamalıdır ki hak bir davanın dalavereye ihtiyacı olmaz, hasmın bir yanlışı varsa eğer, bunlar iftira ile kanıtlanmaz.

Ey Sifil, zulmediyorsun, göz göre göre yalan söylüyor, fitnenin başını çekiyorsun. Kendine yazık ettiğin gibi, binlerce Müslümanı aldatarak husumeti alevlendiriyorsun!

¹⁹⁵ Beyânu Telbîsî'l-Cehmiyye 1/371-372:

قال ابن تيمية: "وتحرير الأمر أن يقال: الوجه السابع والسبعون: أن لفظ الجسم والعرض والمتحيز ونحو ذلك ألفاظ اصطلاحية، وقد قدما غير مرة أن السلف والأئمة لم يتكلموا في ذلك في حق الله لا بنفي ولا بإثبات، بل بدعوا أهل الكلام بذلك ودموهم غاية الدم ... ومن أسباب ذمهم للفظ الجسم والعرض ونحو ذلك ما في هذه الألفاظ من الاشتباه ولبس الحق كما قال الإمام أحمد يتكلمون بالمتشابه من الكلام ويلبسون على جهال الناس بما يشبهون عليهم."

¹⁹⁶ Deru Teârudi'l-Akli ve'n-Nakli 10/312:

فمن قال هو جسم لا كالأجسام كان مشبهاً.

Ne yazık ki es-Sekkâf ve Said Fude gibi muharriflerin ayyuka çıkarıp dillendirdiği bu iddiayı, M. Salih Ekinci de dile getirmiş ve İbn Teymiyye'ye bu iftiraları atmıştır.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Ekinci; Tahkîku Mesâile Mühimmât min İlmi't-Tevhîd 112. Daru'l-Feth, 1. baskı. M. Salih Ekinci başka konularda da İbn Teymiyye'nin sözlerini anlamadan, naklettiği nakilleri araştırmadan ve kavillerini siyakı ve sibakıyla değerlendirmeden ona ağır ithamlarda bulunmuştur. Onun âlemin kıdemini söylediğini, Selefin söylemediği şeyleri onlara nispet ettiğini ve onun bir bidatçi olduğunu söylemiştir (s.226). Salih hoca mutedil hareket etmeye çalışan kelamcılardan olmasına rağmen, bu bapta hatalı çıkarımlarda bulunmuş ve er-Râzi'nin bu konuda itiraf ettiği sözleri bile görmezden gelmiştir. İnşallah mezkûr meseleleri müstakil bir yazı ile ele alarak Salih Ekinci ve benzerlerinin çelişkilerini imamlarının itiraflarıyla göreceğiz. O, Kelamullah bahsinde de meseleleri karıştırmış ve İmam el-Buhârî'ye "*Kur'an ile lafzım mahlûktur.*" dediğini nispet etmiştir. Bu ise Selefin reddettiği bir söz olup, el-Buhârî'den sabit değildir. Buna ise kitabın sonunda değineceğiz. (Bk. Ekinci; Akîdetu'l-İmâm el-Eşârî 136-159-161).

3- Allah'ı Teâla'nın Haddi/Sınırı Meselesi

Sifil yine şöyle der: “İbn Teymiyye Allah'ın bir sınır noktası vardır, varlığının sonu vardır diyor.”¹⁹⁸

Sifil, İbn Teymiyye'nin sözlerini inatla çarpıtmakta ve onun aleyhinde sandığı her şeyle ona saldırmaktadır. Burada Sifil'e konuyu uzatmamak için Selefın Cehmiyyeyi reddetmek için Allah'ı Teâla'nın haddi meselesinde zikrettiği sözleri nakletmeyeceğiz. Sifil'e kısaca şunu diyeceğiz: İbn Teymiyye hiçbir sözünde Allah'ın azametini sınırlama, onun büyüklüğüne had getirme babından tek kelime bile etmemiştir.

İbn Teymiyye sadece Allah'ı Teâla'nın kullarından ayrı olması cihetiyle aralarında bir haddin/sınırın varlığını belirtmiştir. Bunu ise İbnu'l-Mübârek ve İmam Ahmed gibi birçok Selef âlimi “Allah her yerdedir” diyen Cehmiyyeye karşı söylemiştir. Sifil, bu mananın dışında İbn Teymiyye'nin “Allah'ın varlığının ve büyüklüğünün bir nihayeti vardır” şeklinde net bir ifadesini bulursa bunu bize naklediversin.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Ehlişünnet Akâidi 149.

¹⁹⁹ İbn Teymiyye'nin bu konudaki sözleri:

قال ابن تيمية: "لما كان الجهمية يقولون ما مضمونه: إن الخالق لا يتميز عن الخلق، فيجدون صفاته التي تتميز بها، ويجحدون قدره، حتى يقول المعتزلة إذا عرفوا أنه حيٌّ، عالمٌ، قديرٌ قد عرفنا حقيقته وماهيته، ويقولون: إنه لا يباين غيره، بل إما أن يصفوه بصفة المعدم فيقولوا: لا داخل العالم ولا خارجه، ولا كذا ولا كذا، أو يجعلوه حالاً في المخلوقات أو وجود المخلوقات؛ فبين ابن المبارك أن الرب سبحانه وتعالى على عرشه، مباينٌ لخلقهِ، منفصلٌ عنه، وذكر الحد لأن الجهمية كانوا يقولون: ليس له حدٌ، وما لا حدٌ له لا يُباين المخلوقات، ولا يكون فوق العالم، لأن ذلك مستلزمٌ للحدِّ. فلما سألو أمير المؤمنين في كل شيء عبد الله بن المبارك: بماذا نعرفه؟ قال: بأنه فوق سمواته على عرشه، بائنٌ من خلقه. فذكروا لازم ذلك الذي تنفيه الجهمية، وينفهم له ينفون ملزومه الذي هو موجود فوق العرش، ومباينته للمخلوقات، فقالوا له: بحدٍّ؟ قال: بحدٍّ. وهذا يفهمه كل من عرف ما بين قول المؤمنين أهل السنة والجماعة، وبين الجهمية الملاحدة من الفرق." اهـ (بيان تلبيس الجهمية 443/1).

Bunun aksine İbn Teymiyye şöyle demiştir: *"Müslümanlar Allah'ın Kürsüsünün yerleri ve gökleri kuşattığını bilmişlerdir. Bundan sonra nasıl olur da yaratılan bir şeyin Allah'ı kuşatıp sınırlandırdığı vehmedilebilir?!"*²⁰⁰

قال ابن تيمية: "أثبت أئمة من أهل السنة الحد كما قيل لعبد الله بن المبارك: بماذا نعرف ربنا؟ قال: بأنه فوق سمواته على عرشه، بائن من خلقه. قيل له: يحد؟ قال: بحد. وكذلك أحمد في أشهر الروايتين عنه، وكثير من أصحابه كالقاضي وابن الزاغوني وغيرهما، وإسحاق بن راهويه، وعثمان بن سعيد الدارمي في رده على المريسي وحكاه عن أهل السنة وشيخ الإسلام الهروي، وخلق كثير. وأنكر ذلك آخرون من المتكلمين: كأبي المعالي الجويني وطوائف من المعتزلة، والأشعرية، وبعض الحنبلية.

وفصل الخطاب: أن الحد له عدة معاني ترجع إلى أصلين: منها ما هو متفق عليه بين المسلمين، ومنها ما هو متفق عليه بين أهل السنة، ومنها ما هو متنازع فيه؛ فإن الحد يكون حقيقة الشيء النوعية، وهو حد الماهية. ويكون لعينه الذاتية، وهو حد لوجوده... فأما الحد بمعنى حقيقة الشيء التي هو بها يتميز بها عن غيره، فلا ريب بين المسلمين أن الله له حقيقة وذات، فذلك حده الذي لا يعلمه غيره، كما جاء في الأثر: يا من لا يعلم ما هو إلا هو ولا يبلغ قدرته غيره. وهل يقال له ماهية لا يعلمها غيره، ولا تجري ماهيته في مقال. أو يقال: لا ماهية له؟ على قولين لأصحابنا وغيرهم. الأول قول أكثرهم. وأما الحد بمعنى القول فله أسماء تميزه عن غيره وله حدود بخواصه التي تميزه عن غيره كقولنا: رب العالمين، وخالق السموات والأرض والأول والآخر والظاهر والباطن. وأما الحد المركب من الجنس والفصل فلا يجوز في حق الله تعالى. فأما حد عينه الذاتية فيراد به: علي بذاته، وحد بصفاته، وحد بمقداره.

فأما الأول: فهو بمعنى انفصاله عن غيره وتميزه عنه بحيث لا يختلط به وهذا داخل فيما قصده ابن المبارك وغيره؛ خلافاً للجهمية الذين يجعلونه مختلطاً بالمخلوقات؛ ولهذا قال: بائن من خلقه بحد. فإن الحد هو الفصل والتمييز بينه وبين غيره. والحد بهذا المعنى متفق عليه بين أهل السنة القائلين بأن الله فوق العرش بل وعند الذين يقولون لا داخل العالم ولا خارجه أيضاً.

وأما الثاني: فهو بمعنى صفاته القائمة به المميّزة له عن غيره، كما يقال في خلية الموصوف ونوعته، فله حد بهذا الاعتبار. وأما الحد بمعنى المقدار والنهاية فهذا مورد النزاع، فقيل: لا حد له ولا غاية ولا مقدار، وقيل: له حد من جانب العرش فقط، وقيل: له حد ونهاية لا يعلمها غيره؛ إذ لا يعقل موجود بدون ذلك، وقد يقال: إن ابن المبارك وغيره قصدوه، إذ لو لم يريدوا ذلك لم يكن حاجة إلى قولهم: على عرشه، بل يكفي أن يقال: هو منفصل عن خلقه متميز عنهم." اهـ (المستدرک علی مجموع فتاوی شیخ الإسلام 50).

²⁰⁰ Mecmuu'l-Feteva 5/106.

4- İbn Arabî'nin İbn Teymiyye'den Üstün Tutulması

Sifil, İbn Teymiyye hususunda o kadar zalim, o kadar itikadı karışık birisidir ki, *“İbn Arabî vahdeti vücudtur”* dediği halde, onu İbn Teymiyye'den üstün tutar.

Evet o, *“İbn Arabî vahdeti vücudtur, Firavun'un imanını, âlemin kıdemini ve cehennemin ebedi olmadığını dile getirmiştir”* dediği halde, İbn Arabî'yi İbn Teymiyye'den üstün tutar. *“O, böyle de olsa sistem kurmuş, kendi kavramlarını üretmiş bir adamdır. O, anlaşılamayan bir adamdır... Bu nedenle İbn Arabî şarihi vardır ama, İbn Teymiyye şarihi yoktur”* der.²⁰¹

Sonra Sifil *“İbn Arabî Allah'ı kadına benzetir mi?”* deyip, devamla *“aslında İbn Teymiyye ile İbn Arabî düşman kardeşler, o kadar birbirlerine benzer yönleri var ki”* diyerek cevabı İbn Teymiyye ile yumuşatmaya çalışır. Çünkü İbn Teymiyye de Allah'ı kullara benzettiği için İbn Arabî gibidir der. İbn Arabî her şeye Allah dediği için, İbn Teymiyye de Allah'ı kullara benzettiği için aslında kardeşlerdir!

Sonra Sifil, İbn Arabî güzellemeleri yapıp, onun anlaşılmadığından bahsetmiş ve eserleri üzerinde yeterince çalışma yapılmadığı için yakınmıştır.

Ey yalancı, önce İbn Teymiyye'ye iftira atarak onu Mücessime yaptın, böylelikle ikisini itikatta düşman kardeşler ettin, sonra utanmadan İbn Arabî'yi ondan üstün tuttun! Sen, itikatta Cehmî ve sûfî olduğu ve bu cihetle sana yakın olduğu için İbn Arabî'yi üstün tutup savundun. Sapık görüşlerini itiraf ettiğin halde ona söz söyletmedin ve

²⁰¹ Sifil'in bu sohbeti için bkz.

<https://www.youtube.com/watch?v=heFzZsz9Gp4>

meseleyi utanmadan İbn Teymiyye'ye getirdin. Senin bu dalavereni Eşari ve Maturidi âlimler bile inkâr etmektedir.

Sonra Hâfız İbn Hacer, Ebu Hayyan, el-Bulkînî, Aliyu'l-Kârî ve M. Sabri Efendi gibi yüzlerce âlim İbn Arabî'yi ve görüşlerini reddettiği halde, utanmadan bu sohbetinde genelleme yaparak “*İbn Arabî'yi reddedenler kitaplarını okumadan onu reddediyorlar.*” dedin! Sen esasen Selefin akidesini reddedip Allah'ın zatı ve sıfatları hakkında Cehmî görüşlere sahip olduğun için İbn Arabî'yi savunuyorsun. İbn Teymiyye ise selefîyyu'l-akîde olduğundan ona kin duyuyorsun.

Sen ki, hem nalına hem mihına vurup İbn Arabî'nin görüşlerini kabul etmediğini söylüyor, sonra onun birçok sapıklıklarını itiraf ettiğin halde onu savunuyorsun. Onun anlaşılamadığını, sistem kurmuş bir adam olduğunu, eserleri üzerinde daha da çalışması gerektiğini söylüyorsun. Ebu's-Suûd Efendi ve es-Suyûtî ise onun eserlerinden uzak durulması gerektiğini söylüyor.²⁰²

Taşa, ota, puta haşa Allah diyen bu adamın kitaplarından sakındırmıyor, aksine bunlar üzerinde daha da çalışılmalı, İbn Arabî daha da anlaşılmalı diyorsun. Hiç mi Allah'tan korkmuyorsun?!

Senin gibilere en güzel cevabı Aliyu'l-Kârî ve Mustafa Sabri Efendi vermiş ve bu safsatalarını suratına çarpmışlardır.²⁰³

Senin “*İbn Arabî Allah'ı kadına benzetir mi?*” soruna Sabri Efendi güzel bir cevap vermiş ve burada senin gibi İbn Teymiyye-İbn Arabî mukayesesini yapmamıştır. Sabrî Efendi

²⁰² Bkz. el-Haskefî; ed-Durru'l-Muhtâr 4/238 ve es-Suyûtî; Tenbîhu'l-Ğabî 3.

²⁰³ Bkz. Aliyu'l-Kârî; er-Reddu alâ'l-Kâilîne bi'Vahdeti'l-Vücûd ve M. Sabri Efendi; Mevkifu'l-Akli ve'l-İlmi ve'l-âlem 3/188, 1.dipnot, 3/258-274.

Maturidi olması hasebiyle İbn Teymiyye'yi bazı meselelerde eleştirse de, önceki muhakkikler gibi bu noktada hakkı söylemiştir. Sonra Kur'an ayetleriyle ve insanların akıyla dalga geçen, Hâlîk ile mahlûku birbirine karıştıran bu vahdeti vücut safsatasından uzak durulması gerektiğini, aksi takdirde Allah'ın huzurunda ne “Şeyhü'l-Ekber”, ne de “Şeyhü'l-Asğar” denen kimselerin faydasının olmayacağını belirtmiştir. Bölüm sonunda ise, Fusus'ta geçen itikadî saçmalıkları naklettikten sonra sözünü şöyle noktalamıştır: *“İşte bu, Şeyhü'l-Ekber'inin (İbn Arabî'nin) sana tavsiye ettikleridir ey mutasavvıf! Allah'ı Teâla ise şöyle buyurmaktadır: “De ki: Ey kâfirler! Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet ediciler değilsiniz. Ben de sizin ibadet ettiklerinize asla ibadet edecek değilim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet ediciler değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır.” (Kâfirun suresi). Öyleyse sen bu ikisinden birini tercih et!”*²⁰⁴

Aliyu'l-Kâri de bu meseleyi ele aldığı yerde İbn Teymiyye'yi İbn Arabî ile kıyaslamamış, bilakis İbn Teymiyye'ye Mücessime diyerek attığın iftiranı reddedip, onun sıfatlar meselesinde İmam Ebu Hanîfe ve İmam Ahmed'in mezhebi üzere olduğunu söylemiştir.²⁰⁵ Yine burada İbn Teymiyye'ye attığın başka bir iftiranı şu sözleriyle reddetmiştir: *“İbn Teymiyye el-Hanbeli en nihayetinde kâfirler cehennemden çıkacaktır diyor demek, ona atılmış bir iftiradır.”*²⁰⁶

²⁰⁴ Mevkifu'l-Akli ve'l-İlmi ve'l-Âlem 3/274.

²⁰⁵ er-Reddu ala'l-Kâilîne bi'Vahdeti'l-Vucûd 104-105; Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1415.

²⁰⁶ A.g.e. 86. İbn Teymiyye onlarca fetva vererek, hatta bu noktada birçok icma haberi naklederek cehennemin sonsuz olduğunu belirtmesine rağmen, Sifil, başı ve sonu belli olmayan bir risaleyi gündem ederek onu bu konuda itham etmiştir. Eğer İbn Teymiyye'nin meşhur eserlerinde geçen sarîh sözlerini bırakıp, aleyhinde söylenen

Ömer Nasuhi Bilmen de İbn Arabî hakkında söylenen sözleri etraflıca tahlil etmiş ve Sifil gibi bir hezeyanda bulunmamıştır.

O, İbn Arabî'nin eserlerinin tahrif edilmiş olabileceği için veya buna benzer nedenlerle şeriata muhalif sözler barındırdığını ve kitaplarından uzak durmak gerektiğini belirtmiştir. Sonra İbn Arabî'yi bu nedenle tenkit eden büyük âlimlerin sözlerini nakletmiştir. Burada İbn Teymiyye'nin sözlerine “Şeyhülislam İbn Teymiyye dedi ki” diyerek yer vermiştir. Ömer Nasuhi merhum İbn Arabî'yi tenkit eden âlimlerin sözlerini şöyle hülasa etmiştir:

“Muhyiddin-i Arabî'ye gelince, bunun ilme fadlen muktedir bir şahsiyet olduğu inkâr edilemez ve ahirete ne vechile gittiği de bilinemez. Fakat bir kısım sözleri vardır ki, bunlar dinî mikyasa muhaliftir, bunların bir kısmı, sahibinin fiskını, icmaya muhalefetini; diğer bir kısmı da iman dairesinden büsbütün çıkmasını müstelzimdir.

Muhyiddin'in kitaplarında, bahusus “Fusûsu'l-Hikem”inde bu gibi birçok sözlere tesadüf olunuyor, Firavunun imanına, cehennem azabının adem-i devamına kail bulunuyor, âbide mabudiyet, mahlûka halikiyet sıfatını izafe ediyor. Bütün ecza-i kâinata birer hissa-i ulûhiyet ayırarak onlara karşı yapılacak ibadetlerin Allah'a ibadet olacağını iddia ediyor. Daha birçok sözler var ki, hiçbir

yalan-yanlış sözlerle onu yargılsak, bunun aynısı İmam Ebu Hanîfe için de söz konusu edilir ve onun Cehmî olduğu bile söylenir. Nitekim son bölümde değineceğimiz üzere Selef döneminde yazılan bazı akâid ve cerh-tadil kitaplarında onun Cehmî olduğu açıkça söylenmiştir. Fakat bunlar tahkik edildiğinde Ebu Hanîfe'nin öyle olmadığı görülmüştür. Hatta Hanefî mezhebinin önemli isimlerinden Ebu Mutî'in cennet ve cehennemin son bulacağı görüşünde olduğu bile nakledilmiştir. Cehennemin son bulması meselesi ve İbn Batuta'nın İbn Teymiyye'ye attığı bir iftiranın izahı için, Daru'l-İman yayınlarından çıkan Mecmuu'l-Feteva mukaddimesinde yazdıklarımıza bakılabilir.

vechile tevcih ve tevili kabil bulunmamakta. Eğer bu sözlerde bütün dinî esaslara, lisan kanunlarına, kadim Sofîyye hazeratının nezih, perhizkârane sözlerine muhalif olmalarına rağmen, tevil edilirse artık cihanda batıl hiçbir söz kalmamak ve hiçbir batıl akide bulunmamak icap eder. Bunun neticesinde sözler; maksatlara, hakikatlere delâlet hassasından mahrum kalır.

Hâsılı bu sözler sarihtir, bunları teville çalışmak zaittir, bunlar bir vecd ve sekir hâlinde söylenmiş şeyler de değildir. Çünkü kitaplarda yazılmış, bunların ibkasına kailleri tarafından çalışılmıştır. Bu sözler, masum halkın temiz akidelerini bozuyor, bir kısım kimseleri ilhada sevk ediyor, evamir ve nevahîye (emir ve yasaklara) itaat kalmıyor, kendilerinde birer rububiyet hıssası görerek birer firavun kesiliyorlar. Bu hâl ise hem ferdin, hem cemiyetin saadetine, intizamına muhaliftir. Bir "vahdet-i vücud" sözüdür birtakım lisanlarda deveran edip duruyor, daha ilimlerin mebadîsinden haberdar olmayan bir nice gafiller, işittikleri bu sözün tesiriyle ne muzlim çukurlara yuvarlanıp gidiyorlar.

Evet... "Vahdet-i vücud" haktır, şu manaya ki: Bütün mükevvenat, hâdistir, mahlûktur; Allah'ın kudretiyle kaimdir, Allah Tealâ ise ezelîdir, kadimdir, halık-ı kâinattır, bizzat kadimdir. Binaenaleyh, bütün mükevvenat kendi mahiyetine nazaran yok mesabesindedir. Hak Tealâ'nın varlığı karşısında âdeta bir zıll-i zaîlden, bir hayalden ibarettir. Bunlar bizzat kaim olmadıklarından kendilerinde hakikî bir varlık şemmesi mevcut değildir. İşte bu itibarla "lâ mevcûde illâ hû" denir ve Allah'tan başka olan mevcutlar yok hükmünde tutulur. Yoksa, bunların da Hakk'ın vücuduna delâlet eden, Hakk'ın kudretiyle kaim birer vücudu vardır.

Evet... Sâlike bazen seyr-ü sülûk esnasında bir tecelli, bir vecd ve sekir hâli ârız olur, masiva gözünde kaybolup

kendisini de göremez bir hâle gelir, kendisine yalnız Hakk'ın şaşaası lâyah olmaya başlar. Güneş doğduğu zaman yıldızlar gökten kaybolduğu gibi Cenab-ı Hakk'ın tecelli nurları parlamaya başlayınca da masiva göze görünmez olur. Bu, bir vahdet-i vücud değil, bir vahdet-i şuhûddur. Artık sâlik, Haktan başkasını görmeyince Allah Tealâ'yı -hâşâ- her şeyin aynı imiş gibi zanneder, diğer bir tabir ile her şeyi Allah'ta mündemeç, onunla müttehid gibi görmek hayaline düşer. Bu hâl ise bir sâlik için ilk merhaledir ve İmam Rabbanî'nin dediği gibi bir berzahtır, tehlikeli bir ibtilâdır. Vakta ki, sâlik bu merhaleden ileri gider, nusrat-ı ilâhî de kendisini teyit eder, o zaman anlar ki, bütûn eşya, Vücud-u Hakk'ın -hâşâ- aynı değil, belki onun birer feyzidir, kudret-i Hakk'ın taallûkiyle vücuda gelmiş birer şahid-i rububiyettir. Artık böyle bir sâlik, ya o ilk merhaledeki zannına göre söz söyleyerek feyz-i ilâhîden mahrum, sukuta mahkûm olur, veya nadim ve tâib olarak bu mühlikeden kurtulur. **"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer."** (Kasas, 28/68)

Demek oluyor ki, böyle bir tarzda vahdet-i vücud tecellisi muvakkattır, tekâmül mertebesinden dûn bir şuhûd hâletinden ibarettir ki, bu sâlik için bir akabe demektir. Bundan geçmeyen bir sülûk sahibi, büyük tehlikelere maruz kalabilir. İşte Fusus'taki sözlerin bir kısmı da sahibinin bu mehlekelerle duçar olduğunu göstermektedir.

Şeyh Alâüddin en-Neccarî, İzzüddin b. Abdüsselâm, Takıyyüddin b. Dakîk (el-İyd), Zeynüddin el-İrakî, İmam Ebu Hayyan, Şeyhülislâm İbn Teymiyye, Allâme-i Taftazanî, Aliyyü'l-Kârî, Siracüddin el-Bulkînî, Şemsüddin Muhammed el-Cezerî, Kutbüddin el-Kastalânî, Bedrüddin Muhammed b. Cemâa, şarih-i Sahihü'l-Müslim Kadî Şerefüddin, Allâme Ebu Amr İbnu'l-Hâcib, Sadüddin Çelebi, Şeyhülislâm Ebu Zür'a, Çivizade İbrahim Bikaî, İmam Radiyyüddin b. el-Hayyât, Zeynüddin el-Ezhed gibi pek meşhur ve muktedir

ulemadan, muhaddisînden, fukahadan, sofiyeden birçok zevat bu zümreye dâhildir.

Müfessir Ebu Hayyân, **"Andolsun 'Allah, ancak Meryem oğlu Mesih'tir' diyenler elbette kâfir olmuşlardır."** (Mâide, 5/72-73) ayet-i celilesinin tefsirinde diyor ki: "Zahiren Müslüman kisvesine bürünen, sofiyeye intisap davasında bulunan birtakım kimseler vardır ki, bunlar hulûle, ittihada kaildirler. Hallâc, İbn Arabî vesaire gibi."

Şeyhülislâm İbn Teymiyye de bir mektubunda şöyle diyor: "Ben evvelce İbn Arabî hakkında hüsnü zan ve tazim edenlerdendim, çünkü Fütûhat-ı Mekkiyye, Metâliu'n-Nücûm, ed-Dürretü'l-Fâhira, el-Muhkemu'l-Merbût gibi kitaplarında faideli şeyler görmüştüm. Fakat hakikî maksadına muttali olmamış, Füsûs'u gibi eserlerini henüz okumamıştım. Biz din kardeşlerimizle toplanır, hakkı araştırır, tarikin hakikatini anlamaya, keşfe çalışırdık, vakta ki iş anlaşıldı, artık üzerimize vacip olan şeyleri anlamış olduk."²⁰⁷ ...

İmam Suyutî'nin Muhyiddin-i Arabî hakkındaki sözlerine gelince; bunlar mütenakız görülmektedir. Şeyh Burhanüddin el-Bikâî ile muarazada bulunmuş, Tenbîhu'l-Gabî an Ta'ni İbn Arabî namındaki eserinde İbn Arabî'nin tarikini tasvip ve müdafaa etmiştir.²⁰⁸ et-Tahrir li İlmu't-

²⁰⁷ Ömer Nasuhi merhumun naklettiği bu sözler için bkz. Mecmuu'l-Fetevâ 2/464.

²⁰⁸ Bu eserinde es-Suyûtî onun yolunu tasvip ve müdafaa etmemiştir. Burada sadece İbn Arabî'yi veli addeden meşayihî zikrederek onun tekfirinden sakındırmıştır. Bununla birlikte risalenin başında onun velayetine inanmanın da musibet olduğunu belirtmiştir. Sonra, kitaplarını okumanın zararlı ve sapıtmaya vesile olduğunu söylemiştir. Burada o, sadece İbn Arabî'nin tekfirinden sakındırmak için bazı şeyhlerden nakillerde bulunmuştur. Bunların birçoğu ise kendi sözü sanılmıştır. Aslında İmam es-Suyûtî hulûl ve vahdeti vücûtcülüğa her zaman karşı olmuştur. Bunu yazdığı müstakil eserlerle de reddetmiştir.

Tefsir unvanlı kitabında ise İbn Arabî'nin tarikatını tahtta etmiş, "Kur'an-ı Kerim'i cevher-i lâfzînin iktiza etmediği bir vechile tefsir etmek tahrim-i galiz ile haramdır. Kendisine Kitabu'l-Füsûs nisbet edilen mübtedî' İbn Arabî'nin yaptığı gibi..." demiştir. Kezalik İtmamu'd-Diraye şerhu'n-Nikâye unvanlı eserinde de şöyle demişlerdir: "Biz itikat ederiz ki; ilmen, amelen, sohbeten Sofîyenin seyyidi bulunan Ebu'l-Kasım el-Cüneydî'nin tariki, kavim bir tariktir. Çünkü bu, bidatlerden hâli, tefviz ve teslim, nefisten teberrî dairesinde carîdir. İbn Arabî ve emsali gibi mutasavvifeden bir cemaatin tariki hilâfına ki, o zendikadır, Kitaba ve Sünnete münafîdir."...

İşte bu zümreye mensup zevatın kanaatleri, fikirleri bu merkezdedir. Şer-i Şerîfin ahkâmını muhafaza, İslâm akâidini himaye, birtakım muhakemeden mahrum kimseleri dalâlete düşmekten vikaaye maksadiyledir ki, bu zatlar bu gibi mütâlâalarda, müdâfaalarda bulunmuş ve bu hususta birçok eserler yazmışlardır. İbn-i Nûrû'd-Dîn-i Hanefî'nin yazdığı, onun tilmizlerinden birinin yazmış olduğu Taftâzânî'nin veya Aliyyü'l-Kârî'nin yazmış bulunduğu ve saire gibi."²⁰⁹

(Bunun için bkz. "Tenzîhu'l-İ'tikâd ani'l-Hulûli ve'l-İttihâd". Bu risalesi "el-Hâvî li'l-Fetevâ" mecmuası içerisinde. "Te'yîdu'l-Hakîkati'l-Aliyye" 82-86). Sonuç olarak es-Suyûtî'nin, İbn Arabî'nin tekfirini engellemek için yazdığı mezkur risalede de onun yolunu savunmadığı, eserlerinde onun yolundan teberri ettiği görülecektir.

²⁰⁹ Bilmen; Büyük Tefsir Tarihi 2/507-513. **Tembih:** Ömer Nasuhi, İbn Teymiyye'yi "Tabakâtu'l-Müfessirîn" kitabında kaydetmiş ve onun için şöyle demiştir: "Şeyhülislâm, Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm İbn-i Abdisselâm el-Harrânî ed-Dimeşkî, pek meşhur bir âlimdir. Harran'da (661) tarihinde doğmuş, (728) tarihinde de vefatı vuku bulmuştur. Vefat ettiği gün şehrin bütün dükkânları kapatılmıştır, cenazesini elli binden ziyade kimse teşyi' etmiştir. Rahmetullâhi aleyh." Sonra, İbn Teymiyye hakkında söylenenlerle, onu yerenleri ve difa edenleri zikretmiş ve sözünü şöyle bitirmiştir: "Fil-hakîka, pek yüksek bir âlim olan İbn Teymiyye'nin bir kısım sözlerini bilâhare bazı

Görüldüğü gibi Ömer Nasuhi Bilmen Sifil gibi İbn Arabî-İbn Teymiyye kıyaslaması yapmamış, meseleyi bir âlime yakışır tarzda ele almıştır.

mutaassıp kimseler senet ittihaz etmiş, bunları kısmen yanlış tefsire tabi tutmuş, bu zâtın sarîh sözlerine bakmayıp da bazı sözlerinin lâzımını ele almış, bunları bugünkü Vehhâbiyye mezhebinin esasları meyanında göstermişlerdir. Yoksa İbn Teymiyye'nin âlim, fâzıl, müteşerri' (Şeriatta âlim ve âmil), zahit bir zat olduğunda şüphe yoktur." (Büyük Tefsir Tarihi 2/544-545). Ömer Nasuhi merhum yine itikadi bir eserinde İbn Teymiyye'nin fetvalarını naklederken şöyle demiştir: *"Biz yine mütefekkir, müdekkik âlimlerimizin sözlerini nakledelim. Şeyhülislâm İbn Teymiyye merhum diyor ki..."* "Bakınız en yüksek bir muhaddis olan ve kendisinin bilmediği bir hadis yok gibi sayılan Şeyhülislâm İbn Teymiyye diyor ki..." (Ashabı Kiram Hakkında Müslümanların Nezih İtikatları 116-170). Fakat Ahmed Davudoğlu "Din Tahripçileri" adıyla yazdığı bir kitapta İbn Teymiyye'yi din tahripçilerinin başında zikretmiş ve bu konudaki sözü Ömer Nasuhi Bilmen'in eserinden ihtisar ederek naklettiğini iddia etmiştir. Davudoğlu, buradaki sözlerin az bir kısmını Ömer Nasuhi'nin "Büyük Tefsir Tarihi"nden nakletmiştir. Fakat burada işine gelen kısımları aktarmış ve sadece İbn Teymiyye'nin düşmanlarının dillendirdiği kısmı nakletmiştir. Oysa aynı yerde Ömer Nasuhi, İbn Teymiyye'yi difa edenleri de zikretmiştir. el-Alûsi ailesinin onu savunduğunu belirtmiştir. Sözü ise yukarıda naklettiğimiz ifadeyle noktalamıştır. Fakat Davudoğlu, bu bapta İbn Teymiyye aleyhinde topladığı asılsız, yalan-yanlış şeyleri harmanlayarak nakletmiş ve bu naklettiklerini Ömer Nasuhi'nin eserinden aktardığını söyleyip okuyucuyu yanıltmıştır.

Bu Baptaki Son Söz

Ebubekir Sifil, bilmelisin ki el-Kevserî'nin peşi sıra girdiğin bu yol çıkmaz sokaktır. Unutmamalısın ki ümmet arasında bölücülük yapmak dinimizde büyük bir günahdır. Âlimlerimizi diğer tüm ümmetlerin âlimlerinden ayıran en büyük özellik, onların peygamberler gibi olmalarıdır. Önceki ümmetleri Allah'ı Teâla nebîsiz bırakmadığı için bu zor görevi âlimlerimiz üstlenmiştir. Onlar ümmetin önünde yürüyerek yollarını aydınlatan, onları yekvücut yapmaya çalışan kandillerdir.

Fakat sizin, Cübbeli'nin ve tabilerinizin tuttuğu bu yolda Abdulfettah Ebu Ğudde, Ebu'l-Hasen en-Nedvî, Şuayb el-Arnaût, M. Ali es-Sâbûni ve Ömer Nasuhi Bilmen gibi Hanefi âlimler bile cerh edilip akideleri bozuk görülmektedir. Çünkü bunlar Mücessime olan (!) İbn Teymiyye'ye tazim etmekte ve ona “şeyhülislam” diyerek eserlerinde onun fetvalarını nakletmektedirler.²¹⁰

Acaba el-Kevserî'nin en büyük talebesi olan Abdulfettah Ebu Ğudde'nin “*İmam İbn Teymiyye rahimehullah dedi ki, Şeyhülislam İbn Teymiyye der ki*” diyerek ondan nakil yapmadığı bir kitabı var mıdır?! Öyle ki o, ez-Zehebî'nin usul kitabı “el-Mûkiza”yı tahkik ederken bidat ehlinin hükmü hakkındaki kanaatini: “*Bu meseleyi en iyi ve en doyurucu şekilde ele alan İmam Hâfız Şeyhülislam İbn Teymiyye rahimehullah'tır*” diyerek ondan nakletmiştir. Kitabın sonuna da bunun için ek bölüm oluşturup, orada İbn Teymiyye'nin bu konudaki birçok fetvasını nakletmiştir. Eğer Ebu Ğudde, el-Kevserî'nin İbn Teymiyye'ye baktığı gibi bakmış olsaydı bidat ehlinin hükmü hakkındaki sözü ona söyletmezdi. Bilakis o, İbn Teymiyye noktasında

²¹⁰ Muhaddis Muhammed b. Alevî el-Mâliki de İbn Teymiyye'yi “şeyhülislam, imam” diyerek yâd eden zamanımız şeyhlerindendir. (Bkz. Mefâhim Yecibu en Tusahhah 114-125-126-197-237-245-266.)

hocasını tenkit etmiş ve onun İbn Teymiyye'ye haksızlık ettiğini belirtmiştir.²¹¹

²¹¹ Bkz. Ebu Ğudde; Kelimâtun fî Keşfi Ebâtil ve İftiraât 35-37. Mektebu'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 2. baskı, Halep.

M. Zâhid el-Kevserî ve Ebubekir Sifil

Sifil'in İbn Teymiyye'ye yönelttiği eleştirilerin kaynağına baktığımızda karşımıza el-Kevserî'nin kitapları çıkmaktadır. Sifil'in imamım diyerek adına medrese açtığı, İbn Teymiyye ve İbnu'l-Kayyim bir yana, nice Selef imamını bile tekfir eden el-Kevserî kimdir, şimdi bunu görmeye çalışalım.

el-Kevserî tarih, hadis ve fıkıh gibi İslamî ilimlerin hemen her alanında söz sahibi, Arap diline hâkim, mahtut/el yazma eserleri hattına bakarak kime ait olduğunu bilecek derecede birikimli bir Maturidi âlimidir.²¹²

Burada onun hayat hikâyesinden ziyade âlimlerce reddedilen bazı görüşlerine, seveni ve yereniyle muasırı olan bazı âlimlerin onun hakkındaki kanaatlerine değineceğiz. Bunları makamın elverdiğince nakledecek ve bu alanda araştırma yapanlara sadece meselenin perdesini aralayacağız. Bunu, bir Müslüman hakkında konuşurken

²¹² Bunu muhalifleri de dile getirir, bkz. Ebu Katâde el-Filistînî; el-Cihâd ve'l-İçtihâd 28.

ona onda olmayan şeyleri nispet etmenin tehlikesini bilerek yapacağız. Şüphe yok ki el-Kevserî Rabbine gitmiştir. Fakat fikirleri ve kitapları aramızda dolaşmakta, sözleri tabilerinin zihnine yerleşip onları yönetmektedir. Biz, Müslümanlar aleyhinde konuşmanın ve ayıplarını ifşa etmenin azim bir günah olduğuna inanıyoruz. Lâkin kitaplarında Selefe ve yüzlerce âlime dil uzatan bu kişinin halinin beyan edilmesini de vacip görüyoruz. Nitekim İmam Ahmed’e bir ilim ehli: “*Ey Ebu Abdullah bana ‘falan yalancıdır, filan zayıftır’ demek ağır geliyor.*” deyince, imam: “*Eğer sen susarsan, ben susarsam cahil doğruyu yanlıştan ne zaman ayırt edecek?*” demiştir.²¹³

Kardeşim, unutmamalısın ki ilim talebesi, ilimlerinden istifade ettiği âlimleri körü körüne taklit edip onları mutlak hüccet görmez. Eğer Selef dönemindeki ilim talebeleri böyle olsaydı, bugünkü ilmî mirasa ulaşabilir miydik? Kâdı Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’in Ebu Hanîfe gibi bir âlime muhalefet ettikleri binlerce meseleyi görmez misin? Muhakkak ki onlara delilin netlik kazandığı yerde bu tutumu sergilemelerini hocaları öğretmişti.

Bu nedenle sen de insafla bu yazılanları mütalaa et ve işaret edilen yerleri araştırarak meselenin tahlilini yap.

Evet, el-Kevserî eserlerinde Süfyan es-Sevrî, el-Evzâî, İmam Ahmed’in oğlu Abdullah, İbn Huzeyme ve İbn Mende gibi birçok Selef imamına karşı ağır ifadeler zikretmiş ve kimisini Mücessime olmakla, kimisini şirk ve küfür kitabı yazmakla itham etmiştir. Hızını alamayıp üç mezhep imamına da dil uzatmıştır o. Hatta Enes ve İbn Abbas (*radiyallahu anhumâ*) gibi sahabilere de haddi aşan ifadelerde bulunmuştur.

²¹³ İbn Recep; Şerhu İleli’t-Tirmizî 2/350.

Onun bu tavrı karşısında Hindistan'dan Abdurrahman el-Muallimî,²¹⁴ Mağrip'ten Ahmed el-Ğumâri,²¹⁵ Şam'dan Muhammed Behçet el-Baytar,²¹⁶ Mısır'dan Abdurrahman el-Vekîl,²¹⁷ Mekke'den Muhammed el-Arabî b. et-Tebbânî,²¹⁸ yine Mekke'den Abdurrezzak Hamza²¹⁹ gibi farklı mezheplerden devrin önde gelen âlimleri ona reddiyeler yazmışlardır. Bu vb. birçok ilim ehli el-Kevserî'nin nasları tahrif ettiğini kaydedip, yaptığı tahkiklere güvenilmeyeceğini belirtmişlerdir.

el-Muallimî'nin "et-Tenkîl"i bu baptaki reddiyelerin en üstünü kabul edilmektedir. Burada kendisi el-Kevserî tarafından tan edilen üç yüz civarında âlimin/ravinin cerhtadil kritiğini yaparak; akâid, fıkıh, tarih, usul vs. ilimler etrafında konuyu ele almıştır. Muhaddis Ahmed el-Ğumâri ile diğer ilim ehlinin reddiyeleri ise buna göre daha kısadır.

el-Kevserî, kendisine en çok reddiyelerde bulunan el-Muallimî'yi "*allâme, mifdâl/çok erdemli, muhakkik Abdurrahman el-Muallimî hâfızahullah*" diyerek yâd

²¹⁴ el-Muallimî Yemen'li olmasıyla birlikte reddiyelerini yazdığı esnada Hindistan'da ikamet ediyordu. Bu konuda yazdığı eserler için bkz. et-Tenkîl bimâ fî Te'nîbi'l-Kevserî mine'l-Ebâtîl, Taliatu't-Tenkîl, Şükrü't-Terhîb, Ta'zîzu't-Talîa, Tenzîhu'l-İmâm eş-Şâfiî an Matâini'l-Kevserî.

²¹⁵ Bkz. Beyânu Telbîsi'l-Müfteri M. Zâhid el-Kevserî. Şuayb el-Arnaût, Ahmed el-Ğumâri'nin müçtehit seviyesinde bir âlim olduğunu, fakat Hz. Ali tarafgirliği nedeniyle bazı sahabilere karşı yanlış bir itikadı bulunduğunu belirtmiştir. Ebu Ğudde ise onun bazı eserlerini tahkik etmiş ve onun hakkında şöyle demiştir: "*Şeyhimiz, allame, hafız, muhaddis Ahmed el-Ğumâri rahimehullah...*" (Selâsu Rasâil fî İstihbâbi'd-Duâ 11 ve el-Ecvibetu'l-Fâdile 78-156).

²¹⁶ Bkz. el-Kevserî ve Ta'likâtuhu.

²¹⁷ Bkz. es-Sıfâtü'l-İlâhiyye 41.

²¹⁸ Aslen Cezayirli olup Mescid-i Haram'da müderrislik yapmıştır. Bkz. Tenbîhu'l-Bâhisi's-Serî ilâ mâ fî Rasâili ve Teâlîki'l-Kevserî.

²¹⁹ el-Kevserî onun için bir yerde: "Üstad, fâzıl, şeyh M. Abdurrezzak Hamza" demiştir. (et-Terhîb bi Nakdi'd-Te'nîb 381).

etmiştir.²²⁰ el-Muallimî de mezkur eserinde edep dairesinde ve gayet munsif/insaflı bir şekilde onu reddedip, ondan bahsettiği hemen her yerde “*üstad dedi ki*” demiştir. Fakat el-Kevserî’nin yalan söylediği yerde ona “*yalan söyledin*”, telbis yaptığı yerde de “*telbis yaptın*” demiştir. el-Muallimî’nin bu eseri geçtiğimiz asırda telif edilen red-nakd kitapları içerisinde en mümtaz eser kabul edilmektedir. Müellifin meselelere olan hâkimiyeti ve mütevazı üslubu, belki de hiçbir kitapta bir arada görülmeyecek faydaların cem edilmesi, kitabın en önemli özelliğidir.

el-Muallimî kitabın girişinde el-Kevserî’nin Selefe ve alimlere olan sataşmalarını şu sözleriyle özetlemiştir: “*Üstadın (el-Kevserî’nin) ilim ehlinin muvafık olduğu şeyler noktasında sınırı aştığını, kaideleri birbirine karıştırdığını, Ehlisünnet imamlarına tan ettiğini, hatta bunda işi bazı faziletli sahabilere, tabiine ve üç mezhep imamı Mâlik, eş-Şâfi ve Ahmed’e kadar vardırıldığını gördüm. Yine sahih sabit hadisleri reddettiğini, selefi akideyi kötülediğini, -bu çirkin tutumunda öyle aşırı gitmiştir ki,- hatta İmam Ebu Hanîfe’nin bizzat kendisine varıncaya kadar bunda ileri gittiğini gördüm. Üstadın sınırı aştığı meseleler bu konuda beni araştırma yapıp onun peşine düşmeye sevk etti. Bu nedenle bunlarla ilgili bir kitap cem ettim ve ona “et-Tenkîl bimâ fî Te’nîbi’l-Kevserî mine’l-Ebâtîl” ismini verdim. Bunu ise dört kısma ayırdım:*

- Birinci kısım üstadın birbirine karıştırdığı kavâid meseleleri hakkındadır.

- İkinci kısım üstadın kendilerine tan ettiği imamlar ve raviler hakkındadır. Bunlar ise yaklaşık 300 kişi kadardır ki, bunlar arasında Enes b. Mâlik radiyallahu anh, Zübeyir

²²⁰ et-Terhîb bi Nakdi’d-Te’nîb 382. Te’nîbu’l-Hatîb ile basılmıştır, 1990.

b. Avvam'ın torunu Hişam b. Urve ve üç mezhep imamı bulunmaktadır.

- Üçüncü kısım fikhî meseleler hakkındadır.

- Dördüncü kısım ise itikat meseleleri hakkındadır. Burada hadis imamlarının akidelerinin sıhhatini belirtmek için açık hücceti icmalî olarak zikrettim.”²²¹

Şimdi, el-Kevserî'yi tanıyan ilim ehlinin onunla ilgili bazı görüşlerini özetin özeti mahiyetinde naklederek, meselemize giriş yapalım. Zira bu makamda ciltlerle reddiye bulunmakta ve konular uzayıp gitmektedir:

1- Abdullah el-Ğumâri, Mağrip'te ağabeyi ve hocası Ahmed el-Ğumâri gibi yaşadıkları devrin ve beldenin en büyük âlimlerinden sayılıyorlardı. İkisi de sufi meşrep olup, İbn Teymiyye aleyhtarlığı yapmaktaydı. İkisi de el-Kevserî'nin arkadaşlığını yapmıştı. Ahmed el-Ğumâri kardeşi Abdullah'ın aksine el-Kevserî'yi şiddetle yeriyor, hatta onun nasları tahrif eden bir hilekâr olduğunu söylüyordu.²²²

Bunu ise mücerret bir hakaret olarak değil, delillerini ortaya koyarak, cerh cihetiyle ifade ediyordu. Kardeşi Abdullah ise el-Kevserî'yi eleştirdiği yerde bile rahmetle anan ve ona çokça hürmet eden birisidir. Aynı şekilde el-Kevserî Abdullah'ın “İkâmetu'l-Burhân” isimli eserine

²²¹ Talîatu't-Tenkîl 3-5 ve et-Tenkîl 1/6. Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1. baskı. el-Muallimî'nin tüm bu eserleri “Âsârü's-Şeyh el-Muallimî” külliyyatı içerisinde nefis bir tahkikle neşredilmiştir. Muahkkik Dr. Ali el-İmran risalelerin yazılma nedenleri ve yazıldığı tarihler hakkında mühim noktalara değinmiştir. el-Muallimî'nin işaret ettiğimiz eserlerinin sayfa numaraları bu külliyyattaki tertibe göredir.

²²² Bu vb. sözleri reddiyesinin başından sonuna kadar dillendirir. Bkz. Beyânu Telbîsi'l-Müfteri M. Zâhid el-Kevserî.

takdim yazmış ve orada onu “faziletli üstad, allâme ve muhaddis..” diyerek övmüştür.²²³

Abdullah el-Ğumârî bir gün el-Kevserî ile karşılaştığını ve onun “İhkâku’l-Hak” isimli risalesini kendisine hediye ettiğini belirtir. Sonra şöyle der: “*Bu risaleyi okudum ve onda el-Kevserî’nin İmam eş-Şâfi’î’nin nesebine dil uzattığını gördüm. Kendisine “nesebe tan etmek ilmi bir ret değildir” dedim. Bunun üzerine bana: “Bu bir mutaassıbın, bir mutaassıba reddidir” dedi. Böylece o, taassubunu itiraf etti... Onun Hanefî mezhebine olan şiddetli taassubunu hoş görmüyorduk. Hatta kardeşim Hâfız Ebu’l-Fayz (Ahmed) onun için şöyle diyordu: “O, Ebu Hanîfe’nin mecnunudur.” Bir gün Seyyid Muhammed el-Kettâni ile el-Kevserî’yi evinde ziyaret ettik ve aramızda ilmi konuşmalar geçti. Sonunda söz Hâfız İbn Hacer’e geldi. el-Kettâni onun hâfızasına ve el-Buhârî şerhine olan beğenisini belirtti. Ben de onu bu konuda destekledim. Bunun üzerine el-Kevserî onun şerhinin kıymetini küçültmeye çalıştı. Hâfız İbn Hacer’in yolda kadınların peşine düşüp onlar için şiir söylediğini belirtti... Bunların en büyüğü ise onun, Enes b. Mâlik radiyallahu anh’ı Ebu Hanîfe’nin mezhebine muhalefet ettiği için bunaklıkla itham etmesidir. Bundan daha çirkini ise Ebu Hanîfe’yi müjdelediği için uydurma bir hadisi sahihlemeye çalışmasıdır.*”²²⁴

²²³ İkâmetu’l-Burhân 5, el-Mektebetü’l-Ezheriyye, 2006. Bkz. el-Makâlât 211, Dâru’s-Selâm, 4. baskı.

²²⁴ Bidâu’t-Tefâsîr 179, Dâru’r-Reşâd 2. baskı, 1986. Bazıları Abdullah el-Ğumârî’nin Bekir Ebu Zeyd’e karşı yazdığı bir risaledeki sözler nedeniyle, burada anlattıklarından rücu ettiğini iddia etmiştir. Lakin bu, boş bir iddiadır. Çünkü işaret edilen risalede böyle bir teracüat ifadesi bulunmadığı gibi, bu açıkça el-Ğumârî’yi iftiracılıkla itham etmektir. Çünkü el-Ğumârî yukarıdaki sözünde mücerret bir tenkitten ziyade, yaşanmış bir hatırayı aktarmaktadır. Eğer bundan rücu ettiğini belirtseydi, kendisinin müfteri olduğunu ve bu sözleri uydurduğunu söylemiş olurdu. İşin aslında ise el-Ğumârî işaret edilen risalede böyle

Evet, el-Kevserî kendisinin de belirttiği gibi “mutaassıp” biridir ve mezhebî taraftarlıkla âlimlere, hatta sahabiye karşı bile haddini aşabilmektedir. Acaba İmam eş-Şâfiî’nin nesebine dil uzatmakla el-Kevserî neyi amaçlamaktadır? Acaba Fethu’l-Bâri gibi mübarek bir kitabı kötülemek için dile getirdiği bu söz, Hâfız İbn Hacer’e söylenecek bir söz müdür?!

2- el-Muallimî ve Ahmed el-Ğumâri ittifakla el-Kevserî’nin uydurma bir hikâye naklederek el-Hatîb el-Bağdâdî’ye lûtilik/oğlancılık iftirasında bulunduğunu belirtmişlerdir. Bunda ise o kendisi gibi mutaassıp bir Hanefinin naklettiği isnatsız, uyduruk bir hikâyeye dayanmıştır.²²⁵

el-Kevserî bu iğrenç iftirayı attıktan hemen sonra el-Hatîb için şöyle demiştir: *“Onun gibi birisinin cerh-tadil alimleri arasında sayılması ve Allah’ın dininde onun sözüne itimat edilmesi zulümdür.”*²²⁶

Yani âlimler bu oğlancı adamı cerh-tadil âlimleri arasında sayarak ve sözlerine itimat ederek zulmetmişlerdir!

Yani bu konuda sahte müceddidin sözlerine ve uyduruk hikâyelerine itimat edilmeli ve el-Hatîb el-Bağdâdî gibi bir hadis dehasının ilmi mirası terk edilmelidir!

Hâfız İbn Hacer şöyle demiştir: *“el-Hatib el-Bağdâdî hadisle ilgili ne kadar ilim varsa, o konu hakkında müstakil*

bir rücdan bahsetmemekte, sadece genel ifadelerle el-Kevserî’ye karşı düşman olmadığını söylemektedir. Burada da Hanefî mezhebine olan taassubu nedeniyle onu ayıpladığını ve genel olarak mezhebi taraftarlığını kerih gördüğünü belirtmiştir. Öyleyse nerede el-Kevserî’den naklettiği bu hatırasını yalanladığı ifadeleri?! Cahillerin el-Kevserî’yi kurtarabilmek için düştükleri şu durum, nasıl bir sarhoşlukta olduklarını göstermektedir.

²²⁵ Bkz. Te’nîbu’l-Hatîb 26, et-Tenkîl 1/226-237 ve Beyânu Telbîsî’l-Müfteri 48-51.

²²⁶ Te’nîbu’l-Hatîb 27.

bir kitap telif etmiştir. Bu sebeple o, Hâfız İbn Nukta'nın şu sözünde belirttiği gibidir: Her insaf sahibi bilir ki el-Hatîp'ten sonra gelen muhaddisler onun kitaplarına muhtaçtırlar."²²⁷

İbnu'l-Cevzî ise şöyle der: "*Hadis ilmi el-Hatîb el-Bağdâdî'de nihayet bulmuş ve o benzersiz eserler kaleme almıştır.*"²²⁸

Burada el-Hatîb'in hadis ilmindeki mevkiini ve âlimlerin onun için söylediklerini uzunca nakletmeye gerek yoktur ve bunlar ehline malumdur.

el-Kevserî bu rezilliği el-Hatîb'in Târihu Bağdât'ta Ebu Hanîfe hakkında naklettiği olumsuz rivayetlere misilleme olarak yapmıştır. Ne var ki el-Hatîb, bu eserinde İmam Ebu Hanîfe'yi metheden çok hoş rivayetler de nakletmiştir. Hatta bu bapta bütün menakıp kitaplarına delil teşkil edecek bazı rivayetleri, sahih senetlerle nakleden tek kaynaktır o.

el-Hatîb, Ebu Hanîfe hakkında bu eserinde sahih ve zayıf birçok rivayet nakletmiş ve bir hadisçi olarak bunların senetlerini kaydetmiştir. O, hadis ilminde bilindiği üzere zikrettiği senetlerle üzerindeki vebali atmıştır. Nitekim onun bu durumuna el-Heytemî de dikkat çekmiş ve tarih kitabı olan bu eserinde tarihçilerin yolu üzere rivayetleri cem ettiğini belirtmiştir. O, el-Hatîb'in Ebu Hanîfe hakkında naklettiği övücü ifadelerin ise, zemmeden ifadelerden çok olduğunu söylemiştir.²²⁹

Bu duruma Prof. Dr. Beşşâr Avvad Maruf da "Tarihu Bağdat"ın tahkikiinde dikkat çekmiş ve taassup ehli mukallitlerin el-Hatîb'in ilk kısımda naklettiği birçok rivayeti görmezden gelerek, sadece ikinci kısımdaki

²²⁷ Nuzhatu'n-Nazar 18.

²²⁸ el-Muntazam 8/266.

²²⁹ Bkz. el-Hayrâtü'l-Hisân 140.

olumsuz rivayetlerle onu eleştirmelerinden esef duyduğunu belirtmiştir.²³⁰

Gerçekten de el-Hatîb, eserinin ilk bölümünde Ebu Hanîfe hakkında methedici birçok zayıf ve uydurma rivayet nakletmiş ve bunların çoğuna itiraz bile etmemiştir.²³¹

Ne gariptir ki el-Kevserî bu rivayetlerin hiçbirine ses etmemiştir. Bilakis burada Ebu Hanîfe'yi övebilme adına el-Hatîb'in kendisinden nakilde bulunduğu İbnu's-Salt gibi "kezzab" bir raviyi bile güvenilir göstermeye çalışmıştır.²³²

el-Muallimî, el-Kevserî'ye karşı yazdığı "Talîatu'l-Tenkîl"de bu durumu ona belirtmiştir. Orada: *"el-Kevserî, rivayetleri hevasına uygun düştüğü zaman meçhul ravileri bilip tanımakta ve bunlarla delil getirmektedir."*²³³ demiştir. Buna misal olarak da onun İbnu's-Salt hakkında yaptığı bu telbisini örnek göstermiştir. Fakat el-Kevserî, el-Muallimî'nin bu uyarısını ona karşı yazdığı "Terhib"inde umursamamış ve bunda kendini savunmaya kalkmıştır. el-Muallimî "et-Terhib" eline ulaştıktan sonra bu duruma hayret etmiş ve onun açıkça telbisinde ısrar ettiğini belirtmiştir.²³⁴

Bu ise el-Kevserî'nin yaptıklarını sehven değil kasıtlı yaptığının delilidir. Bu durum, yaptığı hilelere aleni şekilde devam eden el-Kevserî'nin güvenilirliğini sakıt eden açık kanıtlardandır.

²³⁰ Bkz. Tarihu Bağdat 15/505.

²³¹ Bkz. Târihu Bağdât 15/458-461-462-464-465-466-468-469. Bunlar gibi daha birçok rivayet nakletmiştir.

²³² Bkz. et-Tenkîl 1/284. İbnu's-Salt'ın kezzab olduğunu, Tarihu Bağdat muhakkiki Beşşar Avvad Marûf birçok yerde belirtmiştir. Bkz. 15/461-465-466-470-473.

²³³ Talîatu't-Tenkîl 93. Ayrıca bkz. et-Tenkîl 1/286.

²³⁴ Bkz. et-Tenkîl 1/284.

Yine el-Kevserî, el-Hatîb'in "*Ümmetimin kandili Ebu Hanîfe'dir.*" rivayetine uydurma demesine itiraz etmiştir. Mezhebine ters düşen sahih hadisleri bin bir gayretle illetlendirmeye çalışan el-Kevserî'nin, bu uydurma rivayeti sahih göstermeye çalışması güzel bir tesadüftür! Ne var ki bu rivayet bütün varyantlarıyla uydurmadır. Beşşâr Avvad Maruf "*Tarihu Bağdat*"ın tahkikinde bunun uydurma olduğunu, bazı Hanefilerin hatalı bir şekilde bunu takviye etmeye çalıştığını ve el-Kevserî'nin de onlara tabi olduğunu belirtmiştir. Beşşâr Avvad, bu rivayet hakkında uydurulan sahte tariklerin, bu alanda marifeti olmayanları aldattığını ve onların, bunları birbirini takviye eden mütâbî rivayetler olduğunu zannettiklerini belirtmiştir.²³⁵

Bütün bunlarla birlikte el-Kevserî, el-Hatîb el-Bağdâdi'ye attığı bu lutîlik iftirasının hesabını Allah'ı Teâlâ'ya verecektir. Zira ilim talebelerinin bile senet ve metin olarak batıl olduğunu fark edeceği bu hikâyenin, onun gibi mudakkik, muhakkik, müceddid (!) birine kapalı kalması düşünülemez.

3- el-Kevserî mezhebi tarafgirlikle İmam Mâlik'e "mücrim" demiş, onun nesebine dil uzatmış ve Arap grameri noktasında onu cahil göstermeye çalışarak, avamın bile yapmayacağı lahn hatasını ona nispet etmiştir!²³⁶ Ahmed el-Ğumâri, el-Kevserî'nin bu edepsizliklerini zikrettikten sonra onu sert bir şekilde reddetmiştir.²³⁷

4- el-Kevserî, Abdullah el-Ğumâri'nin yukarıda naklettiğimiz sözünde işaret ettiği gibi İmam eş-Şâfiî'nin nesebine dil uzatmıştır. Yine imamın 400 meselede icmaya

²³⁵ Bkz. *Târihu Bağdât* 15/459-460. 1. dipnot.

²³⁶ Bkz. *Te'nîbu'l-Hatîb* 229-230.

²³⁷ Bkz. *Beyânu Telbîsi'l-Müfteri* 66-71.

muhalefet ettiğini ve Arap gramerini iyi bilmediğini iddia etmiş, onun sikalığına ve fıkına tan etmiştir!²³⁸

Tabi bunların hepsi için sağdan-soldan duyduğu bir takım sözler zikretmiştir o. Rasûlü Ekrem'in buyurduğu gibi kişiye her duyduğunu söylemesi yalan olarak yetmez mi?

el-Muallimî, İmam eş-Şâfiî'nin nesebinin ne olduğu hususunda güvenilir kaynaklardan icma olduğunu naklederek el-Kevserî'yi reddetmiş ve onun bu iddialarını çürütmüştür. Aynı şekilde Ahmed el-Ğumâri de onun bu iddialarını zikredip kendisini reddetmiş ve nesebe dil uzatmanın küfür olduğunu ona hatırlatmıştır.²³⁹

İbn Teymiyye'yi icmaya muhalefet ettiğini söyleyerek tekfir edenlerin, İmam eş-Şâfiî'nin de 400 meselede icmaya muhalefet ettiğini söyleyerek ona tan etmesi hoş bir tevafuktur. Sonra insan şunu sormadan edemiyor: Ya hu icmaların adedi ne kadar ki imam onlara bu kadar muhalefette bulunsun?!

el-Kevserî bu iddiasını İbn Hazm'ın et-Taberî'den naklettiği bir sözüne binaen ortaya atmıştır.²⁴⁰

İbn Hazm böyle bir nakilde bulunmuştur. Ancak et-Taberî'nin bu sözü sabit kabul edilse bile, acaba bununla o ne kastetmiştir? et-Taberî bununla ümmetin veya sahabenin ittifakla üzerinde birleştiği bir icmadan mı bahsetmektedir, ya da onun ıstılahında icma farklı bir manaya mı gelmektedir?

Malumdur ki et-Taberî ekseriyetin ittifakına -buna muhalefet eden olsa da- icma demektedir.²⁴¹

²³⁸ Bkz. İhkâku'l-Hak 68, Mektebetü'l-Asriyye, 1. baskı.

²³⁹ Bkz. Beyânu Telbîsi'l-Müfteri 72-78 ve et-Tenkîl 1/657-704.

²⁴⁰ Bkz. el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm 4/543.

²⁴¹ Bkz. el-Cuveynî; el-Burhân 1/721 ve İbn Kudâme; Ravdatu'n-Nâzır 142.

İmam Ahmed işte böylesi icma iddialarına işaretle şöyle demiştir: *“İcma iddiasında bulunan kimse yalancıdır. Olur ki insanlar ihtilaf etmişlerdir ve o bundan habersizdir. O, bunun yerine şöyle der: İnsanların bu konuda ihtilaf ettiğini bilmiyoruz.”*²⁴²

Sonra et-Taberî’nin zikrettiği bu dört yüz mesele nedir? Acaba bununla o sükûti icmayı mı kastetmiştir? Bununla eş-Şâfî’nin önceki ve sonraki diye bilinen görüşlerinden hangisini murad etmiştir? Peki bu iddiasında o, hakka isabet etmiş midir? İlim ehlinin bildiği üzere et-Taberî bununla ıstılahtaki icmayı kastetmemiştir. Fakat el-Kevserî İmam eş-Şâfî’ye dil uzatmak için bu müphem sözü ortaya atmış ve bir açıklama yapmadan kenara çekilmiştir!

el-Kevserî, ümmetin imametinde ve diyanetinde icma ettiği eş-Şâfî’nin kadrini böyle düşürmekte ve onu yüzlerce icmaya muhalefet eden bir cahil gibi göstermektedir. Sonra onun bu ibarelerini okuyan birisi, eş-Şâfî’nin küfre girip girmediğini bile düşünecektir. Zira Müslümanların geneli icma lafzı ıtlak edilince, Kur’an ve sünnet gibi üçüncü bir hücceti tasavvur etmekte ve buna muhalefetin -Kur’an ve sünnetten çıkan hükümlere muhalefet olduğu için- küfür olduğunu kabul etmektedir. İşte el-Kevserî böylesine hassas bir noktada insanları bu zanlara salık vermiştir. Tüm bunları ise el-Cuveynî’nin, Ebu Hanîfe’nin icmaya muhalif görüşü olduğunu söylemesine karşı söylemiştir. Acaba bir hatanın reddi, ilmi bir tetkik, Ehlisünnetçe nasihat bu mudur?!

Sonra el-Kevserî, mürsel haberi zayıf sayması nedeniyle İmam eş-Şâfî’yi bidatçılıkla itham etmiş ve bu noktada boyundan büyük laflar etmiştir. Yine mürsel hadisleri reddetmenin, sünnetin yarısını reddetmek olduğunu

²⁴² Bkz. İbnu’l-Kayyim; İ’lâmu’l-Muakkiîn 1/30.

söylemiştir.²⁴³ Bu şekilde genellemeler yaparak eş-Şâfiî'yi sünnetin yarısını inkâr eden bir bidatçı gibi göstermiştir!

Sonra aynı el-Kevserî, dönüp dolaşıp birçok mürsel haberi mürsel olma illetiyle illetlendirip reddetmiştir. Evet kardeşim yanlış duymadın, İmam eş-Şâfiî'ye mürsel haberler noktasında çekilmiş kılıç kesilen el-Kevserî, birçok haberi mürsel olduğu için illetli sayarak reddetmiştir. Bunu da, uğruna akli dengesini yitirdiği mezhebi için yapmıştır. Böylece büyük laflar ederek imama nispet ettiği bu bidatçılığa kendisi düşmüştür.

Ahmed el-Ğumâri onun bu çelişkisi karşısında şaşkınlığa düşmüş ve bu illetle zayıflığına işaret ettiği onlarca misal zikretmiştir. el-Ğumâri, el-Kevserî'nin şu ravilerin rivayetlerini mürsel olma illetiyle illetlendirdiğini belirterek, onun kitaplarında geçen sözlerini nakletmiştir: Said b. el-Müseyyib, el-Hasen el-Basrî, Atâ, eş-Şa'bî, ez-Zührî, Muhammed b. el-Munkedir, Hilâl, Muhammed el-Bâkır, Mücâhid, Tâvus, Said b. Yesâr, Alkame, Mâlik b. Enes.

el-Ğumâri, onun İbnu'l-Müseyyib'in mürselini zayıflama gayretiyle sarf ettiği sözlerine geldiğinde ise şöyle demiştir: *"Ne oluyor sana, bu tahkik ve tetkik de nedir?! Sen ki nezdinde mürselin hüccet olduğu kimsesin! Sana göre bununla ihticacı terk eden de bidatçı ve icmayı ihlal eden kimsedir!"*²⁴⁴

Evet, bütün bunlarla birlikte bidatçı ve icma düşmanı olan (!) eş-Şâfiî, el-Kevserî'nin mezhebinin popoflamaya sıra geldiğinde imam ve iftihar vesilesi olmaktadır. O, eş-Şâfiî'nin Ebu Hanîfe'nin kabrine her gün gelerek onunla Allah'a tevessülde bulunduğunu ve bunun sahih bir isnatla "Tarihu Bağdat"ta rivayet edildiğini söylemektedir. Şöyle der: *"İmam eş-Şâfiî Ebu Hanîfe ile tevessül etmiştir. Bu, el-*

²⁴³ Bkz. İhkâku'l-Hak 68 ve Nasbu'r-Râye 27.

²⁴⁴ Beyânu Telbîsi'l-Müfteri 90.

Hatîb'in Târihu Bağdat kitabının başlarında sahih bir senetle zikredilmiştir."²⁴⁵

"Te'nibu'l-Hatîb"de ise şöyle der: "*Bu senetteki tüm rical, el-Hatîb'in yanında tevsik edilmiş kimselerdir.*"²⁴⁶

Mezhebine ters düştüğü yerde sözüne itibar edilmeyecek bir oğlancı saydığı el-Hatîb'in bu kıssada hüccet olması, el-Kevserî'nin halini ortaya koyması açısından ibretlik bir durumdur.

Bununla birlikte bu rivayetin sahih bir senetle rivayet edildiğini söyleyen kimse, ya hadis ilmini bilmeden cahilce konuşmakta, ya da bu ilimden nasibi olduğu halde sahtekârlık cihetiyle bunu yapmaktadır. Çünkü bu rivayette senet ve metin açısından birçok illet bulunmaktadır. Bunun el-Hatîb tarafından sahihlendiğini söylemek ise tam bir dalaveredir! Şöyle ki:

1. Bu kıssayı asıl rivayet eden Mukrem b. Ahmed olup, "Menâkibu Ebî Hanîfe"de bunu nakletmiştir. el-Hatîb de bunu ondan nakletmiştir. Mukrem b. Ahmed, tevsik edilen birisi olsa da, bizzat el-Hatîb'in belirttiği gibi Ebu Hanîfe'nin menakıbı sadedinde cem ettiği bu kitabını hocası İbu's-Salt'ın uydurduğu rivayetlerle doldurmuştur.²⁴⁷ Bu durumu ise el-Hatîb ed-Dârakutnî'den sahih bir şekilde nakletmiştir. Yani senetteki bu ravi Ebu Hanîfe'nin fazileti noktasında naklettiği rivayetlerde itham edilmiştir.

2. ve 3. Mukrem b. Ahmed'in isnattaki "Ömer b. İshak b. İbrahim'den" dediği kimse rical kitaplarında geçmeyen meçhul birisidir. Sonra Mukrem'in: "Ömer b. İshak'tan, o da Ali b. Meymun'dan" dediği Ali b. Meymun kimdir, bu da net değildir. Eğer o, tevsik edilen er-Rakkî ise, onun da eş-Şâfiî'den nakli sabit değildir.

²⁴⁵ el-Makâlât 288.

²⁴⁶ Te'nibu'l-Hatîb 34.

²⁴⁷ Bkz. Tarihu Bağdat 5/338.

Allame el-Muallimî bu vb. izahları yaptıktan sonra şöyle demiştir: “*Farz edelim ki rivayet Ömer b. İshak b. İbrahim’e kadar sahih olsun. Peki, kimdir bu Ömer? Ve kimdir bu Ömer’in rivayeti naklettiği şeyhi? Acaba bu ikisi üstadın (el-Kevserî) iddia ettiği gibi el-Hatîb’in yanında güvenilir kimseler midir? Ben, Tarihu Bağdat’ı iyice incelediğim halde onda bu ikisini ne tevsik edenleri, ne de etmeyenleri bulabildim. Hatta ben bu ikisinin zikrini başka yerlerde bile bulamadım. Evet, Ali b. Meymûn er-Rakkî, eş-Şâfîi’nin bazı şeyhlerinden ve benzerlerinden rivayette bulunmuştur. O, tevsik edilen birisidir. Fakat onun eş-Şâfîi’den rivayet ettiği bilinmemektedir. Ben bunun için İbn Hacer’in Tevâlî’t-Te’sîs isimli eserine de müracaat ettim. Zira bu eserinde o, eş-Şâfîi’den rivayet eden tüm ravileri incelemiştir. Bununla birlikte bunda ne Ali b. Meymun’u, ne er-Rakkî olanı, ne de diğerlerini bulabildim.*”²⁴⁸

Rivayetin metnindeki garabete gelince: Burada eş-Şâfîi Ebu Hanîfe’nin Bağdat’taki kabrine her gün geldiğini ve ihtiyaçlarının giderilmesi için onunla Allah’a tevessül ettiğini söylemektedir. Âlimler, eş-Şâfîi’nin onun kabrine her gün gelip tevessülde bulunmasının çok uzak bir ihtimal olduğu belirtmişlerdir. Çünkü bu durum onların döneminde yapılan bir amel değildi.

Eğer bu, eş-Şâfîi’nin yaptığı bir amelse ve o tevessüle bu kadar düşkünse neden bunu çokça bulunduğu Hicaz’da, Şam’da ve Mısır’da bulunan sahabilerin ve Rasûlû Ekrem’in kabirleriyle yapmamıştır? Neden bunlarla ilgili bir haber bize ulaşmamıştır? Neden bu ameli illetli-batıl bir senetle nakledilerek sadece Ebu Hanîfe ile yaptığı zikredilmiştir? eş-Şâfîi neden bunu duada tevessülü kabul etmeyen Ebu Hanîfe’nin kabrine giderek yapmıştır?²⁴⁹

²⁴⁸ et-Tenkîl 1/75. Bkz. Tevâlî’t-Te’sîs 81.

²⁴⁹ Ebu Hanîfe’nin tevessül hakkındaki görüşü için bkz. el-Merğînânî; el-Hidaye 4/96, Aliyu’l-Kâri; Şerhu’l-Fıkhî’l-Ekber 132, el-Kâsânî;

Ayrıca eş-Şâfiî, mezhebinden ve eserlerinden bilindiği üzere fitneye düşülmemesi için kabirlere tazim edilmesini kerih gören birisidir.²⁵⁰

Ezcümle bu rivayet, seneden ve metnen batıl bir rivayettir.

5- el-Kevserî, İmam Ahmed'in fakih olmadığını ifade etmiş, gramer bilgisine tan etmiş ve ona cehalet nispetinde bulunmuştur!²⁵¹ Sonra bu zat, aynı İmam Ahmed'in Hanefî mezhebi üzere fıkıh sahibi olduğunu, ince meselelerin çözümünü İmam Muhammed'in kitaplarından elde ettiğini ve onun Ebu Hanîfe'ye merhamet ettiğini söylemiştir.²⁵² Bu ifadeleri ise el-Hatîb'in "Tarihu Bağdat" gibi yerden yere vurduğu eserine dayanarak söylemiştir. Tabi bu nakillerin güvenilirliğini önemsemeden ve aslına sadık kalmadan bunları nakletmiştir.

Sonra aynı kahramanımız aynı sayfada el-Esrem'in: *"İmam Ahmed'i birçok kez gördüm ki, Ebu Hanîfe'yi ve mezhebini ayıplıyordu."*²⁵³ sözünü nakletmiştir. Sonra telbis yaparak rivayetteki sika ravi Ebu's-Şeyh el-Esbehânî'yi zayıf göstermeye çalışmış, sonra bu rivayetin aslında mana olarak doğru olduğunu ifade ederek, bunu takviye eden nakillerde bulunmuştur. Sözünün devamında da -rivayetin sahih olduğunu bildiği için!- içindeki pisliği çıkarıp İmam

Bedâiu's-Sanâi 5/126, İbn Nuceym; el-Bahru'r-Râik 8/235, el-Haskefî; ed-Durru'l-Muhtâr 6/396.

²⁵⁰ Bkz. et-Tenkîl 1/75.

²⁵¹ Bkz. Te'nîbu'l-Hatîb 11-54-276:

وليس بقليل بين الفقهاء من لم يرض تدوين أقوال أحمد في عداد الفقهاء، باعتبار أنه محدث غير فقيه عنده، وأناى لغير الفقيه إبداء رأي متزن في فقه الفقهاء؟

²⁵² Bkz. Te'nîbu'l-Hatîb 275-276.

²⁵³ Tarihu Bağdat 15/568. Beşşar Avvad: *"İsnadın ricali sikadır."* der.

Ahmed'in fakih olmadığını söyleyerek ondan intikam almıştır.²⁵⁴

el-Muallîmî ise onun bu hilelerini ifşa edip yüzüne çarpmıştır.²⁵⁵

el-Muallîmî onun bu oyunlarını ortaya çıkardıktan sonra, İmam Ahmed'in fakih olmadığını ifade ederek gösterdiği cüretkârlığı şu sözüyle reddetmiştir: “eş-Şâfiî şöyle demiştir: ‘Bağdat’tan çıktığımda, orada Ahmed b. Hanbel’den daha fakih, daha zahit, daha veralı ve daha âlim birisini bırakmadım.’²⁵⁶ Bu, eş-Şâfiî’nin Ahmed’in vefatından kırk küsur sene önce onun hakkında dile getirdiği görüşüdür.”²⁵⁷

Yine el-Kevserî, İbnu’l-Cevzî’nin “Menâkibu’l-İmam Ahmed”de kaydettiği bir rivayetin yarısını zikrederek İmam Ahmed’e açıkça hakaret etmiştir. Bu rivayette Bilal isimli birisi İmam Ahmed’in yanında İmam Ebu Hanîfe’yi zikretmiş ve imam elini silkelemiştir. Bunun üzerine Bilal şöyle demiştir: “Ebu Hanîfe’nin bevli/idrarı, senin gibi yeryüzü dolusu kimseden daha faydalıdır.” el-Kevserî kıssayı buraya kadar nakledip İmam Ahmed’e edepsizce: “Rüzgâr eken fırtına biçer.” demiştir!²⁵⁸

İmam Ahmed rivayetin devamında Bilal’in bu sözü üzerine: “Selamun aleyküm” diyerek oradan ayrılmıştır. Sonra Bilal pişmanlık duyarak ertesi gün erkenden imamın yanına gelip özür dilemiş ve ondan helallik istemiştir. İmam da ona hakkını helal etmiştir.

²⁵⁴ Bkz. Te’nîbu’l-Hatîb 276.

²⁵⁵ Bkz. et-Tenkîl 1/273-282.

²⁵⁶ Bkz. Târihu Bağdat 6/99.

²⁵⁷ et-Tenkîl 1/280.

²⁵⁸ Te’nîbu’l-Hatîb 280. el-Kevserî “bevil” yerine “kavil” diye kaydetmiştir. Fakat asıl nüshada “bevil”dir. Bkz. Menâkibu’l-İmam Ahmed 224, Mektebetü’l-Hâncî, 1. baskı ve Menâkibu’l-İmam Ahmed 304, Mukaddime 44, Dâru Hicr, 2. baskı.

el-Kevserî kıssayı imama küfredilen kısma kadar nakledip, bu ahlaksız ifadeyi sarf etmiştir. Velew ki bu kıssa sahih olup İmam Ahmed bu hareketi yapmış bile olsa, el-Kevserî gibi âlimlere oğlancılık iftirasında bulunan birinin bu sözü söylemeye hakkı olamaz. Nitekim Tacuddin es-Subkî ve birçok ilim ehli, imamlar arasındaki husumete, tıpkı sahabe arasındaki husumete girilmemesi gerektiği gibi girilmeyeceğini söyleyerek, ümmeti bu noktada uyarmışlardır.²⁵⁹

Ahmed el-Ğumâri onun İmam Ahmed’le ilgili bu sözünü naklettikten sonra, düştüğü bu durumu şu sözleriyle özetlemiştir: *“Onun hali dağa toslayan bir maymunun misali gibidir. O, kayayı sürüklemeye çalışan bir zerre gibidir.”*²⁶⁰

el-Kevserî gibi kaleminden ve nefesinden alimlere karşı nefret akan birinin Ehlisünnet imamları hakkında söz söylemeye hakkı yoktur. Nitekim Ahmed el-Ğumâri aynı yerde onun, sözünün lazımıyla İmam Ahmed’i küfre bile nispet ettiğini belirtmiştir!²⁶¹

el-Kevserî’nin eserlerini inceleyen ilim talebesi, onun hakkı ortaya koymak için değil, Ebu Hanîfe’nin kusursuzluğunu ispat etmek için yazıp çizdiğini görecektir.²⁶²

²⁵⁹ Bkz. Tabakâtü’ş-Şâfiyye 2/278. el-Heytemî onun bu ihtarını el-Hayrâtü’l-Hisân (143)’de tasdik ederek nakleder.

²⁶⁰ Beyânü Telbîsi’l-Müfteri M. Zâhid el-Kevserî 80.

²⁶¹ A.g.e. 80.

²⁶² Fakat ne yazık ki M. Sabri Efendi, Şuayb el-Arnaût ve Abdulfettah Ebu Ğudde gibi Hanefî âlimler onun bu hilelerine işaret etmemişlerdir. İşaret etmek şöyle dursun onun Ehlisünnet imamlarına hakaretlerle doldurduğu “Te’nibu’l-Hatîb” kitabını methedip tavsiye etmişlerdir. (Bkz. Mevkıfı’l-Akli ve’l-İlmi 3/393, 2. dipnot. el-Leknevî; er-Rafu ve’t-Tekmîl 74-77-308-340-394, thk. Ebu Ğudde. Enbiya Yıldırım; Şuayb el-Arnaût’la Söyleşi 340-420, Rağbet yay. 2011).

6- el-Kevserî mezhebi söz konusu olduğunda icmaya muhalefet ederek Sahihayn'de geçen rivayetleri bile hükümsüz kılabilmek için tahammül edilmesi zor araştırmalara giriyor ve illet olduğunu iddia ettiği boş şeylerle hadisleri hükümsüz kılabiliyor. Mesele diğer mezhepler olduğunda ise, sağdan-soldan nakledilen zayıf ve uydurma her söze kucak açıyor.

Şimdi Abdullah el-Ğumârî'nin yukarıda Enes *radiyallahu anh* ile ilgili işaret ettiği meseleyi, ağabeyi Ahmed el-Ğumârî'den dinleyelim:

“el-Kevserî’ye göre hadisteki teferrüt/teklik hadisin sıhhatine ve onunla amel etmeye mutlak surette manidir. Bu teferrüt ister sahabiden, ister isnadın ravilerinin birinden, isterse Sahih’in sahibinden olsun aynıdır. Bu ise el-Kevserî’nin âlimlerin icmasını ihlal ederek kararlaştırdığı durumdur! el-Kevserî Uranîlerin hadisini Enes’in bunda teferrüt etmesi nedeniyle en-Nüket (105)’te reddetmiştir... Yine et-Te’nîb (80)’de Radh hadisini şu sözüyle reddetmiştir: “Enes radiyallahu anh Radh rivayetinde ihtiyarlığı döneminde teferrüt etmiştir. Tıpkı Katâde’nin deve idrarını içme rivayetinde ve Uranîlerin cezalandırılmasındaki hikâyede olduğu gibi.” Yani ona göre Enes bu hususta bunak bir yalancıdır!”²⁶³

Yani Enes *radiyallahu anh* bu hadisleri bunaklık döneminde teferrüt ederek söylediği için hadis hükümsüzdür. el-Ğumârî onun teferrüdünü gerekçe göstererek reddettiği üç hadis daha nakletmiştir. Sonra el-Kevserî’nin bunların zıddına teferrüt üzere bulunan rivayetleri mezhebine uyduğu için makbul saydığı misalleri aktarmıştır. Bunun için mehir hadisini zikretmiş ve el-Kevserî’nin **“Ameller niyetlere göredir.”** hadisini savunmak için söylediği sözleri aktarmıştır. Burada bunun

²⁶³ Beyânu Telbîsî'l-Müfteri M. Zâhid el-Kevserî 155-161.

gibi misaller naklederek onun meseleleri çorba ettiğini belirtmiştir.

Ne gariptir, mezhebe ters düşen bir hadis naklettiği için bunak sayılan Enes *radıyallahu anh*, Ebu Hanîfe'nin tabiin mertebesine rüyetiyle çıkarılacağı zaman yıldızlaştırılmaktadır!

Ahmed el-Ğumâri'nin bu eseri bu bapta gerçekten mütalaa edilmesi gereken bir eserdir. Burada yüz elliye yakın bab başlığı altında bu misaldeki gibi birçok meseleyi zikrederek, el-Kevserî'nin çelişkilerini ortaya koymuştur. Kendi ifadesiyle bu bir cilt kitap, devam edecek reddiyelerin sadece mukaddimesidir. Fakat bu eseri tamamlamak ona nasip olmamıştır.²⁶⁴

el-Ğumâri yine diğer eserlerinde el-Kevserî'nin Selefe ve sünnete düşman olduğunu, İbn Abbas ve Ebu Hureyre gibi sahabeler hakkında konuştuğunu, onun Mâlik, eş-Şâfiî, Ahmed, el-Buhârî, İbn Mehdî ve onların tabakasındaki imamlara tan ettiğini belirtmiştir.²⁶⁵

İşte tüm bunlar İbn Teymiyye düşmanı ve sûfî meşrep olan dostunun el-Kevserî hakkındaki şهادetidir.²⁶⁶

7- Âlimlerin ihtilafları karşısında tahammülsüz olan el-Kevserî, kader meselesinde Mustafa Sabri Efendinin cebrî olduğunu söyleyip ona reddiye yazmıştır. Nitekim Mustafa Sabri bu meselede Eşari itikadı üzere bir kitap yazmıştır.²⁶⁷

²⁶⁴ Bkz. Beyânu Telbîsi'l-Müfteri M. Zâhid el-Kevserî, Mukaddime 5-6. Bitirdiği bu bir ciltlik kısmın mukaddime olduğunu Fethu'l-Meliki'l-Aliyy'de (119) belirtir.

²⁶⁵ Bkz. el-Cevâbu'l-Müfit 40 ve Beyânu Telbîsi'l-Müfteri 62-63-65.

²⁶⁶ Biz Ahmed el-Ğumâri'nin el-Kevserî'ye kızarak İmam Ebu Hanîfe'ye karşı sarfettiği bazı ifadeleri ise kabul etmiyoruz. Burada onu hüccet gördüğümüz için değil, sözlerini sadece şahit gösterme babından naklediyoruz. Onun zikrettiği bu meselelerin yaklaşık tamamını Allâme el-Muallimî gibi diğer âlimler de zikretmişlerdir.

²⁶⁷ Bkz. Mustafa Sabrî; Mevkifu'l-Beşer Tahte Sultâni'l-Kader.

Mustafa Sabri onun bu tutumunu “Mevkifu’l-Akli ve’l-İlmi” kitabında zikredip reddetmiş ve el-Kevserî’nin: “*Net bir kaderî ve mutezili*” olduğunu söylemiştir.²⁶⁸

8- Hüsameddin el-Kudsî (v.1400/1980) el-Kevserî’nin talebeliğini yapmış ve eserlerini neşretmiş bir ilim ehlidir. Hocasının eserler üzerinde yaptığı hilelerine vakıf olduktan sonra, günahla ona ortak olmamak için onun bu yaptıklarından beri olduğunu ilan etmiştir.²⁶⁹

Görüldüğü gibi hasımları bir yana, dost ve arkadaşları bile onu hafife alınmayacak meselelerde tenkit etmişlerdir.

9- Diyanet İslam Ansiklopedisinde ise el-Kevserî’nin hayatından bahsedildikten sonra şöyle denilmiştir: “*Son devirde İslâmî ilimlere hizmeti geçmiş, velûd, tenkitçi ve araştırmacı bir âlim olan Zâhid el-Kevserî mezhebe bağlılıkta ve muhalif mezhep mensuplarını eleştirmede katı davranmış, bazen de aşırıya kaçmıştır... Ehl-i sünnet kelâmcılarının görüşlerine eleştirel bakış yapılmasına muhalefet etmiş ve kendi görüşlerini katı bir üslûpla savunmuştur... Mâtürîdiyye’ye mensup olan Zâhid el-Kevserî’nin kelâma dair temel görüşleri şöyledir: ...Ehl-i sünnet kelâmcılarıyla Mu’tezile mensupları arasında ilâhî sıfatlara ilişkin görüş ayrılıkları izâfidir ve önemli değildir... Allah’ın dünya göğüne nüzûlü, bir melek gönderip insanları dua etmeye çağırması veya dua ve istiğfarı kabul etmesi demektir. Naslarda Allah’a izâfe edilen ve O’na hareket, mekân, cihet, yaratılmış varlıklara ait nitelikler nisbet eden lafızları mutlaka te’vil etmek gerekir. Bunları te’vil etmeyenler müşrik sayılır. Bu sebeple İbn Huzeyme’nin Kitâbu’t-Tevhîd’i bir şirk kitabıdır... Ona*

²⁶⁸ Mevkifu’l-Akli ve’l-İlmi 3/392. Bununla birlikte Mustafa Sabrî onu bu eserinde över ve “Te’nibu’l-Hatîb” isimli kitabını metheder. (Bkz. 3/393, 2. dipnot).

²⁶⁹ Bunu İbn Abdilber’in el-İntikâ mukaddimesinde (s.3-4) belirtir. Ayrıca bkz. Muhammed Behçet el-Baytar; el-Kevserî ve Ta’likâtuhu 7.

göre âhâd seviyesindeki bir rivayet Kur'an'ın umumuna ve akla aykırı bir muhteva taşıyorsa terkedilir. el-Kevserî hadislerin içerik yönünden, İslâm dininin ana ilkeleri ve naklî delillerin bütünlüğü açısından incelenip değerlendirilmesinin gerektiğini benimseyen ehl-i re'y mektebine bağlı bulunmasına ve mutlak müctehid gibi davranmasına rağmen Selefiyye'nin haberî sıfatlara ilişkin inançlarını temellendirmek için dayandıkları rivayetleri eleştirmiş, fakat kendi mezhebinin dayandığı rivayetleri aynı yöntemle değerlendirmeyip bu seviyede nakledilen haber-i vâhidi delil kabul etmiştir.”²⁷⁰

Evet, el-Kevserî hakkındaki bu sözler gayet yerinde ve doğrudur. İlerde göreceğimiz gibi kendisi bu meselelerde İmam Ebu Hanîfe'nin mezhebinin ihlal ederek sıfat naslarını tevîl etmiş ve bunu yapmayanın şîrk ehli olduğunu

²⁷⁰ TDV. İslam Ansiklopedisi 44/78; 2013. Burada yine şöyle denmiştir: “Zâhid el-Kevserî'nin İbn Teymiyye'ye ve onun şahsında Selefiyye'ye karşı çıkmasında İbn Teymiyye'nin Hz. Peygamber ve evliya ile tevessülde bulunanları müşrik saymasının etkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür.” Bu söz yanlıştır. İbn Teymiyye hiçbir eserinde tevessülde bulunanları müşrik saymamıştır. Bu, muhaliflerinin dilinde dolaşan asılsız bir iddiadır. Eğer İbn Teymiyye tevessülde bulunanı tekfir etmiş olsaydı, başta İmam Ahmed'i ve ahabını tekfir ederdi. Zira İmam Ahmed Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile tevessülde bulunmayı caiz görmüştür. (Bk. el-Mâverî; el-İnsâf 2/456). Muhtemelen bu maddeyi yazan kişi, el-Kevserî ve benzerlerinin eserlerine dayanarak bu sözü söylemiştir. Zira bunlar tevessülle istiğaseyi (duada Allah'tan gayrından yardım dilemeyi) şer'î ve lügavî istilahlara muhalefet ederek bir tutmuş ve İbn Teymiyye'nin istiğaseyi şîrk olarak değerlendirmesini, tevessülü de şîrk olarak değerlendirdiğine yormuşlardır. Böylece meseleyi karıştırarak İbn Teymiyye'yi söylemediği şeyle yükümlü tutmuşlardır. Bununla birlikte âlimler, istiğasenin şîrk cümlesinden olduğunu açıkça belirtmişlerdir. Hatta el-Heytemî bile bu konuda Hanbelîlerden icma haberi nakletmiştir. (Bk. el-İ'lâm bi'Kavâtî'l-İslâm 213). Bu konudaki nasları ve âlimlerin kavillerini görmek için “İbadetin Özü, Dua” isimli kitabımıza bakılabilir.

söylemiştir. O, Selefın mezhebini Haşevîyye/Mücessime olmakla nitelendirmiş ve bu konuda Mutezileye uymuştur.

el-Kevserî'nin Selef İmamlarına Karşı Tutumu

el-Kevserî, eserlerinde görüldüğü üzere Selef dönemindeki alimlerin geneline karşı olumsuz bir tavır içerisinde. Âlimlerin delilik derecesinde Hanefi mezhebine bağlı olduğunu söylediği el-Kevserî, akidede aşırı bir Maturidîdir. Bazen gulat-ı sufî, bazen de Cehmîdir o. Bu nedenle Selefî sıfatlar, iman vb. meselelerdeki itikadını eleştirir ve kendi inancının doğru olduğunu ispat etmeye çalışır. Bu uğurda Selefî delillerine karşı, eserlerinde uzun tartışmalara girer. Kimini tekfir eder, kimini putperest görür, kimine ahmak der, kimini şirk kitabı yazmakla itham eder. Cevap vermekte zorlandığı ve takati bittiği noktada muhatabı âlimse, ya onun güvenilirliğine dil uzatır, ya da eserinin tahrif olduğunu dillendirir. Böylece aklı sıra meseleyi halleder. Bu sadette el-Kevserî'nin yaptığı hileleri beyan eden mezkûr âlimlerin eserleri elimizdedir. Burada bunlardan birkaçına değinelim:

1- el-Kevserî sıfatlar bahsinde bir hadis naklettiği için Selef imamı Hammâd b. Seleme (v.167/783) hakkında çok ağır konuşmuş ve şöyle demiştir: *“Hammâd b. Seleme’yi savunmak ancak ne dediğini bilmeyen kimseden sadır olur. İslam’da putperestliği uygun gören ve kıt akıllıları difa eden o aklın soyu kurusun!”*²⁷¹

Burası el-Kevserî’nin Cehmî yüzünü göreceğimiz önemli bir yerdir. Zira Hammâd b. Seleme sıfatlara dair hadisler rivayet eden bir hadis ravisi olup, bu nedenle Cehmiyye ona şiddetli hücumlarda bulunmuştur. İmam Ahmed, İbnu’l-Mübârek, İbn Maîn ve İbnu’l-Medînî gibi büyük âlimler ise bu sebeple onu savunmuş, hatta bu konularda ona saldırmanın Cehmîlik alameti olduğunu söylemişlerdir. İmam Ahmed, İbn Maîn ve İbnu’l-Medînî ittifakla şöyle demişlerdir: *“Eğer birinin Hammâd b. Seleme hakkında konuştuğunu görürsen, onu İslam’ı aleyhinde itham et.”*²⁷²

Evet, el-Kevserî Hammâd b. Seleme’yi savunan İmam Ahmed, İbn Maîn ve İbnu’l-Medînî gibi Selef imamlarına küfretmekte, onları dolaylı olarak putperest ilan etmektedir! Acaba burada ona uyararak bu imamlara mı tan edilmeli, yoksa imamlarımıza uyup el-Kevserî’nin İslam’ı aleyhinde mi şahitlik edilmeli?

2- el-Kevserî İmam Ahmed’in oğlu Abdullah’ın sıfatlar hakkında Arşın gıcırdaması hadisini, oturma lafzının geçtiği rivayetleri ve benzeri meseleleri nakletmesi sebebiyle onu küfür ve putperestlikle itham etmiştir.²⁷³

²⁷¹ el-Beyhakî; el-Esmâu’l-Hüsna s. 410, 3. dipnot. el-Mektebetü’l-Ezheriyye 2015.

²⁷² el-Mizzî; Tehzîbu’l-Kemâl 7/263, Müessesetü’r-Risâle, 1. baskı. ez-Zehbî; Tezkiratu’l-Huffâz 1/151, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. baskı. İbn Hacer; Tehzîbu’t-Tehzîb 3/13, Dâru’l-Fikr, 1. baskı.

²⁷³ Bkz. el-Makâlât 245-247, Dâru’s-Selam, 4. baskı.

Ne var ki Abdullah cerh-tadil imamları tarafından ittifakla sika, hâfız ve imam olmakla tezkiye edilmiştir. Onun güvenilir olduğunu belirten âlimlerin başında ise babası İmam Ahmed gelir.²⁷⁴

O, babasından el-Müsned'i, Kitabu'z-Zühd'ü ve Mesâlini rivayet eden ravidir. Babasının kendisine rivayet etmesiyle el-Müsned'i bizzat eliyle yazıp tertip etmiştir.²⁷⁵ Yani onun yok sayılması, İmam Ahmed'i ve ilmini silmek demektir. Ayrıca Abdullah Hanbelilerin en büyük imamlarından.

el-Muallimî el-Kevserî'yi bu noktada reddederken, ilim ehlinin Abdullah ile ihticacta bulunma noktasında icma ettiğini belirtmiştir. Onun Abdullah'ı yalancılık ile itham ettiği bir sözünü ele alırken de, bizzat el-Kevserî'nin yalan söylediğini ortaya koymuştur.²⁷⁶

el-Kevserî Abdullah'ı zayıf gösterebilmek için yine en-Nesâî hariç Kütüb-i Sitte'de ondan hadis nakledilmediğini söylemiştir. en-Nesâî'nin ondan sadece iki hadis naklettiğini, bununla birlikte bu imamların, yaşı ondan küçük olanlardan bile hadis rivayet ettiklerini belirtmiştir.²⁷⁷

Evet ey şaşkın! Hadis kitaplarında kendisinden nakil yapılmadığı için bir imama tan edeceksen, önce İmam Ebu Hanîfe'ye tan etmelisin. Çünkü Ebu Hanîfe'den de Kütüb-i Sitte'de hiç hadis nakledilmemiştir. Sadece en-Nesâî el-Kübrâ'da, et-Tirmizi de el-İlel'de ondan bir nakil yapmıştır. Bununla birlikte Ebu Hanîfe'nin yaşı Abdullah'tan da, bu imamlardan da çok büyüktür. Ayrıca el-Buhârî ve Süfyan es-Sevrî gibi hadis imamları Abdullah'ın zıddına, Ebu

²⁷⁴ Âlimlerin onun hakkındaki sözleri için bkz. Tehzîbu'l-Kemâl 14/285, Suâlâtü's-Sülemî li'd-Dârakutnî 214, Tarihu Bağdat 11/13, Tabakâtü'l-Hanâbile 2/5, Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 13/516 ve Ğâyutu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ 1/408; İbnu'l Cezerî.

²⁷⁵ Bunu İmam ez-Zehebî belirtir. (en-Nubelâ 13/522).

²⁷⁶ Bkz. et-Tenkîl 1/205-478.

²⁷⁷ Bkz. el-Makâlât 245.

Hanîfe hakkında ağır cerh ifadeleri sarf etmişlerdir.²⁷⁸ Öyle ki el-Buhâri kendi ıstılahında kullandığı en şiddetli tad'îf/zayıflama ifadesini Ebu Hanîfe için zikretmiştir.²⁷⁹ Bununla birlikte ne el-Buhâri, ne de diğer âlimler Abdullah'ı zayıflamışlardır.

Biz burada İmam Ebu Hanîfe'nin kadrini düşürmek için bu sözleri söylemiyoruz. Bunu, el-Kevserî'nin cerh ve tadil noktasındaki usulsüzlüğünü ve ortaya attığı tenkitlerin aslında imamına dönük olduğunu göstermek için söylüyoruz. Bu nedenle birçok âlim el-Kevserî'nin âlimlere yönelttiği birçok eleştirinin, aslında direkt ya da dolaylı olarak Ebu Hanîfe'ye döndüğünü söylemiştir.

Bilinmelidir ki bir âlimden mücerret olarak hadis nakledilmemesi, onun sikalığını sakıt etmemektedir. Birinin Kütüb-i Sitte'de naklinin geçmesi ise -bu Sahihayn de olsa- onun imamlığına ve mutlak sikalığına delalet etmemektedir. Nitekim Sahihayn'de bidatlarıyla maruf birçok raviden hadis nakledilmiştir.²⁸⁰

el-Kevserî anlattığımız bu meseleleri de, hadis kaynaklarında Ebu Hanîfe'den hadis nakledilmediğini de gayet iyi bilmektedir. Zira bir eserinde bu meseleyi ele almış ve hangi kaynaklarda hangi büyük imamlardan hadis nakledilmediğini, sırf imamını savunabilmek için sıralamıştır!²⁸¹

²⁷⁸ Bkz. Tarihu'l-Kebîr 8/81-397:

نعمان بن ثابت أبو حنيفة الكوفي مولى لابي تيم الله بن ثعلبة روى عنه عباد بن العوام وابن المبارك وهشيم ووكيع ومسلم بن خالد وأبو معاوية والمقري كان مرجئا سكنوا عنه وعن رأيه وعن حديثه.

²⁷⁹ Bkz. es-Sehâvî; Fethu'l-Muğîs 2/122 ve et-Tenkîl 1/340.

²⁸⁰ es-Suyûtî Sahihayn'de bidatçılıkla itham edilen 78 ravi olduğunu belirtmiştir. Bu sayı âlimlerin değerlendirmelerine göre değişebilmektedir. Nitekim bu adet Hâfız İbn Hacer'e göre daha çoktur. (Bk. Tedrîbu'r-Râvî 219 ve Fethu'l-Bâri 1/384).

²⁸¹ Bkz. el-Kevserî; Şurûtu Eimmeti'l-Hamse 50, 1. dipnot; el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 2005.

Ama iş hasma gelince, bu durumu bir kusur gibi burada zikretmiştir.

Bununla birlikte el-Kevserî, sıfat naslarını tevil ve temsile gitmeden nakleden Abdullah'ı putperestlikle itham ederken, kendisi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sakındırdığı kabirleri ve ölüleri put edinme hastalığına tutulmuştur. Eserlerinde ölülere yalvarmaya cevaz veren el-Kevserî, âlimlerin bu durumu putperestlik gibi değerlendirdiğini unutmuştur. Nitekim İbnu'l-Cevzî,²⁸² es-Suyûtî²⁸³ ve el-Alûsî²⁸⁴ gibi birçok âlim, Allah'tan gayrına dua etmenin putperestlik gibi olduğunu söylemiştir.

3- el-Kevserî, Ebu Hanîfe hakkında Süfyan es-Sevrî'nin ve el-Evzâî'nin olumsuz sözlerini değerlendirirken: *“Eğer bu haber onlardan sabitse, şüphesiz ki sadece bu sözle bile hevanın dipsiz çukuruna düşerler! Tıpkı mezheplerinin kendilerinden sonra sakıt olup yok olması gibi.”*²⁸⁵ demiştir.

el-Kevserî'nin böylesi sözlerini okuyan bir kişi, onun Ebu Hanîfe'yi peygamber gibi gördüğünü fark edecektir. Yani Ebu Hanîfe hatadan münezzehtir, onun hakkında konuşansa haindir!

İmam Ebu Hanîfe kadri yüce bir âlim olsa da, el-Buhâri, Süfyan es-Sevrî, el-Evzâî ve birçok Selef imamı onun aleyhinde konuşmuşlardır.²⁸⁶ Bu ise onların ne imamlıklarını sakıt etmiş, ne ilimlerine halel getirmiş, ne de

²⁸² Bkz. Telbisu İblis 425.

²⁸³ Bkz. el-Emru bi'l-İttiba 138-139. Dâru İbni'l-Kayyim 1. baskı.

²⁸⁴ Bkz. Rûhu'l-Meânî 6/127-128, 17/212-213. Aynı şekilde oğlu Numan ve torunu Şükrî el-Alûsî de bunun putperestlik gibi olduğunu belirtir. Bkz. Celâu'l-Aynen 520-564-566 ve Ğâyetu'l-Emânî 1/385-388, 2/328. Âlimlerin bu konudaki sözleri için “İbadetin Özü, Dua” isimli kitabımıza bakılabilir.

²⁸⁵ Te'nîbu'l-Hatîb 143.

²⁸⁶ Bkz. el-Buhâri; et-Tarihu'l-Kebîr 8/81 ve ed-Duafâ 132 no: 388 ve İbn Adiyy; el-Kâmil 7/10.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den naklettikleri binlerce hadisi almamıza mani olmuştur. Bu imamların mezhepleri günümüze ulaşmamış olabilir. Fakat naklettikleri binlerce hadisle adları Rasulü Ekrem ile yâd edilmiş ve yâd edilmeye de devam etmektedir. Esasen onlar naklettikleri hadislerle mezheplerin inşasına bizzat iştirak etmiş kimselerdir. Bu nedenle bir Müslüman: “Ben Hanefî mezhebini de, Ebu Hanîfe’nin naklettiği rivayetleri de tercih etmiyorum” diyebilir. Zira onun mezhebi dinin tek yolu olmadığı gibi, hadiste de o -ilerde göreceğimiz gibi- muhaddislerin cumhuru tarafından zayıf görülmüştür. Fakat bir Müslüman Hanefî de olsa: “Ben Süfyan es-Sevrî’nin, el-Evzâî’nin, el-Buhârî’nin ve Ebu Hanîfe’yi eleştiren diğer muhaddislerin naklettiği hadisleri kabul etmiyorum” diyemez. Derse, işte o zaman el-Kevserî’nin ifadesiyle hevanın dipsiz çukuruna yuvarlanıverir.

Unutulmamalıdır ki bu muhaddisler Ebu Hanîfe hakkında konuşurken bazı gerekçelerle bunu yapmışlardır. Bu konular ise sahabe arasında vuku bulan olaylarda olduğu gibi girilmemesi gereken konulardandır. el-Kevserî ve bazı selefîler gibi sonradan gelenlerin bu konuları dillendirerek Ebu Hanîfe’yi veya bu hadis alimlerini takım tutan fanatikler gibi savunması, Ehlisünnetin reddettiği hizipçilik cümlesindendir. Meselenin önemine binaen ve tarafların bu konuyu devamlı çarpıtıp dillendirmeleri nedeniyle, bunu ilerde “*Selef Dönemi ve Ebu Hanîfe*” isimli bölümde ele alacağız. Orada, selefî ve ehli hadis gibi isimler altında Ebu Hanîfe’yi tekfir eden veya bidatçı addeden kimselerle, imamı masumlaştırıp hadis âlimlerine iftira atan el-Kevserî gibi holiganların hatalarına değineceğiz.

el-Kevserî'nin Sıfat Naslarına Karşı Tutumu

el-Kevserî, hadis âlimlerinin ittifakla sıhhatine hükmettikleri birçok hadisi sırf Cehmî fikirlerine ters düştüğü için zayıflamıştır.²⁸⁷ Ebu Davud'un Müslim'in şartı üzere rivayet ettiği şu hadis bunlardan birisidir:

حَدَّثَنِي أَبُو يُونُسَ سُلَيْمُ بْنُ جُبَيْرٍ مَوْلَى أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقْرَأُ هَذِهِ الْآيَةَ: {إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا} إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى: {سَمِيعًا بَصِيرًا} رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضَعُ يَدَهُ عَلَى أُذُنِهِ وَالتِي تَلِيهَا عَلَى عَيْنِهِ، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُهَا وَيَضَعُ إصْبَعَهُ. قَالَ ابْنُ يُونُسَ: قَالَ الْمُقَرَّرُ: يَعْنِي: أَنْ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ، يَعْنِي: أَنْ اللَّهَ سَمِعًا وَبَصَرًا. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهَذَا رَدٌّ عَلَى الْجَهْمِيَّةِ.

“Ebu Hureyre'nin azatlı kölesi Ebu Yunus dedi ki: Ben Ebu Hureyre'yi şu ayeti okurken işittim: “Şüphesiz ki Allah size emanetleri ehline vermenizi emreder.”²⁸⁸ Ebu Hureyre ayeti: “O işitendir, görendir” ifadesine kadar okudu. (Sonra Ebu Hureyre şöyle dedi): “Ben Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'i başparmağımı

²⁸⁷ Bir önceki bölümün 6. maddesinde el-Kevserî'nin Sahihayn'de geçen hadisleri nasıl illetlendirmeye çalıştığına misaller verilmişti.

²⁸⁸ en-Nisa 58.

kulağının üzerine, onu takip eden (şehadet) parmağını da gözünün üzerine koyarken gördüm.” Ebu Hureyre dedi ki: “Ben Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’i bu ayeti okurken iki parmağını (gözü ve kulağı üzerine) koyarken gördüm.”

el-Mukri der ki: Yani o, Allah’ın işitici ve görücü olduğunu kastetmiştir. Yani Allah için işitme ve görme (sıfatları) vardır demek istemiştir. Ebu Davud der ki: Bu hadis Cehmiyyeyi reddetmektedir.”

Sünen-i Ebu Davud (4728)²⁸⁹

Âlimler Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in bu hareketini Allah’ın sıfatlarını kulların sıfatlarına benzetmek ve organları olduğuna işaret etmek için değil, aksine Allah’ın hakikaten gören ve işiten olduğunu ifade etmek için yaptığını belirtmişlerdir.²⁹⁰

el-Hâkim, hadisin Müslim’in şartı üzere sahih olduğunu belirtmiş, ez-Zehebî ona muvafakat edip “*Müslim’in şartı üzere sahihtir.*” demiştir.²⁹¹ Hâfız İbn Hacer şöyle der: “*Ebu Davud onu Müslim’in şartı üzere kuvvetli bir isnatla rivayet etmiştir.*”²⁹² İbn Hibban ise Sahih’inde bunu rivayet etmiş, Şuayb el-Arnaût bu eserin tahkikinde “*Sahihin şartı üzere sahihtir.*” demiştir.²⁹³

Hadis muhaddislerin ittifakıyla sahih kabul edilmiştir. Öyle ki İbnu’l-Cevzî, bunu teşbih fikrine karşı yazdığı

²⁸⁹ Ayrıca bk. et-Taberânî; el-Evsat 9334.

²⁹⁰ Bkz. el-Beyhakî; el-Esmâ ve’s-Sıfât 256. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* aynı şekilde Deccal hadisinde “**Deccal’in sağ gözü kördür. Rabbiniz ise tek gözlü değildir.**” buyurmuş ve eliyle gözüne işaret etmiştir. (el-Buhârî 7404).

²⁹¹ el-Hâkim; el-Müstedrek 63.

²⁹² Fethu’l-Bâri 13/373.

²⁹³ Sahih-i İbn Hibban 265.

“Defu Şübheti’t-Teşbih”²⁹⁴ isimli eserinde zayıflamamış, sadece âlimlerin hadisle ilgili izahlarını zikretmiştir. el-Kevserî de İbnu’l-Cevzî’nin bu eserini tahkik ederken hadis hakkında sükut etmiştir. Fakat o, el-Beyhakî’nin “el-Esmâ ve’s-Sıfât” isimli eserinde hadisi zayıflamaya çalışmış ve sika ravileri zayıf göstermek istemiştir.²⁹⁵

Burada el-Kevserî hadisin diğer sahih varyantlarını görmezden gelerek, onu bizzat sahihleyen ez-Zehebî’nin bir sözüyle hadisi zayıflamaya çalışmıştır. Bu ise hadis ilmi açısından büyük bir kusurdur. Bununla birlikte aynı zat başka bir eserinde ez-Zehebî’nin Mücessime olduğunu ve sıfat hadisleri hakkında verdiği hükme güvenilmeyeceğini söylemiştir!²⁹⁶

Şimdi bu muhakkikin (!) hangi sözü alınmalıdır?

el-Kevserî fasit fikirleri sözkonusu olduğunda onları takviye edebilmek için akla hayale gelmeyen yerlerden, kırk kırk yarak nakiller yapan birisidir. Fakat Cehmîliğine dokunan bir hadis gördüğünde âlimlerin güneş gibi parlayan nakillerine kör kesilir.

el-Kevserî’nin Selefîn itikadına muhalif olduğunu gösteren delillerden bir diğeri, Şâfiî âlimlerden Muhammed el-Malatî’nin (v.377/987) bir eserine düştüğü notlarda göze çarpar.²⁹⁷

Bu eserinde el-Malatî, bidat fırkaları ve görüşlerini kaydetmiş ve onlara reddiyelerde bulunmuştur. Burada

²⁹⁴ Syf. 76, hadis no: 53.

²⁹⁵ Bkz. el-Esma ve’s-Sıfât 177, el-Mektebetü’l-Ezherî, 2015. İlgili ravi için bkz. el-Mizzi; Tehzibu’l-Kemal 27/82, Müessesetü’r-Risâle, 1. baskı. İbn Hacer; Takrîbu’t-Tehzîb 1/515. Dâru’r-Reşîd 1986.

²⁹⁶ Bkz. es-Seyfu’s-Sakîl 141, 1. dipnot, thk. el-Kevserî.

²⁹⁷ Bkz. el-Malatî; et-Tenbîhu ve’r-Reddu alâ Ehli’l-Ehvâi ve’l-Bid’. el-Mektebetü’l-Ezheriyye, 2007.

Hâfız Ebu Âsım Huşeyş en-Nesâî'nin (v.253/867) “el-İstikâme” isimli kitabından birçok nakilde bulunmuştur.

el-Malatî sika bir âlimdir²⁹⁸ ve bu kitabı el-Kevserî'nin belirttiği gibi fırkalar hakkında yazılan kitaplarda bulunmayan nadide bilgileri ihtiva etmesi ve bu alanda yazılan ilk kitaplardan olması cihetiyle kıymetli bir eserdir.²⁹⁹

Ebu Âsım Huşeyş ise, Ebu Davud ve en-Nesâî'nin hocasıdır ve el-Kevserî'nin de kabul ettiği gibi ittifakla sika/güvenilir bir hadis ravisidir.³⁰⁰

el-Malatî sıfatlar vb. konularda Cehmiyyenin görüşlerini ele alırken Selefın bu hususta istidlalde bulunduğu nasları Ebu Âsım'ın eserinden nakletmiştir. el-Kevserî ise bunlara düştüğü taliklerde bunları Haşevîlerin/Mücessimenin delil edindiğini söyleyip Cehmiyyeyi savunmuştur.³⁰¹

Burada el-Malatî ve Ebu Âsım, Selefiyye itikadı üzere Allah'ı Teâla'nın Arş üzerinde olduğunu belirtip, O'nun kullarından ayrı ve onların fevkinde bulunduğunu belirtmişlerdir. el-Kevserî ise onlara itiraz ederek onları Haşevî olmakla itham etmiştir.³⁰²

Selef imamlarının sıfatlar ve Cehmiyyeye red sadedinde yazdığı kitaplarla, el-Kevserî'nin bu kitaptaki itirazlarını karşılaştıranlar, onun Selef imamlarının geneline Mücessime dediğini göreceklerrir.

²⁹⁸ et-Tenbîhu ve'r-Reddu alâ Ehli'l-Ehvâi ve'l-Bid' 8-97. Ayrıca bkz. Tarihu Medineti Dimeşk 51/73.

²⁹⁹ Bkz. A.g.e. 3.

³⁰⁰ ez-Zehebî der ki: “Ebu Âsım Huşeyş en-Nesâî; imam, hâfız, hüccet. Ebu Davud ve en-Nesâî Sünenlerinde ondan rivayette bulunmuştur. en-Nesâî onun sika olduğunu belirtmiştir.” (en-Nubelâ 13/250).

³⁰¹ Bkz. et-Tenbîhu ve'r-Reddu alâ Ehli'l-Ehvâi ve'l-Bid' 5-6-90-92-98-101.

³⁰² Bkz. A.g.e. 90-92-98-101.

Burada el-Kevserî'nin bu durumunu görebilmek için Kur'an ve sünnette sayısı yüzleri aşan fevkiyet/üste oluş naslarını uzun uzadıya aktarmamıza gerek bulunmuyor. Rasûlü Ekrem'in "**Allah nerede?**" diye cariyeye sorduğu soruyu ve cariyenin "O göktedir" dediğini, sonra Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*'in cariyenin bu ifadesini mümineliğine yorduşunu da aktarmamız nafîledir.³⁰³ Zira el-Kevserî ve adamları bu nasları yanlış anlayıp Mücessime gibi değerdendirdiğimizi söylemektedirler. Bu nedenle biz, burada Cariye hadisini kabul ile telakki eden mezhep imamlarının sözleri ile birlikte birkaç misal zikredecek ve naslarla kimin oyun oynadığına ve bunları kimin doğru anladığına işaret edeceğiz. Sonra Selef imamlarının bu nasları ve uluvv meselesini nasıl değerdendirdiğine bakarak, onların hakemliği eşliğinde kimin Mücessime kimin Cehmiyye olduğunu göreacağız.

³⁰³ Hadis için bkz. Sahih-i Müslim 537.

Cariye Hadisi

“Muaviye b. el-Hakem radiyallahu anh’ın koyunlarına bakan bir cariyesi vardı. Cariyenin koyunlara baktığı bir vakit, kurt bir koyunu kapar ve kaçar. Muaviye bunu öğrenince cariyeye bir tokat vurur. Sonra bu durumu Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’e haber verir. Rasûlullah bu durumu büyük görür. Bunun üzerine Muaviye: “Onu azat edeyim mi ya Rasûlallah?” der. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: “Onu bana getir” buyurur. Cariye gelir ve Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ona: “Allah nerede?” der. Cariye: “O göktedir” der. Sonra Rasûlullah: “Ben kimim?” buyurur, o da: “Sen Allah’ın Rasûlüsün” der. Bunun üzerine Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Muaviye’ye: “Onu azad et, çünkü o müminedir” buyurur.”

Bu hadisi “Allah nerede?” lafzıyla;

- İmam Ebu Hanîfe³⁰⁴
- İmam Mâlik³⁰⁵
- İmam eş-Şâfiî³⁰⁶
- İmam Ahmed³⁰⁷
- el-Buhârî³⁰⁸
- Müslim³⁰⁹
- Ebu Davud³¹⁰

³⁰⁴ Bunu kendisine nispet edilen el-Fıkhu’l-Ebsat’ta (55) nakleder.

³⁰⁵ el-Muvatta 592, no: 1543.

³⁰⁶ er-Risâle 75, thk. Ahmed Şâkir, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye.

³⁰⁷ el-Müsneid 39/175, no: 23762, Müessesetü’r-Risâle, 1. baskı.

³⁰⁸ el-Kırâatu Halfe’l-İmâm 20, no: 41.

³⁰⁹ Müslim 33/537.

³¹⁰ Sünen-i Ebî Davud 930.

- en-Nesâî³¹¹
- İbn Hibban³¹²
- İbn Huzeyme³¹³
- İbn Ebî Şeybe³¹⁴
- et-Taberânî³¹⁵
- Ebu Avâne³¹⁶
- et-Tahâvî³¹⁷ ve daha birçok imam nakletmiştir.

Bunlardan hiçbiri hadisin muzdarip olduğundan veya onun mana ile rivayet edildiğinden bahsetmemiştir. Aksine hepsi hadisi sahihlemiş ve hadisten itikadi veya fıkhi hüküm çıkarmışlardır. Bununla birlikte el-Kevserî ve benzerleri Ehli-sünnete muhalefet ederek hadisi muzdarip görüp zayıflamış ve Allah’u Teâla hakkında “nerede” diye sorulamayacağını belirtmişlerdir.

Şimdi hadisi sahihleyip bundan itikadi ve fıkhi hükümler çıkaran ve “Allah nerede?” sorusunun sorulabileceğini belirten âlimleri görelim:

1- İmam Ebu Hanîfe kendisine nispet edilen “el-Fıkhü’l-Ebsat”ta hadisi itikatta delil olarak zikretmiş ve şöyle demiştir: *“Bilmiyorum Rabbim gökte midir yerde midir? diyen kimse küfre girer. Aynı şekile: O Arşın üzerindedir, ama bilmiyorum Arş gökte midir yer de midir? diyen de böyledir. Allah’u Teâla’ya dua ederken yukarıya yönelinir, aşağı değil. Çünkü aşağının rubûbiyet ve ulûhiyet vasfıyla hiçbir ilgisi yoktur. Nitekim hadiste şöyle rivayet edilmiştir:*

³¹¹ Sünenu’n-Nesâî 1218.

³¹² Sahih-i İbn Hibbân 165-2247.

³¹³ et-Tevhîd 101-102.

³¹⁴ el-Musannef 15/592. no: 30979.

³¹⁵ el-Mu’cemu’l-Kebîr 19/398, no: 937-938.

³¹⁶ el-Müsned 1/465-466, no: 1727-1728.

³¹⁷ Şerhu Müşkili’l-Âsâr 12/521, no: 4990-4991-4992-4993.

Bir adam Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e siyah bir cariyeye getirdi ve: "Benim üzerime mümine bir köle azat etmek vacip oldu. Bunu azat etsem olur mu?" dedi. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ona: "Sen mümine misin?" diye sordu. Cariye: "Evet" dedi. Sonra ona: "Allah nerede?" diye sorunca cariyeye semaya doğru işaret etti. Bunun üzerine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem adama: "Onu azat et, çünkü o müminedir" buyurdu."³¹⁸

Açıkça görüldüğü üzere Ebu Hanîfe Allah'ı Teâla'nın fevkiyetini ifade edip, bunu Cariye hadisiyle delillendirmiştir. Yine fıtrî bir hakikat olan, duada elleri göğe doğru açma haliyle de bunu takviye etmiştir. Fakat itikatta imamın bu görüşünü kabul etmeyen Maturidiler, ona bu hususta itiraz etmiş ve Allah hakkında "nerede" sorusunun sorulamayacağını söylemişlerdir. Böylelikle hem Rasûlü Ekrem'in sözüne, hem de imamın bu sözle istidlaline karşı çıkmışlardır. Nitekim el-Kevserî el-Fıkhu'l-Ebsat'ın tahkikinde bu ifadelerin üstünü örtmeye çalışmış ve Allah hakkında "nerede" sorusunun sorulamayacağını söylemiştir. el-Kevserî Ebu Hanîfe'nin cümlesindeki ilk ifadeyi ise, Allah'a mekân isnat eden kimsenin küfre girdiğini belirtmek için söylediğini belirtmiştir. Oysa sözün akışından görüldüğü üzere Ebu Hanîfe burada Arşın yücelerde olduğunu ve Allah'ın da onun üzerinde bulunduğunu vurgulamak için bunu söylemiştir. Bunun en büyük şahidi ise, sözünün devamında zikrettiği Cariye hadisiyle, duada ellerin göğe doğru açılması hakkında söyledikleridir.³¹⁹

İmam el-Alûsi gibi birçok âlim imamın bu ifadelerini bu şekilde değerlendirmiştir.³²⁰

³¹⁸ el-Fıkhu'l-Ebsat 55.

³¹⁹ İmam Ebu Hanîfe'ye nispet edilen el-Fıkhu'l-Ebsat ve diğer risalelerin isnadına ileride değineceğiz.

³²⁰ Bkz. Rûhu'l-Meâni 7/115 ve ez-Zehebî; el-Uluvv 931-938.

2- İmam Mâlik “el-Muvatta”da hadisi “Allah nerede?” lafzıyla, köle azadıyla ilgili bir bab başlığı altında nakletmiştir.³²¹

İmam Mâlik el-Muvatta’yı talebelerine yaklaşık 40 sene ders olarak okutmuş ve bu süreçte onda gerekli gördüğü yerlerde tashihler ve izahlarda bulunmuştur. Fakat ne hikmetse Medine’nin imamı bu hadisin muzdaripliği ve itikada ters olup Allah hakkında “nerede” diye sorulamayacağı noktasında uyarıda bulunmayı unutmuştur! Malumdur ki imamlar, akideye ters düşen nakillerin veya meselelerin zikredildiği yerlerde hemen izahlar yapar ve yanlış anlaşılmalara mahal vermezlerdi.

3- İmam eş-Şâfiî “el-Umm” isimli eserinde hadisi hüküm çıkarma sadedinde “Allah nerede?” lafzıyla rivayet etmiştir.³²²

Yine o, “er-Risâle” isimli usul kitabında rasûle ittibanın farziyeti hakkında bir bab açmış ve burada rasûle iman etmeden hakiki imanın hâsıl olamayacağını belirtmiştir. Sonra Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*’in insanları Allah’a ve rasûlüne birlikte iman edip-etmedikleri hususunda imtihan ettiğini belirtmiş ve Cariye hadisini zikretmiştir. Hadisi ise İmam Mâlik’ten işittiği üzere “Allah nerede?” lafzıyla nakletmiştir.³²³

Sonuç olarak eş-Şâfiî Nebî *sallallahu aleyhi ve sellem*’in insanları “Allah nerede?” diyerek imtihan ettiğini belirtmiş ve Allah’ın gökte olduğunu söylemenin küfür değil, aksine hakiki imanın göstergesi olduğunu ifade etmiştir.

Kendi döneminde Şâfiî mezhebinin en büyük imamı kabul edilen Ebu Osman es-Sâbûni (v.449/1057) şöyle demiştir: “*eş-Şâfiî’nin (r) bu hadisi nakletmesi, Allah’ın*

³²¹ Bkz. el-Muvatta 592, no: 1543.

³²² el-Umm 6/706, Dâru’l-Vefâ, 4. baskı.

³²³ er-Risâle 75, thk. Ahmed Şâkir, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye

yarattıklarının ve yedi kat semanın fevkindeki Arşının üzerinde olduğuna, selefi ve halefiyle Ehlisünnetin itikat ettiği gibi onunda da inanması nedeniyledir. Eğer o, bu haberi sahih görmeseydi bunu orada zikretmezdi.”³²⁴

4- İmam et-Tahâvi köle azat etme meselesinde bir bap açarak hadisi “Allah nerede?” lafzıyla üç kere nakletmiş ve onunla istidlalde bulunmuştur. Sonra yine bir bap açıp bu lafızla hadisi iki kez nakletmiştir.³²⁵

Merhum burada hadisile ilgili birtakım tashihlerde bulunmuş, fakat onun ne muzdaripliğinden, ne mana ile nakledilmesinden, ne de Allah hakkında nerede sorusunun sorulamayacağından bahsetmiştir.³²⁶

5- İmam el-Eşarî hadisi “Allah nerede?” lafzıyla naklettikten sonra şöyle demiştir: “İşte bu hadis, Allah’u Teâla’nın semanın fevkindeki Arşının üzerinde olduğuna delalet etmektedir.”³²⁷

6- Bu noktada son zamanların en büyük muhaddislerinden Şuayb el-Arnaût’un hadis hakkında düştüğü talikler dikkat çekicidir. Nitekim o, Hanefi olup

³²⁴ Akidetü’s-Selef ve Ashabi’l-Hadis 188, Dâru’l-Âsime, 2. baskı. Ebu Osman es-Sâbûni, el-Beyhakî’nin hocası olup hicri 373 senesinde doğmuştur. Yaşadığı devrin en büyük Şâfiî âlimi idi. el-Beyhakî onun için şöyle der: “Bize Müslümanların hakkıyla imamı olan, sıdk ile İslam’ın şeyhi olan Ebu Osman es-Sâbûni şöyle nakletti...” (en-Nubelâ 18/40). İmamü’l-Harameyn el-Cuveynî der ki: “Ben Mekke’de iken mezhepler noktasında tereddüt ediyordum. Sonra rüyamda Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’i gördüm. Bana: “es-Sâbûni’nin itikadına sarıl.” buyurdu.” (en-Nubelâ 18/44).

³²⁵ Bkz. Şerhu Müşkili’l-Âsâr 13/366-367, no: 5331-5332.

³²⁶ Bkz. A.g.e. 12/520-524, no: 4990-4991-4992-4993.

³²⁷ el-İbâne an Usûli’l-Diyâne 119, Dâru’l-Ensâr, 1. baskı. İlerde onun bu eseri hakkında açıklama gelecektir.

tahkiklerinde sıfat naslarının hükmü konusunda hassas davranmaktadır.³²⁸

Şuayb el-Arnaût, el-Avâsım ve'l-Kavâsım tahkikinde hadisi “Rabbin kim?” lafzıyla nakleden İbnu'l-Vezir'in sözüne düştüğü talikte hadisin asıl olarak “Allah nerede?” lafzıyla rivayet edildiğini belirtmiş ve bu noktada 18 kaynağa işaret etmiştir. İbnu'l-Vezir'in ise hadisi mana ile rivayet ettiğini belirtmiştir. Yani o, el-Kevserî ve müritlerinin iddiasının tam aksini söylemiştir. Devamla mana ile rivayet edilen bu varyantın ise el-Müsned ve el-Beyhakî'nin Sünen'inde geçtiğini, bunların senedinde de el-Mes'ûdî isimli hadisleri karıştıran bir ravinin bulunduğunu belirtmiştir.³²⁹

O, İmam Ahmed'in Müsned'ini tahkik ederken de el-Mes'ûdî'nin hadislerini bu nedenle zayıflamıştır. el-Mes'ûdî ise hadisin asıl ve sahih varyantının muzdarip gösterilmesinde hadisine tutunulan kişidir.³³⁰

Yani İmam Mâlik, İmam eş-Şâfiî ve Müslim gibi onlarca hadis otoritesinin tespit ettiği meşhur sahih hadis, el-Kevserî ve adamlarınca mana ile rivayet edilen zayıf rivayetle illetlendirilmiş ve hadis muzdarip sayılıp hükümsüz kılınmıştır.

Ebubekir Sifil şöyle demiştir “*Bir önceki yazıda, Muaviye b. el-Hakem (r.a)'den Atâ b. Yesâr kanalıyla nakledilen rivayetin “muzdarib” olduğunu, mana ile rivayet edildiğini, dolayısıyla ihticaca (delil olarak kullanılmaya) elverişli olmadığını ortaya koymaya çalışmışım.*”³³¹

³²⁸ Bkz. Enbiya Yıldırım; Hadisler ve Zihinlerdeki Sorular, Şuayb el-Arnaût ile Söyleşi 288, Rağbet yay. 2011.

³²⁹ Bkz. el-Avâsım ve'l-Kavâsım 1/380, Müessesetü'r-Risâle, 3. baskı.

³³⁰ Bkz. Ahmed 13/285, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, 1. baskı.

³³¹ Allah Teâla'ya Mekân İsnadı ve Bir Hadis-3. bkz.

Evet, Sifil ve hocası Ehlisünnetin hilafına bu hadisi zayıflamış ve onu reddetmiştir.

Şuayb el-Arnaût yine hadisi “Allah nerede?” lafzıyla nakleden Hanbeli âlimi Mer’î el-Kermî’nin bunu Allah’u Teâla’nın uluvvunu ispat etmek için nakletmesini ikrar etmiş ve talikte, hadisin bu lafızla nakledildiği 12 kaynağa işaret etmiştir. Eğer o, hadisin bu lafızla sabit olmadığına inansaydı bu şekilde hareket etmez ve âdeti olduğu üzere gerekli izahı yapardı.³³²

Yine o, İmam Ahmed’in Müsned’inde de böyle davranmış ve hadisin mana ile nakledildiğine en ufak bir işarette bulunmamıştır.³³³

Şuayb el-Arnaût Ebu Davud’un Sünen’inin tahkikinde ise “Allah nerede?” lafzıyla rivayet edilen hadisin Allah’u Teâla’nın uluvvuna delalet ettiğini belirtmiş ve bunu takviye cihetiyle Allah’ın uluvvuna delalet eden üç sahih hadis daha nakletmiştir.

- Bunlardan biri meleklerin müminin ruhunu göklere çıkarması hadisi.

- Diğeri Firavuna: **“Benim ve senin Rabbin gökteki Allah’tır”** diyen hizmetçinin kıssasının geçtiği hadis.

- Diğeri ise kocası yatağa çağırdığı halde buna icabet etmeyen kadına gökteki Allah’ın gazap edeceğini bildiren hadistir.³³⁴

Merhumun belirttiği gibi bu hadislerin hepsi sahihtir ve Allah’u Teâla’nın fevkiyetini ifade etmektedir.

<https://ebubekirsifil.com/okuyucu-sorulari/allah-tealaya-mekan-isnadi-ve-bir-hadis-3/>

³³² Bkz. Mer’î el-Kermî; Akâvîlu’s-Sikât 85, 1. dipnot. Müessesetü’r-Risâle, 1. baskı.

³³³ Bkz. Ahmed 13/285, 25/19, 39/175-182-184.

³³⁴ Bkz. Sünen-i Ebî Dâvud 2/192, no: 930.

Sonuç olarak son zamanların en büyük Hanefî muhaddisi Şuayb el-Arnaût'un da, Selef imamları ve İbn Teymiyye gibi Haşevî/Mücessime olduğu anlaşılmıştır!

Sonra el-Kevserî insanların aklını bulandırmak için burada hadisin senedi noktasında hilelere başvurmuş ve Müslim'in isnadında geçen Yahya b. Ebî Kesrî'nin müdellis olduğunu belirterek hadisin zayıf olduğuna işaret etmiştir.³³⁵

Tamam. Ümmetin sahih bildiği Müslim'deki bu isnat zayıf olsun ve bu ravi bir müdellis olup muhaddislerin gözünden kaçsın. Sonra kahramanımız onu dehasıyla tespit etmiş olsun. Öyle olsun... Peki, İmam Mâlik'in ve İmam eş-Şâfiî'nin Müslim'deki bu isnattan daha sahih bir senetle rivayet ettikleri ve bunda mezkur müdellisin (!) olmadığı isnadı el-Kevserî ne yapacaktır?!

Sifil de hocasının yolu üzere hadisin muzdarip olduğunu ispat edip onu reddedebilmek için epey kıvranmıştır. Lakin Sifil, hocası kadar telbiste mahir değildir. Bu noktada “Rabbin kim?” lafzıyla nakledilen eş-Şerîd'in bir hadisini burada zikretmiştir ki, bu hadisin Cariye hadisiyle hiçbir ilgisi yoktur. Bu hadis başka, Cariye hadisi ise başka bir hadistir. Sifil'in hadisi muzdarip gösterebilmek için zikrettiği hadiste eş-Şerîd'in annesi mümine bir köle azad edilmesi için vasiyette bulunmuş, oğlu da bir cariyesi olup onu azat edip-edemeyeceğini Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sormuştur. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ise: **“Onu getir bakalım”** demiştir. eş-Şerîd cariyeyi getirince Rasûlü Ekrem ona: **“Rabbin kim?”** buyurmuştur. O da: “Allah” demiştir.

Bu hadisin farklı bir olayı anlatması bir tarafa, bunu rivayet eden bütün raviler bile farklıdır. Yani bu hadis, seneden ve metnen bir vadide, Cariye hadisi ise başka bir vadidedir.

³³⁵ Bkz. el-Esmâ ve's-Sifât 390, 2. dipnot. el-Mektebetü'l-Ezheriyye.

Sonra Sifil, Cariye hadisini muzdarip gösterebilme adına bunun ez-Zehebî'nin el-Uluvv'da naklettiği ve illetli (zayıf) sayılan bir varyantını zikretmiştir.³³⁶

Sifil'in bunu el-Uluvv'a nispet etmesinden de anlaşılacağı üzere bu rivayet hiçbir hadis külliyyatında nakledilmemiştir. Yani burada Sifil, ana hadis kaynaklarında sahih olarak nakledilen hadisi, hangi kaynakta geçtiği belli olmayan illetli bir rivayetle illetlendirmeye çalışmıştır.³³⁷

Hem Sifil neden bu rivayeti el-Uluvv'a nispet etmektedir ki? Sifil'in nezdinde ez-Zehebî'nin bu kitabı muteber bir kaynak mıdır? Biliyoruz ki Sifil'in fikirlerine göre bu kitap, net bir tecsim kitabıdır. Sifil'in, Allah'ın kitabından sonraki en sahih hadis kitaplarında kaydedilen bir hadisi zayıflayabilmek için, Mücessimeye (!) ait bir kitabın illetli rivayetiyle delil getirmesi, düştüğü hali gözler önüne seriyor.

Sifil, bu rivayetler gibi başka illetli veya şaz rivayetler de zikretmiştir. Bunların tahlili için ilgili eserlere müracaat edilebilir.³³⁸

Sonra Sifil, sözünün evvelinde ahad haber vurgusu yapmış ve şöyle demiştir: *“Selefi ekol sanki bu meselede yaklaşımının temeline haber-i vahid türü rivayetleri koymuş, muhkem nassları onlar doğrultusunda anlamayı tercih etmiştir. Oysa önemli bir kısmı rivayet tekniği açısından problemli olan bu rivayetlerin, titiz bir ayıklamaya tabi*

³³⁶ Bkz. Allah Teâla'ya Mekân İsnadı ve Bir Hadis-2.

³³⁷ Bkz. ed-Dârakutnî; el-İlel 7/81, Dâru't-Taybe, 1. baskı. Abdullah b. Fehd; Difâu an Hadîsi'l-Câriye 13.

³³⁸ Cariye hadisinin tahlili için şu iki esere bakılabilir: Abdullah b. Fehd; ed-Difâu an Hadîsi'l-Câriye ve Selîm el-Hilâlî; Eynallah, Difâun an Hadîsi'l-Câriye.

tutulması ve sahih olanların muhkem nasslar doğrultusunda anlaşılması gerektiği açıktır..”

Sonra Sifil bu konuda muhkem diyebileceğimiz sadece bir tek ayet zikredebilmiştir. Diğer zikrettiği birkaç ayet ise savıyla direk bağlantılı değildir. Sifil, acaba hangi muhkem naslardan bahsetmektedir? Sifil, İmam el-Alûsi'nin Selefin 1000 delille ispat ettiklerini söylediği uluvv meselesindeki muhkem nasları görmemiş midir?³³⁹

Ayrıca Sifil, burada da görüldüğü gibi her fırsatta uluvv itikadına sahip olanları selefi/haşevî/vahhabî/mücessime diyerek itham etmektedir. Esasen bu itikat, başta Ebu Hanîfe olmak üzere Selefin üzerinde bulundukları itikattır. Özellikle de bu, Hanbelilerin ve kadim Eşarilerin itikadıdır. Nitekim İmam el-Eşarî ömrünün sonunda yazdığı kitabında iftiharla Hanbeli mezhebine olan mensubiyetini zikretmiş ve orada İmam Ahmed'i yâd etmiştir. Burada kınanması gereken biri varsa, o da itikatta dört mezhebe muhalefet edip kelâmî yollara sapan Sifil ve hocasıdır. Burada halinden utanması gereken biri varsa, o da “ben itikatta da amelde de Hanefiyim” diyemeyen kimsedir.

Sifil sözüne şöyle devam etmiştir:

*“Hanefî usulünde mukarrer olan “Kur'an'a haber-i vahid ile ziyadenin mümkün olmadığı” ilkesinin önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır.”*³⁴⁰

Yani Sifil bir tenzih ayeti zikretmiş ve Cariye hadisi ahad haber olduğu için de bunun inkâr edilmeye müsait bir rivayet olduğunu ima etmiştir. Sonra müçtehit edasıyla ümmetin sahih kabul ettiği bu hadisin muzdaripliğini ve zayıflığını ispat ederek meseleyi kökten halletmiştir!

³³⁹ Bkz. Rûhu'l-Meânî 7/114-13/88. İmamın sözü birazdan gelecektir.

³⁴⁰ Allah Teâla'ya Mekân İsnadı ve Bir Hadis-1.

Yani Sifil şöyle demektedir: Ebu Hanîfe hadisin ahad ve muzdarip bir haber olduğunu fark edemedi ve bunu itikat babında delil olarak zikretti. eş-Şâfiî bu ahad ve muzdarip hadisi itikadî bir meseleyi izah ederken delil olarak zikretti ve Ebu Hanife gibi itikatta büyük bir hata etti.

Evet, Sifil’in ifadeleri bunu söylemektedir.

Burada Sifil’e ahad haberin nasıl değerlendirilmesi gerektiği hakkında el-Kevserî’nin “Nüzûl-i İsâ” kitabında yazdığı o hoş ifadeleri okumasını öneriyoruz. Yine ona, en azından Bedruddin el-Aynî gibi Maturidi bir muhaddisin Cariye hadisini şerh ederken sergilediği tutumu takınmasını³⁴¹ veya İbn Fûrek gibi devrinin en büyük kelâm âliminin usulüyle hareket etmesini ona tavsiye ediyoruz.³⁴² Nitekim el-Aynî ve İbn Fûrek bu hadisin zayıflığına veya muzdarip olmasına işaret etmeksizin onu “Allah nerede?” lafzıyla nakledip sabit kabul etmişlerdir.³⁴³

Eğer Sifil selefi gibi hareket edip bu vb. hadisleri tevil ile yetinseydi, “âlimlerine tabi olmuş” denirdi. Fakat Sifil; İmam Mâlik, İmam eş-Şâfiî ve Müslim gibi ümmetin umdelerinin sahihleyip ihticacta bulundukları hadise tan etmiştir. Sifil şunu iyi bilmektedir ki, imamlarımızın ittifakla sahihledikleri bir hadis ahad haber bile olsa ilim ifade eder. Nitekim o, el-Kevserî’nin şu ibarelerini çeviren kişidir: “*İmamların bir hadisle ihticacı (hadisi delil olarak kullanması), onu tashih etmeleri demektir.*”³⁴⁴ Hatta bütün mezheplerin ilim ehli müntesiplerinin çoğunluğu, ümmet tarafından kendisini tasdik ve mucibince amel etmek

³⁴¹ Bkz. el-Aynî; Şerhu Sünen-i Ebî Davud 4/176, no: 906. Mektebetü’r-Rüşd, 1. baskı.

³⁴² Bkz. İbnu Fûrek; Müşkîlül-Hadîs ve Beyânuhu 158-161, 398; Âlemül-Kutub, 2. baskı.

³⁴³ Fakat adetleri gereği hadisi tevil etmeye çalışmışlardır.

³⁴⁴ Yani onu sahihlemeleri demektir. Parantez arası Sifil’e aittir.

suretiyle hüsn-i kabul ile karşılanmış bir haber-i vahidin ilim bildirdiği görüşündedir.”³⁴⁵

Altını çizdiğim yerde el-Kevserî “ve” değil “veya” demiştir. Sifil’in çevirdiği şekliyle mana değişmektedir. el-Kevserî burada şöyle demiştir: “Cumhuru ulema, ümmetin kendisiyle tasdik veya amel etmek suretiyle kabul ettikleri ahad haberin, ilim ifade ettiği görüşündedir.”³⁴⁶

Sonuç olarak mezhep imamları ve muhaddisler bir yana, İbn Fûrek gibi kelâmcıların bile sabit kabul ettiği bu hadis, “**Ameller niyetlere göredir.**”³⁴⁷ hadisi gibi ilim ifade eden bir hadistir.

Bu noktadaki önemli itiraflardan birisi de Molla Salih Ekinci’ye aittir. O, Cariye hadisini sorun edip kabul etmeyen kelamcılarının haline hayret ettiğini belirtmiştir. Cariye’nin yaptığı bu hareketin tamamen fitrata uygun olup, naslara mutabık olduğunu söylemiştir. Sonra el-Cuveynî’nin bu konuda el-Hemdânî ile yaşadığı kıssayı aktarmıştır.³⁴⁸

Bu vb. hadisler hakkında hevaları istikametinde ahkâm kesen sonradan türeme tüm hocalara şunu diyoruz: Bizim dört müçtehit imamımız var ki, ümmet onların imamet ve diyanetinde söz birliği etmiştir. Onlar sonradan gelenlerin aksine yalandan uzak, dürüstlük ve adaletleriyle maruftur. Bu nedenle biz, yalanları ispat edilmiş türeme hocaların bir mesele hakkında söz söylerken müçtehitlik taslamalarını ve dört imamın sözleri üzerine söz söylemelerini kabul etmiyoruz.

Sonra Sifil şöyle demiştir: “İmam Ebû Hanîfe, Yüce Allah’ı bir mekânda ve bir yönde bulunmaktan ısrarla ve hassasiyetle tenzih ederken, dönüp kendi kendisini nakzetme

³⁴⁵ Makâlâtü’l-Kevserî 264, Rihle kitap, 2. baskı.

³⁴⁶ Bkz. el-Makâlât 65, Dâru’s-Selâm, 4. baskı.

³⁴⁷ el-Buhâri ve Müslim.

³⁴⁸ Akîdetü’l-İmâm el-Eşarî 197-198.

pahasına “Allah Teâla’nın gökte olduğunu inkâr eden kâfir olur” demesi ihtimal dâhilinde olabilir mi?”³⁴⁹

Sifil bunu, İmam Ebu Hanîfe’nin yukarıda naklettiğimiz Allah’u Teâla’nın uluvvunu ortaya koyan sözlerini tahrif etmek için söylemiştir. Sifil’e şunu soruyoruz: İmam Ebu Hanîfe hangi eserinde Allah’ı bir mekânda ve bir yönde bulunmaktan ısrarla ve hassasiyetle tenzih etmiştir? Eğer bunun için Ebu Hanîfe’ye nispet edilen 5 risaleden delil getirecekse -ki buna el-Fıkhu’l-Ebsat’ta dâhildir-, Sifil’in yorulmamasını, çünkü bu risalelerin sahih yollarla gelmediğini, isnatları sahih bile olsa hepsinin ahad haber türünden olduğunu ona hatırlatırız. Ayrıca o, bunlardan bile delil getirse bunların hiçbirinde savını destekleyecek bir ifade bulunmamaktadır. Bunlarda sadece Sifil’in bunlar üzerinde yaptığı tahrifsel yorumlar vardır. Sifil’in bu konuda bu risalelerden senet olarak daha sağlam yollarla gelen bir azığı da yoktur. Evet, biz Sifil’den ahad olmayan sahih rivayetlerle, İmam Ebu Hanîfe’nin Allah’ı uluvv cihetinde ve Arşın üzerinde bulunmaktan ısrarla ve hassasiyetle tenzih ettiği ifadelerini ortaya koymasını istiyoruz.

Sifil: “Benim bu konudaki delilim et-Tahâvi’nin metnidir.” derse, bunda da ona ağır olmasını söyleriz. Zira İmam et-Tahâvi bu metinde “*Allah’ı altı cihet kuşatmaz.*” derken, bununla uluvv cihetini kastetmemiştir. Zira uluvv ciheti -ilerde beyan edeceğimiz üzere- altı cihetten ayrı bir kavramdır. Daha önemlisi et-Tahâvi bizzat Allah’ın uluvv cihetinde olduğunu belirten kişidir. İmam el-Alûsi tefsirinde bunun için şöyle demiştir: “*Allah’u Teâla’nın istivası Zatına yakışacak şekilde Arş üzerine istivadır... Bilindiği üzere Allah’u Teâla’nın fevkiyetini/üste oluşunu ispat etmek Selefin mezhebi idi. Nitekim bunu İmam et-Tahâvi ve*

³⁴⁹ İmam Ebu Hanîfe ve Allah Teâla’nın Cihet ve Mekândan Tenzihi - 4.

diğerleri net olarak belirtmiş ve bunun için 1000 civarında delille istidlalde bulunmuşlardır.”³⁵⁰

el-Alûsi, el-Kevserî'nin ifadesiyle hâtimetü'l-müfessirîn (müfessirlerin sonuncusu) olup faziletli bir imamdır.³⁵¹

el-Alûsi burada, et-Tahâvi'nin itikat metnindeki şu sözüne işaret etmiştir: “*Arş ve Kürsü haktır. O'nun Arşa da, Arşın altındaki varlıklara da ihtiyacı yoktur. O, herşeyi kuşatmıştır ve her şeyin üstündedir.*”³⁵²

Sonuç olarak Sifil'in istiva meselesi hakkında hemen her konuştuğu yerde bozuk itikadını İmam Ebu Hanîfe'ye nispet etmesini kabul etmiyoruz. Ebu Hanîfe bu konularda Cehmî olmadığı gibi, Maturidi de değildir. Birazdan göreceğimiz gibi kendisi, Allah'ı Teâla'nın uluvv cihetinde olduğuna itikat eden Selef imamlarındandır.

Bu hususta birçok icma haberi nakledilmiş ve bunu el-Kurtubî gibi Eşari âlimleri de nakletmişlerdir. Bunlardan hiçbirisi imamı bu icmadan istisna tutmamıştır. Bununla

³⁵⁰ Rûhu'l-Meânî 7/114-13/88. el-Alûsi tefsirinde bu nakillerde bulunduğu için el-Kevserî'nin bir müridi tarafından itham edilmiştir. İlerde bunun da izahı gelecektir:

قال الإمام الألوسي: (وأنت تعلم أن مذهب السلف اثبات الفوقية لله تعالى كما نص عليه الإمام الطحاوي وغيره، واستدلوا لذلك بنحو ألف دليل، وقد روى الامام أحمد في حديث الأوعال عن العباس رضي الله تعالى عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "والعرش فوق ذلك والله تعالى فوق ذلك كله"، وروى أبو داود عن جبير بن محمد بن جبير بن مطعم عن أبيه عن جده قوله صلى الله عليه وسلم للرجل الذي استشفع بالله تعالى عليه: "ويحك أتدري ما لله تعالى إن الله تعالى فوق عرشه وعرشه فوق سماواته"، وقال باصابعه مثل القبة وأنه لئط به أطيظ الرجل الجديد بالراكب).

³⁵¹ Bkz. el-Kevserî; İrğâmu'l-Merîd 63.

³⁵² el-Akîdetu't-Tahâviyye 22. Burada imamın bu ibaresini el-Bâbertî, ez-Zehabî ve İbn Ebi'l-İzz'in tespit ettikleri asıl nüshaya göre naklettik. Zira bazı nüshalarda bu ibare manayı bozacak bir takım lafızlarla nakledilmiştir. Nitekim Sifil de et-Tahâvi şerhinde bunu naklettiğimiz şekilde kaydetmiştir:

قال الإمام الطحاوي: (والعرش والكرسي حق. وهو مستغن عن العرش وما دونه محيط بكل شيء وفوقه).

birlikte onlar bundan daha küçük ihtilafları bile nakletmişlerdir. Hatta el-Beyhakî açıkça Ebu Hanife'ye Allah'ın gökte olduğunu söylediğini nispet etmiş ve bu durum karşısında kıvranan el-Kevserî onun bu sözünü çürütme sadedinde hiçbir delil getirememiştir.³⁵³

Eğer Ebu Hanîfe bunun hilafına düşünmüş olsaydı, hadisçiler iman meselesindeki görüşü gibi bunu cerh-tadil kitaplarında zikreder ve bu görüşünü de reddederlerdi.

³⁵³ el-Beyhakî; el-Esmâ ve's-Sıfât 535, Müessesetü'r-Risâle ve el-Esmâ ve's-Sıfât 396-397, el-Mektebetü'l-Ezheriyye:

قال البيهقي: (لقد أصاب أبو حنيفة رضي الله عنه فيما نفى عن الله عز وجل من الكون في الأرض، وفيما ذكر من تأويل الآية وتبع مطلق السمع في قوله: إن الله عز وجل في السماء).

Ehlişünnetin

Uluvv Meselesindeki Mezhebi

Kardeşim, Allah’u Teâla’nın kullarından ayrı, Arşının üzerinde olduğunu İslam şeriatı haber verdiği gibi, bunu akıl ve fitrat da ikrar etmektedir. Bu konudaki nasları ve Selefın bunlar hakkındaki mezhebini tafsilatlı bir şekilde görmek için, ez-Zehebî’nin “el-Uluvv” isimli eseri mütalaa edilebilir.

Burada ise biz, konu hakkındaki sayısı yüzleri bulan ayet ve hadisleri nakletmekten ziyade, âlimlerin bunlardan istinbat ettikleri görüşleri ve bundaki ittifak haberlerini nakledeceğiz. Çünkü muhalifler bu nasları yanlış anladığımızı ve Ehlişünnet âlimlerinin bunları farklı yorumladığını iddia etmektedir.

1- İbn Ömer *radiyallahu anh* bir gün yanında koyunları olan bir çobanın yanından geçti. Ona: “*Kesebileceğimiz bir hayvan var mı?*” dedi. Çoban: “*Bunların sahibi burada yok.*” dedi. İbn Ömer: “*Sahibine onu kurt yedi dersin.*” deyince, çoban başını göğre doğru kaldırdı ve: “*Peki ya Allah nerede?*” dedi. Bunun üzerine İbn Ömer: “*Vallahi*

ben, Allah nerede diye sormaya daha hak sahibiyim.” dedi ve çobanı koyunlarla birlikte sahibinden satın alıp çobanı azad etti. Koyunları da çobana verdi.³⁵⁴

Ashabın önde gelen âlimlerinden olan İbn Ömer adeta Cariye hadisine işaret ederek “bunu sormaya ben daha layığım, çünkü seni azad edeceğim” demiştir. Görüldüğü gibi ashabın âlimleri Allah’u Teâla hakkında “nerede?” sorusunu kabul ediyordu.

2- Abdullah b. Mesûd *radiyallahu anh* şöyle demiştir: “*Kürsü suyun üstündedir, Allah da Kürsünün üstündedir. (Buna rağmen) amellerinizden hiçbir şey O’na gizli kalmaz.*”³⁵⁵

Âlimler bu sözlerin merfu hadis hükmünde olduğunu belirtmişlerdir. İbn Mesûd, Ali *radiyallahu anhumâ* gibi Kufe’de görüşleri en çok yayılan, Hanefî mezhebinin görüşlerini aldığı en büyük âlim sahabilerdendir.

3- Zeynep annemiz *radiyallahu anhâ* Sahih-i Buhârî’de rivayet edildiğine göre, Rasûlü Ekrem’in diğer hanımlarına karşı şöyle diyerek övünürdü: “*Sizleri aileleriniz evlendirdi, beni ise Allah ’u Teâla yedi göğün üzerinden evlendirdi.*”³⁵⁶

³⁵⁴ et-Taberânî; el-Mu’cemu’l-Kebîr 12/263, no: 13054. el-Heysemî; Mecmau’z-Zevâid 9/328, no: 15866. el-Heysemî isnattaki tüm ricalin sika olduğunu belirtir.

³⁵⁵ el-Buhârî; Halku Efâli’l-İbâd 101, et-Taberânî; el-Kebîr 9/202 no: 8987, ed-Dârimî; er-Reddu alâ’l-Cehmiyye 46 no: 81, İbn Huzeyme; et-Tevhîd 1/242 no: 149, İbn Batta; el-İbâne 3/171, İbn Abdilber; et-Temhîd 2/139, el-Beyhakî; el-Esmâ ve’s-Sıfât 506 no: 941. ez-Zehabî “isnadı sahih” demiş, el-Heysemî ise “ricali sahihin ricalidir” demiştir. (el-Uluvv 616-620 ve Mecmau’z-Zevâid 1/86). Fakat bazı muhakikler isnadın hasen olduğunu belirtmişlerdir. el-Kevserî ise rivayeti zayıf gösterebilmek için adeti üzere telbis yapmış ve bilinen raviyi meçhul göstermiştir. Yine öyle olmadığı halde iki ravinin zayıf olduğunu vehmetmiştir. (Bk. el-Esmâ ve’s-Sıfât 373, 2. dipnot)

³⁵⁶ el-Buhârî 6984.

Zira annemiz, hakkında özel olarak nazil olan bir ayetle evlendirilmişti.³⁵⁷

Ashaptan naklettiğimiz bu üç eser, Selef döneminde yazılan akâid ve hadis kitaplarında, Cehmiyyeye karşı Allah'ın uluvvu ve kullarından ayrı olması babında nakledilmiştir.

4- ed-Dahhâk (v.102/720): “Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki, altıncıları O olmasın”³⁵⁸ ayeti hakkında şöyle demiştir: *“Allah Arşın üzerindedir, ilmi ise onlarla beraberdir.”*

Rivayetin isnadı sahihtir. İmam Ahmed ve Ebu Davud onun bu sözünü Cehmiyyeye karşı onaylayarak nakletmişlerdir.³⁵⁹

5- el-Evzâi (v.157/774) şöyle demiştir: *“Bizler tabiin çokça bulunduğu vakit şöyle diyorduk: Şüphesiz ki Allah'ü Teâla Arşının üzerindedir.”*³⁶⁰

Görüldüğü gibi tabiin devrinin en büyük imamlarından olan el-Evzâi onların bu noktadaki ittifakını nakletmektedir. el-Beyhakî bunu sahih bir senetle rivayet etmiş, el-Kevserî ise bunun tahkikinde sükût etmiştir.³⁶¹

6- İmam Malik (v.179/795) şöyle demiştir: *“Allah semadadır, ilmi ise her yerdedir.”*³⁶²

³⁵⁷ Bkz. el-Ahzâb 37.

³⁵⁸ el-Mucâdele 7.

³⁵⁹ Bkz. Ebu Davud; Mesâilu İmam Ahmed 263.

³⁶⁰ el-Beyhaki; el-Esma ve's-Sıfât 960. ez-Zehabî et-Tezkira'da (1/182) senedinin sahih olduğunu belirtmiş, İbn Hacer ise Fethu'l-Bari'de (13/406) senedinin iyi olduğunu söylemiştir:

كنا والتابعون متوافرون نقول: إن الله تعالى ذكره فوق عرشه، ونؤمن بما وردت السنة به من صفاته جل وعلا.

³⁶¹ Bkz. el-Esma ve's-Sıfât 378, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 2015.

³⁶² Ebu Davud; Mesâilu İmam Ahmed 263, el-Acurri; eş-Şerîa 695, İbn Abdilber; et-Temhid 7/138 ve İbn Kudâme; İsbâtu Sıfati'l-Uluvv 166. Muhakkikler ittifakla “isnadın ricali güvenilir” der:

İsnadı sahihtir. İmam Mâlik'in bu sözünü, İmam Ahmed ve Ebu Davud Cehmiyyeye ret sadedinde onaylayarak nakletmişlerdir.

Onun bu sözünü mezhebin büyük âlimlerinden el-Kâdı İyâd ise şöyle nakletmiştir: *“Birçok kimse Mâlik'in şöyle dediğini işitmiştir: Allah semadadır, ilmi ise her yerdedir.”*³⁶³

Yine mezhebin meşhur âlimlerinden İbn Ebî Zeyd³⁶⁴ Ehlişünnetin ve İmam Mâlik'in itikattaki mezhebini aktarırken onların şöyle dediklerini nakletmiştir: *“Allah gökler üzerindeki Arşının üzerindedir.”*³⁶⁵

7- Abdullah b. el-Mübârek (v.181/797). el-Buhâri Cehmiyyeye karşı yazdığı meşhur eseri “Halku Efâli'l-İbâd”da imamın şu sözünü ikrar ederek nakleder: *“Abdullah b. el-Mübârek'e Allah Azze ve Celle'yi nasıl tanırız? diye sorulunca imam şöyle cevap verdi: Göklerin fevkindeki Arşının üzerindedir. Biz Cehmiyyenin dediği gibi: 'O, işte burada yerdedir' demeyiz.”*³⁶⁶

Bunun isnadı sahih olup birçok tarikten rivayet edilmiştir. Öyle ki bazı âlimler bunun mütevatire yakın bir şekilde nakledildiğini belirtmişlerdir.³⁶⁷

الله في السماء وعلمه في كل مكان

³⁶³ Tertîbu'l-Medârik 2/43, Vizâratu'l-Evkâf, Mağrip, 1983.

³⁶⁴ Mezhepteki şöhreti nedeniyle ona “Mâlik'in Halifesi” ve “Küçük Mâlik” denmiştir. (Bkz. Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 17/10).

³⁶⁵ el-Câmi' fi's-Sünen ve'l-Âdâb 108-117, Müessesetü'r-Risâle, 2. baskı.

³⁶⁶ el-Buhâri; Halku Efâli'l-İbâd 15 ve el-Beyhaki; el-Esmâ ve's-Sıfât 902.

³⁶⁷ Bkz. İctimâu'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye 44. el-Kevserî rivayet tariklerinin birinde geçen İbn Şakîk'in “irca” ile itham edildiğini zikrederek İbnu'l-Mübârek'in bu sözünü zayıflamaya çalışmıştır. (el-Esmâ ve's-Sıfât s.395, 1.dipnot). el-Kevserî acaba irca ile itham edildiği halde Sahihayn'de hadisleri nakledilen ravileri görmemiş midir? Ayrıca irca

İbnu'l-Mübârek'in bu sözü İmam Ahmed'e söylenince: *"Bu bize göre de böyledir"* demiştir.³⁶⁸

8- el-Hâris el-Muhâsibi (v.243/857) Allah'ı Teâla'nın uluvv ve fevkiyetini ifade eden birçok ayet zikrettikten sonra şöyle demiştir: *"İşte bu ayetler Allah'ın Arşın üzerinde bulunduğunu ve O'nun yarattıklarına dâhil olmaktan münezzeh olduğunu gerektirmektedir... Çünkü bu ayetlerde O, bizzat zatıyla kullarının üzerinde olduğunu beyan etmiştir."*³⁶⁹

9- el-Buhâri (v.256/870) Sahihin "Kitabu't-Tevhid" bölümünde -ki bazı nüshalarda bu bölümün ismi Cehmiyyeye Red Kitabı'dır-³⁷⁰ **"O'nun Arşı su üzerinde idi."**³⁷¹ ayeti altında bir bab oluşturup, burada ve bunu

töhmety el-Kevserî için cerh ve tadil ilminde acaba bir şey ifade etmekte midir? el-Kevserî Ebu Hanîfe'nin de, kendisinin de hadisçilerin geneli nezdinde Mürcie olduğunu iyi bilmektedir. Nitekim o, diğer eserlerinde görüldüğü gibi hadisçilerin bu töhmetini gördüğünde çılgına dönmektedir. Öyleyse o, sika bir raviyi neden bu ithamla zayıf göstermeye çalışır? Çünkü İbnu'l-Mübârek'in bu sözü hevasına uymamaktadır. Gelelim kendisinde "irca" olduğunu belirttiği İbn Şakîk'e. Bu ravi İmam Ahmed, el-Buhâri ve İbn Maîn gibi hadis otoriteleri tarafından güvenilir kabul edilmiş ve hadisleri nakledilmiş birisidir. İmam Ahmed şöyle der: *"Onda bir beis yoktur. Kendisinde irca olduğu hakkında konuşulmuştur. Fakat o, bundan rücu etmiştir."* Ebu Davud ise İbnu'l-Mübârek'in en kuvvetli tespit ehli ashâbı içinde İbn Şakîk'i ilk sıralarda zikretmiş ve: *"O, İbnu'l-Mübârek'in kitaplarını ondan 14 kere dinledi"* demiştir. (Bkz. en-Nubelâ 10/349). el-Kevserî güvenilir ravileri itham etmekte uzman olduğu gibi, bizzat kendisinin itham edildiği töhmetle bile onları itham etmektedir. Evet, el-Kevserî eşi görülmemiş bir münekkît olup, alanındaki tek isimdir!

³⁶⁸ Abdullah b. Ahmed; es-Sünne 22, İbn Kudâme; İsbâtu Sıfatı'l-Uluvv 171 ve ez-Zehabî; el-Uluvv 361. ez-Zehabî rivayetin sahih olduğunu belirtmiştir:

كيف نعرف ربنا؟ قال: فوق سماواته على عرشه.

³⁶⁹ el-Muhâsibi; Fehmu'l-Kur'an 349-351, Dâru'l-Fikir, 1389.

³⁷⁰ Bkz. Fethu'l-Bâri 13/344 ve Umdetu'l-Kâri 25/81.

³⁷¹ Hud 7.

izleyen bapta Allah’u Teâla’nın Arşın üzerinde olduğunu ifade eden nakillerde bulunmuştur.³⁷²

Yine o, “Halku Efâli’l-İbâd” kitabında uluvv meselesi hakkında birçok nakilde bulunmuştur.

10- el-Müzenî (v.264/878) şöyle demiştir: “*O, kendi yüceliğinde zatıyla Arşının üzerindedir. Kullarından ayrı ve ilmiyle onlarla beraberdir.*”³⁷³

İmam buna benzer itikadi meseleleri zikrettikten sonra, Selefin bunlar üzerinde icma ettiğini belirtmiştir.³⁷⁴

el-Müzenî İmam eş-Şâfî’nin en büyük talebelerinden olup ona arkadaşlık etmiş bir alimdir. Münazarada mahir, delil getirmede eşsizdi. Bu nedenle eş-Şâfî şöyle demiştir: “*Eğer şeytanla münazara etseydi mutlaka ona galip gelirdi.*”³⁷⁵

11- et-Taberî (v.310/923): “**Gökte olanın üzerinize taş yağdıran rüzgâr göndermeyeceğinden emin mi oldunuz?**”³⁷⁶ ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: “**Gökte olanın..**” *Yani o, Allah’tır.*”³⁷⁷

Âlimler, Allah’u Teâla’nın gökte olduğunu ifade eden bu sözleriyle, O’nun göğün içinde olduğunu değil, aksine göklerin ve âlemlerin fevkinde olduğunu kastetmektedirler. Nitekim el-Beyhakî bu ayeti tefsir ederken âlimlerin sözlerinde geçen “fî” edatıyla “alâ” manasını kastettiklerini

³⁷² el-Buhârî; Kitabu’t-Tevhid 9/124.

³⁷³ Şerhu’s-Sünne 75-89. Mektebetü’l-Ğurabâ, 1. baskı.

³⁷⁴ A.g.e. 89.

³⁷⁵ Bkz. el-Beyhakî; Menâkibu’s-Şâfîi 2/356 ve Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ 12/492.

³⁷⁶ el-Mülk 17.

³⁷⁷ Tefsiru’t-Taberî, Mülk suresi 17:

(أَمْ أَمْنْتُمْ مِنَ السَّمَاءِ) وَهُوَ اللَّهُ

belirtmiş ve şöyle demiştir: “*Bunun manası göğün fevkindeki Arşın üzerinde olan demektir.*”³⁷⁸

“Firavun dedik: Ey Hâmân! Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir de bana yüksekçe bir kule inşa et! Belki Mûsâ’nın ilâhına çıkar bakarım. Çünkü ben onu gerçekten yalancılardan sanıyorum.”³⁷⁹

Bu ayetin tefsirinde ise et-Taberî şöyle demiştir: “*Yani onun gökte olup kendisine ibadet ettiğini söylediği Mabud’u hususunda onu yalancılardan sanıyorum... Bize aktarıldığına göre Hâmân ona kuleyi inşa etmiş, Firavun da onun üzerine çıkmıştır.*”³⁸⁰

- et-Taberî bunu tefsirinin iki yerinde belirtmiştir. Yani Musa *aleyhisselam* ibadet ettiği İlah’ının gökte olduğunu Fravun’a söylemiş, o da Musa *aleyhisselam*’ı yalanlamıştır.

- el-Hâris el-Muhâsibi bu ayette Musa *aleyhisselam*’ın Firavun’a bunu haber verdiği için onun böyle söylediğini belirtmiştir.³⁸¹

- İmam el-Eşarî³⁸²

- Ebu Muhammed el-Cuveynî³⁸³

- İbn Abdilber³⁸⁴

- İbn Kudâme³⁸⁵ ayeti ittifakla böyle tefsir etmişlerdir.

12- İbn Ebî Hâtim (v.327/938) der ki: “Babama (Ebu Hâtim er-Râzi) ve Ebu Zur’a er-Râzi’ye dinin asıllarında

³⁷⁸ el-Esmâ ve’s-Sıfât 527-533.

³⁷⁹ el-Kasas 38.

³⁸⁰ Tefsiru’t-Taberi 19/581-21/378.

³⁸¹ Fehmu’l-Kur’an 352.

³⁸² el-İbâne 34-37. İlerde el-Eşarî’nin bu kitabının son eseri olduğunu alimlerin sözleriyle göreceğiz.

³⁸³ Risâletun fi İsbâti’l-İstivâ 33.

³⁸⁴ et-Temhîd 7/133.

³⁸⁵ İsbâtu Sıfati’l-Uluvv 65-188.

*Ehlisünnetin mezhebini ve bu noktada beldelerdeki âlimleri ne üzere bulduklarını sordum? Şöyle dediler: Hicaz'da (Mekke ve Medine'de), Irak'ta, Şam'da ve Yemen'deki tüm şehirlerde kendilerine yetiştığımız âlimlerin mezhebi şu idi: (Bazı meseleler zikrettikten sonra şöyle dediler)... Allah Azze ve Celle kitabında ve Rasûlünün diliyle kendisini vasfettiği üzere, keyfiyeti bilinmeyecek şekilde³⁸⁶ Arşının üzerindedir ve yarattıklarından ayırdır. O, her şeyi ilmiyle kuşatmıştır.*³⁸⁷

Bunu el-Lâlekâi (v.418/1027) sahih bir isnatla İbn Ebî Hâtim'den rivayet etmiştir. ez-Zehebî bunu “el-Uluvv”da birbirini takviye eden üç ayrı tarikle rivayet etmiştir.³⁸⁸ Aynı şekilde İbn Kudâme bunu tasdik ederek nakletmiştir.³⁸⁹

Ebu Zur'a er-Râzi (v.264/878) ve Ebu Hâtim er-Râzi (v.277/890) Selef döneminin en güvenilir imamlarındandır. el-Buhâri ve Müslim'in akranları olup onlar derecesinde sika ve hâfız alimlerdir.³⁹⁰

Görüldüğü gibi burada İslam beldelerinde idrak ettikleri tüm Ehlisünnet âlimlerinin icmasını aktarmışlardır.

13- İmam el-Eşarî (v.324/936) meşhur eseri “Makâlâtü'l-İslâmiyyin”de şöyle der: “Ehlisünnet ve'l-Cemaatin üzerinde bulundukları görüşlerinin özeti şudur:

³⁸⁶ “Bilâ keyf” keyfiyeti bilinmeyecek, nasılsız veya nasıllığı sorulmayacak demektir. İlk bölümde açıkladığımız gibi bu ibareyi “keyfiyetsizce” diyerek tercüme etmek doğru değildir.

³⁸⁷ el-Lâlekâi; Şerhu Usûli İtikâdi Ehlişşünne 1/198, Dâru't-Taybe, 2003.

³⁸⁸ el-Uluvv 1155-1159, no: 466. Yine bunu Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'da (13/84) nakleder.

³⁸⁹ İsbâtu Sıfati'l-Uluvv 182-191, no: 94.

³⁹⁰ Tercüme-i halleri için bkz. Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 13/65-247.

Allah “**Rahman Arşa istiva etti**”³⁹¹ ayetinde geçtiği üzere Arşının üzerindedir.”³⁹²

el-Eşarî başka bir eserinde yine bu meselede icma edildiğini belirtip şöyle demiştir: “Allah’u Teâla semalarının fevkindeki Arşının üzerindedir.”

Sonra o, bu konudaki ayetleri serdetmiş ve şöyle demiştir: “Onun Arşa istivası Kaderilerin (Mutezilenin) dediği gibi istila etmek değildir.”³⁹³

İmam yine son telif ettiği “el-İbâne” isimli eserinde bu meseledeki ittifakı zikrederek Mutezilenin, Cehmiyyenin ve Haricilerin bu konuda ileri sürdükleri şüphelere cevaplar vermiştir.³⁹⁴

İlerde âlimlerin ifadeleriyle göreceğimiz üzere onun bu eseri kadim Eşarilerin itimat edip umde bildikleri kitaptır. Nitekim onun en büyük talebelerinden Ebu’l-Hasen et-Taberî³⁹⁵ bu nedenle şöyle demiştir: “Allah’u Teâla gökte olup her şeyin üzerindedir.”

el-Beyhakî onun bu sözünü itiraz etmeksizin nakletmiştir.³⁹⁶

14- İbn Batta el-Hanbeli (v.387/997)³⁹⁷ bu konuda icma olduğunu nakledip şöyle demiştir: “Ashaptan, tabiinden ve ilim ehlinde olan bütün Müslümanlar icma etmişlerdir ki, Allah’u Teâla semaların fevkindeki Arşının üzerinde ve

³⁹¹ Taha 5.

³⁹² Makâlâtü’l-İslâmiyyin 229; M. el-Asriyye, 2008.

³⁹³ Risâle ilâ Ehli’s-Seğr 130, Mektebetü’l-Ulûm, h. 1413:

وأنه تعالى فوق سماواته على عرشه.

³⁹⁴ Bkz. el-İbâne 105-108-110-113-119.

³⁹⁵ Bkz. İbnu’s-Subkî; Tabakâtü’ş-Şâfiyyeti’l-Kubrâ 3/467.

³⁹⁶ Bkz. el-Esmâ ve’s-Sıfât 515.

³⁹⁷ Hayatı için bkz. Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ 16/529.

yarattıklarından ayırır. Bunu ise hulûlcuların mezhebine intisap edenlerden başkası inkâr etmez.”³⁹⁸

Evet, aynen onun dediği gibi bunu ya Cübbeli Ahmed gibi hulûlcular, ya da gönlü vahdeti vücutçulara kaymış kelâmcılar inkâr etmektedir.

15- el-Hattâbî (v.388/998) müteşabih nasları iki kısma ayırmıştır. **“Kulum bana yürüyerek gelirse, Ben ona koşarak giderim.”**³⁹⁹ hadisindeki gibi olanların tevil edileceğini, istiva sıfatındaki gibi olan müteşabihlerin ise tevil edilmeyeceğini belirtmiştir.

İbnu’s-Salâh ve en-Nevevî onun bu durumunu zikredip şöyle demişlerdir: *“el-Hattâbî Allah’u Teâla’nın semada olduğunu açıkça belirtmiş ve şöyle demiştir: Bazısı burada, istivanın istila manasında olduğunu iddia etmiş ve bu noktada meçhul bir beyit ortaya atmıştır. Böyle bir şeyi ise, sözüyle ihticacta bulunulabilecek kimselerden hiçbiri dememiştir.”*⁴⁰⁰

el-Hattâbî’nin bu ifadesini nakleden İbnu’s-Salâh ve en-Nevevî onun ne Haşeviliğini ve ne de teşbihe düştüğünü söylemişlerdir.⁴⁰¹

el-Hattâbî yine şöyle demiştir: *“Fevkiyetin inkar edilmesi durumunu sonradan gelenler felsefecilerden çalmışlardır. Bunda ise Allah’ın kitabının ve Rasûlünün sünnetinin reddi vardır.”*⁴⁰²

16- Ebu Muhammed el-Cuveynî (v.438/1047) - İmamı’l-Haremeyn’in babası- kelâmla uzun yıllar meşgul

³⁹⁸ el-İbâne 3/136.

³⁹⁹ Muttefekun aleyh.

⁴⁰⁰ İbnu’s-Salâh; Tabakâtu’l-Fukahâi’s-Şâfiyye 1/469-471, Tertip ve tehzib: en-Nevevî, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1. baskı.

⁴⁰¹ Aynı şekilde el-Beyhakî de onun bu meseledeki görüşüne el-Esmâ ve’s-Sıfât (515)’te işaret etmiştir.

⁴⁰² Safiyyuddin el-Buhârî; el-Kavlû’l-Celiyy 53.

olmuş, sonra bu yolu bırakarak istiva ve fevkiyet meselesinde Selefin görüşüne rücu etmiştir. Bu konuda nefis bir risale yazarak bu meseledeki şüphelere cevap vermiştir. Burada Cariye hadisi gibi birçok konuya değinip, sonradan gelenlerin tevîl adı altında nasları tahrif ettiğini belirtmiştir.⁴⁰³

Aynı şekilde oğlu **İmamu'l-Harameyn el-Cuveynî** de uzun yıllar kelâmıla iştilal etmiş, sonra babası gibi o da bu yolu bırakıp Selefin mezhebine rücu etmiştir. Ömrünün sonunda telif ettiği “el-Akîdetu'l-Nizâmiyye” isimli eserinde, sıfatlar meselesinde Selefin yolunun tevîl olmadığını belirterek: “*Biz de bunu din ediniyoruz.*” demiştir.⁴⁰⁴

Onun bu rücu edişi birçok kaynakta zikredilmiştir.⁴⁰⁵ Aliyu'l-Kâri onun bu son döneminde tevîli nehyettiğini ve Seleften tevîlin nehyi hususunda onun icma naklettiğini belirtmiştir.⁴⁰⁶

İmamu'l-Harameyn şöyle demiştir: “*Ey Ashabım! Kelâm ilmiyle iştilal etmeyin. Eğer kelâmın beni ulaştığım bu noktaya ulaştıracağını bilseydim, onunla iştilal etmezdim.*”⁴⁰⁷

⁴⁰³ Bkz. Risâletun fi İsbâtî'l-İstivâ 33.

⁴⁰⁴ el-Akîdetu'l-Nizâmiyye 32-34. el-Kevserî bunun son eserlerinden olduğunu bu kitabın tahkikinde belirtmiştir. (s.34, 2.dipnot). Yine bu eserin el-Cuveynî'nin son eseri olduğunu Şeyh İbrahim el-Halebî de belirtmiştir. (Bk. el-Lum'a 54). Fakat el-Cuveynî'nin burada zikrettiği ifadelerin tefviz manasında olduğu söylenmiştir ki, bu üzerinde durulması gereken bir husustur.

⁴⁰⁵ Bkz. İbnu'l-Cevzî; el-Muntazam 5/191 ve İbn Hacer; Fethu'l-Bâri 13/350.

⁴⁰⁶ Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber 95, Dâru'n-Nefâis 3. baskı.

⁴⁰⁷ Onun bu sözünü birçok imam nakletmiştir: İbnu'l-Cevzî; el-Muntazam 19/245, İbn Hacer; Fethu'l-Bâri 13/350, ez-Zehebî; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 18/474 ve es-Suyûtî; Savnu'l-Mantık 159.

17- el-Beyhakî (v.458/1066) Ebu Hanîfe'nin: *"Allah'ü Teâla yerde değil göktedir"* dediğini naklettikten sonra şöyle demiştir: "Muhakkak ki Ebu Hanîfe radiyallahu anh Allah Azze ve Celle'nin yerde olmasını nefyedip, nassın mutlaklığına tabi olarak Allah'ın gökte olduğunu söylemekle isabet etmiştir."⁴⁰⁸

Ebu Hanîfe'den nakledilen bu sözün isnadı sahih olmasa da, el-Beyhakî'nin sözü açıktır. el-Kevserî onun bu ifadelerine düştüğü notta öfkesini dile getirmiş, fakat Ebu Hanîfe'nin bu itikatta olmadığını ispat edememiştir.⁴⁰⁹

Evet, eğer İmam Ebu Hanîfe'nin bu itikatta olmadığını ifade eden bir nakil olsaydı, el-Kevserî bunu hemen zikreder ve onun bu iddiasını reddederdi. Ne var ki o, buna karşı apışıp kalmış ve Ebu Hanîfe'den hiçbir şey nakledememiştir.

Eşari olan el-Beyhakî'nin Ebu Hanîfe'nin bu görüşte olduğunu söylemesi ve el-Kevserî'nin buna cevap verememesi gerçekten önemli bir noktadır.

18- İbn Abdilber (v.463/1071) uluvv meselesi hakkında şöyle demiştir: *"Allah Azze ve Celle yedi göğün fevkindeki Arşın üzerindedir. Nitekim Ehlisünnet ve'l-Cemaat böyle söylemiştir."*⁴¹⁰

19- Abdulkâdir el-Geylânî (v.561/1166) şöyle demiştir: *"O, uluvv/yücelik cihetinde olup Arşa istiva etmiştir... O, yarattıklarından ayırdır. O'nun her yerde olduğunu söylemek caiz değildir. Aksine O'nun gökte, Arşın üzerinde olduğu söylenmelidir. Nitekim Allah'ü Teâla **"Rahman***

⁴⁰⁸ el-Esmâ ve's-Sıfât 535, Müessesetü'r-Risâle:

لقد أصاب أبو حنيفة رضي الله عنه فيما نفى عن الله عز وجل من الكون في الأرض، وفيما ذكر من تأويل الآية وتبع مطلق السمع في قوله: إن الله عز وجل في السماء.

⁴⁰⁹ el-Esmâ ve's-Sıfât 396-397, el-Mektebetü'l-Ezheriyye.

⁴¹⁰ et-Temhîd 7/129.

Arşa istiva etti.”⁴¹¹ ve “Güzel söz O’na yükselir.”⁴¹² buyurmuştur. Yine Nebî sallallahu aleyhi ve sellem cariyeye: “Allah nerede?” diye sorunca, o göğşe işaret etmiş, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de onun Müslümanlığına hükmetmiştir... İstiva sıfatı tevil edilmeksizin ıtlak edilmelidir. Nitekim bu, Zatın Arş üzerine istivasıdır... Allah’ın Arş üzerinde oluşu, kendisine risalet verilmiş her nebiye indirilen kitapta zikredilmiştir.”⁴¹³

Onun bu sözlerini İbnu’l-Kayyim, ez-Zehebî, Merî el-Kermî, el-Alûsi ve Takiyuddin el-Hilâlî gibi birçok âlim kitaplarında nakletmişlerdir.⁴¹⁴

20- İbn Rüşd el-Hafîd (v.595/1198) -ki kendisi filozoftur- tüm şariatların ve hikmet ehlinin Allah’u Teâla’nın gökte olduğu noktasında ittifak ettiklerini belirtmiştir. Sonradan gelen Eşarilerin ise Mutezileye uyarak bunu kabul etmediklerini söylemiştir. Şöyle demiştir: “*Cihet hakkındaki söze gelince: Şariat ehli işin evvelinden beri bu sıfatı Allah’u Teâla için tespit etmiştir. Öyle ki bunu Mutezile nefyetmiş (kabul etmemiş), sonra Eşarilerin sonradan gelenleri de bu sıfatın nefyi konusunda*

⁴¹¹ Taha 5.

⁴¹² el-Fâtır 10.

⁴¹³ el-Ğunye 121-124, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. baskı.

⁴¹⁴ Bkz. ez-Zehebî; el-Uluvv 1370, el-Kermî; Akâvîlu’s-Sikât 86, el-Alûsî; Celâu’l-Aynen 458-462, el-Hilâlî; Sebîlu’r-Reşâd 226-227. el-Alûsi imamın bu ifadelerini naklettikten sonra şöyle demiştir: “*Şeyh Abdulkadir’in akidesi İbn Teymiyye’nin akidesiyle aynıdır.*” Daha sonra el-Heytemî’nin Şeyh Abdulkadir’in bu itikadından rücu ettiği yönündeki iddiasını reddetmiş ve onun Hanbelî olup bu itikadının kendisinden meşhur olduğunu, onun Hanbelîlerin tabakat kitaplarında kaydedildiğini belirtmiştir. Şeyh’in Hanbelî olup sıfatlar meselesinde Selefin itikadında olduğunu büyük tarihçi Ebu’l-Hasen en-Nedvî de dile getirmiştir. (el-Akîde ve’l-İbâde ve’s-Sülûk 8-9). el-Heytemî bu konularda sözüne itibar edilmeyen birisidir. Nitekim talebesi Aliyu’l-Kârî onun buna benzer konularda ortaya attığı iddiaların asılsız olduğunu belirtip onu tenkit etmiştir. (Mirkâtu’l-Mefâtiḥ 4340).

onlara tabi olmuştur. Tıpkı Ebu'l-Meâlî (el-Cuveynî) ve onun görüşüne uyan kimseler gibi.

Şeriatın aşikâr olan nasları cihetin ispatını iktiza etmektedir. Allah'ı Teâla'nın şu ayetleri buna misaldir:

“Rahman Arşa istiva etti.”⁴¹⁵

“O'nun Kürsüsü gökleri ve yeri kuşattı.”⁴¹⁶

“Melekler semanın etrafındadır. O gün Rabbinin Arşını, bunların da üstünde sekiz taşıyıcı (melek) yüklenir.”⁴¹⁷

“Gökten yere kadar bütün işleri O yönetip düzenler. Sonra bu işler, süresi sizin hesabınızla bin yıl olan bir günde O'na yükselir.”⁴¹⁸

“Melekler ve Ruh (Cebrail) O'na yükselir.”⁴¹⁹

“Gökte olanın, sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır.”⁴²⁰

Diğer ayetler de böyledir.

Eğer bu ayetler zorla tevil edilecek olsa, şeriatın tamamı tevil edilmiş hâle döner... Hikmet ehlinin tamamı tüm şeriatların ittifak ettiği gibi, Allah'ın ve meleklerin gökte olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ciheti nefyedenleri buna sevk eden şüphe ise, onların ciheti ispat edince bunun mekânı ispat etmeyi gerektirdiğine, mekânı ispat edince de bunun cismaniyeti ispat etmeyi gerektirdiğine inanıyor olmasıdır. Biz ise şöyle diyoruz: Şüphesiz ki bunların

⁴¹⁵ Taha 5.

⁴¹⁶ el-Bakara 255.

⁴¹⁷ el-Hâkka 17.

⁴¹⁸ es-Secde 5.

⁴¹⁹ el-Meâric 4.

⁴²⁰ el-Mülk 16.

*tamamı onu gerektirici değildir. Çünkü cihet mekân değildir.*⁴²¹

21- İbn Kudâme el-Hanbelî (v.620/1223) Allah'ü Teâla'nın gökler üzerindeki uluvvı hakkında nasların mütevatir derecesinde olduğunu belirtip, bu konuda ashabın ve imamların icma ettiğini belirtmiştir. Sonra Ebu Zur'a ve Ebu Hâtîm'in daha önce naklettiğimiz icma haberini zikretmiştir.⁴²²

İbn Kudâme kendi vaktinde Hanbelîlerin en büyüğü olup, el-Kevserî'nin "şeyhülislam" diyerek yâd ettiği bir fakihdir.⁴²³

22- el-Kurtubî (v.671/1273) Selefîn bu ittifakını eserlerinde hep zikretmiş ve şöyle demiştir: "*Allah'ü Teâla kitabında ve Rasûlünün diliyle haber verdiği üzere, keyfiyeti bilinmeyecek şekilde Arşının üzerindedir ve yarattıklarının*

⁴²¹ İbn Rüşd; Menâhicu'l-Edille 176, thk. Mahmud Kâsım, 2. baskı:

والقول في الجهة: وأما هذه الصفة فلم يزل أهل الشريعة في أول الأمر يثبتونها لله سبحانه حتى نفتها المعتزلة ثم تبعهم على نفيها متأخرو الأشعرية كأبي المعالي ومن اقتدى بقوله. وظواهر الشرع تقتضي إثبات الجهة مثل قوله تعالى: { الرحمن على العرش استوى } [طه : 5] ومثل قوله تعالى: { وسع كرسيه السماوات والأرض } [البقرة : 255] ومثل قوله: { ويحمل عرش ربك فوقهم يومئذ ثمانية } [الحاقة : 17] ومثل قوله: { يدبر الأمر من السماء إلى الأرض ثم يعرج إليه في يوم كان مقداره ألف سنة مما تعدون } [السجدة : 5] ومثل قوله: { تعرج الملائكة والروح إليه } [المعارج : 4] ومثل قوله: { أأنتم من في السماء أن يخسف بكم الأرض فإذا هي تمور } [الملك : 16] إلى غير ذلك من الآيات التي إن سلط التأويل عليها عاد الشرع كله مؤولا، وإن قيل فيها: إنها من التشابهات عاد الشرع كله متشابهها لأن الشرائع كلها مبنية على أن الله في السماء وأن منها تنزل الملائكة بالوحي إلى النبيين وأن من في السماء نزلت الكتب وإليها كان الإسراء بالنبي صلى الله عليه وسلم حتى قرب من سدرة المنتهى. وجميع الحكماء قد اتفقوا على أن الله والملائكة في السماء كما اتفقت جميع الشرائع على ذلك، والشبهة التي قادت نفاة الجهة إلى نفيها هو أنهم اعتقدوا أن إثبات الجهة يوجب إثبات المكان وإثبات المكان يوجب إثبات الجسمية. ونحن نقول: إن هذا كله غير لازم فإن الجهة غير المكان...

⁴²² Bkz. İsbâtu Sıfati'l-Uluvv 182-191, no: 94.

⁴²³ Bkz. el-Kevserî; İrgâmu'l-Merîd 30, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1. baskı.

hepsinden ayırır. Bu, Selefi Salihinin tümünün mezhebi olup, bunu sika raviler onlardan nakletmişlerdir.”⁴²⁴

Yine o, et-Taberî’nin, Ebu’l-Hasen el-Eşarî’nin, İbn Ebî Zeyd’in, Kâdı Abdulvehhab’ın, el-Bâkılânî’nin, İbn Abdilber’in ve el-Hattâbî’nin Allah’ın zatıyla Arşa istiva ettiğini belirttiklerini söylemiştir.⁴²⁵

23- Molla Salih Ekinci -ki kendisi ülkemizin yaşayan en meşhur Eşarilerindendir- şöyle demiştir: *“Allah’u Tâla’nın yarattıkları üzerindeki uluvvu ve fevkiyeti Selefin, Ebu’l-Hasen el-Eşarî’nin ve kadim ashabının görüşüdür. Bu konu hakkında kitabın ve sünnetin nasları varit olmuştur. Bu ayet ve hadislerden bazıları şunlardır...”*⁴²⁶

Sonra o, ayetlerden, hadislerden ve el-Eşarî’nin sözlerinden deliller nakletmiş ve şöyle demiştir: *“Sonradan gelen Eşarilere gelince, onlar uluvvu mevki, fevkiyeti ise rütbe manasında tespit etmişlerdir. Onlar, Selefin tespit ettiği manadaki uluvvu ve fevkiyeti ise kabul etmemişlerdir. Onlar bu noktada Mutezileden etkilenmişlerdir.”*⁴²⁷

Acaba Eşari ve Maturidiler için onun bu şahitliğinden ve itirafından başkasına gerek kalmış mıdır?

Bu konudaki sözü Selefîyye itikadı üzere olduğu için Mücessime ilan edilen, Selefin bakiyesi Hanbelilerin gözdesi İbn Teymiyye’nin sözleriyle noktalayalım.

Şöyle der: *“Kim Allah’ın semada oluşunu, semanın O’nu ihata edip kuşattığı anlamda düşünürse, o bir yalancıdır. Allah’ın semada oluşuyla ancak O’nun uluvvu/yüceliği kastedilir. Yani bu, Allah alçakta değil yücelerdedir manasındadır. Müslümanlar Allah’ın Kürsüsünün yerleri ve*

⁴²⁴ el-Esnâ fî Şerhi Esmâillahi’l-Hüsnâ 2/132. Dâru’s-Sahâbe, 1. baskı.

⁴²⁵ A.g.e. 2/123.

⁴²⁶ Akîdetu’l-İmâm el-Eşarî 190.

⁴²⁷ Akîdetu’l-İmâm el-Eşarî 196.

gökleri kuşattığını bilmişlerdir. Bundan sonra nasıl olur da yaratılan bir şeyin Allah'ı kuşatıp sınırlandırıdığı vehmedilebilir?!’’⁴²⁸

Yine şöyle demiştir: “Allah’ın gökte olduğunu söyleyenler bunu nasların geldiği ve onların bu hususa delalet ettiği şey üzere söylemişlerdir. Yani Allah göklerin fevkinde, Arşının üzerinde ve yarattıklarından ayrıdır. Diğerleri ise “Allah göktedir” sözünü kabul etmemektedir. Bununla göğün O’nu içine alamayacağını, kuşatamayacağını, yüklenemeyeceğini ve kaldıramayacağını kastetmişlerdir. Şüphesiz ki bu da doğru bir manadır. Zira Allah’ı mahlûkatı kuşatamaz. Aksine O’nun Kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır. Kürsü ise Arşa göre geniş bir sahraya bırakılan bir halka gibidir. Bu iki mana arasında ise bir tezatlık yoktur. Ancak ikinciler, kitap ve sünnette gelen lafzı kabul etmemekle ve bunu utlak etmenin bozuk bir manaya delalet edeceğini vehmetmekle hata etmişlerdir.”⁴²⁹

⁴²⁸ Mecmuu’l-Feteva 5/106.

⁴²⁹ Mecmuu’l-Feteva 19/141-142.

Tembih

Ayet ve hadislerde varit olan sıfat naslarını tevîl etmeksizin tespit etmek Müşebbihe/Mücessime olmaksızın, bilinmelidir ki Eşari ve Maturidiler de Müşebbihe/Mücessimedirler. Çünkü birçok sıfat nassını onlar da tevîl etmeksizin ikrar etmektedirler. Hatta bu nedenle onlar, Mutezile tarafından Müşebbihe olmakla itham edilmişlerdir.

Öyleyse “el, istiva ve nüzul” gibi tüm sıfat naslarını tevîl ve temsilde bulunmaksızın ikrar eden bir kimse, Eşari ve Maturidiler tarafından aslı itibarıyla Müşebbihe olarak nitelendirilemez. Bunu yapan kimse mezhebinin ve bu meseledeki inceliği kavrayamamış birisidir.

Cehmiyye ve Mutezile “Sıfatiyye” dedikleri Selefî ve Eşarîlerin Müşebbihe olduğunu iddia etmiştir. Çünkü onlar Allah’u Teâlâ’nın bir hayatla Hayy (hayat sahibi), bir ilimle Âlîm, bir kudretle Kadîr, bir işitme ile Semî (işiten), bir görme ile Basîr (gören) ve bir kelâm ile Mütেকellim olduğunu kabul etmektedirler. İşte bu sıfatların tespiti nedeniyle Cehmiyye, Ehlisünneti “Mücessime”, “Müşebbihe” ve “Haşeviyye” diye isimlendirmiştir. Zira Cehmiyyeye göre onlar bununla Yaratıcıyı yaratılanın sıfatlarına benzetmektedirler.

Eğer Mücessime/Müşebbihe sözüyle Hişam b. el-Hakem (Hişâmiyye) gibi “*Allah cisimdir.*” diyenlerle, İbn Sebe (Sebeiyye) gibi Allah’u Teâlâ’yı Hz. Ali’nin zatında cisimleştirenler ve benzerleri kastediliyorsa, bu söz haktır.⁴³⁰ Fakat bu sözle sıfatları tespit edip keyfiyetine girmeyen Ehlisünnet kastediliyorsa, şüphesiz ki bu söz batıldır.

⁴³⁰ Bkz. el-İsferâyînî; et-Tebîrî fi’l-Dîn 119-121.

Bu nedenle İbn Teymiyye ve benzeri âlimlerin Mücessime olup-olmadığını değerlendirenler kelâmcıların değil, Selef âlimlerinin bu kavramlara yükledikleri manalar dikkate alınmalıdır.

Sıfatlar Meselesiyle İlgili Bazı Mülahazalar

1- İmam Malik'in "İstiva Malumdur" Sözü Üzerine

Hâfız İbn Abdilber sıfat naslarını keyfiyetlendirmeden, hakikati üzerine hamlederek kabul ettikleri noktasında Ehlişünnetin icma ettiğini belirtirmiş ve şöyle demiştir: *"Ehlişünnet, Kur'an ve sünnette varit olan tüm sıfatları ikrar etme, bunlara iman edip mecaz değil hakikat üzerine bunları hamletme hususunda icma etmiştir. Ancak onlar bunlardan hiçbir şeyi keyfiyetlendirmez ve belirli bir sıfatla bunda bir sınırlandırma yapmazlar. Ama bidat ehlinin, Cehmiyyenin, Mutezilenin ve Haricilerin hepsi, bunları inkâr etmekte ve bunlardan bir şeyi hakikat üzerine hamletmemektedirler. Onlar bunu ikrar edenin Müşebbihe olduğunu iddia etmektedirler. Onlar bunu kabul edenlerin yanında ise Mabud'u inkâr edenlerdir. Bu noktada hak, Allah'ın kitabındaki ve Rasûlünün sünnetindeki şeyleri söyleyen Ehlişünnet ve'l-Cemaatin imamlarının söyledikleridir. Hamd Allah'a mahsustur."*⁴³¹

⁴³¹ et-Temhîd 7/145. Müessesetü'l-Kurtuba.

Bunları hakikati üzere hamletmek, geldikleri gibi okuyup geçmek ve bunlar hakkında yorum yapmamak demektir. Bunları hakikati üzere hamletmek, geldikleri lafızları sabit kabul ederek, bunları mecaz manasına hamletmeden, aklımıza gelen manada bunları tevil etmeden kabul etmektir. Bunları hakikati üzere hamletmek, alimlerin belirttiği gibi bunları Allah’u Teâla için hakiki, bizim içinse mecazi manada kabul etmektir.

Bu nedenle müfessirlerin imamı et-Taberî şöyle demiştir: *“Doğru olan, ispat cihetinden bildiğimiz üzere sıfat naslarının hakikatlerini tespit edip teşbihi nefyetmektir.”*⁴³²

Kâdı İbnu’l-Arabî İmam Malik’in: *“İstiva malumdur, keyfiyeti meçhuldür.”* sözü hakkında şöyle demiştir: *“Malik’in mezhebine göre sıfat hadislerinin hepsinin manası malumdur.* Bunun içindir ki kendisine o soruyu soran kimseye: *“İstiva malumdur, keyfiyeti meçhuldür”* demiştir.”⁴³³

Yani bu, el-Kurtubî’nin belirttiği gibi “lügatte malumdur.” el-Kurtubî şöyle demiştir: *“Selefin ilkleri Allah hakkında ciheti nefyetmiyor ve bunu nefyettiklerini de ifade etmiyorlardı. Aksine onlar ve herkes bunu Allah’ın kitabında ve rasullerinin haberlerinde zikredildiği üzere Allah’u Teâla için ispat ediyorlardı. Selefi Salihinden hiçbirisi Allah’ın Arşa hakikaten istiva ettiğini inkâr etmemiştir. Onlar ancak istivanın keyfiyetinden yana bilgisiz kalmışlardır. Çünkü onun hakikati bilinemez. İmam Malik şöyle demiştir: ‘İstiva malumdur, keyfiyeti meçhuldür. Bundan sormak ise bidattir.’ Yani istiva lügatte malumdur.”*⁴³⁴

⁴³² et-Tefsîr 141.

⁴³³ Âridatu’l-Ahvazi 3/166.

⁴³⁴ Tefsiru’l-Kurtubî 7/219.

Buna göre sıfat naslarında bildirilen istiva, el, nüzul vb. lafızlar Selef nezdinde lügatte geldiği üzere malum, keyfiyet olarak meçhul ifadelerdir. Kim bu lafızların lügat manası üzere olduğunu kabul etmez, bunların “**Elif, Lâm, Mîm**” gibi Hurufu Mukatta’dan olup bilinmeyen şeyler olduğunu söyler ve haklarında sükût ederse, Selefin zammettiği Mufavvıda mezhebinden olur. Mufavvıda, sıfat naslarının içini boşaltan, bunları manasız, mücerret lafızlar kılan kimselerdir. Bu nedenle âlimler bunlara, Muattılânın (isim ve sıfatları iptal edenlerin) şekil değiştirmiş hali demişlerdir. Hatta âlimler, bunların sıfat nasları hakkında sükût etmesi ve kendilerini Selefin mezhebinden zannettirmesi nedeniyle, bunları Muattılâdan daha şerli görmüşlerdir. Nitekim bu durumlarından dolayı onları İbn Fûrek gibi kelâmcılar bile reddetmiş ve “*Rasûlullah manasız ve faydasız, boş lafızlarla insanlığa hitap etmekten münezzehdir.*” demişlerdir.⁴³⁵

Kim bu lafızları İmam Mâlik ve diğer Selef âlimleri gibi lügatte geldikleri manada kabul eder, keyfiyetini Allah’a havale ederek sükût ederse, Selefin mezhebinden olur. Tefviz meselesinde karıştırılan nokta burasıdır. Eğer Selef Mufavvıda olsaydı, İmam Mâlik gibi “istiva malumdur” demez, aksine “istiva da, keyfiyet de meçhuldür” derdi. Eğer Selef sıfat nasları hakkında lafzın ve keyfiyetin tefviz edileceğini söyleseydi, bu lafızlarla sıfatları tespit etmez, sonra da “bilâ keyf” demezdi. Çünkü bu durumda zaten ortada tespit edilmiş bir şey yokken, bunların nasıllığına girmekten nehyetmiş olurlardı ki, bu abesle iştigal olurdu.

⁴³⁵ İbn Fûrek; Müşkilu’l-Hadîs 243-244.

Bu nedenle İmam Ebu Hanîfe “nüzul” sıfatını tespit edip şöyle demiştir: “*Allah, nasıllığı bilinmeyecek şekilde (bilâ keyf) nüzul eder.*”⁴³⁶

Ebu Hanîfe Mufavvidanın aksine sıfat naslarını geldikleri lafızlarla tespit etmiş ve bunların tevil edilmesi halinde sıfatların iptal edileceğini belirtmiştir. İmam kendisine nispet edilen el-Fıkhu'l-Ekber'de şöyle demiştir: “*Allah'ı Teâla'nın Kur'an'da zikrettiği gibi eli, veçhi ve nefsi vardır. Allah'ı Teâla'nın Kur'an'da zikrettiği el, veçh ve nefis sıfatları keyfiyetlendirilmeyecek sıfatlarıdır. Onun eli kudretidir veya nimetidir, denilmez. Çünkü bunda sıfatın iptal edilmesi vardır. Bu ise Kaderîlerin ve Mutezilenin mezhebidir.*”⁴³⁷

Ebu Hanîfe burada sıfat lafızlarını lügatte geldiği gibi alıp “*Allah'ın eli, veçhi ve nefsi vardır.*” demiştir. O, sıfat lafızlarının tevil edilmesini nehyetmiş ve bunda sıfatın iptal edilmesi olduğunu söylemiştir. Eğer o, bu lafızları lügatte geldikleri üzere almasaydı, bunların tevil edilmesi halinde sıfatların iptal edilmiş olacağını söylemezdi. Eğer o, Mufavvida olsaydı Allah için manası bilinmeyen lafızlarla sıfat tespit etmezdi.

Bu söylediklerimizin şahidi Hanefi mezhebi âlimlerinden Molla Aliyul-Kârî'dir. O, hocası el-Heytemi'nin İbn Teymiyye ve İbnu'l-Kayyim'in Mücessime olduklarını söylediği bir sözünü nakledip, onun bu iddiasını reddetmiş ve İbnu'l-Kayyim'in sıfatlar bahsinde kaydettiği sözlerini aktararak bunların hak sözler olduğunu söylemiştir. Bu sözünde İbnu'l-Kayyim: “*Sıfatların hepsinin manaları malumdur, keyfiyetleri ise meçhuldür.*” demiştir. Aliyu'l-Kârî ise: “*İbnu'l-Kayyim'in bu sözleriyle İmam Ebu*

⁴³⁶ el-Beyhaki; el-Esma ve's-Sıfât 572, el-Beyhaki sahih bir şekilde rivayet etmiş, el-Kevseri bunun tahkikinde sükût etmiştir.

⁴³⁷ el-Fıkhu'l-Ekber 37.

*Hanîfe'nin itikadı aynıdır.” diyerek, imamın el-Fıkhü'l-Ekber'den naklettiğimiz bu sözlerini teyit cihetiyle nakletmiştir.*⁴³⁸

Yine bu söylediklerimizin şahidi İmam Ebu Hanîfe'nin oğlu Hammâd'dır. İmam Muhammed Hammâd'ın şöyle dediğini nakletmiştir: *“Biz bunlara (Cehmiyyeye) Allah Azze ve Celle'nin şu buyrukları hakkında ne dersiniz dedik: “Rabbîn ve saf saf olan melekler geldiği zaman.”⁴³⁹ “Onlar, bulut gölgeleri içinde Allah'ın ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar?”⁴⁴⁰*

Rabbimiz bu ayetlerde buyurduğu gibi gelecek midir? Acaba melekler saf saf gelecekler midir? Dediler ki: “Meleklerle gelince, onlar saf saf geleceklerdir. Rab Teâla'ya gelince, biz bu ifadeyle ne kastedildiğini bilmiyoruz. Biz onun gelmesinin keyfiyetini de bilmiyoruz.” Bunun üzerine onlara şöyle dedik: Biz O'nun gelişinin keyfiyetini bilmenizle sizi sorumlu tutmadık. Fakat biz O'nun gelişine iman etmenizle sizi sorumlu tuttuk.

Peki, siz meleklerin saf saf geleceğini inkâr eden hakkında ne dersiniz? Dediler ki: “O kimse (ayeti) yalanlayan bir kâfirdir.” Dedik ki: Aynı şekilde Yüce Allah'ın gelişini inkâr eden de böyle olup (ayeti) yalanlayan bir kâfirdir.”⁴⁴¹

⁴³⁸ Mirkâtü'l-Mefâtiḥ 4340. Aliyü'l-Kâri başka bir eserinde bu meseleye yine değinmiş ve orada İbn Teymiyye'nin sıfatlar meselesinde İmam Ebu Hanîfe ve İmam Ahmed'in mezhebi üzere olduğunu söylemiştir. (er-Red alâ Kâiline bi'Vahdeti'l-Vücut 104-105).

⁴³⁹ el-Fecr 22.

⁴⁴⁰ el-Bakara 210.

⁴⁴¹ es-Sâbûnî; Akîdetu's-Selef 232-235. Dâru'l-Âsime, 2. baskı. Şafii mezhebinin kendi devrindeki en büyük imamı olan Şeyhülislam es-Sâbûnî (v.449) bu rivayeti sahih bir senetle nakletmiştir.

Görüldüğü üzere Selef sıfat naslarını geldikleri gibi kabul edip, bunların tevil, tefviz ve tahrifine izin vermiyordu. Hammâd “gelme” sıfatı hakkında onların “*biz bu ifadeyle ne kastedildiğini bilmiyoruz.*” demelerini reddetmiş ve “*O’nun gelişine iman etmekle sizi sorumlu tuttuk.*” demiştir. Böylece onların “gelme” sıfatını tefviz etmelerine müsaade etmemiştir.

el-Fudayl b. İyâd ise “nüzul ve gelme” sıfatlarını inkar eden Cehmiyyeye karşı şöyle demiştir: “*Eğer Cehmî birisi sana “ben yerinden ayrılan bir Rabbi inkar ediyorum.” derse, sen şöyle de: Ben de dilediğini yapan bir Rabbe iman ediyorum.*”⁴⁴²

el-Hattâbî rahimehullah Selefin sıfatlar meseledeki görüşünü şöyle özetlemiştir: “*Eğer biz el, işitme, görme vb. şeyleri söylüyorsak bunları Allah’ın kendisi hakkında tespit ettiği sıfatlar olduğu için söylüyoruz. Biz “elin manası kuvvet ve nimettir, işitmenin ve görmenin manası ilimdir” demiyoruz. Biz “bunlar organlardır” da demiyoruz. Biz bunları organlar olup fiilin aletleri olan ellere, işitmelere ve görmelere de benzetmiyoruz. Biz şunu diyoruz: Sıfatların ispatı mutlaka vacip olan bir görüştür. Çünkü şeriat bunları getirmiştir. Teşbihin de nefyedilmesi vaciptir, çünkü Allah’ın hiçbir benzeri yoktur. Selefin görüşü işte bunun üzerinde cereyan etmiştir.*”

İbn Teymiyye onun bu sözlerini naklettikten sonra şöyle demiştir: “*Aynı şekilde el-Hatîb el-Bağdâdî de bir risalesinde bunu söylemiş ve bunun Selefin mezhebi olduğunu belirtmiştir. el-Hattâbî’nin zikrettiği bu sözün benzerini sayılamayacak çoklukta alim zikretmiştir. Tıpkı Ebu Bekir el-İsmâîlî, İmam Yahya b. Ammar es-Sicî,*

⁴⁴² el-Buhârî; Halku Efâli’l-İbâd 96 ve el-Aynî; Umdetu’l-Kârî 11/323:

قال الفضيل بن عياض: إذا قال لك الجهمي أنا أكثر برب يزول عن مكانه فقل أنا أؤمن برب يفعل ما يشاء.

Şeyhülislam Ebu İsmail el-Herevî, Şeyhülislam Ebu Osman es-Sâbûnî, Ebu Ömer İbn Abdilber ve diğerleri gibi.”⁴⁴³

Bu nedenle kim, Allah’u Teâla hakkında naslarda varit olan “görme, işitme, gelme, nüzul ve el” gibi lafızların manasız lafızlar olduğunu iddia eder, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sayısı binleri bulan naslarla, hiçbir mana ve fayda ifade etmeyen bu lafızları terennüm ettiğini söyler (!) ve sahabenin bu boş şeylere iman ettiğini iddia ederse, büyük bir cürümle yalan söylemiş olur.

İşte bu nedenle İmam et-Tirmizî: **“Şüphesiz ki Allah sadakayı kabul eder ve onu sağı ile alır.”**⁴⁴⁴ hadisini rivayet ettikten sonra şöyle demiştir: *“İlim ehlinde birçok kimse bu hadis ve buna benzer Rab Teâla’nın her gece dünya semasına nüzulü gibi sıfat nasları hakkında şöyle demişlerdir: “Bu noktada rivayetler sabittir. Bunlara iman edilmeli, bunlar hakkında vehme kapılmamalı ve bunlar için ‘nasıl?’ diye sorulmamalıdır.”*

Aynı şekilde bu söz Mâlik, Süfyan b. Uyeyne, Abdullah b. el-Mübârek’ten de rivayet edilmiştir. Onlar bu hadisler hakkında şöyle demişlerdir: “Bunları ‘nasılsız’ bir şekilde (keyfiyetine girmeden) kabul edip geçin.” Ehlisünnet ve’l-Cemaattan olan ilim ehlinin görüşü işte budur. Cehmiyyeye gelince, onlar bu rivayetleri inkâr edip şöyle dediler: “Bu teşbihtir (yani bu hadislerin muktezası teşbihi ifade etmektedir).”

Allah Azze ve Celle kitabının birçok yerinde “el, işitme ve görmeyi” zikretmiş, Cehmiyye ise bunları ilim ehlinin

⁴⁴³ el-Akidetu’l-Hameviyye 42, ez-Zehebî kendi isnadıyla el-Hattâbî’nin sözünün aynısını el-Hatîb el-Bağdâdî’den nakletmiştir. (en-Nubelâ 18/284). İbn Teymiyye’nin bu sözünde *“İbn Teymiyye Allah’a uzuv nispet ediyor.”* diyenlere de reddiye vardır. O, hiçbir sözünde Allah’a uzuv nispetinde bulunmamış, aksine bunu hep reddetmiştir.

⁴⁴⁴ et-Tirmizî 622. “Bu hadis hasen sahihtir” der.

tefsir etmediği şekilde tevil etmiştir. Şöyle demişlerdir: “Allah Âdem’i eliyle yaratmamıştır. El, burada kuvvet anlamındadır.”

İbn Râheveyh ise şöyle demiştir: Teşbih ancak ‘el gibi el’ veya ‘ele benzeyen el’, ‘işitme gibi işitme’ veya ‘işitmeye benzeyen işitme’ dediği takdirde teşbih olur. Eğer Allah’u Teâla’nın dediği gibi ‘el, işitme ve görme’ deyip keyfiyete girmez, ‘işitmeye benzer işitme’ ve ‘işitme gibi işitme’ demezse bu teşbih olmaz. Bu, Allah’u Teâla’nın kitabında buyurduğu gibidir: **“O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, (her şeyi) işiten ve görendir.”**⁴⁴⁵

Selefin büyüklerinden İbn Râheveyh (v.238/853) bu hususta yine şöyle demiştir: “Bir gün İbn Tâhir’in yanına girdim. Bana: “Sizler Yüce Allah’ın dünya semasına indiğini rivayet ediyorsunuz.” dedi. Ben: “Evet, bu hadisleri ahkâm hadislerini rivayet eden güvenilir raviler nakletmişlerdir.” dedim. Bu sefer bana: “Arşını bırakıp mı iniyor?” dedi. Ben: “O, Arşını bırakmadan da inmeye kadirdir.” deyince, İbn Tâhir: “Evet.” dedi. Bunun üzerine ona: “O halde niçin bu hususta ileri geri konuşuyorsun?” dedim.”⁴⁴⁶

Yine müfessir el-Alûsi Selefin sıfat naslarının manasını tefviz ettiğini iddia edenleri reddetmiş ve “bu konudaki ayet ve haberler gerçekten çoktur. Allah ve Rasûlü itikada dönük hususlarda kullara manası bilinmeyecek şeylerle hitap etmekten çok çok uzaktır.” demiştir. Sonra sıfat naslarının Nebî (s.a.v) ve sahabe tarafından manaları üzere anlaşıldığı hususunda bazı misaller zikretmiştir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ eş-Şura 11. et-Tirmizi 622.

⁴⁴⁶ el-Beyhaki; el-Esma ve’s-Sıfât 451, el-Herevi; Zemmu’l-Kelâm 262, ez-Zehebî; el-Uluvv 484. el-Uluvv kitabının muhakkiki rivayetin tüm ravilerinin sika olduğunu belirtir.

⁴⁴⁷ Rûhu’l-Meânî 16/159:

Kardeşim, şüphesiz ki Allah Azze ve Celle'nin vasfedildiği sıfat naslarına iman edilmesi, O'nun varlığına iman etmek gibi şu âlemdeki en mühim meseledir. Çünkü bu naslarda âlemlerin Rabbi tanıtılmakta, O'nun azamet ve kudreti bunlarla ifade edilmektedir. Bu nedenle bu nasları Allah'ın muradı olmayan bir manaya yoracağını düşünerek, sahabe ve Selef imamları gibi onları tevil etmekten kaçın.

“Bunlar mecaz manalardır, hakikat ifade etmezler.” deme. Bunların Rabbimiz için hakiki, bizim için mecaz manada olmadığını sana kim bildirdi? Daha önce naklettiğimiz üzere alimler isim ve sıfatlar hakkındaki hakikat-mecaz durumunun Allah'u Teâla hakkında hakiki, bizim içinse mecazi anlamda bulunduğunu belirtmişlerdir. Hatta bu nasların mecazi olduğunu söyleyen kelâmcılar bile bunu itiraf etmişlerdir.⁴⁴⁸

Mesela Fatiha suresinde zikredilen “el-Melik”⁴⁴⁹ ismi, Rabbimiz için hakiki, dünya melikleri içinse mecazidir. Hâfız İbn Kesir bu duruma işaret ettikten sonra şu hadisi zikretmiştir: **“Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü Allah yeryüzünü kabzalar ve gökyüzünü sağı ile dürer. Sonra şöyle buyurur: Melik**

قال الإمام الألويسي: (وقيل: إن السلف بعد نفي ما يتوهم من التشبيه يقولون: لا ندري ما معنى ذلك؟ والله أعلم بمراده. واعترض بأن الآيات والأخبار المشتملة على ذلك كثيرة جداً ويعد غاية البعد أن يخاطب الله تعالى، ورسوله صلى الله عليه وسلم العباد فيما يرجع إلى الاعتقاد بما لا يدري معناه. وأيضاً قد ورد في الأخبار ما يدل على فهم المخاطب المعنى من مثل ذلك، فقد أخرج أبو نعيم عن الطبراني قال:.. عن عائشة رضي الله عنها، قالت: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: (إن الله تعالى يضحك من يأس عباده وقتوظهم، وقرب الرحمة منهم. فقلت: بأبي أنت وامي يا رسول الله؟ أو يضحك ربنا؟ قال: نعم، والذي نفسي بيده إنه ليضحك، قلت: فلا يعدمننا منه خيراً إذا ضحك) فإنها رضي الله تعالى عنها لو لم تفهم من ضحكة تعالى معنى لم تقل ما قالت).

⁴⁴⁸ Bunu söyleyenlerden biri de el-Kevserî'dir. Bkz. Sifî; Ehlisünnet Akâidi 130.

⁴⁴⁹ el-Melik: Bütün kâinatın, görülen ve görülmeyen bütün âlemlerin tek sahibi ve mutlak hükümdarı.

benim! Nerede yeryüzünün melikleri? Nerede cebbarlar/zorbalar? Nerede mütekebbirler/büyüklik taslayanlar?”⁴⁵⁰

Hakikatte Melik olan, Cebbar⁴⁵¹ ve Mütekebbir⁴⁵² olan Allah Azze ve Celle’dir.⁴⁵³

⁴⁵⁰ el-Buhâri 7382 ve Müslim 2787-2788. Bkz. Tefsiri İbn Kesir, Fatıha suresi 4. ayetin tefsiri.

⁴⁵¹ el-Cebbâr: Kendisine karşı konulamayan, dilediğini zorla yaptıran.

⁴⁵² el-Mütekebbir: Büyüklik ve ululukta tek olan, eşi olmayan, azamet sahibi olup her şeyde ve her hadisede büyüklüğünü gösteren.

⁴⁵³ **Tembih:** Bazı eserlerde İmam Ahmed’in, İbn Kudâme’nin ve bazı Selef âlimlerinin sıfat naslarının manasını tefviz ettikleri söylenerek onlardan müphem ifadeler nakledilmekte ve onların Mufavvıda olduğu iddia edilmektedir. Özetle söylemek gerekirse bu âlimlerin sözlerinde geçen “mana” lafzıyla kastettikleri “keyfiyet”tir. Makam elvermediği ve konu uzun açıklamalar gerektirdiği için burada bu şüphelere cevap vermedik. Bu iddiaların geniş izahı ve şüphelerin cevabı için bkz. Dr. Ahmed b. Abdurrahman el-Kâdî; Muhtasar Mezhebi Ehli’t-Tefvîz fî Nusûsi’s-Sıfât.

2- Her Tevil Mezmûm mudur?

Şeriatta her tevil kötülenmemiştir. Zira tevilin tefsir/beyan,⁴⁵⁴ akıbet/sonuç⁴⁵⁵ ve lafzı zahirinden alıp başka yöne çekmek gibi muhtelif anlamları bulunmaktadır.

Mesela müfessirlerin çoğu “bu ayetin tevilî şöyledir.” derken onun tefsirini kastederler. Böylece onda murat edilen manayı açıklarlar.

Yine tevil, lafzı zihne gelen ilk anlamındaki zahirinden alıp onu muhtemel mercûh anlama yormak demektir.⁴⁵⁶ Bu, tevilin kelam ve usulü fıkıh âlimleri nezdindeki ıstılâhî tanımıdır. Bu yönüyle de o, sahih ve fasit tevil diye iki kısma ayrılmaktadır. Eğer tevil sahih bir delile dayanıyorsa sahih tevildir ve bu tefsir kapsamına girmektedir. Bu nedenle bir nasla birlikte veya nastan ayrı bir şekilde varit olan delille desteklenen tevil tefsir diye isimlendirilir.

Eğer tevil, hakikatte delil olmadığı halde delil sanılan bir şeyle yapılırsa bu da fasit tevildir. Bu ise tahrif (tağyir/değiştirme) kapsamına girer. Mesela **“Rahman Arşa istiva etti.”**⁴⁵⁷ ayetini “istila etti” diyerek tevil etmek sahih bir delile dayanmaksızın yapılan tevildir. Bu, Selefîn bu ayet hakkındaki kavillerine de terstir.

⁴⁵⁴ “Onun tevilini Allah’tan başkası bilmez...” (Âl-i İmran 7). Rasûlullah (s.a.v) İbn Abbas için: “Allah’ım onu dinde fakih kıl ve ona tevilî öğret.” diyerek dua buyurmuştur. (el-Buhârî ve Ahmed).

⁴⁵⁵ “(Fakat onlar), onun tevilinden başka bir şey beklemiyorlar. Tevilî (o akıbet) geldiği gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişlerdir.” (el-A’raf 53).

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسَوْهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفْعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ.

⁴⁵⁶ Bkz. İbnu’n-Neccâr; Muhtasar et-Tahrîr 422-423 ve eş-Şinkîti; Müzekkirâtun fî Usulî’l-Fıkıh 558, Mektebetü’s-Sünne, 1. baskı.

⁴⁵⁷ Taha 5.

Tevilin sahih ve fasit dışında bir çeşidi daha var ki, bu da ayet ve hadislerle oynamaktır. Bu, herhangi bir delile dayanmaksızın hevedan kaynaklanan tevildir. Tıpkı Şianın **“Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor.”**⁴⁵⁸ ayetiyle kastedilenin Âişe (r.a) olduğunu söylemesi gibi.⁴⁵⁹

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sapıklığa şu sözüyle işaret buyurmuştur:

يَحْمِلُ هَذَا الْعِلْمَ مِنْ كُلِّ خَلْفٍ عُدُولُهُ يَنْفُونَ عَنْهُ تَخْرِيفَ الْغَالِينَ وَانْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ وَتَأْوِيلَ
الْجَاهِلِينَ

“Bu ilmi (Kur’an ve sünneti), sonradan gelen her neslin adaletli olanları yüklenip taşır. Onlar, aşırı gidenlerin tahriflerini, ifsat edenlerin kendilerine mal etmelerini ve cahillerin tevillerini bundan bertaraf ederler.”⁴⁶⁰

Bilinmelidir ki Kur’an ve sünnetteki lafızlar zahiri üzere değerlendirilir. Ta ki bunun zahiri üzere değil batını üzere olduğuna dair muteber bir delil sabit oluncaya kadar. Bu nedenle İmam eş-Şâfii şöyle demiştir: *“Kur’an zahiri üzeredir. Ta ki zahiri değil batını üzere olduğuna dair ondan bir delil veya bir sünnet ya da bir icma gelinceye kadar bu böyledir.”*⁴⁶¹

Hadiste de asıl olan onun zahiriyle amel etmektir. İmam eş-Şâfii şöyle demiştir: *“Hadis zahiri üzeredir. Onun farklı*

⁴⁵⁸ el-Bakara 67.

⁴⁵⁹ eş-Şinkîti; Müzekkirâtun fî Usulî'l-Fıkh 559.

⁴⁶⁰ et-Tahâvî; Şerhu Müşkili'l-Âsâr 10/17, no: 3884, İbn Hibbân; es-Sikât 4/10, İbn Adiyy; el-Kâmil 1/145, Ebu Nuaym; Ma'rifetu's-Sahâbe 1/153, el-Beyhakî; es-Sünenü'l-Kübrâ 10/353 ve Mirâtu'l-Mefâtiḥ 1/341. Hadis birçok tarikten rivayet edilmiş olup İmam Ahmed tarafından sahihlenmiştir. Bazı âlimlerse onun hasen olduğunu belirtmiştir. (Bk. el-Hatîb; Şerefu Ashâbi'l-Hadis 29).

⁴⁶¹ er-Risâle 580:

القرآن على ظاهره حتى تأتي دلالة منه أو سنة أو إجماع بأنه على باطن دون ظاهر.

manalara gelmesi muhtemelse, bunlardan hadisin zahirine en benzer/yakın olanı alınmaya evla olandır.”⁴⁶²

İmam Ahmed ise şöyle der: “Bizim nezdimizde hadis, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’den geldiği gibi zahiri üzeredir. Onda kelimet etmek bidattır.”⁴⁶³

Delilin desteklediği sahih teville misal maiyet/beraberlik ayetlerinin ilimle tevîl edilmesidir. Nitekim bu ayetlerde Allah’u Teâlâ’nın zatıyla her yerde ve her şeyin içinde, onlarla karışık halde olduğu anlatılmamaktadır. Seleften nakledilen birçok haberde görüldüğü üzere onlar bu ayetleri ilimle tefsir etmişlerdir. Allah’u Teâlâ şöyle buyurmuştur:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Göklerde ve yerdeki her şeyi Allah’ın bildiğini görmez misin? Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın. Bundan daha az veya daha çok da olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir. Sonra onlara yaptıklarını Kıyamet günü haber verecektir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”⁴⁶⁴

İmam Ahmed’in belirttiği gibi Allah’u Teâlâ burada “Göklerdeki ve yerdeki her şeyi Allah’ın bildiğini görmez misin?” buyurarak ilimle söze başlamış ve “Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” diyerek ayeti ilimle

⁴⁶² İbn Ebî Hâtîm; Âdâbu’s-Şâfiî ve Menâkıbuhu 232, Mektebetü’l-Hâncî, 4. baskı:

وَالْحَدِيثُ عَلَى ظَاهِرِهِ، وَإِذَا اخْتَمَلَ الْمَعْنَى فَمَا أَشْبَهَ مِنْهَا ظَاهِرَ الْأَحَادِيثِ، أَوَّلَاهَا بِهِ.

⁴⁶³ Ahmed; Usulu’s-Sünne 8 ve İbn Ebî Ya’la; Tabakâtu’l-Hanâbile 1/242:

وَالْحَدِيثُ عِنْدَنَا عَلَى ظَاهِرِهِ كَمَا جَاءَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالْكَلَامُ فِيهِ بِذَعَّةٍ.

⁴⁶⁴ el-Mücadele 7.

noktalamıştır. Ayetin ortasında ise Allah'ın kullarıyla birlikte olduğu belirtilmiştir. Bu ise O'nun kullarının ahvalini bilip her şeyi işittiğine, O'na hiçbir şeyin kapalı kalmadığına ve bu cihetle O'nun kullarıyla olduğuna delalet etmektedir. Yani ayetin siyak ve sibakından bunun ilim olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶⁵

Hafız İbn Kesir Selefin ayeti bu şekilde tefsir ettikleri noktasında icma nakletmiştir.⁴⁶⁶

Allah'ı Teâla diğer ayette ise şöyle buyurmuştur:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arşın üzerine istiva edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”⁴⁶⁷

Bu ayetin evvelinde Allah'ı Teâla Arş üzerine istiva ettiğini belirtmiş ve ilmiyle her şeyi ihata edip kulların bütün yaptıklarını hakkıyla gördüğünü haber vermiştir. Burada da nassın zahirinden çıkılmamış ve nassın bizzat kendisinde bulunan delille o beyan edilmiştir.⁴⁶⁸

Bununla birlikte âlimler Allah'ı Teâla'nın kullarından ayrı olup hakikaten Arş üzerinde olmasıyla birlikte, O'nun hakikaten kullarıyla birlikte olduğunu belirtmişlerdir. Bu duruma misal olarak da ayın insanlardan ayrı ve onların

⁴⁶⁵ Bkz. Ahmed; er-Reddu alâ'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye 71-73.

⁴⁶⁶ Tefsiru İbn Kesir 8/42.

⁴⁶⁷ el-Hadid 4.

⁴⁶⁸ Maiyet ayetlerinin izahı için bkz. Ahmed; er-Reddu alâ'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye 71-73.

üstlerinde olmasıyla birlikte, onlardan mukim ve yolcu olan herkesle birlikte olmasını zikretmişlerdir. Nitekim bunun için “gece ay ile birlikte yürüdük.” denilmiştir.⁴⁶⁹

Yine şu hadisteki misal de sahih teville örnektir:

“Allah’u Teâla şöyle buyurur: Ey Âdemoğlu, hastalandığım halde beni yoklamadın. Âdemoğlu der ki: Rabbim seni nasıl yoklayabilirim, sen âlemlerin Rabbisin? O buyurur ki: Sen falan kulumun hastalandığını öğrenmedin mi? Eğer onu yoklasaydın beni onun yanında bulacaktın.”⁴⁷⁰

Hadisin başına bakılınca Allah’u Teâla’nın haşa hastalandığı ifade edilmekte, devamında ise asıl hastanın Allah’ın kulu olduğu bildirilmektedir. Görüldüğü gibi baştaki ifadeyi bizzat Allah’u Teâla tefsir etmiştir. Burada da hadisin içindeki delille o beyan edilmektedir. Hadiste hasta yoklamanın önemi ve Allah’ın, inayet ve keremiyle hasta kulunu gözettiği özel bir üslupla vurgulanmaktadır.

Yine bu konuya misal olarak şu hadis zikredilebilir:

“Allah’u Teâla şöyle buyurmuştur: Kim benim bir dostuma düşmanlık ederse bana savaş açmış olur. Kulum bana kendisine farz kıldığım ibadetleri eda ederek yaklaştığı gibi başka bir şeyle yaklaşmamıştır. Kulum bana nafil ibadetleri eda ederek yaklaşır ki, sonunda onu severim. Eğer kulumu seversem artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Artık o benimle işitir, benimle görür, benimle tutar ve benimle yürür. Benden bir şey istediğinde ona muhakkak bunu veririm ve bana sığındığında onu muhakkak sığındırırım.”⁴⁷¹

⁴⁶⁹ İbn Teymiyye; Mecmuu’l-Fetevâ 3/142, 5/102.

⁴⁷⁰ Müslim; el-Birru ve’s-Sıla 43/2569 ve Beyhaki; el-İman 9182.

⁴⁷¹ Buhâri; er-Rakâik 6502.

Bu hadis de diğerleri gibi kendisini açıklamaktadır. Hadise yüzeysel bakıldığında Allah'ın salih kulun ayağı, eli, gözü ve kulağı olduğu sanılmaktadır. Oysa hadis gereği gibi düşünüldüğünde burada kul ve Mabud, yaklaşan ve kendisine yaklaşılan, seven ve sevilen, isteyen ve istenen, ihsan eden ve ihsan edilen, sığınan ve sığındıran olduğu görülecektir. Hadisin siyakı net olarak iki ayrı ve farklı varlığın olduğuna delalet etmektedir. Bu ise onlardan birinin diğerinin vafında ve birinin diğerinin bir cüzü olmayacağını ortaya koymaktadır. Burada hadisin ifade tarzında görüldüğü üzere ibadetin önemi ve Allah'ın velileriyle birlikte olduğu, onları muhafaza edip desteklediği özel bir anlatımla vurgulanmıştır.

Yine **“Kulum bana bir karış yaklaşırsa, Ben ona bir kol yaklaşıyorum. Kulum bana yürüyerek gelirse, Ben ona koşarak giderim.”**⁴⁷² hadisi de böyledir.

Bu hadisi Sahihinde nakleden İbn Hibbân daha sonra Ebu Hâtim'in hadis hakkındaki yorumunu nakletmiştir. Buna göre hadiste Allah'ın kendisine taatle yaklaşan kullara süratlice, sevap ve rahmetle icabet ettiği ifade edilmekte ve bu onların anlayacakları tarzda, kinaye yoluyla misallendirilmektedir.⁴⁷³

Malumdur ki kul Allah'a doğru yürümemekte, O'na salih amellerle yaklaşmaktadır. Allah da kuluna doğru koşmamakta, aksine bu amellerine karşı ona sevap ve mağfiretle icabet etmektedir.

Tevilin yerilen ve övülen türlerini dikkatle incelemek ve Selefın hangi nassı muteber bir teville yorumladığını ve

⁴⁷² Muttefekun aleyh.

⁴⁷³ Sahih-i İbn Hibbân 3/93, no: 811. Ayrıca bk. İbn Kuteybe; Te'vîlu'l-Muhtelifi'l-Hadîs 224 ve İbnu'l-Kayyim; Medâricu's-Sâlikîn 3/271-272.

hangisini tevil etmeyip bunlarla sıfat tespiti yaptığını bilmek bu babın en önemli konusudur.

Bu bapta bir nas (ayet-hadis) hakkında Seleften sahih ve şaz olmayan yollarla birbirine zıt kaviller gelirse, diğer Selef imamlarının bu konudaki görüşlerine bakılır ve çoğunluğun görüşüne göre hareket edilir. Selef âlimlerinin bu misallerdeki gibi sayısı az bir yekûn tutan kimi nasları sahih delillerle tevil etmesini genelleştirerek, onların sıfat nassı olarak tespit ettikleri nakilleri tevil etmek yanlıştır. Bu ise bu konuda Selefın yolundan sapan kelimcilerin yoludur. Kelamcılar buradaki gibi sıfat nassı olmayan bazı ayet ve hadislerin tevil edilmesini kendilerine mihenk edinerek sıfat naslarının tahrifine kapı aralamıştır.

Bu noktada kelimcilerin bir sıfat nassı olmadığı halde tevil edildiğini iddia ederek fasit tevillerine gerekçe gösterdikleri bir ayette ise şöyle buyurulmuştur:

نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ

“Onlar Allah’ı unuttular, Allah da onları unuttu.”⁴⁷⁴

Burada Allah’u Teâla münafıkların halini anlatmakta ve onların Allah’ın dinini terk ettiklerini, bu nedenle de onların azaba terk edileceklerini haber vermektedir. Arap lüğatinde nisyan/unutmak, kasıtlı veya kasıtsız terk etmek demektir.⁴⁷⁵

Bununla birlikte Allah’u Teâla başka ayetlerde gaflet manasındaki unutmayı kendisinden mutlak surette nefyetmekte ve bunun subutî değil aksine cehalet ve acziyet gibi selbî sıfatlardan olduğu haber vermektedir:

وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا

⁴⁷⁴ et-Tevbe 67.

⁴⁷⁵ Bkz. el-Mu’cemu’l-Vasît 920.

“Senin Rabbin unutkan değildir.”⁴⁷⁶

لَا يَنْسِي رَبِّي وَلَا يَنْسَى

“Rabbim ne yanılır, ne de unuttur.”⁴⁷⁷

Eğer gaflet manasındaki unutmak Allah Azze ve Celle’nin bir vasfı olsaydı bu selbî sıfatlar arasında asla zikredilmezdi.

Kelamcıların Selefîn tespit ettiği sıfat naslarını iptal edebilmek için öne sürdüğü bu iddiaların safsatadan ibaret olduğu açıktır.

Kelamcıların yine sıfatlarla ilgili bir hadis olduğunu ileri sürerek tevil edildiğini iddia edip, tevillerine gerekçe gösterdikleri bir hadiste ise şöyle buyurulmuştur:

“Hacerül-Esvet Allah’ın yeryüzündeki yemînidir/sağıdır.”

Âlimler bu lafızla hadisin sabit olmadığını, bilinen lafzın şu şekilde olduğunu belirtmişlerdir:

الْحَجَرُ الْأَسْوَدُ يَمِينُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ، فَمَنْ صَافَحَهُ وَقَبَّلَهُ فَكَأَنَّمَا صَافَحَ اللَّهَ وَقَبَّلَ يَمِينَهُ

“Hacerül-Esvet Allah’ın yeryüzündeki yemînidir/sağıdır. Kim onunla musafaha eder ve onu öperse, Allah ile musafaha edip onun sağını öpmüş gibidir.”⁴⁷⁸

Bu hadis sahih bile kabul edilse daha önce naklettiğimiz naslar gibi kendi içinde izahını barındırmaktadır. Burada ne bir sıfat, ne de bir sıfatın tevili bulunmaktadır. Zira hadis

⁴⁷⁶ Meryem 64.

⁴⁷⁷ Taha 52.

⁴⁷⁸ Hadis bu haliyle de sahih kaynaklarda geçmemektedir. Rivayetin tüm varyanları hakkında konuşulmuştur. Bkz. İbnu’l-Vezir; el-Avâsım ve’l-Kavâsım 4/139, es-Seffârinî; Levâmiu’l-Envâr 1/237 ve el-Alvân; Şerhu Tecridi’t-Tevhîd 130.

“Hacerül-Esvet Allah’ın veryüzündeki sağdır.” denilerek kayıtlandırılmaktadır. Hadis takyit edilmeden “Hacerül-Esvet Allah’ın sağdır.” denilerek mutlak olarak ıtlak edilmemektedir. Mukayyet lafzın hükmü ise mutlak lafzın hükmünün hilafıdır.

Sonra hadiste **“Kim onunla musafaha eder ve onu öperse, Allah ile musafaha edip onun sağını öpmüş gibidir.”** denilerek benzetme yapılmıştır. Böylece baştaki ifadeyle murat edilenin benzetme olduğu anlaşılmıştır. Malumdur ki bir şeye benzetilen şey, o benzetilen değildir. Bu nedenle Hacerül-Esvet’le musafaha (istilam) edenin Allah’u Teâla ile musafaha etmediği nettir. Eğer Hacerül-Esvet gerçekten Allah’ın bir sıfatı ve sağ olsaydı benzetme lafzı kullanılmaz ve “Kim onunla musafaha eder ve onu öperse Allah ile musafaha edip onun sağını öpmüş olur.” denirdi.

Hadiste Allah’ın şiarlarına ve hac ibadetine tazim edilmesi için bir teşvik vardır. Bu nedenle Hacerül-Esvet O’nun bir şiarı olduğu için Allah’u Teâla’ya izafe edilmiştir. Bu tıpkı “Beytullah” (Allah’ın evi) ve “Nâkatullah” (Allah’ın devesi) nispetlerinde olduğu gibidir.

Burada hadisın başı ve sonu ne anlatılmak istendiğini ortaya koymakta, Hacerül-Esvet’in Allah’ın bir sıfatı olmadığı ve bir sıfatın tevil edilmediği anlaşılmaktadır.

el-Ğazzâli, İmam Ahmed’in bu rivayetle birlikte iki hadisi daha tevil ettiğini, bunlardan başka hiçbir nassı tevil etmediğini belirtmiştir.⁴⁷⁹ Onun İmam Ahmed’e nispet ettiği bu durum, muhakkiklerin belirttiği gibi sahih hiçbir kaynakta sabit olmamıştır.⁴⁸⁰

⁴⁷⁹ Bkz. el-Ğazzâli; Faysalu’t-Tefrika 42.

⁴⁸⁰ Bkz. İbn Teymiyye; Mecmuu’l-Feteva 5/398.

Bununla birlikte bu hadiste kelimcilerin düşündüğü manada bir tevîlin olmadığını da gördük.

Yine İmam Ahmed'e nispet edilen şaz bir rivayette **“Rabbin geldiği vakit..”**⁴⁸¹ ayetini o *“Rabbinin sevabı geldiği vakit..”* diyerek tevîl etmiştir. Hanbelî mezhebinin itikat eserleri incelendiğinde görüleceği üzere, bu rivayetin şaz olup mezhepte mutemet görüş olmadığı belirtilmiştir.

Hâfız İbn Receb bu rivayetin İmam Ahmed'den mütevatir olarak gelen görüşün hilafına olduğunu söyleyerek şöyle demiştir: *“Hanbel bu rivayette yalnız kalmıştır. el-Hallâl ve ashâbı, Hanbel'in Ahmed'den teferrüt ettiği rivayetleri onaylamıyorlardı. Bu noktada Ahmed'den ve ondan önceki Seleften sahih olan şudur: Bu ayet ikrar edilip tefsir edilmeksizin okunup geçilir. Bu, Allah'ın celâline ve azametina yakışır bir gelmedir.”*⁴⁸²

Ne var ki aynı Hanbel'in sıfat naslarının tevîl edilmeyeceği yönünde İmam Ahmed'den naklettiği rivayetleri de vardır. Bunlardan birinde kendisi İmam Ahmed'in nüzul hadisini tevîl etmediğini ve bunun Allah'ın şanına yakışır bir nüzul olduğunu ondan nakletmiştir. Burada İmam Ahmed bu tarz sıfat naslarının hiçbirinin tevîl edilmeyeceğini söylemiştir.⁴⁸³

Bu ise imamın birçok ashabından nakledilen meşhur mütevatir görüşüdür.⁴⁸⁴

⁴⁸¹ el-Fecr 22.

⁴⁸² İbn Receb; Fethu'l-Bâri 4/278; D. el-Kutubi'l-İlmiyye, 1. baskı. Yine Hanbelîlerin bu meseledeki görüşü için bkz. İbn Kudâme; Lumatu'l-İtikad ve İsbatu Sıfati'l-Uluvv.

⁴⁸³ Bkz. el-Lâlekâf; Şerhu Usûli İtikadi Ehli'sünne 2/119, no: 777.

⁴⁸⁴ Bkz. el-Hallâl; es-Sünne 1/247, Ebu Ya'lâ; İbtâlu't-Te'vîlât 1/132, İbn Receb; Fethu'l-Bâri 4/278-280-282 ve İbn Teymiyye; Mecmuu'l-Feteva 5/400, el-İstikâme 75.

Yine bu, İmam Ahmed'den sonra bu sıfatın tevîl edilmemesi noktasında icma edildiğini nakleden âlimlerin kavillerine de terstir. Mesela el-Eşarî'nin İmam Ahmed'in akidesi üzere yazdığı “el-İbâne”sî, bu sıfatın sabit olması hakkında icma edildiğini naklettiği “Risâle ilâ Ehli's-Seğr” ve “Makâlâtü'l-İslâmiyyîn” kitapları elimizdedir.

İmam Ahmed vd. Selef âlimlerinden böylesi sıfatların tevîli hakkında birkaç şaz rivayet aktararak, onlardan bu konuda tevatüren sabit olan görüşleri inkâr edilemez. Selefin sıfat nasları hakkındaki mezhebi, bunları Allah'ın celâl ve azametine yakışır şekilde ikrar ederek, tefsir etmeksizin okuyup geçmektir.

Bu nedenle Hâfız İbn Abdilber şöyle demiştir: *“Ehlisünnet imamlarının cumhurunun üzerinde bulundukları görüş şudur: Onlar Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in söylemiş olduğu gibi Allah'ın nüzul ettiğini söylerler ve bu hadisi tasdik ederler. Onlar bunu keyfiyetlendirmezler. Nüzulün keyfiyeti hakkındaki söz, “istiva ve gelmenin” keyfiyeti hakkındaki söz gibidir. Bu konudaki hüccet birdir.”*⁴⁸⁵

Seleften gelen her rivayet senedi sahih bile olsa titiz bir tahkikten geçirilmeli ve bunlar aleliltlak onlara nispet edilmemelidir. Bu haberlerin durumu, tıpkı hadislerin durumu gibidir. İçlerinde sahih, zayıf ve mevzu rivayetler olduğu gibi, bunlardan sahih olduğu halde kendinden daha sahih ve sabit olanlara muhalif olan şaz rivayetler de vardır. Nitekim İmam Ahmed'in Allah'ı Teâlâ'nın hareket ettiğini söylediği de öğrencisi Harp el-Kirmânî tarafından nakledilmiştir. Fakat İbn Teymiyye gibi muhakkikler bu sözün İmam Ahmed'den sabit olmadığını, bunun imamın

⁴⁸⁵ et-Temhîd 7/1143.

farklı bir sözüne binaen ona nispet edildiğini belirtmişlerdir.⁴⁸⁶

İmam Ahmed'e nispet edilen bu durumun benzeri el-Buhâri'ye de nispet edilmiştir. Buna göre İmam el-Buhâri Allah'ı Teâla için naslarda tespit edilen veçh/yüz sıfatını “mülk” diye tevîl etmiştir.

İşin hakikatine gelince:

1. el-Buhâri'ye nispet edilen bu söz **“O'nun veçhinden başka her şey yok olacaktır.”**⁴⁸⁷ ayeti hakkındadır. Hafız İbn Hacer bu ibareyi şerh ederken, el-Buhâri'nin bu sözü Mamer b. el-Müsenna'dan naklettiğini belirtmiş ve şöyle demiştir: *“el-Buhâri en-Neseî'nin rivayetinde “Mamer dedi ki” deyip bunu zikretmiştir.”*⁴⁸⁸

Yani en-Neseî'nin Sahih-i Buhâri rivayetinde bu sözün sahibinin Mamer olduğu el-Buhâri tarafından kaydedilmiştir. İbn Hacer, Mamer'in kitabında ise mülk lafzının değil, “O” zamirinin geçtiğini söylemiştir. Yani Mamer'in ibaresinin aslında kastedilen Allah'ın zatıdır.

el-Buhâri bu sözü Kitabu't-Tefsir'in Kasas suresi bölümünde nakletmiştir. Bu sözün ardından ikinci bir yorum daha nakletmiş ve şöyle demiştir: *“O'nun veçhi murat edilerek yapılanlar müstesna da denilir.”* Nitekim bu yorum Mücâhid ve Süfyan es-Sevri'den nakledilmiştir.⁴⁸⁹

Yani burada *“O'nun mülkünden başka her şey yok olacaktır.”* ve *“O'nun veçhi murat edilerek yapılanlar*

⁴⁸⁶ Harp el-Kirmânî; es-Sünne 50. İbn Teymiyye'nin bu rivayet hakkındaki sözleri için bkz. el-İstikâme 50-52 ve Mecmuu'l-Feteva 5/577-578.

⁴⁸⁷ el-Kasas 88.

⁴⁸⁸ Fethu'l-Bâri 8/592.

⁴⁸⁹ İbn Ebî Hâtim; et-Tefsir 11/382. Süfyan es-Sevrî *“Kendisiyle salih amellerden Allah'ın veçhinin arzulanmış şeyler müstesna.”* demiştir.

müstesna her şey yok olacaktır.” diyerek iki tefsirde bulunmuştur.

Burada ملك “mülk” diyerek okunan lafzın “melik” olduğu da söylenmiştir. Bu duruma işaret eden Sünen-i Ebu Davud şârihi Abdulmuhsin el-Abbâd, “Onun mülkünden başka her şey yok olacaktır.” diyerek yapılan tevilin doğru olmadığını, çünkü her şeyin zaten Allah’ın mülkü olduğunu belirtmiştir. Burada doğru olan lafzın melik olup, ayetin “Melikleri hariç her şey yok olacaktır.” şeklinde olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁰

2. “Veçh ve el” gibi naslarda farklı manalarda kullanılan müsterek lafızlı nasları âlimlerin ifadeleriyle değerlendirirken sarf ettikleri sözler ve nasların siyakı dikkatle incelenmelidir. Onların bu lafızların geçtiği naslar için zikrettikleri sözler parçacı okumadan ziyade bütüncül bir nazarla değerlendirilmelidir. Zira onların bir ayette bu lafızlardan biri için zikrettikleri şeyler, aynı lafzın geçtiği diğer ayet için geçerli olmayabilir.

Mesela veçh lafzının geçtiği bir ayette “**Nereye dönerseniz Allah’ın veçhi oradadır.**”⁴⁹¹ buyurulmuştur. Âlimler veçhin Arap lügatinde cihet manasında da geldiğini ve burada veçhten kastın kible olup, ayetin sebab-i nüzulünün bu olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁹²

Yani bu ayet aslı itibariyle bir sıfat nassı değildir.

Eğer Kasas suresindeki mezkûr veçh lafzı hakkında söylenenler, bu ayetteki veçh lafzı için söylenirse yanlış sonuçlara varılacaktır.

3. el-Buhâri sıfatların ispatı için Sahihinde oluşturduğu Kitabu’t-Tevhid’de, aynı ayeti bap başlığı olarak zikredip bunun altında naklettiği bir hadisle Allah’u Teâla için veçh

⁴⁹⁰ el-Abbâd; Şerhu Sünen-i Ebî Davud 28/499, ders: 573.

⁴⁹¹ el-Bakara 115.

⁴⁹² Bkz. Tefsiru’t-Taberî 2/526 ve Tefsiru İbn Kesir 1/390-395.

sıfatını tespit etmiştir. Onun bu bapta veçh sıfatını tespit ettiğini İbn Battâl, el-Aynî ve Şuayb el-Arnaût gibi Sahihin şârihleri de belirtmişlerdir.⁴⁹³

Bu babın tamamı şöyledir:

بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: {كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ}

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: {قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ}، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَعُوذُ بِوَجْهِكَ»، فَقَالَ: {أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ}، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَعُوذُ بِوَجْهِكَ»، قَالَ: {أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا}، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَذَا أَيْسَرُ»

“Allah’u Teâla’nın “O’nun veçhinden başka her şey yok olacaktır.”⁴⁹⁴ buyruğu babı.

Cabir b. Abdullah dedi ki: “De ki: O, size üstünüzden azap göndermeye kadir.”⁴⁹⁵ ayeti nazil olunca Nebî (s.a.v) “Senin veçhine sığınırım.” buyurdu. “Yahut ayaklarınızın altından..” ayetinde yine “Senin veçhine sığınırım.” buyurdu. “Yahut sizi çeşitli gruplara ayırır.” kısmında ise “bu daha kolaydır.” buyurdu.”⁴⁹⁶

Görüldüğü gibi el-Buhâri bu sıfatı bizzat Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sözüyle tespit etmiştir. Rasûlû Ekrem’in “Senin veçhine sığınırım.” derken “Senin mülküne sığınırım.” manasını kastetmediği ise açıktır.⁴⁹⁷

⁴⁹³ Bkz. İbn Battâl; Şerhu Sahihi’l-Buhâri 10/431, el-Aynî; Umdetu’l-Kârî 36/39.

⁴⁹⁴ el-Kasas 88.

⁴⁹⁵ el-Enâm 65.

⁴⁹⁶ el-Buhâri; Kitabu’t-Tevhid 7406.

⁴⁹⁷ Başka bir sahih hadiste ise “O yüce veçhine bakmanın lezzetiyle beni rızıklandır.” buyurmuştur. Hadisin başka bir varyantında ise “Allah’ım senden veçhine bakmanın lezzetini istiyorum.” demiştir. (en-Nesâi 1305, Ahmed 18325 ve el-Hâkim 1923). Bu hadis veçh

Eğer İmam el-Buhâri veçh sıfatını gerçekten tevil etmiş olsaydı, onu burada ispat cihetiyle tespit etmezdi. Nitekim o, Kitabu't-Tevhid'de Allah'ın sıfatlarını tespit etmek ve Cehmiyyenin tevillerini reddetmek için bu konudaki ayet ve hadisleri cem etmiştir. Öyle ki Sahihin bazı nüshalarında bu kitabın adı şârihlerin belirttiği üzere "Cehmiyyeye Red Kitabı" dır.⁴⁹⁸

Yani o, Cehmiyyenin tevil edip reddettiği veçh sıfatını burada ikrar edip ispat etmek için bu babı oluşturmıştır.

Peki, İmam el-Buhâri Kasas suresinin tefsirinde ayeti bu iki görüşle tefsir ederken, neden Kitabu't-Tevhid'de bunu sıfat tespiti için zikretmiştir?

el-Buhâri Kasas suresinde ayetin siyakı ve surenin muhtevası cihetiyle bu iki yorumu zikretmiş ve veçh sıfatını orada nefyetmemiştir. İlgili ayette şöyle buyurulmuştur:

وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“Sen Rabbine davet et ve sakın Allah’a ortak koşanlardan olma! Allah ile beraber başka bir ilâha dua/ibadet etme. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O’nun veçhinden başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O’nundur ve siz O’na döndürüleceksiniz.”⁴⁹⁹

Ayetin muhtevasında görüldüğü üzere burada sadece Allah’a ibadet etme, O’na şirk koşturma ve başka şeriklere yönelmeme konusu işlenmektedir. Nitekim bu, sure içerisinde de işlenmiştir. Bu nedenle el-Buhâri Allah’a ihlasla ve şirk koşturmaksızın yapılan ibadetin makbul olacağını vurgulamak için ikinci yorumu zikretmiştir.

sıfatını ispat eden en önemli delillerdendir. Zira buradaki ifade ne mülkle ne de rıza ile tevil edilebilir.

⁴⁹⁸ Bkz. Fethu'l-Bâri 13/344 ve Umdetu'l-Kâri 25/81.

⁴⁹⁹ el-Kasas 87-88.

Diğer yorumu ise Kasas suresinin başından itibaren anlatılan ve sahip oldukları mülkleri sebebiyle helak olan iki zalim mütekebbirin kıssaları sadedinde zikretmiştir. Bunlar Firavun ve Karun'dur. Onlar ve mülkleri helak olurken Allah'ı Teâla'nın saltanatı baki kalmıştır. Bu nedenle el-Buhâri "Melikleri hariç her şey yok olacaktır." diyerek ya da meşhur okuyuşa göre "Onun mülkü hariç her şey yok olacaktır." diyerek ayeti sure bütünlüğüyle tefsir etmiştir.

Merhumun bu tefsirleri ise veçh sıfatını tevil etmek için değil, ayetin sure içerisindeki bağlamını ortaya koymak içindir. Zira surenin başından sonuna kadar anlatılan konular onun ifade ettiği bu iki tefsirin esasıdır. Surede ve ilgili ayetin siyakında ifade edilen konular ise, Allah'ın veçh sıfatının ispatıyla ilgili değildir.

Ayrıca burada ayetin zahirinin kastedilmediği de açıktır. Zira Allah'ın veçhinden başka her şey yok olacaksa, O'nun diğer sıfatları da yok olacak demektir. Ayetin yüzeysel anlamı budur. Bu ise muhaldir. Açıktır ki bu ayette Allah'ı Teâla'nın zatı murat edilmiştir.⁵⁰⁰ Bu ise veçh sıfatını nefyetmeyi gerektirmemektedir.

İşte bu nedenle âlimler bir ayeti siyakı-sibakı veya içerdiği lazımıyla beyan etmenin de sahih tevilden olduğunu söylemişlerdir. Bu ise başta belirttiğimiz gibi tefsir cümlesindendir. Bazılarının "Selef sıfat naslarını tevil ederdi." derken kastettikleri de bu tarz tevillerdir. Bunlarsa sıfat naslarını tevil etmek değildir.

4. el-Buhâri'nin veçh sıfatını tevil ettiğini kadim âlimlerden kim söylemiştir?

Görünen o ki böyle bir iddiayı muasırların dışında dile getiren bir âlim olmamıştır.

⁵⁰⁰ Bkz. Tefsiru İbn Kesir 6/243.

Bununla birlikte el-Eşarî, el-Beyhakî ve el-Bâkılânî gibi kadim Eşariler veçh sıfatını ikrar edip eserlerinde ispat ederken, İmam el-Buhârî gibi bu konudaki hali maruf olan bir âlimin bu sıfatı tevil ettiği nasıl söylenebilir?!

el-Beyhakî “*Sıfat Olarak Veçhin İspatı Hususunda Gelen Haberler Babı*” diyerek “el-Esmâ ve’s-Sıfât”ta bir bölüm oluşturmuş ve burada veçh sıfatıyla ilgili Kasas suresindeki ayetle birlikte yedi ayet nakledip, sonra konuyla ilgili yirmiden fazla hadis zikretmiştir.⁵⁰¹

⁵⁰¹ el-Esmâ ve’s-Sıfât 391-404.

3- Kelâmî Bir Safsata Üzerine

Ebubekir Sifil, Cehmiyye gibi Allah'ın Arş üzerinde olduğunu kabul etmeyen, aynı zamanda Muattıla gibi Allah'ın âlemin içinde de, dışında da olmadığını düşünen birisidir. O, Allah'ın yarattıklarından ayrı olduğunu da kabul etmemektedir.⁵⁰²

Şöyle der: *“Dolayısıyla “Arş O’nun altındadır. Cenab-ı Hakk Arşın üst tarafındadır” demek doğru değil. Bu Mücessimeye ait bir algı tarzıdır.”*⁵⁰³

Sifil, bu sözleriyle Selefîn Mücessime olduğunu ifade etmekte ve kendisinin bu hususta Cehmî ve Muattıla olduğunu unutmaktadır.

Evet, Sifil'in itikadına göre: *“Allah, ne âlemin içinde ne âlemin dışında, ne üstte ne altta, ne âlemden ayrı ne ona bağlı, ne Arşın üstünde ne de onun altındadır.”*

Görüldüğü gibi bu ifadeler yokluğun ve muhalin tarifinden başka bir şey değildir.

Kardeşim, Allah *Celle Celâluhu* haktır, hakikattir, hayal değildir. Bu ifadelere göre Allah'ı Teâla hiçbir şey değildir ve O, sadece zihinlerde tasavvur edilen, var olduğu kabul edilen bir algıdan ibarettir. Maturidilerin dillendirdiği bu vb. ibareleri İbn Sina gibi filozofların eserlerinde görmekse raslantı değildir!⁵⁰⁴

Oysa Selef, ittifakla Allah'ın Arş üzerinde olup kullarından ayrı bulunduğunu söylemiştir.

Burada bir hususu belirtelim: Bu safsatayı ortaya atan kelâmcılar, Allah'ı Teâla hakkında “nerede?” sorusunun

⁵⁰² Bkz. Sifil; Ehlisünnet Akâidi 154-155. Ayrıca Vahdet gazetesindeki yazısı için bkz. “İmam Ebu Hanîfe ve Allah Teâla'nın Cihet ve Mekândan Tenzihî”.

⁵⁰³ Ehlisünnet Akâidi 186.

⁵⁰⁴ İbn Sina; el-Adhaviyye fi'l-Meâd 97-98. thk. Hasen Âsir.

sorulamayacağını söyleyen ve bu konuda Selef tarafından kabul ile telakki edilen Cariye hadisini reddeden kimselerken, karşımıza bu sözlerle çıkmışlardır. Bunlar “Allah nerede?” diye sorulmaz derken, O’nun nerede olmadığını uzun uzun anlatan kimselerdir. Unutulmamalıdır ki bir şeyin nefiy cihetiyle vASFedilmesi, onu ispat cihetiyle vASFetmek gibidir. Yani onların yaptıkları bu vasıflar, Allah’ın nerede olduğunun nefiy cihetiyle tarifidir. Eğer onlar Allah hakkında neredeliğın söz konusu olmayacağı iddiasında dürüst olsalardı, O’nun nerede olmadığı hakkında da konuşmazlardır. Çünkü bir şeyin yeri tarif edilirken, ya nerede olduğu açıkça söylenerek, ya da onun bulunmadığı yerler belirtilerek bu yapılır. Mesela padişahın yerini söyleyeceğımız zaman “o İstanbul’dadır” deriz. Ya da onun yerini bulunmadığı yerlere işaret ederek: “O, ayda değil, Şam’da değil, kutuplarda değil” gibi sözlerle vASFederiz. Bu ise, yerini bilip de bunu söylemek istemediğımız şeyler için yaptığımız tariftir.

Sonuç olarak sarıh nasları reddederek “Allah için neredelik söz konusu olamaz” deyip, O’nun nerede olmadığını uzun uzun anlatan kelâmcıların nasıl bir çıkmaza düştükleri ortadadır. Allah’ın neredeliğı hususunda Hâfız ez-Zehebî’nin belirttiğı gibi iki makul/mantıklı, bir de mantıksız görüş vardır:

1- Allah, Selefin ittifak ettiğı gibi âlemin dışında, kullarından ayrı ve Arşın üstündedir.

2- Cehmiyyenin ve vahdeti vücutçuların belirttiğı gibi Allah her yerdedir.

Bu ikisi mantığın alabildiğı iddialardır. Mantıksız olan ise sonradan gelen kelâmcıların ortaya attığı şu iddiadır:

3- Allah, ne âlemin içinde, ne âlemin dışında, ne üstte, ne altta, ne âlemden ayrı, ne ona bağılıdır. Ne kullarıyla

*birlikte, ne kullarından ayırdır, ne pisliğin içinde, ne pisliklerin dışındadır.*⁵⁰⁵

Bu üçüncü ve mantıksız görüşe göre sanki Allah'ın yokluğu tarif edilmiştir!

Sifil bu noktada: “*Size Allah âlemin içinde mi, dışında mı diye tuzak soru sorarlar.*” diyerek öğrencilerine bundan kurtulmanın taktiklerini vermektedir.⁵⁰⁶ Ne gariptir bu soruyu İmam Ahmed gibi âlimler Cehmiyyeye sormuşlardır.

Sifil vb. kelâmcılar Allah'ın sıfatları hakkında yorum yaparken “şöyle olursa böyle olur, böyle olursa şöyle olur” gibi ifadelerle Allah'ın zatıyla ilgili naslar üzerinde akıl yürütmektedirler. Onlar, Selefin ve özellikle Ebu Hanîfe'nin “*sıfat nasları hakkında yorum yapmayın, bunları geldikleri gibi kabul edin.*” emrini ihlal etmektedirler.

Bunların Allah tasavvurunu nasların hakemliği değil, akıllarının idraki belirlemektedir. Nasların dur dediği, sus dediği yerde onlar, akli önermelerle meselelere bakarlar. Nitekim Allah'ı Teâla'nın zatı hakkında, bunların akıllarıyla bakmaya çalıştıkları ufuklara bakan er-Râzi gibi nice kelâmcı -ki bunların hepsi Sifil vb.'den aklî ve naklî ilimlerde üstündür- gerisin geri dönerek pişmanlıklarını ifade etmişlerdir. Bu süreçte ise onlar şaşkınlık, hayret ve şüpheler girdabında boğulduklarını itiraf etmişlerdir.

Bu konudaki dikkate değer bir husus ise İbn Rüşd gibi felsefecilerin, kelâmcıların ortaya attığı aklî savlarla sıfat naslarını geçersiz kılmalarını, yine aklî savlarla reddedip çürütmeleridir.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Bkz. el-Uluvv 1378.

⁵⁰⁶ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=vCiz8TQzOcY>

⁵⁰⁷ İbn Rüşd; Menâhîcu'l-Edille 178-179, thk. Mahmud Kâsım, 2. baskı.

İşte bu nedenle Ehlisünnet âlimleri kelâmcıların ortaya atığı savların aklen ve naklen batıl olduğunu söylemişlerdir. Bu ise bu mahallin aklın ahkâm keseceği bir yer olmadığını, tevîl yapmaksızın naslara teslim olunması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Ebu'l-Muzaffer es-Semânî (v.489/1096) ne güzel buyurmuştur: *“Bazı marifet ehli şöyle demiştir: Akıl, bize ancak kulluğu yerine getirelim diye verilmiştir, rubûbiyeti idrak etmek için verilmemiştir. Öyleyse kim, kendisine kulluğu yerine getirmek için verilen şeyle, rubûbiyetin idraki için meşgul olursa, kulluğu elinden kaçırdığı gibi, rubûbiyeti de idrak edemez.”*⁵⁰⁸

Dua ederken eller fitraten semaya doğru açılmakta, hacetler yukarı yönelerek talep edilmekte ve hissiyatımız bizi buna yöneltmektedir. İster güney ister kuzey kutbunda olunsun, Allah’u Teâla Kur’an ve sünnet naslarında bildirildiği üzere hakikaten kullarının üstündedir. Bu ise bir tenakuz değildir. Zira yukarı ve aşağı gibi kavramlar kullar için yaratılmış algılardır. Allah’u Teâla ise yaratılan algı ve kavramlarla değerlendirilmekten münezzehtir. Bunun için âlimler *“Allah’ı altı cihet kuşatmaz.”* demişlerdir. Çünkü bu cihetler yaratılmıştır. Yaratılanın Yaratanı kuşatması ise muhaldir.

İşte bu nokta kelâmcılar Allah’u Teâla’yı yaratılan bu kavramlar muvazenesinde değerlendirip O’nu tenzih edeyim derken, bizzat tenzihte kusur işlemişlerdir. Âlemlerin Rabbini zamanlar ve mekânlar üstü diyerek tenzih eden kelâmcıların, sonra O’nu bu algılara kıyasla değerlendirmesi açık bir çelişkidir.

Onlar, akıllarına ters düştüğü için fevkiyet naslarını kabul edememiş ve *“Allah’ın üste olduğunu söylersek, bu O’nun*

⁵⁰⁸ es-Semânî; el-İntisâr 79. Mektebe Edvâi’l-Menâr, 1. baskı.

altta olduğunu gerektirir.” demişlerdir. Bu ifade onların Allah’ı bir mahlûk gibi değerlendirdiklerinin açık kanıtıdır.

Merhum İbn Haldûn bu duruma işaretle şöyle demiştir: *“Eğer bu anlaşıldıysa, bizim idrakimizi aşan varlıkların olabileceği de anlaşılacaktır. Çünkü bizim idraklerimiz sonradan yaratılmıştır ve Allah’ın yaratması, insanların yaratılışından daha büyüktür. (yani Allah, insanların idrak sınırlarını aşan daha büyük şeyler yaratabilir). Dolayısıyla insan için varlığı kuşatıp bilmek mümkün değildir. **“Allah ise onları arkalarından kuşatandır.”**⁵⁰⁹ Bu nedenle sen ihata noktasında idrakinden ve idrak ettiklerinden şüphe et. Şeriat sahibinin, inanç ve amel konusunda sana emrettiklerine tabi ol. Çünkü O, senin saadetini senden daha çok ister ve senin çıkarlarını da senden dahi iyi bilir. Nitekim O, senin idrakinin ve aklının sınırlarının çok ötesindedir.*

Bu zikredilenler, akli geçersiz kılan ve onun değerini düşüren bir şey değildir. Aksine akıl, doğru bir terazidir ve onun hükümleri kesin olup bunlarda yalan yoktur. Bununla birlikte sen tevhid ve ahiret meselelerini, nübüvvetin hakikatini, ilahi sıfatların hakikatlerini ve onun sınırları ötesindeki şeyleri akılla tartmaya heveslenme. Zira bu, gerçekleşmesi imkânsız bir hevestir. Bunun misali bir adamın altın tartmak için kullandığı terazi ile dağları tartmaya heveslenmesine benzer. Bu ise gerçekleşmeyecek bir şeydir. Terazi bunu gerçekleştiremeyince de adam, terazinin hükmünün doğru olmadığını sanır. Fakat, akıl bu noktada durur ve bu sınırı aşıp Allah’ı ve sıfatlarını idrak edip kuşatmaya yönelmez. Çünkü o, Allah’tan gelen varlık zerrelerinden sadece bir zerrelerdir. Böylelikle bu meselelerde akli nakilden üstün tutanların düştükleri yanlış, anlayışlarının yetersizliği ve görüşlerinin çürüklüğü

⁵⁰⁹ el-Buruc 20.

anlaşılmaktadır. Böylece senin için bu meseledeki doğru açıklığa kavuşmuş olmaktadır.”⁵¹⁰

Kelâmcılar sıfat naslarını telakki etme noktasında şu sözleri söyleselerdi hem nasları ikrar etmiş, hem de Allah’ı eksiklikten tenzih ederek çelişkiye düşmemiş olacaktı: “Allah’u Teâla ne demişse haktır. Biz bunlara iman ettik, bunların hepsi Rabbimizdendir. O, yarattıklarının üstünde olduğunu bildirmişse, bunu akıllarımızla yorumlayıp reddedemeyiz. Çünkü bu, gaybî-müteşâbih bir meseledir. Kalplerinde hastalık olanlar gibi müteşâbihlerin tevili peşinde koşmayız.⁵¹¹ Biz dünyanın ve âlemin neresine gidersek gidelim Rabbimiz yücelerde ve bizim üstümüzdedir deriz.”

İşte bir müminin sözü Selefle uyarak bu olmalıdır.

Kelâmcıların ortaya attığı yukarıdaki safsatada İmam el-Ğazzâlî de çok aşırıya kaçıldığını ve avamın bu sözleri asla kabullenmeyeceğini belirtmiştir.⁵¹²

Başka bir yerde ise o, Selef nezdinde meşhur olanın, Allah için üste oluşun ispat edilmesi olduğunu, Allah için “ne âleme bitişik, ne ondan ayrı, ne onun içinde, ne onun dışında” olduğunu söylemenin bidat olduğunu Hanbelilerden itiraz etmeksizin nakletmiştir.⁵¹³

⁵¹⁰ Mukaddime İbn Haldûn 374. (Tercümesi için bk. 2/640).

⁵¹¹ Bkz. Âli İmran 7.

⁵¹² Bkz. İlcâmü’l-Avâm an İlmi’l-Kelâm 56-57. Merhum bu eserini vefatına çok yakın bir zamanda yazmıştır:

هذا لو ذكره لنفر الناس عن قبوله، ولبادروا في التعطيل، ولا خير في المبالغة في تنزيه ينتج التعطيل في حق الكافة إلا الأقلين، وقد بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم داعياً للخلق إلى سعادة الآخرة رحمة للعالمين، كيف ينطق بما فيه هلاك الأكثرين... وأما إثبات موجود في الاعتقاد على ما ذكرناه من المبالغة في التنزيه شديد جداً بل لا يقبله واحد من الألف لا سيما الأمة الأمية.

⁵¹³ Faysalu’t-Tefrika 262, Mecnûatu Resâilî’l-İmâm el-Ğazzâlî, el-Mektebetü’t-Tevfikiyye:

Bu sözlerin bir safsata olduğunu “el-Kâmûsu’l-Muhîr” sahibi el-Feyruzâbâdi, Ebu İsmâil el-Ensârî’nin bir sözünü naklederek ifade etmiştir. Burada Ebu İsmâil el-Ensârî bu ifadelerin açıkça Allah’ın varlığını inkâr etmeye dönük ibareler olduğunu ve bunun yokluğun tanımıyla aynı olduğunu söylemiştir. Bu inanca sahip olan Muattılanın ise, Allah’ın varlığını kabul ettiği halde ona şirk koşan müşriklerden daha şerli olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁴

İşte bu nedenle âlimler “*Muattıla yokluğa, Mücessime ise puta tapmaktadır.*”⁵¹⁵ demişlerdir.

Aynı şekilde İmam el-Alûsi bu iddianın Allah’u Teâla’nın zatını inkâra dönük, yokluğu ifade eden muhal vasıflar olduğunu belirtmiş ve bu konuda önemli açıklamalar yapmıştır.⁵¹⁶

لكن عند هذا يقول الحنبلي: إثبات الفوق لله تعالى مشهور عند السلف، ولم يذكر أحد منهم أن خالق العالم ليس متصلاً بالعالم ولا منفصلاً، ولا داخلاً ولا خارجاً، وأن الجهات الست خالية عنه، وأن نسبة جهة فوق إليه كنسبة جهة تحت، فهذا قول بدع، إذ البدعة عبارة عن أحداث مقالة غير مأثورة عن السلف. وعند هذا يتضح لك أن هاهنا مقامين...

⁵¹⁴ Basâiru Zevî’t-Temyîz 5/401-402:

الثالث: الوقوف على ما قام بالحق سبحانه من أسمائه وصفاته وأفعاله، وهو علم التوحيد الذى أساسه إثبات الأسماء والصفات، وضده تعطيل والنفى والتجهيم. فهذا التوحيد يقابله التعطيل. وأما التوحيد القصدى الإرادى الذى هو إخلاص العمل لله وعبادته وحده فيقابلة الشرك، والتعطيل شر من الشرك، فإن المعطل جاحد للذات أو لكمالها، وهو جحد لحقيقة الإلهية، فإن ذاتاً لا تسمع ولا تبصر ولا تتكلم ولا ترضى ولا تغضب ولا تفعل شيئاً، وليست داخل العالم ولا خارجه ولا متصلة بالعالم ولا متفصلة ولا مُجَانِبَةٌ ولا فوق العرش ولا تحته ولا خلفه ولا أمامه ولا عن يمينه ولا عن شماله، سواءً والعَدَم. والمشرِك مَقَرٌّ بالله وصفاته ولكن عنده معه غيره، فمُعْطَل الذات والصفات شَرٌّ منه. فاليقين هو الوقوف على ما قام بالحق سبحانه من أسمائه وصفاته وتُعَوَّت كماله وتوحده.

⁵¹⁵ Abdullah Azzam; Tahâvî Akidesi Şerhi 84.

⁵¹⁶ Ruhû’l-Meânî 7/115:

وأيد القول بالفوقية أيضاً بأن الله تعالى لما خلق الخلق لم يخلقهم في ذاته المقدسة تعالى عن ذلك، فإنه الأحد الصمد الذى لم يلد ولم يولد، فتعين أنه خلقهم خارجاً عن ذاته ولو لم يتصف سبحانه بفوقية الذات مع أنه قائم بنفسه غير مختلط للعالم لكان متصفاً بضد ذلك، لأن القابل للشيء لا يخلو منه أو من ضده،

Büyük komutan Gazneli Mahmud bu meseleyi İbn Fûrek ile konuşunca onun bu sözleri zikretmesi üzerine: “*Bize vasfettiğin bu Rable, yokluğun arasını ayır bakalım.*” demiştir. İbn Fûrek ona Allah’ın üste oluşunu söylemesi halinde bunun tahtiyeti (altta oluşu) gerektireceğini söyleyince Sultan şöyle demiştir: “*Ben onu bir şeyle vasfetmedim ki beni bunun lazımıyla sorumlu tutasın. Bilakis O, bizzat kendisini bununla vasfetmiştir.*” Bunun üzerine İbn Fûrek şaşkın vaziyette onun huzurundan ayrılmıştır.⁵¹⁷

Gazneli Mahmud, İbn Fûrek’in aklını hakem kılarak Allah’ı mekânsal ifadelerle değerlendirdiği düşüncesini, naslara işaret ederek bertaraf etmiştir. Esasen burada İbn Fûrek, tenzih edeyim derken tenzihte kusur etmiş ve Allah’ı yaratılan kavramlarla değerlendirmiştir.

Ahmed el-Ğumâri kelimcilerin dile getirdiği bu inanca göre Allah’ın hariçte bulunmadığını, O’nun sadece zihinlerde ve dillerde var olduğunu belirtmiştir. Şöyle demiştir: “*Sahabenin hariçte varlığı bulunmayan bir Rabbe ibadet ettiğini söylemekten Allah’a sığınırız. Buna göre Allah, sadece zihinde ve dilde mevcuttur. Tıpkı Eşarilerin*

و ضد الفوقية السفول وهو مذموم على الإطلاق، والقول بأن لا نسلم أنه قابل للفوقية حتى يلزم من نفيها ثبوت ضدها مدفوع بأنه سبحانه لو لم يكن قابلاً للعلو والفوقية لم يكن له حقيقة قائمة بنفسها، فمتى سلم بأنه جل شأنه ذات قائم بنفسه غير مخالط للعالم، وأنه موجود في الخارج ليس وجوده ذهنياً فقط، بل وجوده خارج الأذهان قطعاً، وقد علم كل العقلاء بالضرورة أن ما كان وجوده كذلك فهو إما داخل العالم وإما خارج عنه، وإنكار ذلك إنكار ما هو أجلي البديهيات، فلا يستدل بدليل على ذلك إلا كان العلم بالمباينة أظهر منه وأوضح، وإذا كان صفة الفوقية صفة كمال لا نقص فيها ولا يوجب القول بها مخالفة كتاب ولا سنة ولا اجماع، كان نفيها عين الباطل لا سيما والطباع مفسورة على قصد جهة العلو عند التضرع إلى الله تعالى.

⁵¹⁷ ez-Zehebî; Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ 13/314, Safiyuddin el-Buhârî; el-Kavlul-Celiyy 53, İbnu’l-Kayyim; es-Savâiku’l-Mürsele 4/1286, İbn Teymiyye; Mucmuu’l-Feteva 3/37 ve Deru Teârudi’l-Akli ve’n-Nakli 3/229.

ilahı gibi. O ki ne âlemin içinde ne de âlemin dışındadır. Akıllar bu sıfatla var olan bir varlığın bulunmasının imkânsız olduğunda müttefiktirler. Eğer Eşarilerin bu vb. âfetleri sahabe zamanında ortaya çıkmış olsaydı, şüphesiz ki onlara karşı harp edip bu nedenle kendileriyle savaşırlardı. Tıpkı hâli onlardan daha hafif olan Haricilere karşı savaştıkları gibi.”⁵¹⁸

Evet, bu sözleri Şeyh Ebu Ğudde ve Hasan es-Sakkâf gibi Eşari ve Maturidilerin “*allâme, muhaddis, imam*” diyerek yâd ettiği Ahmed el-Ğumâri söylemektedir. O, vahdeti vücut fikrine meyletmış, İbn Teymiyye’ye eserlerinde lanet etmiş ve türbeciliği savunup desteklemiş bir sûfidir. O, ne Hanbelî, ne de Selefîdir. Bununla birlikte o, kelamcılarının ortaya attığı bu sözlerin büyük bir itikadî sapma olduğunu belirterek, bunun sahabe nezdinde savaş sebebi olduğunu söylemiştir.⁵¹⁹

Hâfız ez-Zehebî uluvv meselesini ele aldığı kitabında bu konuda yüzlerce nas ve fetva naklettikten sonra sözünü şöyle bitirmiştir: “*Biz, Allah’u Teâlâ’nın semaların fevkindeki Arşının üzerinde olmasının, O’nun bir cihette ve mekânda olmasını gerektireceğini kabul etmiyoruz. Çünkü, Arşın altındaki yerler hakkında mekân ve cihetler söz konusu edilebilir. Arşın üstü ise böyle değildir. İmamların birinci asırdakilerden (sahabe ve tabiinden) naklettiği üzere Allah, Arşın üzerindedir. Onlar bunu söyleyerek “O sizinle beraberdir.” ayetini delil edinip Allah’ın her yerde*

⁵¹⁸ el-Ğumâri; Zemmu’l-Eşâira ve’l-Mütekellimîn 94-95, Dâru’t-Tevhîd, 1. baskı.

⁵¹⁹ Ne gariptir Eşari ve Maturidilerin Mücessime diyerek hakaretler ettiği Suud müftüsü İbn Baz, Eşariler hakkında şöyle demiştir: “*Ehlisünnete muhalif olan fırkalar hatalarında farklı derecelere sahiptirler. Eşariler ise düştükleri hatada şüphesiz ki Hariciler, Mutezile ve Cehmiyye gibi değildirler. Fakat bu durum Eşarilerin hatalarının beyan edilmesine mani değildir.*” (Mecmuu Fetevâ İbn Bâz 3/54).

olduğunu söyleyen Cehmiyyeyi reddediyorlardı. İşte bunlar tabiin ve tebe-i tabiin zamanında var olan iki görüş idi ve bu ikisi genel olarak anlaşılabilen görüşlerdi.

Gelgelelim “Allah’u Teâla hiçbir mekânda değildir, onların dışında da değildir, Arşın üzerinde değildir, yaratılmışlara bitişik değildir, onlardan ayrı da değildir, O’nun mukaddes Zâtı ayırt edilebilir değildir, O yarattıklarından ayrı da değildir, O cihetlerde değildir, cihetlerin dışında da değildir, değildir, değildir!” şeklinde sonradan ortaya çıkan üçüncü görüşe gelince. Bu görüş ne akıl ile anlaşılabilir ve ne de kavranabilir. Bununla birlikte bunlarda ayetlere ve nakledilen haberlere de aykırılık vardır.

Öyleyse kardeşim bunların söylediklerinden dininle beraber kaç ve kurtul! Kelâmcıların görüşlerinden sakın. Allah’a ve Allah’tan gelenlere, Allah’ın muradı üzere iman et. İşini Allah’a havale et, güç ve kuvvet ancak O’ndandır.”⁵²⁰

Hâsılı kelâmcıların terennüm ettiği bu tarz sözler; el-Ğazzâli, el-Feyruzâbâdi, el-Alûsi vb. birçok âlimin belirttiği gibi insanın içini sıkmakta ve onun bedîhi olarak zihninde var olan fitrî havsalasına ters düşmektedir. Naslarda varit olduğu üzere İslam, Allah’ın varlığını ispat edici, O’nu benliklerde hissettirici ifadelerle gelmiştir. O’nun azamet ve celâlini tasvir eden Kur’an ve sünnetteki sübutî sıfatları, O’nun tenzihini ifade eden selbî sıfatlarından çoktur.

Fakat Allah’u Teâla hakkında varit olan bu sıfat nasları kelâmcılar tarafından tevil edilmekte, Kur’an ve sünnetteki sübutî sıfatlar mecaz anlamlarına hamledilerek içi boşaltılmaktadır. Sonra da naslarda varit olmamış selbî sıfatlarla uzun uzun “O böyle değildir, şöyle değildir, değildir, değildir...” diyerek, adeta yokluk tarif edilmektedir.

⁵²⁰ el-Uluvv 1378.

Varlığı hissedilir, hayat, azamet ve celâl sahibi bir Rab yerine, varlığı-yokluğu belli olmayan, sıfatlarından mahrum bir Allah zihinlere konmaktadır. Özetle Cehmî ve Mutezili düşüncede O'nun varlığını ifade edecek hissi hiçbir şeye yer yoktur.

Cehmîler bu konuda o kadar aşırı gitmişlerdi ki, Kâbe örtüsüne yazdıkları tenzih ayetini bile tahrif etmişlerdi. el-Me'mûn döneminde Kâdı İbn Ebî Duâd'ın işaretleriyle Kabe'nin örtüsüne: **“O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, (her şeyi) işitendir, görendir.”**⁵²¹ ayeti **“O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O Aziz'dir, Hakîm'dir.”** şeklinde yazılmıştı.⁵²²

Ayetin evveli tenzihi, devamı ise sıfatların tespitini ifade etmektedir. Onlarsa Allah'ın mahlûkla lafızda müşterek olan sıfatlarını, teşbihi çağrıştırdığı gerekçesiyle inkâr ediyorlardı. Bu nedenle ayeti tahrif ederek Allah'ın sıfatlarını silmiş ve O'nun isimlerini yazmışlardı.

Bu görüş öyle bir afetti ki, bunun muktezasında Allah'ı Teâlâ'nın “vücut ve hayat” gibi sıfatlarının da, hatta isimlerinin de inkârı gerekiyordu. İşte bu nedenle Selef âlimleri onları reddedip tekfir etmişlerdi. Abdullah b. el-Mübârek: *“Biz Yahudilerin ve Hristiyanların sözlerini nakledebiliriz ama, Cehmiyyenin sözlerini nakledemeyiz.”*⁵²³ demiştir. Yani onların öyle berbat sözleri var ki, bunlar Ehlikitabın küfür sözlerinden bile kötüdür. Zira sözlerinin delalet ettiği şey açıkça Allah'ı inkâr etmektir. Çünkü bir varlığın sıfatlarını/vasıflarını inkâr etmek, onun zatını inkâr etmek demektir.

İşte bunlar *“sıfat naslarını geldikleri gibi kabul ederiz, keyfiyetine girmeyiz.”* diyen İmam Ahmed'e ağır işkenceler

⁵²¹ eş-Şûra 11.

⁵²² Bkz. İbn Ebî'l-İzz; Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye 1/226.

⁵²³ İbn Batta; el-İbâne 1/74.

yapan/yaptıran kelâmcılardı. İmam öyle eziyet görmüştü ki, aldığı yüzlerce kırbaç darbesiyle avret yeri görülecek derecede elbiseleri parçalanıyor, fakat sebat ediyordu. Bu ağır mihne günlerinde işkence esnasında avretinin açılmaması için dua ediyordu. Çilesini en çok İmam Ahmed'in çektiği el-Me'mûn, el-Mu'tasım ve el-Vâsik dönemleri, gerçekten Ehlisünnet âlimleri açısından zor günlerdi. Dışardan bakınca güzel görünen İslam devletinin içi, Ehlisünnet âlimlerini ve tabilerini yakıyordu. "Kur'an mahlûktur" diyenlere atiyeler veriliyor, demeyene eziyet edilip hapsin yolu gösteriliyordu. Esir takasında düşmanın elindeki Müslümanlara önce "Kur'an mahlûk mudur?" diye soruluyor, "mahlûk değildir" diyenler takasa tabi tutulmuyordu. İşte bu karanlık günlerin tesiriyle o dönemin âlimleri "Kitabu't-Tevhid" ve "es-Sünne" gibi isimlerle eserler tasnif ederek, sıfatlar bahsinde varit olan rivayetleri cem etmişlerdi. Bu isimlerle tasnif edilen eserler, el-Buhâri ve Müslim'in Sahihleri gibi hemen her hadis külliyyatı içinde de yer almaktadır.

Sonra Sifil vd. kelâmcıları, Allah'ın hakiki olarak fevkiyetini inkâr ederken Cehmiyyenin usulü üzere "**O, göklerde de, yerde de Allah'tır.**"⁵²⁴ ayetini delil edinirken görüyoruz. Bu ayeti Selefın eserlerinde görüldüğü gibi Cehmîler Ehlisünnete karşı delil ediniyordu. Yani onlar Allah'ı Teâla'nın fevkiyetini ve kullardan ayrı oluşunu bu ayeti delil edinerek nefy ediyor ve Allah'ın her yerde, ayaklarımızın altında da Allah olduğunu söylüyorlardı! Eğer Sifil, Cübbeli ve diğerleri "biz Allah ayaklarımızın altında da Allah'tır demiyoruz." diyorlarsa, bu ayeti neden burada zikrediyorlar bunu açıklasınlar.

Şüphesiz ki Allah'ı Teâla'nın fevkiyetini ve kullarından ayrı olduğunu inkâr etmek için bu ayeti Selefı karşı ilk

⁵²⁴ el-En'âm 3.

dillendiren kimse Cehm b. Safvân'dır. İmam Ahmed, onun bu ayeti delil edinerek Allah'ın kullarından ayrı ve onların üstünde olduğunu ifade eden nasları tevil ettiğini belirtmiştir. Sonra imam bu ayetle, Allah'ın yerde de göklerde de ibadet edilen ilah olduğunun kastedildiğini belirtmiştir.

İmam Ahmed burada Allah'ın kullarının üzerinde olduğunu ifade eden ondan fazla ayet zikretmiştir.⁵²⁵ Sonra şöyle demiştir: *“Sen Cehmî olan kimseye şunu de: ‘Allah varken başka bir şey yoktu değil mi?’ O: ‘Evet’ diyecektir. Ona şunu söyle: ‘Peki Allah mahlûkatı yarattığı zaman bunları kendi zatında mı yarattı, zatının dışında mı yarattı?’ Bu durumda o, kaçınılmaz olarak şu üç görüşten birini kabul edecektir:*

1- *Eğer Allah'ın, mahlûkatı kendi zatı içinde yarattığını ileri sürerse küfre girecektir. Çünkü o; şeytanların, insanların ve cinlerin Allah'ın zatında olduğunu iddia etmiş olur.*

2- *Eğer mahlûkatı zatının dışında yarattığını, sonra onlara dâhil olduğunu söylerse, bu da küfür olacaktır. Çünkü Allah'ın pisliklerin olduğu mekâna girdiğini iddia etmiş olur.*

3- *Eğer onları zatının dışında yarattığını ve onlara dâhil olmadığını söylerse, görüşünden dönmüş olur. Bu ise Ehlişünnetin görüşüdür.”*⁵²⁶

Evet, Sifil ve arkadaşları bu üç şıktan hangisini tercih ettiklerini açıklamalıdır.

- Eğer Allah, mahlûkatı zatının içinde yarattı diyorsa küfre girmişlerdir.

⁵²⁵ Bkz. er-Reddu alâ'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye 69-70. Akâidu's-Selef kitabı içinde neşredilen baskısı, Dâru's-Selâm, 2. baskı.

⁵²⁶ er-Reddu alâ'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye 71-72.

- Eğer Allah, mahlûkatı zatının dışında yarattı, sonra onların içine girdi diyorlarsa yine küfre girmişlerdir.

- Eğer Allah, varlığı zatının dışında yarattı, onlara dâhil olmadı ve onlardan ayrı diyorlarsa hakkı söylemişlerdir.

İmam Ahmed, Cehm'in Allah'ın ahirette görüleceğini **“Gözler O’nu idrak edemez.”**⁵²⁷ ayetiyle ve Allah'ın Musa *aleyhisselam*'a buyurduğu: **“Beni katiyen göremezsın.”**⁵²⁸ ayetini zikrederek reddettiğini belirtmiştir.⁵²⁹

Burada Cübbeli'ye ve Sifil'e şunu soruyoruz:

Allah'ı Teâla'nın ahirette görüleceğini neye dayanarak söylüyorsunuz? Cehm'in tutunduğu bu iki ayeti de bu konuda kabul ediyor musunuz? Eğer “biz, Allah'ın ahirette görüleceğini Kur'an'da ve sünnette varit olan nasları cem ederek, bunları Selefın fehmine göre değerlendirip söylüyoruz” diyorsanız, o halde neden Allah'ı Teâla'nın kullarından ayrı ve onların fevkinde olduğunu ifade eden nasları da cem ederek, bunları Selefın fehmine göre değerlendirmiyorsunuz? Neden sayısı yüzleri bulan fevkiyet naslarını -ki bu sayı birçok alime göre binlercedir- Cehmiyyeye uyarak bir-iki müteşabih ayetle tevil etmeye çalışıyorsunuz?!

Cehmiyyeye uyup fevkiyet naslarını inkâr eden bu kişilere yine şunu soruyoruz: Siz Cehmiyyenin hilafına Kur'an'ın mahlûk olmadığını neye dayanarak söylüyorsunuz? Hangi ayette “Kur'an mahlûk değildir” diyor? Kur'an'da Allah'ı Teâla'nın kullarından ayrı, yücelerde olduğunu ifade eden ayetler mi çoktur, Kur'an'ın mahlûk olmadığını ifade eden ayetler mi çoktur? Şüphesiz birincisi Kur'an'da daha çok ve nettir. Bununla birlikte Kur'an'da net ifadelerle Kur'an'ın mahlûk olmadığını

⁵²⁷ el-En'âm 103.

⁵²⁸ el-A'raf 143.

⁵²⁹ er-Reddu alâ'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye 50.

zikredilmezken, Cehmiyyenin iddia ettiği gibi Kur'an'ın mahlûk olduğunu çağrıştıracak ayetler mevcuttur. Şu ayetlerde olduğu gibi:

مَا يَأْتِيهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِمْ مُّحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ

“Onlara Rablerinden kendilerine yeni (muhtes) bir zikir/öğüt gelince, bunu ancak alaya alarak dinlerler.”⁵³⁰

Cehmiyye der ki: “Allah kendisinden gelen zikre muhtes demiştir. Her muhtes olansa mahlûktur.” Şu ayeti de delil olarak zikrettiler:

إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ

“Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın rasûlü ve O'nun kelimesidir.”⁵³¹

Derler ki: “Allah burada İsa'nın kelimesi olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte İsa mahlûktur. Öyleyse Allah'ın kelimeleri/kelâmı da mahlûktur.” Yine şu ayeti zikrettiler:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ

“O Allah ki gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yaratmıştır.”⁵³²

Dediler ki: “Kur'an ya gökte, ya yerde, ya da ikisi arasında bir yerdedir. Buralarda bulunan her şey ise mahlûktur.” Yine şu ayeti delil edindiler:

وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ

“O, her şeyi yaratmıştır.”⁵³³

⁵³⁰ el-Enbiya 2.

⁵³¹ en-Nisa 171.

⁵³² es-Secde 4.

⁵³³ el-Furkan 2.

Dediler ki: “Eğer Kur’an bir şeyse, o da yaratılmış demektir.”

Sonra Cehmiyye Ehlişünnete şöyle dedi: “Siz Kur’an’ın mahlûk olmadığını söylüyorsunuz. Peki, Kur’an Allah mıdır, Allah değil midir? Zira Allah olmayan her şey mahlûktur. Eğer Kur’an Allah değil diyorsanız, o halde o mahlûktur.”

Evet! Cehmiyyenin “Kelâmullah” bahsinde ileri sürdüğü bu şüpheler, istiva ve fevkiyet nasları hakkında ileri sürülen şüphelerden daha kuvvetliydi. Çünkü fevkiyet konusundaki ayet ve hadisler hem açık hem de çoktur. Onların ileri sürdüğü bu şüpheleri İmam Ahmed,⁵³⁴ el-Buhârî⁵³⁵ ve benzeri Selef âlimleri müstakil kitaplarla ve telif ettikleri hadis kitaplarının Cehmiyyeye red baplarında tek tek ele alarak cevaplandırmışlardır. Onlardan zikrettiğimiz bu şüphelerin cevapları için bunlara müracaat edilebilir.

Şimdi biz Ehlişünnet olduğunu iddia eden bu kelâmcılara şunu soruyoruz: Kur’an mahlûk mudur, değil midir? Değildir diyorsanız bunu hangi ayete göre söylüyorsunuz?

Eğer “biz bu konuda Kur’an ve sünnet naslarını cem edip Selefin fehmine göre bunun hükmünü veriyoruz” diyorsanız, neden aynı şeyi istiva ve fevkiyet meselesinde yapmıyorsunuz? Neden “Kelâmullah” konusunda delilleri daha kuvvetli olduğu halde Cehmiyyeye muhalefet ediyor, uluvv meselesinde delilleri daha zayıf olduğu halde onlara uyuyorsunuz?

⁵³⁴ Bkz. er-Reddu alâ’z-Zenâdika ve’l-Cehmiyye.

⁵³⁵ Bkz. Halku Efâli’l-İbâd.

el-Kevserî ve Tabilerinin Müşebbiheyi Müşriklikten Kötü Görmelerinin Nedeni

Sifil ve hocasının Müşebbiheye, Müşebbihe adı altında Selefe ve tabilerine bu kadar hırslı düşmanlık etmelerinin nedeni, imamları er-Râzi'nin şu sözünde gizlidir: *“Sabit olmuştur ki putlara tapınma dini, Müşebbihe mezhebi üzerinde bir dal gibidir.”*⁵³⁶

er-Râzi ve ona tabi olanlar, bu sebeple teşbihi anımsatacak bir nas gördüklerinde bunu hemen tahrife koyulur, bunun tahrif olduğunu söyleyenin ise Müşebbihe olduğunu veya teşbihe meyyal olduğunu iddia ederler. Bu bapta er-Râzi ve benzerlerine en güçlü reddiyeleri veren İbn

⁵³⁶ Esâsu't-Takdîs 28, Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye 1986. er-Râzi bu sözünü bir münecimin rivayetine dayanarak söylemiştir. Eğer er-Râzi'ye sünnette sabit olan nasların bu münecimin haberiyle örtüşmediğini söylesek, bize bunların haberi vahid olduğunu ve yakın ifade etmediğini söylerdi. Ama er-Râzi kim olduğu belirsiz bu kişinin sözüne dayanarak böylesine garip bir hükmü çıkarmıştır. Çünkü bu uyduruk haber onun görüşüne uymakta ve o, diğer felsefeciler gibi aklını/görüşünü mihenk kabul etmektedir. İşte bu yolun yolcusu olan el-Kevserî de, kendi fikirleriyle örtüştüğü için Yahudi bir filozofun kitabını İsrail'in kurulduğu sene neşredecektir. Buna birazdan değineceğiz.

فنبت أن دين عبادة الأصنام كالفرع على مذهب المشبهة.

Teymiyye bu nedenle Müşebbihenin piridir. Hatta o, el-Kevserî'nin sözlerinde görüldüğü gibi inkâr edilmesi gereken büyük bir tağut gibidir. Çünkü bunlara göre putperestlik İbn Teymiyye'nin sancağını taşıdığı mezhebin sadece bir dalıdır! el-Kevserî'nin kitaplarında İbn Teymiyye ve İbnü'l-Kayyim'i tekfir edip zındık görmesinin sebebi işte budur.⁵³⁷

el-Kevserî şöyle der: “*Usuluddin imamlarının çoğuna göre Mücessime puta ibadet edendir.*”⁵³⁸

Onun “*usuluddin imamları*” dediği kimselerin başında er-Râzi gelirken,⁵³⁹ Mücessime diyerek de hadis âlimlerini - yani Selefî- ve İbn Teymiyye'yi kasteder.

İşte bu nedenle el-Kevserî, er-Râzi'nin diliyle İmam İbn Huzeyme'nin “Kitabu't-Tevhid” kitabını şirk kitabı saymıştır.⁵⁴⁰

Bunların, sıfatlar bahsinde kitaplar kaleme alıp nasları tevîl etmeksizin nakleden ed-Dârimî, ed-Dâraakutnî, İbn Mende ve İmam Ahmed'in oğlu Abdullah gibi imamların eserlerine “şirk kitabı” deyip onları aşağılamalarının nedeni budur.

Diğer taraftan el-Kevserî Ca'd b. Dirhem, Cehm b. Safvân ve Bîşr el-Merîsi gibi Cehmî ve Mutezî bidatçıları eserlerinde difa ederek ve Ehlisünnetin onlara haksızlık ettiğini söyleyerek boy gösterecektir.

⁵³⁷ el-Kevserî'nin “es-Seyfu's-Sakîl” isimli kitaba düştüğü notlar, bu iki alime yönelttiği hakaretleri ve tekfirleriyle doludur. Burada onlara “*zındık, kâfir, mülhid, melun, eşek, habis, sapık*” gibi en ağır ifadeleri sarf eder.

⁵³⁸ el-Makâlât 283.

⁵³⁹ Bkz. el-Makâlât 288. el-Kevserî onun için “*usuluddin imamlarının en büyüklerinden*” der.

⁵⁴⁰ el-Esmâ ve's-Sıfât 258, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 2015. er-Râzi'nin sözü için bkz. Tefsîru'r-Râzi 27/582; Dâru İhyâi't-Turâs, 3. baskı.

Gelelim usuluddin imamı (!) er-Râzi'ye.

O ki felsefeye gönül vermiş, sihri ve büyüyü övmüş, akli nakilden üstün tutmuş, dinin asıllarına karşı şüpheler ortaya atmış ve vefatı yaklaştığında da bu görüşlerinden dönmüş birisidir.

Hâfız İbnu's-Salâh şöyle der: “*Bana el-Kutbu't-Tûğânî, Fahreddin er-Râzi'den işittiği şu sözü iki kere nakletmiştir. er-Râzi şöyle demiştir: 'Ah keşke kelâm ilmiyle meşgul olmasaydım.' Sonra o ağlamıştır.*”⁵⁴¹

er-Râzi ömrünün sonunda bu pişmanlığı dile getirmiş ve kelâm ilminin boş bir meşgale olduğunu inşad ettiği bir şiirle de ifade etmiştir.⁵⁴²

el-Kevserî işte böylesi birinin sözüyle rical kitaplarında “*hüccet, imam, sika*” diye tezkiye edilen, hatta “*imamların imamu*”⁵⁴³ denilerek tebcil edilen İbn Huzeyme'yi, sırf sıfatlar bahsinde hadisleri cem ettiği için şirk ehli diyerek müşrik saymıştır!

⁵⁴¹ İbn Kâdı Şuhbe, Tabakâtu's-Şâfiyye 2/665.

⁵⁴² er-Râzi'nin tövbesi ve geçmiş görüşlerinden rücu edişi hakkında bkz. ez-Zehabî; en-Nubela 21/501, İbn Kesir; el-Bidaye ve'n-Nihaye 17/13, es-Subki; Tabakatu's-Şâfiyyeti'l-Kubra 8/91, İbn Kâdı Şuhbe; Tabakatu's-Şâfiyye 2/65, Aliyu'l-Kâri; el-Fıkhu'l-Ekber Şerhi 30 ve ez-Zebîdi; İthâfu's-Sâdeti'l-Muttakîn 2/54:

(نهاية إقدام العقول عقل ... وأكثر سعي العالمين ضلال

وأرواحنا في غفلة من جسوننا ... وحاصل دنيانا أذى ووبال

ولم نستفد من بحثنا طول عمرنا ... سوى أن جمعنا فيه قيل وقالوا

لقد تأملتُ الطرق الكلامية، والمناهج الفلسفية، فما رأيتها تشفي عليلًا، ولا تروي غليلًا، ورأيت أقرب الطرق طريقة القرآن، أقرأ في الإثبات: {الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى}، {إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ}، وأقرأ في النفي: {لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ}، ومن جَرَب مثل تجربتي عرف مثل معرفتي).

⁵⁴³ Bkz. İbn Hibbân; es-Sikât 9/156, İbn Ebî Hâtim; el-Cerh ve't-Ta'dîl 1103, İbn Hacer; Lisânu'l-Mizan 6751, ez-Zehabî; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 14/365.

“Kitabu’t-Tevhid”deki rivayetleri ise sadece el-Kevserî ve er-Râzi tenkit etmemiştir. Bu kitabı onlardan önce İbn Fûrek gibi kelâm âlimleri de tenkit etmişlerdir. Fakat onlar, er-Râzi ve el-Kevserî gibi İbn Huzeyme’yi müşriklikle itham etmemişlerdir.⁵⁴⁴

İbn Fûrek bu kitabı eleştirirken sözüne “*Şeyh Ebu Bekr İbn Huzeyme radiyallahu anh’ın Kitabu’t-Tevhid diye isimlendirdiği tasnifi...*” diyerek başlamış ve sözünü “*İbn Huzeyme rahimehullah’ın eleştirildiği sözler bitti.*” diyerek noktalamıştır.⁵⁴⁵

Burada İbn Fûrek, onlarca sayfa eleştiride bulunduğu halde İbn Huzeyme’nin ne Mücessimeden olduğunu, ne de şirk kitabı yazdığını söylemiştir.

Şimdi el-Kevserî’nin “*O, Allah’ın kınından çekilmiş kılıcıdır.*”⁵⁴⁶ dediği er-Râzi’den ve bazı görüşlerinden bahsedelim. O ki, el-Kevserî’ye göre tevhid ve şirki, hakla batılı birbirinden ayıran usuluddin imamlarının en büyüklerindendir.⁵⁴⁷ Ona göre er-Râzi’nin Cehmî fikirlerle yazdığı “*Esasu’t-Takdîs kitabı altın suyuyla yazılmayı hak eden bir kitaptır.*”⁵⁴⁸

Peki, ilmi emanete hıyanetiyle ve yalanlarıyla nam salmış el-Kevserî’yi kendisine hayran bırakan bu zat kimdir?

Hâfız ez-Zehebî onun için şöyle demiştir: “*er-Râzi’nin dinin asıllarından olan meselelere karşı şüpheleri vardı. Onun “es-Sırru’l-Mektûm fî Muhâtabeti’n-Nucûm” isimli*

⁵⁴⁴ Daha önce Diyanet İslam Ansiklopedisinden naklettiğimiz ifadelerde de el-Kevserî’nin İbn Huzeyme’yi müşriklikle itham ettiği belirtilmişti. (Bkz. TDV. İslam Ansiklopedisi 44/78).

⁵⁴⁵ İbn Fûrek; Müşkîlul-Hadîs ve Beyânuhu 368-420.

⁵⁴⁶ es-Subkî; es-Seyfu’s-Sakîl 137, 1. dipnot, thk. el-Kevserî.

⁵⁴⁷ Bkz. A.g.e. 128, 1. dipnot.

⁵⁴⁸ Bkz. A.g.e. 137, 1. dipnot.

açıkça sihri anlatan kitabı vardır. Umulur ki bu telifinden inşaallah tövbe etmiştir.”

Hâfız İbn Hacer “Lisanu’l-Mizan”da onun bu sözüne itiraz etmemiş ve şöyle demiştir: *“er-Râzi, şiddetli şüpheler aktarıp bunların çözümünde ihmalkâr davrandığı için ayıplanmıştır. Hatta bazı Mağripliler şöyle demişlerdir: ‘Şüpheleri eleştiri olarak aktarır, bunları da unutarak çözerdi.’ İbn Şâme onu zikretmiş ve ondan kötü şeyler nakletmiştir.”*⁵⁴⁹

İbn Hacer burada er-Râzi’nin *“Şii olduğunu, Allah’ın sıfatlarını inkâr ettiğini, bunlar için felsefeciler gibi mücerret izafeler/nispetler dediğini ve Aristo’nun yoluna sülûk ettiğini”* âlimlerden nakletmiştir. Yine er-Râzi’nin görüşünü destekleyen bir talebesinin halk tarafından linç edilmek istendiğini ve onun: *“Âlemin hudusuna (sonradan yaratıldığına) karşı aklımda yüzlerce şüphe var.”* dediğini aktarmıştır.

Evet, er-Râzi İmam ez-Zehebî’nin belirttiği gibi sihir ve tılsımlar hakkında bir kitap yazarak büyüü övmüştür.⁵⁵⁰ Kitabın başında büyü ve tılsımlarla ilgili bir takım malumatları bu kitapta topladığını, bunlarda dine zıt olanlardan beri olduğunu belirtmiştir.⁵⁵¹

Başta böyle demiştir, fakat ikinci faslın başlığını koyarken bu sözün aksine şunu demiştir: *“Bu ilmin (sihrin) faziletleri.”*⁵⁵² Sonra sihrin faydalarından ve faziletlerinden

⁵⁴⁹ Lisânu’l-Mizan 6017. İbn Hacer burada sadece es-Subkî’nin ez-Zehebî’ye yönelttiği bir eleştirisini nakletmiştir. Mutaassıp bir Eşarî olan es-Subkî, bu sözünde ez-Zehebî’nin raviler hakkında yazdığı bu kitapta er-Râzi’yi zikretmesini eleştirmiştir. Bu ise kayda değer bir eleştiri değildir. Lisânu’l-Mizan’ı tahkik eden Ebu Ğudde de ez-Zehebî ve İbn Hacer’in bu sözlerine itiraz etmemiştir.

⁵⁵⁰ Ayrıca bkz. ez-Zehebî; Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ 21/501.

⁵⁵¹ es-Sırru’l-Mektûm fî Muhâtabeti’n-Nucûm 2.

⁵⁵² A.g.e. 3.

anlatmaya koyulup, bunun faziletini ispat sadedinde apaçık şirk ifade eden kıssaları aktarmıştır. Sonra sihir için gerekli olan ruhani varlıklarla irtibata nasıl geçileceğinin yollarını anlatmıştır. Devamla gezegenlere ibadet edilmesi gerektiğini belirten bir müneccimin sözünü aktarmış ve onun bu sözünü açıkça teyit etmiştir!⁵⁵³

Bu şekilde ruhani varlıklardan ve gezegenlerden imdat dileme ve onlara dua etme gibi İslam'a zıt ifadeleri kitabın sonuna kadar aktarmıştır. Kitabı okuyan kimse, bunun sihirbaz ve kâhinlerin kitabından farksız olduğunu görecektir.

Fakat kitabın er-Râzi'ye ait olduğunu kabul eden hayranları, onun kitabın girişinde söylediği bir cümlelik bu müphem sözünü esas alarak onu savunmuşlardır. Onun kitabın başından sonuna kadar şirk ve küfür ifadeleriyle dolu afetlerini ve bunları teyit eden sözlerini ise görmezden gelmişlerdir.

Bu kitabın ona ait olduğunu İbn Hallikân, el-Yâfi, es-Safedî, ez-Zehebî ve Hâcî Halîfe⁵⁵⁴ gibi birçok tarihçi ve âlim ikrar etmiştir. Kendisi de bu kitabın bizzat kendisine ait olduğunu diğer eserlerinde dile getirmiştir. el-Mulahhas, Şerhu Uyûni'l-Hikme ve Şerhu'l-İşârât kitaplarında olduğu gibi.⁵⁵⁵

⁵⁵³ A.g.e. 16:

نقل عن ابن وحشية أن صاحب الطلسمات لا بد أن يمدح صنم الشمس وعطارد وأن يصلي لها ، ثم عقب الرازي على نقله مباشرة بقوله: "إن هذه الصنعة لا تتم إلا بتعلق الفكر والوهم بروح ذلك الكوكب المعين، بحيث يصير ذلك ملكة مستقرة."

⁵⁵⁴ Merhum bu kitaptan bahsettiği bir yerde kitabın ona ait olmadığını söyleyenler var demiş (2/989), daha sonra kitabı ona nispet ederek bundan nakil yapmıştır. (Keşfu'z-Zunûn, İlmu'l-Kehâne 2/1524, Dâru İhyâi't-Türâs, thk. Muhammed Şerefuddin).

⁵⁵⁵ Bkz. M. Sâlih ez-Zerkân; Fahrüddin er-Râzi ve Ârâuhu el-Kelâmiyye ve'l-Felsefiyye 109-110.

Bazılarının iddia ettiği gibi bu kitabın ona ait olmadığını bile kabul etsek, onun sihirle ilgili “el-Metâlibu’l-Âliye”de zikrettiklerini peki ne yapacağız? er-Râzi’nin ömrünün sonunda yazdığı meşhur eseri “el-Metâlibu’l-Âliye”de bu konu hakkında zikrettikleriyle, bu sihir kitabı birebir örtüşmektedir.⁵⁵⁶ Bu kitabını ise vefatından kısa bir süre önce yazmıştır.⁵⁵⁷ Bu kitap el-Kevserî’nin ifadesiyle “*onun usuluddin kitapları içerisindeki en değerli eserlerindendir.*”⁵⁵⁸

Yine belirtelim ki er-Râzi’nin bu kitaplarında sihir ve tılsımlar hakkında yazdıkları için mücerret nakillerdir denilemez. İfadelerinde görüldüğü üzere kendisi zikrettiği meseleleri takrir edip muhalif olanları reddetmektedir. Onu bu meselede savunmaların ise tutarlı bir delili bulunmamaktadır.⁵⁵⁹

er-Râzi akla ters düşen Kur’an ve sünnet naslarının da yakın/kesin bilgi ifade etmeyeceğini söylemiştir.⁵⁶⁰ Hatta o,

⁵⁵⁶ el-Metâlibu’l-Âliye 8/143-145-146-161-162-179, Dâru’l-Kitabî’l-Arabî, 1. baskı. Bu sözlerine misal olarak bkz.:

قال بعد أن ذكر أنواعاً من السحر: "النوع الخامس من السحر: السحر المبني على الاستعانة بالأرواح الفلكية، فإننا قد بينا أن أكثر فرق أهل العلم مطبقون على إثبات هذه الأرواح، وعلى أن لها آثاراً عظيمة في هذا العالم، وعند هذا قال بعضهم: إنه يمكن الاستعانة بهم بطرق مخصوصة، وإذا حصل ذلك الاتصال فقد حصلت القدرة على خوارق العادات." وبعد أن ذكر عشرة أنواع من السحر قال: "واعلم أن شيئاً من هذه الأقسام لا يتم ولا يكمل إلا عند الاستعانة بالسحر المبني على النجوم، ولو قدر الساحر على أن يجمع أنواعاً كثيرة منها كان أقوى وأكمل فيما يروم." ثم قرر إباحة التقرب إلى الكواكب لتحقيق النفع منها فذكر: "أنه إذا قرب للأرواح أنواعاً من القوابين ولم يجد منها أثراً، فالواجب أن لا ينقطع عن ذلك العمل وأن لا يتركها."

⁵⁵⁷ Bkz. M. Sâlih ez-Zerkân; Fahrüddin er-Râzi ve Ârâuhu el-Kelâmiyye ve’l-Felsefiyye 94 ve Ömer Nasuhi Bilmen; Büyük Tefsir Tarihi 2/496.

⁵⁵⁸ el-Makâlât 289 ve es-Seyfu’s-Sakîl 129; thk. el-Kevserî.

⁵⁵⁹ Bu konunun tafsilatı için bkz. Dr. Sultân el-Umeyrî; Hakîkatu Mevkifi’r-Râzi mine’s-Sihri ve’t-Tencîm.

⁵⁶⁰ Bkz. el-Metâlibu’l-Âliye 9/113-118 ve Esâsu’t-Takdîs 130.

bu hususta ortaya attığı on şarta uymadıkça Kur'an ve sünnetteki lafzî delillerin yakın ifade etmeyeceğini belirtmiştir. Bu noktada nasların yakın ifade edebilmesi için o kadar aşırı gitmiştir ki, âlimlerin ifadesiyle bunda Mutezileyi bile geçmiştir.⁵⁶¹

İbnu'l-Kayyim onun bu görüşü hakkında şöyle demiştir: *“İslam fırkaları içerisinde İbnu'l-Hatîb'den (er-Râzi) önce bu tağutu ortaya koyup kararlaştıran ve onun izahını sağlamlaştıran biri bilinmemektedir. Hatta Mutezile, Eşariler, Şia, Hariciler ve diğerleri bile bu kanunun bozukluğunu belirtmekte ve yakının Allah'ın ve Rasûlünün kelâmından elde edileceğini söylemektedirler. Bu taifelerden bazıları bu kanun sahibine bazı yerlerde muvafakat etseler de, onlardan hiçbirisi Allah'ın ve Rasûlünün kelâmından yakının hâsıl olmayacağını asla söylememişlerdir.”*⁵⁶²

er-Râzi'yi bu vb. nedenlerle Mağrip Eşarilerinin imamı es-Senûsî (v.895) İbn Teymiyye'nin diliyle eleştirmiş ve onun vefatından önceki pişmanlığını ifade ettiği meşhur şiirini nakletmiştir.⁵⁶³

er-Râzi'yi itikat meselelerinde böylesine uçuk görüşlere vardırان asıl neden ise, onun hadis ilmi ve selefın eserleri noktasındaki vukufiyetsizliğidir. O, Mücessimenin dile

⁵⁶¹ Bkz. Deru Teârudi'l-Akli ve'n-Nakli 7/275.

⁵⁶² es-Savâiku'l-Mürsele 2/640:

كما وضعت الجهمية والقدرية لهم قانونا في تأويل آيات الصفات وأخبارها واتفقت الطائفتان على تقديم ما ظنوه من العقلیات على نصوص الوحي وأنها لا يستفاد منها علم أصلا، ولا يعرف أحد من فرق الإسلام قبل ابن الخطيب وضع هذا الطاغوت وقرره وشيد بنيانه وأحكمه مثله بل المعتزلة والأشعرية والشيعة والخوارج وغيرهم يقولون بفساد هذا القانون وإن اليقين يستفاد من كلام الله ورسوله وإن كان بعض هذه الطوائف يوافقون صاحب هذا القانون في بعض المواضع فلم يقل أحد منهم قط إنه لا يحصل اليقين من كلام الله ورسوله البتة.

⁵⁶³ Bkz. es-Senûsî; Umdetu Ehli't-Tevfîk 22-23.

getirip de içinden çıkmadığı bazı zayıf ve uydurma hadisleri reddedebilmek için bunların akla ters düşmemesi şartını ileri sürmüş ve bunda aşırı gitmiştir. Kelamcıların senet ve ilel gibi hadis ilmindeki ve hadislerin marifeti noktasındaki yetersizlikleri ise meşhurdur.

Ehlisünnet âlimleri er-Râzi'nin kararlaştırdığı bu yolla naslar hakkında şüphe uyandırmanın ve bunların heybetini gözden düşürmenin esasen mühlitlerin özelliği olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim peygamberlerin getirdiği nice ayet ve mucize de akılla kavranamadığı için kâfirler tarafından reddedilmiştir. Bu nedenle âlimler er-Râzi'nin tesis etmeye çalıştığı bu inhirafi reddetmiş ve bunun ilhada yol açacağını belirtmişlerdir.

el-Kevserî de “Nüzûl-i İsa” kitabında er-Râzi'nin ortaya koyduğu bu on esasın dinle bir alakasının olmadığını, gerçekte bunun bidatçılar tarafından dile getirildiğini ve kimi filozof geçinen usulcülerin bunda onlara uyduğunu belirtmiştir. el-Kevserî bu kitabında mühim meselelere değinmiş ve nüzûl-i İsa'yı inkar edenleri reddetmiştir. Fakat bu meseledeki hoş ifadelerine rağmen, er-Râzi'nin başımıza bela ettiği bu görüşü ona nispet edememiştir. Aksine yine telbis yaparak onu temize çıkarmaya çalışmıştır!⁵⁶⁴

el-Kevserî, er-Râzi'nin “el-Muhassal”da söylediklerini “el-Mahsûl”de ve “Nihâyetu'l-Ukûl”de açıkladığını, bunlarda ise karinelerle lafzî delilin yakın ifade edebileceğini itiraf ettiğini söylemiştir.⁵⁶⁵

⁵⁶⁴ Bkz. Nazratun Âbira 68-69-81-82, Dâru'l-Cîl, 2. baskı. Tercümesi için bkz. Nüzûl-i İsa 24-40-41, Rihlekitap, 2. baskı. Sonra el-Kevserî, er-Râzi'nin tefsirinde nüzûl-i İsa meselesinde de çelişkili sözler söylediğini belirtmiş ve onu yine mazur göstermiştir. (Nüzûl-i İsa 59-60).

⁵⁶⁵ Bkz. Nüzûl-i İsa 41.

Fakat onun bunu itiraf etmesi ona inandığını ve bunun asıl görüşü olduğunu göstermemektedir. Çünkü er-Râzi, “el-Mahsûl”de de akli nakilden üstün tutmuş ve aklın nasları telakki etmede aslul esas olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁶

Bu, meselenin el-Kevserî’nin terennüm ettiği yöndeki durumudur. Meselenin en mühim noktası ise şudur: er-Râzi bu görüşü ele aldığı son kitabı “el-Metâlibu’l-Âliye”de genişçe açıklamış ve onu üzerine basa basa savunmuştur. el-Kevserî başka yerlerde göklere çıkardığı bu kitaba ise, bahsi geçen yerde hiç değinmemiştir.⁵⁶⁷

Sonuç olarak er-Râzi bu on esasî tesis edip sağlamlaştıran ve bunu ümmetin başına bela ederek hadis inkârcılarına hediye eden kişidir.

Açıkçası er-Râzi, tefsir kitabı “Mefâtihu’l-Ğayb”ı telif ederken de kaynak olarak hep Mutezilî eserlerden yararlanmıştı. Bu duruma işaret eden İmam eş-Şâtibî, onun bu tefsirinin dört ilmi ihtiva ettiğini ve bu dördünü de onun Mutezileye ait kitaplardan naklettiğini belirtmiştir.⁵⁶⁸

Nitekim er-Râzi, tefsirinde Mutezilî fikirlerle ortaya attığı savlarla “*Allah’ın ve dinin marifeti kitap ve sünnetten alınır.*” diyenleri bozuk görüşlü Haşevîler olmakla yaftalamıştır.⁵⁶⁹

Bu yolla tefsirini gereksiz malumatlarla dolduran er-Râzi’yi Ebu Hayyân da tenkit etmiş ve bazı âlimlerin “*onun*

⁵⁶⁶ Bkz. el-Mahsûl 1/406-407, Müessesetü’r-Risâle, 2. baskı.

⁵⁶⁷ Nüzûl-i İsa 24. Bu kitabı çeviren mütercim de, ilgili yere not düşerek er-Râzi’nin “el-Metâlibu’l-Âliye”de lafzî delilin zan ifade ettiğini söylediğini belirtmiştir.

⁵⁶⁸ Bkz. eş-Şâtibî; el-İfâdât ve’l-İnşâdât 100-101. Müessesetü’r-Risâle, 1. baskı.

⁵⁶⁹ er-Râzi; Mefâtihu’l-Ğayb 22/56. Taha suresi 49-55. ayetler.

tefsirinde tefsirden başka her şey var."⁵⁷⁰ dediğini nakletmiştir.

Hâsılı el-Kevserî ve takipçilerinin Selef imamlarına saldırabilmek için kimlere tutundukları ortadadır.

İşte İbn Teymiyye er-Râzi'nin bu görüşleri nedeniyle onun kitaplarından sakındırmış ve bu sapıklıkları ifşa etmiştir.⁵⁷¹

Bununla birlikte İbn Teymiyye onun felsefe yolundan ve batıl fikirlerinden vefatından önce dönüp tövbe ettiğini belirtmiş ve onu rahmetle yâd etmiştir.⁵⁷²

⁵⁷⁰ Ebu Hayyân; Tefsiru'l-Bahri'l-Muhît 1/511. Tabi bu sözde mübalağa olduğu açıktır. Zira onun tefsirinde bu ilimle ilgili faydalar bulunmaktadır.

⁵⁷¹ Bkz. Mecmuû'l-Fetevâ 4/55, 13/181; Beyânu Telbisi'l-Cehmiyye 3/53; İktidâu's-Sirâti'l-Mustakîm 405; Bağhiyyetu'l-Murtâd 370; es-Safediyye 1/66.

⁵⁷² Bkz. Beyânu Telbisi'l-Cehmiyye 8/559.

İlginç Bir Tevafuk

el-Kevserî İsrail devletinin kurulduğu sene (m.1948/h.1369) garip bir şekilde Yahudi felsefeci Musa b. Meymûn'un (ö.605/1208) Allah'ı Teâla hakkında yazdığı "Yirmi Beş Mukaddime" isimli kitabını tahkik ederek neşretmiştir.⁵⁷³ Zira el-Kevserî'nin hayranı olduğu er-Râzi ile aynı dönemde yaşayan bu filozofun yazdıklarıyla, er-Râzi'nin yazdıkları adeta aynı membadan kaynamıştır.⁵⁷⁴ Her ne kadar bu iki düşünürden biri doğuda diğeri batıda yaşamış olsa da, Yunan felsefesi bu ikisini aynı vadiye birleştirmiştir.

Filozof Musa b. Meymûn kitaba "*İlahın bir cisim ve bir cisimde kuvvet olmaması üzerindeki kanıtlar noktasında ihtiyaç duyulan mukaddimeler.*" diyerek başlamaktadır.

el-Kevserî, akidesine uygun bulduğu için bu Yahudinin kitabını İsrail'in kurulduğu sene yayınlamıştır. Peki, İslam akidesi bu hassas meselede yetersiz midir ki kahramanımız bu kâfirin kitabını neşretme gereği duymuştur?

Evet, el-Kevserî vb. kelâmcılara göre bu meselede naslar yetersizdir ve bu konuda nasların zahirini almak küfürdür. Nitekim imamı er-Râzi "*Allah'ın ve dinin marifeti kitap ve sünnetten alınır.*" diyenlerin, bozuk görüşlü Haşevîler olduğunu söylemektedir.⁵⁷⁵

Yine er-Râzi "*Yaratıcının varlığını, sıfatlarını ve nübüvveti ispat etme noktasında Kur'an'ın hidayet olması imkânsızdır.*"⁵⁷⁶ demektedir.

⁵⁷³ Bkz. Sefer el-Havâlî; Menhecu'l-Eşâira fî'l-Akîde 170, Dâru Menâbiri'l-Fıkr.

⁵⁷⁴ Bunun için er-Râzi'nin "Esâsu't-Takdîs"i ile mezkûr kitap karşılaştırılabilir.

⁵⁷⁵ er-Râzi; Mefâtihu'l-Ğayb 22/56. Taha suresi 49-55.

⁵⁷⁶ A.g.e. 2/269:

İşte bu nedenle es-Sâvi, er-Râzi gibi kelâmcıların yoluna uyarak bir adım daha ileri gitmiş ve “*Kur’an ve sünnetin zahirini almak küfrün asıllarındandır.*”⁵⁷⁷ demiştir!

Müfessir eş-Şinkîti, es-Sâvi’nin bu sözünü sert bir şekilde reddetmiş ve bunun için uzun izahlarda bulunmuştur. Şöyle demiştir: “*Kendisinde şüphenin olmadığı hakikat şudur ki, Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’in ashabının ve Müslümanların âlimlerinin genelinin üzerinde bulunduğu yol şudur: Hiçbir yönden ve hangi halde olursa olsun Allah’ın kitabının ve Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem’in sünnetinin zahirini bırakmak caiz değildir. Ta ki zahiri, muhtemel mercûh manaya sarf eden şer’î sahih bir delil sabit oluncaya kadar. Kitap ve sünnetin zahiriyle amel etmenin küfrün asıllarından olduğunu söylemek, Allah’ın kitabını ve Rasûlünün sünnetini bilen bir âlimden asla sadır olacak bir söz değildir.*”⁵⁷⁸

Nitekim Allah’u Teâla kitabı keriminde şöyle buyurmuştur:

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ

“Sana bu kitabı her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.”⁵⁷⁹

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ
الْحَمِيدِ

مع أَنَّهُ -أي القرآن- يَسْتَحِيلُ أَنْ يَكُونَ هُدًى فِي إِبْتَاتِ الصَّانِعِ وَصِفَاتِهِ وَإِبْتَاتِ النَّبُوءَةِ.

⁵⁷⁷ Tefsiru’s-Sâvî, Kehf suresi 23.

⁵⁷⁸ Edvâu’l-Beyan 7/264-266; Dâru’l-Fikr, 1995. es-Sâvî’nin bu sözünü red sadedinde yazılan şu kitaba bkz. “Tenzihu’s-Sünneti ve’l-Kurân an en Yekûne min Usûli’l-Küfri ve’t-Tuğyân”.

⁵⁷⁹ en-Nahl 89.

“Bu Kur’an, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye lâyık olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”⁵⁸⁰

Şüphesiz ki Kur’an ve sünnette asıl olan, onun zahiriyle amel etmektir. Ta ki şer’î sahih bir delil bunun batınına delalet edinceye kadar. Bu nedenle İmam eş-Şâfiî şöyle demiştir: *“Kur’an zahiri üzeredir. Ta ki zahiri değil batını üzere olduğuna dair ondan bir delil veya bir sünnet ya da bir icma gelinceye kadar bu böyledir.”*⁵⁸¹

İşte bu, akli nakilden üstün tutarak şer’î bir hüccete dayanmadan naslar üzerinde yapılan tevilleri iptal eden, işârî tefsir denerek ayetleri tahrif eden hurafecilerin önünü alan mühim bir esastır.

es-Sâvi gibi kelimacılar Kur’an ve sünnetteki bir sıfat nassını tevil ederken *“bu ayet/hadis teşbihi vehmettirmektedir, bu nedenle onun tevili gereklidir.”* derler. Yani buna göre Kur’an ve sünnetin zahiri teşbihi=küfrü vehmettiricidir! Bozuk idraklerimiz ve zanlarımız ise bunlar hakkında vehimlere kapılmakta mazurdur! Selef bu küfrü vehmettirici nasları tevil etmemekle de kusurludur! Zira onlar Cehmiyyenin ve Mutezilenin pirleriyle karşılaşp onlarla münazara ettikleri halde tevil kapısını açmamışlardır.

Acaba Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ve ashabının âlimleri herhangi bir ayet ve hadis hakkında *“şu ayetin zahirine iman etmeyin, şu hadisin zahirine itikat etmeyin”* diye bir uyarıda bulunmuşlar mıdır?

Malumdur ki sahabenin ve tabiinin hepsi âlim ve zeki insanlar değildi ve içlerinde bedevi, belid/ahmak ve cahil

⁵⁸⁰ İbrahim 1.

⁵⁸¹ er-Risâle 580.

kimseler de vardı. Bunlar ilim meclislerinde ve sohbet halkalarında bulunur ve o esnada sıfatlarla ilgili naslar zikredilirdi. Bununla birlikte onlar bu ayet ve hadislerin zahiri teşbihi vehmettirir diyerek bunlar için özel bir açıklama yapmaz ve bunları zikrettikleri her seferinde onlara tenzih naslarını hatırlatmazlardı.⁵⁸²

Şüphesiz ki selim akla sahip olmayanlar ve Kur'an'ın ifadesiyle "kalbinde hastalık bulunanlar" bu nasların peşine takılmakta, bunlar hakkında kuruntuya kapılmaktadırlar. Bu nedenle sahabe devrinde görülmeyen bu vehimler, onlardan sonra İslam'a girenlerin döneminde, özellikle Basra ve Kûfe gibi fitnecilerin yaygın olduğu ve Yunan felsefesinin okunduğu bölgelerde görülmüştür.

Kelamcılar bozuk zanlara sahip akıllar üzerine konuşup onları tenkit etmek yerine, bu akıllarla yargıladıkları naslar üzerine konuştular. Bu vehim sahiplerini sahabenin fehmine döndürüp onları bu yol üzere terbiye etmek yerine, boş cedellerle tartışmaları alevlendirdiler. Öyle ki gün yüzüne çıkmayan şüpheleri bile vuku bulmadan çözelim diyerek, bunları hastalıklı zihinlere soktular. Bunu ise Kur'an ve sünnet ilimlerinde ve Selefin eserlerinde mütemekkin olmadıkları halde yaptılar. Bu nedenle onlar Selefin ittifakla tevilini yasakladığı nasları bile tahrif etme durumuna düştüler. Bu yolla kendilerini de, peşlerine taktıklarını da saptırdılar. Nitekim Eşarilerin Türkiyedeki âlimlerinden Molla Salih Ekinci Eşari ve Maturidilerin fasit tevillerine işaret ederek bu durumu itiraf etmiş ve şöyle demiştir: *"Sonradan gelen Eşarilerin büyük çoğunluğu tevilde aşırı gitmiş ve bunda Mutezilenin yolu üzere hareket etmişlerdir. Onlar tevillerinin çoğunu Mutezileden almışlardır."*⁵⁸³

⁵⁸² Bkz. Merî el-Kermî; Akâvîlu's-Sikât 85.

⁵⁸³ Âkîdetu'l-İmâm el-Eşarî 189.

İşte tüm bu nedenlerle mezkûr kelimciler kendi bozuk zanları ve akıllarının eseri olarak “*Kur’an ve sünnetin zahiri küfürün asıllarındandır.*” deme cüreti gösterdiler. Oysa Kur’an ve sünnetin zahiri, kelimcilerin bozuk algı ve zanları açısından teşbihi vehmettirirken, selim ve sarîh akıl sahibi sahabe açısından bir vehme sebep olmamıştı. Yani kusur naslarda değil, nasları algılamaya çalışan kısır akıllardaydı. Kusur; ilimde derinleşmeden, râsihûn mertebesine ermeden (yani bilgisizken), bilgiçlik taslamaktaydı.

Tıpkı kelimcilerin kitaplarıyla beslenmiş birçok ilahiyatçının ve benzerlerinin hali gibi. Onların akla aşırı değer verip itikadî konularda akıllarını hakem tutması, dinî emirleri hafife alması, sünneti inkâr etmesi, müsellemin inanç esasları hakkında şüpheler uyandırması ve ağızlarından sıkça küfür ifadeleri kaçırması buna misaldir.

Nasların, bozuk akıl sahiplerine teşbihi vehmettirmesi, nasların tahrifini gerektirmemekteydi. Eğer bu gerekli olsaydı dört mezhep imamı döneminde zuhur eden Cehmî ve Mutezilî şaşkınlara vehimlerini defetmek için bu yapılır, bu konu kapatılırdı. Ne var ki onlar bidatçıların piri ve en mahiri olan kimselerle karşılaştıkları halde ve kendileri tevilin, Arap dili ve belagatinin derinliklerine en vakıf âlimler oldukları halde, bunu yapmadılar. Bunun doğuracağı şerri evvel emirde bilip, bu kapıyı açmadılar.

el-Kevserî ve Bazı Hurafeleri

Aklına ters gördüğü meşhur sahih hadisleri hilelerle zayıf gösteren el-Kevserî, aklına yatan hurafeleri ise din diye sunabilmektedir. Allah'ı Teâla'nın sıfatları bahsinde Selefi tekfir edecek derecede akılcı bir Cehmî olan el-Kevserî'nin, tarikat hurafelerine gelince aklını yitirmiş biri gibi hareket etmesi ilginçtir. Nitekim o, Ebu Bekir *radıyallahu anh*'ın sabaha kadar çokça kalbî zikir yaptığı için ciğerinin kebab gibi piştiği asılsız bir kıssayı, onun fazileti sadedinde sahih gibi nakletmiştir. Bu kıssada Ebu Bekir es-Sıddık Allah'ı Teâla'yı aşırı zikrettiği için ciğeri kavrulur ve ciğerinin kebab gibi tüten kokusundan komşusu rahatsız olur. Öyle ki adam bu durumu gidip Rasûlü Ekrem *sallallahu aleyhi ve sellem*'e şikâyet eder.⁵⁸⁴

Yine el-Kevserî ölen bir şeyhin ruhunun bedeninden kılıcın kınından sıyrıldığı gibi çıkıp tasarruf gücüne erdiğini, bu nedenle onlardan medet istenebileceğini belirtmiştir.⁵⁸⁵

Yine Hanefî olduğu halde mezhebine muhalefet ederek kabirler üzerine türbe inşa edilmesini meşru görmüş ve türbeciliği nehyeden Sahihayn'de geçen hadisleri bile inkâr etmeye yeltenmiştir.⁵⁸⁶

el-Kevserî, sufi meşrep olduğu için eserlerinde bu misallerdeki gibi birçok hurafeyi dile getirmiştir.

⁵⁸⁴ Bkz. el-Kevserî; İrgâmu'l-Merîd 24, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1. baskı.

⁵⁸⁵ Bkz. A.g.e. 22-23.

⁵⁸⁶ Bkz. el-Makâlât 125-127, 286-299.

el-Kevserî'nin Âlimlerin Eserleri Üzerindeki Teşviş ve Tahrifleri

1- İmam el-Eşarî'nin “el-İbâne an Usûli'd-Diyâne” Kitabı

İmam el-Eşarî Mutezilenin yolundan rücu ettikten sonra ömrünün sonunda “el-İbâne” isimli eserini yazmıştır. Birçok muhakkikin belirttiği gibi bu eseri onun son telifidir ve onun akidesini burada zikrettiği görüşler yansıtmaktadır. Fakat el-Kevserî vb. kimseler, Selefîyye itikadı üzere telif edildiği için bu eserin el-Eşarî'nin son telifi olmadığını dillendirmiş ve muhakkiklere muhalefet etmişlerdir. Onlar, el-Eşarî'nin “el-Luma” isimli eserinin son kitabı olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü bu kitabı o, kelâmcıların yolu üzere yazmıştır.

Muhakkiklerin “el-İbâne” Hakkındaki Sözleri:

İbn Kesir, ez-Zehebî ve el-Makrîzî gibi tarihçiler, el-Eşarî'nin ilk döneminde Mutezîli olduğunu, sonra bu yoldan rücu ederek İbn Küllâb'ın menheci üzere Ehlisünnet kelâmcılarının yoluna sülûk ettiğini belirtmişlerdir.⁵⁸⁷

⁵⁸⁷ Bkz. İbn Kesir; Tabakâtu's-Şâfiyye 1/210, ez-Zehebî; en-Nubelâ 11/174 ve el-Makrîzî; el-Hutat 2/308. Ayrıca bkz. Numan el-Alûsi; Celâu'l-Aynen 215 ve M. Şükî el-Alûsi; Gâyetu'l-Emânî 1/308.

Daha sonra imam, bu kelâm yolunu da terk etmiş ve İmam Ahmed'in mezhebine intisap etmiştir. Bu üç merhaleyi şöyle özetleyebiliriz:

1. İmam bu döneminde 40 yaşına kadar üvey babası el-Cubbâî'nin yolu üzere Mutezîli bir hayat sürmüştü, sonra bu yoldan dönmüştür.⁵⁸⁸

2. O, 40 yaşında itizal yoluna tövbe edip, İbn Küllâb'ın yoluna yönelmiştir. Bu dönemde İbn Küllâb'ın koyduğu esaslar ekseninde “el-Luma” gibi eserleri yazarak Mutezileyi reddetmiştir. İbn Asâkir onun “el-Luma” isimli eserini bu dönemde Mutezileye karşı yazdığını belirtmiştir.⁵⁸⁹

Bu merhalede o, “hayat, ilim, kudret, irade, işitme, görme ve kelâm” gibi yedi aklî sıfatı ikrar etmiş, “veçh ve el” gibi haberî sıfatları ise tevil etmiştir.⁵⁹⁰

3. el-Eşarî bu son döneminde Selefin yolu üzere bu sıfatların tümünü teşbih, tevil ve tekyifte bulunmaksızın tespit etmiştir. Basra'da Hafız es-Sâci'den hadis ehlinin itikadî görüşlerini almış, sonra Bağdat'a geçerek orada “el-İbâne”yi yazmıştır.⁵⁹¹

İmam el-Eşarî'nin tarih kitaplarındaki sîreti incelendiğinde onun bu üç merhalesi görülecektir. Yine kadim Eşarilerin imamın itikadî sadedinde söyledikleri incelendiğinde, onun son olarak “el-İbâne”yi telif ettiği anlaşılabacaktır.

⁵⁸⁸ Bkz. İbn Asâkir; Tebyîni Kezbi'l-Müfterî 38, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. baskı.

⁵⁸⁹ Bkz. A.g.e. 39-130 ve Şubetu'l-Akîde beyne Ebî'l-Hasen el-Eşarî ve'l-Munteşibîne ileyihi 42.

⁵⁹⁰ Bkz. İbn Kesir; Tabakâtu's-Şâfiyye 1/210.

⁵⁹¹ Bkz. A.g.e. 1/210 ve ez-Zehebî; Tezkiratu'l-Huffâz 2/709, en-Nubelâ 15/86.

Eşarilerin büyük âlimlerinden Hâfız İbn Asâkir “el-İbâne”nin umde olduğunu ve kadim Eşarilerin bu kitaba itimat ettiklerini belirtmiştir. “*Kim İmam el-Eşarî’nin pak akidesini öğrenmek istiyorsa bu kitabı okusun.*”⁵⁹² demiştir. Burada bu kitaptan iktibaslar yapmış ve imamın sıfatlar vs. meselelerde Selefin yolu üzere bulunduğunu gösteren açık ifadeler nakletmiştir. İbn Asâkir “*el-Eşarî, el-İbâne’deki görüşleri din edinmiyor.*” diyen bazı kimseleri reddetmek için bu kitabı yazmıştır.⁵⁹³

Şimdi İbn Asâkir’in “el-İbâne”nin ilk bölümünden nakledip “*el-Eşarî’nin akidesi budur.*” dediği bazı ifadeleri nakledeyim.

İmam el-Eşarî şöyle demiştir: “*Allah’u Teâla: “**Celâl ve ikram sahibi Rabbinin veçhi baki kalacaktır.**”*⁵⁹⁴ buyurduğu halde, Mutezile O’nun veçhi olduğunu kabul etmemiştir. Yine Allah: “**İki elimle yarattığıma..**”⁵⁹⁵ buyurduğu halde, O’nun için iki elin olduğunu kabul etmemişlerdir... Yine Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’den rivayet edilen: “**Allah dünya semasına nüzul eder.**”⁵⁹⁶ hadisini kabul etmemişlerdir. Eğer birisi bize: “Siz; Mutezile, Kaderiye, Cehmiyye, Haruriye (Hariciler), Rafiziler ve Mürcienin görüşlerini inkâr ettiniz. Öyleyse bize sahip olduğunuz görüşleri ve inandığınız/din edindiğiniz inanç biçimini bize beyan edin.” derse ona şöyle deriz:

Savunduğumuz görüş ve inanç biçimimiz Allah’ın kitabına, Nebîsi sallallahu aleyhi ve sellem’in sünnetine, sahabeden, tabiinden ve hadis imamlarından rivayet

⁵⁹² Tebyîni Kezbi’l-Müfterî 152.

⁵⁹³ Nitekim bunu İbn Derbâs da belirtmiştir. Bkz. Risâletu’z-Zebbi an Ebî’l-Hasen el-Eşarî 5.

⁵⁹⁴ er-Rahman 27.

⁵⁹⁵ Sâd 75.

⁵⁹⁶ el-Buhârî ve Müslim.

edilenlere sarılmaktır. Biz, Ahmed b. Hanbel'in -Allah onun yüzünü ak etsin, derecesini yükseltsin ve sevabını arttırsın-görüşlerini benimser, onun görüşlerine muhalefet edenleri de reddederiz. Zira o, faziletli bir imam ve mükemmel bir önderdir. Allah onun vesilesiyle hakkın ortaya çıkmasını sağlamış, sapıklığı onunla savmıştır. Onun vasıtasıyla hak yolu aydınlatmış ve bidatçıların bidatini, sapıkların sapıklığını ve şüphecilerin şüphelerini onunla ortadan kaldırmıştır...

Ayette belirtildiği gibi Allah Arşa istiva etmiştir: **“Rahman Arşa istiva etti.”**⁵⁹⁷ Allah'ı Teâla'nın keyfiyeti bilinmeyen veçhi vardır, nitekim o şöyle buyurmuştur: **“Celâl ve ikram sahibi Rabbinin veçhi baki kalacaktır.”**⁵⁹⁸ O'nun keyfiyeti bilinmeyen iki eli vardır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **“İki elimle yarattığıma..”**⁵⁹⁹ **“Bilakis O'nun iki eli de açıktır.”**⁶⁰⁰ O'nun keyfiyeti bilinmeyen bir gözü vardır. O şöyle buyurmuştur: **“Gözlerimiz önünde akıp gitmekteydi.”**⁶⁰¹ Kim Allah'ın isimlerinin O'nun gayrı olduğunu iddia ederse şüphesiz ki sapıtmuş olur.”⁶⁰²

Burada el-Eşarî, İmam Ahmed'in mezhebi üzere olduğunu belirtmiş ve Selef itikadını ortaya koymuştur. Sonra İbn Asâkir, imamın Selefin yolu üzere zikrettiği başka meseleleri nakletmiştir. İbn Asâkir'in eserinde naklettiği bu on sayfalık kısım “el-İbâne”nin bugünkü baskılarında aynen mevcuttur. Ayrıca el-Eşarî'nin bu ifadeleri “Makâlâtü'l-İslâmiyyîn” ve “Risâle ilâ Ehli's-

⁵⁹⁷ Taha 5.

⁵⁹⁸ er-Rahman 27.

⁵⁹⁹ Sâd 75.

⁶⁰⁰ el-Mâide 64.

⁶⁰¹ el-Kamer 14.

⁶⁰² İbn Asâkir; Tebyînu Kezbi'l-Müfterî 152-163.

Seğr” isimli iki eserinde de geçmekte ve kendisi bu itikat üzere olduğunu orada da belirtmektedir.⁶⁰³

İbn Asâkir’in bu eserini tahkik eden el-Kevserî, onun el-Eşarî’den aktardığı bu ifadeler karşısında sükût etmiştir.⁶⁰⁴ Yine İbn Asâkir’in şu sözlerine de ses çıkaramamıştır: “*el-Eşarî’nin ashabı el-İbâne’de bulunan meselelere en kuvvetli itikatla itikat ediyor ve onlara en kuvvetli itimatla itimat ediyordu.*”⁶⁰⁵

el-Kevserî kitabın mukaddimesinde İbn Asâkir’in el-Eşarî’yi difa etmek için yazdığı bu kitabı övmüş ve onun el-Eşarî’yi en iyi tanıyan, onun hakkında en güzel sîreti hazırlayan kişi olduğunu söylemiştir.⁶⁰⁶

İbn Asâkir bu eserinde “el-İbâne”nin el-Eşarî’nin itikadını ortaya koyan asıl kitabı olduğunu birçok âlimden yaptığı nakille ifade etmiştir. Bu âlimlerden birisi ise daha önce uluvv babında kendisinden bahsettiğimiz Ebu Osman es-Sâbûnî’dir. İbn Asâkir: “*es-Sâbûnî, el-İbâne’ye öyle*

⁶⁰³ Bkz. Makalâtu’l-İslâmiyyin 290-297.

⁶⁰⁴ Tebyînu Kezbi’l-Müfterî 121-128, el-Mektebetü’l-Ezheriyye. Fakat o, âdeti olduğu üzere kitabın mukaddimesinde el-İbâne hakkında bazı şüpheler ortaya atmaya çalışmıştır. Bunlarsa cevap vermeye değecek ifadeler değildir. Fakat aynı el-Kevserî başka bir eserinde el-Eşarî’nin itikattaki bir görüşü için el-İbâne’yi kaynak göstermiş ve “*bu kitabın el-Eşarî’ye ait olmasında hiçbir şüphe yoktur.*” demiştir. (el-İstîsâr 310, Dâru’l-Besâir).

⁶⁰⁵ Tebyînu Kezbi’l-Müfterî 286.

⁶⁰⁶ A.g.e. 29:

أحسن من قام بترجمة الإمام الأشعري وتاريخ حياته العلمية وبيان سيرته في الدفاع عن السنة ورد ما اختلقه خصومه عليه من ذكر تراجم مشاهير الأشاعرة الذين طبق ذكرهم الأرض من قرون متطاولة على طبقاتهم، هو الحافظ الكبير أبو القاسم بن عساكر الدمشقي في كتابه “تبيين كذب المفتري” فله على الأشاعرة أكبر منة بذلك، وشهرة كتابه تغني عن كل وصف.

hayranlık duyardı ki, onu elinden bırakmazdı.”⁶⁰⁷ demiştir. es-Sâbûni ise devrinin en büyük Şâfii mezhebi alimidir.⁶⁰⁸

Fakat el-Kevserî, el-Eşarî’nin kadim ashabı tarafından hayranlıkla okunup ellerinden düşürmedikleri bu kitap için şöyle demiştir: “*Sonradan gelen Haşevîlerin/Mücessimenin dillerinden düşürmedikleri gibi o, el-Eşarî’nin son telifi değildir.*”⁶⁰⁹

Ne gariptir ki el-Kevserî bu sözünden önce şöyle demiştir: “*Bu kitap Selefın mezhebi üzere yazılmıştır. el-Eşarî, bununla hadis ravilerinden teşbih bataklığında boğulan kimseleri kurtarmak ve onları sahih itikat seviyesine çıkarmak istemiştir.*”⁶¹⁰

el-Kevserî’ye şunu soruyoruz: Bu kitap Selef menheci üzere ve Haşevîlere red olarak yazıldıysa, neden bizim Haşevîler ona hayranlık duyuyor ve onu dillerinden düşürmüyor acaba?! Sonra tarihi veriler, muhakkiklerin ifadeleri ve kadim Eşarîlerin sözleri ortadayken, onun için sen de “*Selefın menheci üzere yazıldı.*” diyorken, neden bu kitabın imamın son telifi olmadığı iddianda ısrar ediyorsun? Bu kitap Selef menheci üzere yazıldıysa onun nesini beğenmiyorsun? İbn Asâkir’in şu sözü safsatalarına bir şamar olarak inerken, neden buna not düşerek itiraz edemedin?

“*el-Eşarî’nin ashabı el-İbâne’de bulunan meselelere en kuvvetli itikatla itikat ediyor ve onlara en kuvvetli itimatla itimat ediyordu.*”⁶¹¹

Evet, yine Eşarîlerin meşhur imamlarından el-Beyhakî, İmam eş-Şâfii’nin itikadî bir meseledeki görüşünü

⁶⁰⁷ Tebyînu Kezbi’l-Müfterî 389.

⁶⁰⁸ Bkz. A.g.e. 389.

⁶⁰⁹ A.g.e. 389. Thk. el-Kevserî.

⁶¹⁰ A.g.e. 35.

⁶¹¹ Tebyînu Kezbi’l-Müfterî 286.

naklettikten sonra, bunu el-Eşarî'nin "el-İbâne"deki sözüyle teyit etmiştir. Sonra itikat meselelerinde çok tartışılan Kur'an'ın mahlûk olup-olmamasıyla ilgili önemli bir konunun hükmünü, "el-İbâne"den naklettiği ifadelerle vermiştir.⁶¹²

Yani "el-İbâne" kadim Eşarilerin itikatta ilk başvurduğu asıllardandır.

Yine buna en güzel şahitlerden biri Eşarilerin piri Kâdî el-Bâkılânî'dir. el-Bâkılânî sıfatlar meselesindeki itikadını şöyle ifade eder: *"Allah'ın zatî sıfatları hayat, ilim, kudret, işitme, görme, kelâm, irade, beka, veçh, iki göz, iki el, gazap ve rızadır."*⁶¹³

Onun bu ifadeleri ile el-Eşarî'nin "el-İbâne"deki ifadeleri örtüşmektedir.

Hâfız İbn Receb bu nedenle şöyle demiştir: *"el-İbâne onun kitaplarının en güzelidir. el-Beyhakî, Ebu Osman es-Sâbûnî, İbn Asâkir ve diğerleri gibi âlimler buna itimat etmişlerdir. Kâdî el-Bâkılânî ise onu şerh etmiştir."*⁶¹⁴

Hâfız İbn Derbâs (v.605/1209) ise el-Eşarî hakkında kaleme aldığı eserinde "el-İbâne"nin onun görüşlerini yansıtan asıl eseri olup, bunun son telifi olduğunu belirtmiştir. el-Beyhakî'nin, Ebu'l-Abbâs et-Tarkî'nin, Ebu Osman es-Sâbûnî'nin, İbn Asâkir'in, kurrâların imamı Ebu Ali el-Fârîsî'nin, Mısır'daki Şâfiîlerin şeyhi Ebu'l-Meâlî

⁶¹² Bkz. el-İ'tikât 107.

⁶¹³ Temhîdu'l-Evâil 298, thk: İmâduddin Ahmed Haydar, 1. baskı 1987. Kitabın eksik bir nüshasını esas alan el-Kevserî bu ibareyi kitabında nakleden İbnu'l-Kayyim'in bunu uydurmuş olabileceğini söylemiştir. Fakat yapılan araştırmalar neticesinde kitabın İstanbul ve diğer şehirlerde bulunan nüshalarında bu ifadenin harfiyen geçtiği tespit edilmiştir. ez-Zehabî, el-Bâkılânî'nin üç eserine işaret ederek bu ve benzeri sözlerini el-Uluvv'da nakletmiştir.

⁶¹⁴ İbn Receb; Fethu'l-Bâri 4/278-282.

Mücellî'nin vb. alimlerin "el-İbâne"ye itimat ettiklerini ve el-Eşari'nin görüşlerini bu eserden naklettiklerini belirtmiştir.⁶¹⁵

İmam el-Eşari'nin Son Eserinin el-İbâne Olduğunu Söyleyen Diğer Âlimler:

- İbn Kesîr⁶¹⁶
- ez-Zehebî⁶¹⁷
- İbnu'l-İmâd⁶¹⁸
- İbrahim el-Gürânî⁶¹⁹
- İbrahim el-Halebî⁶²⁰
- ez-Zebîdî⁶²¹
- Merî el-Kermî⁶²²
- Hâlid en-Nakşibendî⁶²³
- el-Alûsî⁶²⁴
- el-Kâsimî⁶²⁵
- el-Muallîmî⁶²⁶

⁶¹⁵ Bkz. İbn Derbâs; Risâletu'z-Zebbi an Ebî'l-Hasen el-Eşarî 5.

⁶¹⁶ Bkz. Tabakâtu's-Şâfiyyîn 1/210.

⁶¹⁷ Bkz. el-Uluvv 219-220.

⁶¹⁸ Bkz. Şuzurâtu'z-Zeheb 4/131.

⁶¹⁹ el-Halebî; el-Lum'atu fî Tahkîki Mebâhisi'l-Vücûdi ve'l-Hudûs 54-57.

⁶²⁰ A.g.e. 54-57.

⁶²¹ Bkz. İthâfu's-Sâdeti'l-Muttekîn 48.

⁶²² Bkz. Akâvîlu's-Sikât 145.

⁶²³ Bkz. Celâu'l-Ayneyn 157.

⁶²⁴ Bkz. Rûhu'l-Meânî 1/60.

⁶²⁵ Bkz. Tefsîru'l-Kâsimî 5/74-76. Ayrıca el-Kâsimî, el-Eşarî'nin ahashabının bunun son kitabı olduğuunu söylediklerini nakletmiştir. Burada el-İbâne'den nakiller yapmış ve istiva hakkında naklettiğı bir cümle sonrası el-Eşarî'nin bunu İmam Ahmed'in "er-Reddu alâ'l-Cehmiyye" kitabından aldığını söylemiştir.

- Muhammed el-Emin eş-Şinkîti⁶²⁷
- Şuayb el-Arnaût⁶²⁸
- Ömer el-Eşkar⁶²⁹
- Ramazan el-Bûti⁶³⁰

Bu âlimler el-Eşarî'nin son telifinin “el-İbâne” olduğunu söylemişlerdir.

Eşari âlimlerden Tâcuddin es-Subki ise bu noktada şu itirafta bulunmuştur: *“O, İmam Ahmed'den sonraki Ehlisünnetin büyüğüdür. Onun akidesiyle İmam Ahmed'in akidesi şeksiz şüphesiz birdir. el-Eşarî birçok kez: “Benim akidem İmam Ahmed b. Hanbel'in akidesidir.” diye açıkça belirtmiştir... Hasımlarının el-Eşarî'ye düşman olmalarının sebebi, sadece onun Allah için kaderi hayrıyla, şerriyle, faydası ve zararıyla ispat etmesi ile, Allah'ın celâl sıfatları olan kudretini, ilmini, iradesini, hayatını, bekâsını, iştirakini, görmesini, veçhini, elini ve kelâmını O'nun için ispat etmesi nedeniyledir.”*⁶³¹

Bu konudaki itiraflardan birisi ise er-Râzi'ye aittir. O, el-Eşarî'nin “el, veçh ve göz” gibi sıfatların Allah'ı Teâla'nın zatıyla kâim sıfatlar olduğunu söylediğini belirtmiştir. Yine istiva sıfatının da sabit olduğunu ondan nakletmiştir. er-Râzi birçok eserinde bunu dile getirmiştir.⁶³²

⁶²⁶ Bkz. et-Tenkîl 10/218.

⁶²⁷ Bkz. Edvâu'l-Beyân 7/281-283.

⁶²⁸ Bkz. Akâvîlu's-Sikât 14.

⁶²⁹ Bkz. Mu'tekatu'l-İmâm Ebî'l-Hasen el-Eşarî ve Menhecuhu 17-19.

⁶³⁰ Bkz. Nedvetu İtticâhâtî'l-Fikri'l-İslâmî 264-265.

⁶³¹ Tabkâtü's-Şâfiyye 4/236-405.

⁶³² Bkz. er-Râzi; Nihâyetü'l-Ukûl 4/273, Dâru'z-Zehâir, 1. baskı ve el-Muhassal 187, Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye.

Yine Eşarilerin meşhur imamlarından el-Âmidî, el-Eşarî'nin Allah'ı Teâla için "iki el"⁶³³ sıfatını kabul ettiğini belirtmiştir.⁶³⁴

İbn Hazm da imamın Allah *Azze ve Celle* için "iki el ve iki göz" sıfatını kabul ettiğini belirtmiştir.⁶³⁵

Bunlarsa el-Eşarî'nin "el-İbâne", "Makâlâtü'l-İslâmiyyîn" ve "Risâle ilâ Ehli's-Seğr" kitaplarında dile getirdiği görüşleridir.

Osmanlı döneminin meşhur âlimi ve Rağıp Paşa'nın üstadı Şeyh İbrahim el-Halebî (v.1190/1776) "el-İbâne"nin imamın son eseri olduğunu belirtmiş ve Allame İbrahim el-Gürânî'nin⁶³⁶ bu görüşte olduğunu söylemiştir.⁶³⁷

Yine itikatta kadim Eşarilerin mezhebi üzere olduğunu söyleyen Veliyullah ed-Dihlevî,⁶³⁸ el-Eşarî'nin mezhebinde asıl olanın sıfat naslarının tevil edilmemesi olduğunu belirtmiştir.⁶³⁹

⁶³³ el-Âmidî'nin belirttiği gibi el-Eşarî'nin bu noktada tutunduğu delillerden birisi şu ayettir: **"Dedi ki: Ey İblis! İki elimle yarattığımı secde etmekten seni meneden nedir?"** (Sâd 75)

⁶³⁴ Bkz. el-Âmidî; Ebkâru'l-Efkâr 1/453.

⁶³⁵ Bkz. İbn Hazm; el-Fisal 2/127.

⁶³⁶ İbrahim b. Hasen el-Kûrânî (Gürânî) eş-Şâfiî (v.1101/1690); âlimler onun müçtehit seviyesinde bir âlim olduğunu ve 80-100 civarında kitabının bulunduğunu belirtirler. Kendisi Veliyullah ed-Dihlevî'nin hocası Ebu Tahir el-Medenî'nin babasıdır. (Bkz. ez-Ziriklî; el-A'lâm 1/35 ve Mu'cemu'l-Muellifin 1/21).

⁶³⁷ el-Halebî; el-Lum'atu fî Tahkiki Mebâhisi'l-Vücûdi ve'l-Hudûs 54-57. el-Kevserî onun bu kitabını tahkik etmiş ve onu *"şeyhlerin şeyhi, Şam ve Mısır diyarındaki üstatların üstadı"* diyerek yadettmiştir. (Bk. A.g.e 2).

⁶³⁸ Bunun için bkz. ed-Dihlevî; el-Fadlu'l-Mübîn 63, 11. hadis. Dâru'l-Kitab, Diyobent, h.1418.

⁶³⁹ ed-Dihlevî; Risâle fî Menâkibi İbn Teymiyye ve'd-Difâ' anhu 3.

O, devrinin en büyük âlimlerinden olan hocası Ebu Tahir el-Medenî'nin⁶⁴⁰ ise -ki kendisi İbrahim el-Güvrânî'nin oğludur- şöyle dediğini nakletmiştir: *“İbn Hacer el-Askalânî dedi ki: ‘Müteşabih naslardan bir şeyin tevîl edilmesi gerektiği hususunda sahih bir yolla ne Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’den, ne de sahabeden açık bir nakil nakledilmiştir. Onlardan bunların (nasların) zikredilmesini men eden bir nakil de gelmemiştir. Allah’ın, Nebî’sine Rabbinden ona indirilenleri tebliğ etmesini emredip, ona **“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim.”**”⁶⁴¹ ayetini inzal ettikten sonra bu konuyu terk etmiş olması ve onun Allah’u Teâla’ya nispet edilmesi caiz olmayan şeylerden caiz olanları temyiz etmemesi imkânsızdır. Bununla birlikte o, şahit olanın gaipte olana tebliğde bulunmasını teşvik etmiş, öyle ki sahabe onun sözlerini, fiillerini, hallerini ve onun huzurunda yapılan şeyleri nakletmiştir. Bu durum ise onların ittifakla Allah’u Teâla’nın murat ettiği üzere bu naslara iman ettiklerine delalet etmiştir. Yine Allah **“O’nun benzeri gibi olan hiçbir şey yoktur.”**”⁶⁴² ayetiyle kendisinin mahlûklara benzetilmekten tenzih edilmesini gerekli kılmıştır. Bu nedenle kim onlardan sonra bunun hilafını gerekli kılsa, muhakkak ki onların yoluna muhalefet etmiş olur.”⁶⁴³ İbn Hacer’in sözü bitti.*

İşte bu yol bizim de tahkik ettiğimiz üzere Şeyh Ebu’l-Hasen el-Eşarî’nin mezhebidir. Bize Ebu Tâhir el-Medenî babasının hattından şunu okutmuştur: Ebu’l-Hasen el-Eşarî kitabında şöyle demiştir: ‘Ben sıfatlar meselesinde İmam Ahmed’in mezhebi üzereyim ve Allah Arşın üzerindedir.’”⁶⁴⁴

⁶⁴⁰ Bkz. ez-Ziriklî; el-A’lâm 5/304.

⁶⁴¹ el-Mâide 3.

⁶⁴² eş-Şûra 11.

⁶⁴³ Fethu’l-Bârî 13/390.

⁶⁴⁴ Risâletun fî Menâkibi İbn Teymiyye ve’d-Difâ’ anhu 3.

ed-Dihlevî'nin dile getirdiği bu duruma Maturidi âlim Hafız Safiyyuddin el-Buhârî de işaret etmiştir. O, İbrahim el-Gürânî'nin bu konudaki sözlerini aktarmış ve onun "*Ebu'l-Hasen el-Eşarî'nin son tasnifi el-İbâne'dir.*" dediğini nakletmiştir.⁶⁴⁵

Merhum el-Alûsi sufilerin piri Hâlid en-Nakşibendî'nin bu konudaki sözünü onun kitabından nakletmiş ve onun da el-Eşarî'nin son eseri olarak "el-İbâne"yi zikrettiğini belirtmiştir.⁶⁴⁶

Ramazan el-Bûtî "el-İbâne"nin imamın son eseri olduğunu belirtmiş ve onunla İbn Teymiyye'nin akidelerinin aynı olduğunu söylemiştir. Şöyle demiştir: "*Ebu'l-Hasen el-Eşarî'nin son yazdığı kitaba müracaat ettiğimde, ki bu el-İbâne isimli kitabıdır, onun söyledikleriyle İbn Teymiyye'nin söylediklerinin aynı olduğunu gördüm. İmam Ebu'l-Hasen el-Eşarî'nin el-İbâne kitabını okuyun.*"⁶⁴⁷

Aynı şekilde Molla Salih Ekinci "el-İbâne" hakkında el-Kevserî'nin ortaya attığı şüpheleri reddetmiş ve "el-İbâne"de varit olan ifadeleri el-Beyhakî, eş-Şerhistânî ve İbn Asâkir'in imamın görüşü olarak kaydettiklerini belirtmiştir. Burada o şöyle demiştir: "*Sonradan gelen Eşarilerin çoğu haberi sıfatların ispatı noktasında imamlarına muhalefet etmişlerdir. Onların bu muhalefetlerini el-Eşarî'nin bu sıfatları kabul etmediğine delil edinmek doğru değildir.*"⁶⁴⁸

⁶⁴⁵ el-Kavlu'l-Celiyy fî Tercemeti's-Şeyh Takiyiddin İbn Teymiyye el-Hanbelî 19-20.

⁶⁴⁶ Bkz. Celâu'l-Ayneyn 157.

⁶⁴⁷ Nedvetu İtticâhâtî'l-Fikrî'l-İslâmî 264-265.

⁶⁴⁸ Akâdetu'l-İmâm el-Eşarî 81-83.

İşte bütün bu deliller, karineler ve itiraflar el-Eşarî'nin “el-İbâne”yi ömrünün sonunda yazdığını ortaya koymakta ve buradaki ifadeler onun asıl görüşlerini yansıtmaktadır.

Bir İtiraz ve Cevabı

Kelamcılarının tenkidi bahsinde bazıları şöyle demektedirler: Peygamberimiz **“ümmetim dalalet üzere birleşmez.”** ve **“ümmetimin çoğunluğuna uyunuz.”** gibi ifadelerle Eşari ve Maturidileri tezkiye etmiştir. Zira ümmetin kahir ekseriyeti onlardan oluşmaktadır. Böyleyken nasıl olur da onları eleştirirsiniz?!

Bunun için şöyle diyebiliriz: Şüphesiz ki ümmeti Muhammed (s) dalalet üzere birleşmez. Fakat bazı vakitler nübüvvet eserlerinin yok olması ve âlimlerin azalmasıyla bidatlar yayılabilir ve seçkin kullar azınlık durumuna düşebilir. Bidatlar sünnet, sünnetler bidat görülebilir. Nitekim birçok hadiste asrısaaDET döneminden sonraki çağların bozulacağı ve durumun gittikçe kötüye gideceği belirtilmiştir. Yine azınlık oldukları bilinen gariplerin ve Taifetu'l-Mansura'nın müjdelenmesiyle ilgili hadisler de böyledir.

Sonra İmam Ahmed'in vaktinde Cehmiyyenin ve daha sonra Ubeydilerin dönemlerinde yönetimlerin etkisiyle Ehlisünnet âlimleri baskı altına alınmış ve bu nedenle onlar azınlık durumuna düşmüşlerdir. Yine bazı dönemlerde Maturidiler yok olacak derecede azalmışlardır. Osmanlının aksine bu dönemlerin kiminde Hanbeliler, kimisinde Eşariler çoğunlukta olmuştur. Meşhur tarihçi el-Makrîzi (v.845/1441) Selahaddin el-Eyyûbî döneminden sonra Maturidilerin vs. mezheplerin neredeyse yok olduğunu belirterek şöyle demiştir: *“el-Eşari'nin mezhebi öyle yayılmıştır ki onun dışındaki mezhepler unutulmuş ve bilinmez olmuştur. Öyle ki bugün Eşarilere İmam Ahmed'in tabileri olan Hanbeliler dışında muhalefet eden bir mezhep kalmamıştır. Zira Hanbeliler Selefin bulundukları hal*

üzereydiler. Onlar sıfatlar hakkında varit olan nasların tevilini uygun görmüyorlardı.”⁶⁴⁹

Sonra ümmetten uyulması emredilen asıl dönemin, Rasûlullah’ın diliyle tezkiye edilmiş olan sahabe, tabiin ve tebe-i tabiin dönemleri olduğu da unutulmamalıdır. Onlardan sonra gelen hangi çağ ehli olursa olsun, bunların onlara muhalefetlerinin bir önemi yoktur. Veleve ki bu muhalefetlerinde icma da etseler -ki bu muhaldir- bu böyledir.

Sonra ümmetin kahir ekseriyetinin Eşari ve Maturidi olduğunu söylemek de su götürür bir iddiadır. Zira İslam’ı yaşayan avamın geneli fitrat üzere doğup bu şekilde bir hayat sürmekte ve kelamcılarının fikirleriyle zihinleri kirlenmediği müddetçe de bu inançla ölmektedirler. Bu nedenle birçok kelamcı bidat yollarından dönünce “*ben koca karıların imanı üzereyim.*” demiştir. Bu ise avamı’l-müsliminin selim akide olan Selef inancı üzere olduğunun açık kanıtıdır. Böylece çoğunluğun üzerinde bulunduğu itikadın, esasen İslam’ın saf hali olan Selef itikadı üzere olduğu anlaşılmaktadır. Kelamcılarının bidatlarıyla zihni kirlenmemiş bir Müslümana “Allah nerede?” diye sorulduğunda göğse doğru işaret etmesi, onların bu konularda sahabenin inancına sahip olduğunu göstermektedir.

⁶⁴⁹ el-Hutat 3/104.

2- el-Kevserî İmam Ahmed'in Eserini İnkâr Eder

el-Kevserî içerisinde itikadına ters şeyler gördüğü için âlimlerin eserlerini inkâr edebilmektedir. Nitekim İmam Ahmed'in "er-Reddu alâ'l-Cehmiyye" isimli eseri onun inkâr ettiği eserlerden birisidir.

el-Kevserî kitabın meçhul bir raviyle rivayet edildiğini belirtmiştir.⁶⁵⁰ Bunu ise o, el-Hallâl'ın kitabı kendisinden naklettiği el-Hadir b. el-Müsenna isimli bir raviden dolayı demiştir.⁶⁵¹ Bununla birlikte bu ravi el-Kevserî'ye göre meçhul, el-Hallâl'a göre maruftur.⁶⁵² Nitekim o "es-Sünne"de bu raviden birçok rivayette bulunmuştur.

Ayrıca el-Hallâl bu kitabı vicâde⁶⁵³ yoluyla Abdullah'ın hattından yazdığını, Abdullah'ın da bunu babası İmam Ahmed'in hattından yazdığını belirtmiştir. Yani kitap el-Hallâl'ın açık ifadesiyle vicâde yoluyla muttasıldır.⁶⁵⁴

Ancak o hadisçilerin âdeti üzere buna senet yolunu da ilave etmiş ve bunu el-Hadir – Abdullah – İmam Ahmed yoluyla nakletmiştir. İbnu'l-Kayyim bu duruma kitabın senedinden bahsederken işaret etmiş ve şöyle demiştir: *"el-Hallâl şöyle demiştir: 'Bu kitabı Abdullah'ın kendi hattı ile yazdım. Abdullah da babasının hattından bunu yazdı.' Açıktır ki el-Hallâl bunu nakil ehlinin yolu üzere muttasıl bir senetle rivayet etmek istediği için el-Hadir'den rivayet etmiştir. Ve bunu vicâde yoluna eklemiştir."*⁶⁵⁵

⁶⁵⁰ Bkz. İbn Kuteybe; el-İhtilâfu fi'l-Lafz 55, tkh. M. Zahid el-Kevserî, Mektebetü'l-Kudsî.

⁶⁵¹ Bkz. el-Hallâl, es-Sünne 6/48.

⁶⁵² Bu ravi için bkz. İbn Ebî Ya'lâ; Tabakâtu'l-Hanâbile 2/47, Dâru'l-Ma'rife.

⁶⁵³ Vicade, muhaddislerin bir sahifeden hadis almayı ifade etmek üzere kullandıkları bir ıstılahtır. Bunun geniş izahı için bkz. İbn Hacer; Hadis Usûlü 62-110.

⁶⁵⁴ Bkz. el-Hallâl, es-Sünne 6/48.

⁶⁵⁵ İctimau'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye 131.

Bununla birlikte kitap başka sahih bir yoldan da rivayet edilmiştir. Bunu İbn Ebî Ya'la kendi senediyle nakletmiştir.⁶⁵⁶ Kitabın ise on altı el yazma nüshası bulunmaktadır.⁶⁵⁷

Kitabın İmam Ahmed'e Ait Olduğunu Söyleyen Âlimler:

- Kitabın İmam Ahmed'e ait olduğunu Hanbeli mezhebi âlimleri ittifakla kabul etmişlerdir. Hanbeli âlimlerinden es-Seffârînî (v.1188/1774) Hanbelilerin bu konuda ittifak ettiklerini belirtmiş, İbn Akîl ve el-Beyhakî gibi birçok âlimin bundan nakillerde bulunduğunu söylemiştir.⁶⁵⁸

- İbn Teymiyye bu eseri el-Hallâl'ın, İbn Akîl'in ve benzeri tüm Hanbelilerin zikrettiklerini ve bunu hiç kimsenin inkâr etmediğini belirtmiştir.⁶⁵⁹

- İbnu'l-Kayyim bu ittifak hakkında şöyle demiştir: *"Ahmed'in ne kadim, ne de sonraki ashabından buna tan eden hiç kimse işitilmemiştir. İbn Akîl kitabında Ahmed'in bundaki sözlerini zikretmiştir. el-Beyhakî de bundan nakilde bulunmuş ve bunu Ahmed'e nispet etmiştir."*⁶⁶⁰

- İbnu'n-Nedîm (v.380/990) meşhur eseri "el-Fihrist"te bu kitabın İmam Ahmed'e ait olduğunu belirtmiştir.⁶⁶¹

- Hanbeli âlimlerden İbn Batta (v.387/997) "İbâne"sinin birçok yerinde bu kitaptan nakillerde bulunmuştur.⁶⁶²

⁶⁵⁶ Bkz. İctimau'l-Cuyûşî'l-İslâmiyye 131.

⁶⁵⁷ Bkz. er-Reddu alâ'l-Cehmiyye 85-121, Mukaddime, thk. Değâş b. Şebîb, 2005.

⁶⁵⁸ Bkz. Levâmiu'l-Envâr 1/66-67, 2/35. Ayrıca bkz. Ğizâu'l-Elbâb 1/303 ve ez-Zehâir 120.

⁶⁵⁹ Bkz. Der'u Teârudi'l-Akli ve'n-Nakli 1/221.

⁶⁶⁰ İctimâu'l-Cuyûşî'l-İslâmiyye 208-209.

⁶⁶¹ Bkz. el-Fihrist 320; Dâru'l-Ma'rife, 1978. O, burada ayrıca imamın oğlu Abdullah'ı zikretmiş ve onun sika olduğunu belirtmiştir.

⁶⁶² Bkz. el-İbâne 2/157-159-162-166-170-175-179-195-202, 3/138-147. İbn Batta burada İmam Ahmed'in ibarelerini harfiyen nakletmiştir.

- Kâdı Ebu Ya'lâ (v.458/1066) bu kitabın imama ait olduğunu belirtip ondan birçok nakil yapmıştır.⁶⁶³

- İbn Akîl (v.513/1119) bu eserde imamın mecaz hakkında zikrettiği sözleri harfiyen nakletmiş ve bununla istidlâlde bulunmuştur.⁶⁶⁴

- İbn Ebî Ya'lâ⁶⁶⁵ (v.526/1131) "Tabakâtu'l-Hanâbile"de bu kitabı imama nispet etmiştir.⁶⁶⁶

- Yine Hanbeli âlimlerden İbnu'l-Cevzî (v.597/1201) bu kitabı onun eserleri arasında zikretmiştir.⁶⁶⁷

- İbn Teymiyye,⁶⁶⁸ İbnu'l-Kayyim,⁶⁶⁹ İbn Muflih,⁶⁷⁰ İbnu'n-Neccâr,⁶⁷¹ el-Merdâvî,⁶⁷² el-Uleymî⁶⁷³ ve es-Seffârîni⁶⁷⁴ gibi Hanbeli âlimler bu eseri ittifakla imama nispet etmişlerdir.

Diğer mezheplerden birçok âlim de bu eserin imama ait olduğunu açıkça belirtmiştir.

- İbn Kesir⁶⁷⁵

- İbn Hacer el-Askalanî⁶⁷⁶

⁶⁶³ Bkz. İbtâl't-Te'vilât 1/233, 2/298-396-444-447 ve el-Udde fî Uşûlu'l-Fıkh 4/1273-1274.

⁶⁶⁴ Bkz. el-Vâdih fî Uşûli'l-Fıkh 2/386, 5/280. Karşılaştırmak için bkz. er-Reddu alâ'l-Cehmiyye 193-293-296-329.

⁶⁶⁵ İbn Ebî Ya'lâ İbn Asâkir'in hocalarındandır. Bkz. İbn Asâkir; Mu'cemu's-Şuyûh 2/1028.

⁶⁶⁶ Bkz. Tabakâtu'l-Hanâbile 2/48.

⁶⁶⁷ Bkz. ez-Zehebî; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 11/329 ve İbnu'l-Vezir; el-Avâsım ve'l-Kavâsım 4/250.

⁶⁶⁸ Bkz. Mecmûu'l-Fetevâ 3/66, 4/217-220, 5/310-314.

⁶⁶⁹ Bkz. İctimâu'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye 201-211, er-Rûh 2/504.

⁶⁷⁰ Bkz. el-Âdâbu's-Şeriyye 1/227

⁶⁷¹ Bkz. Şerhu'l Kevâkibi'l-Munîr 1/188-192-324.

⁶⁷² Bkz. et-Tahbîr Şerhu't-Tahrîr 1/454, 2/461-462, 3/1308.

⁶⁷³ Bkz. el-Menhecu'l-Ahmed fî Terâcimi Ashâbi'l-İmâm Ahmed 1/86.

⁶⁷⁴ Bkz. Levâmiu'l-Envâr 1/66-67.

⁶⁷⁵ Bkz. Tefsiru İbn Kesir 5/399 ve el-Bidâye ve'n-Nihâye 1/27.

- Aliyu'l-Kârî⁶⁷⁷

- Cemâluddin el-Kâsimî⁶⁷⁸

- Müfessir el-Alûsî⁶⁷⁹

- Mahmûd Şükrî el-Alûsî⁶⁸⁰ bunlar arasındadır.

- Muasır araştırmacılarından Prof. Dr. Fuat Sezgin de bu kitabı İmam Ahmed'in eserleri arasında zikreder.⁶⁸¹

Ancak Şâfiî mezhebi âlimlerinden ez-Zehebî bu eserin imama ait olmadığını belirtmiş ve bu esnada garip ifadeler serdetmiş. Şöyle demiştir: “Çünkü bu adam (Ahmed) takva ve vera sahibi idi. Bunun gibisini söylemez. Bunu söylemiş de olabilir.”⁶⁸²

Bu sözün ez-Zehebî'ye ait olup olmadığı noktasında insan tereddüt etmektedir. Bunun İmam Ahmed'in takvasına aykırı olduğunu söylerken, bunu söylemiş de olabileceğini belirtmiştir. Kitap onun mu değil mi, bu noktada ez-Zehebî kararsızdır. Bazı muhakkikler bu sözün ez-Zehebî'ye aidiyetinde şüphe olduğunu söylemiştir.⁶⁸³ Zira İmam Ahmed'in bu kitabında onun takvasına ve verasına halel

⁶⁷⁶ Bkz. Fethu'l-Bâri 13/502.

⁶⁷⁷ Bkz. er-Reddu alâ Kâilîne bi Vahdeti'l-Vücût 133.

⁶⁷⁸ Bkz. Tefsîru'l-Kâsimî 5/69 ve Tarihu'l-Cehmiyye ve'l-Mu'tezile 23-43.

⁶⁷⁹ Bkz. Rûhu'l-Meânî 1/60.

⁶⁸⁰ Bkz. Gâyetu'l-Emânî 2/20. el-Alûsî bu kitabında en-Nabhânî'nin bazı iddialarına cevap vermiştir. Burada en-Nebhânî İmam Ahmed'in bu kitabından görüşünü desteklemek için nakilde bulunmuş, el-Alûsî de bunun için: “İmamdan aktarılan bu nakil sahihtir ve bu er-Reddu alâ'l-Cehmiyye kitabında bulunmaktadır.” demiştir.

⁶⁸¹ Bkz. Tarihu't-Türâsi'l-Arabî 1/3/223.

⁶⁸² Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 11/286-287:

فَإِنَّ الرَّجُلَ كَانَ تَقِيًّا وَرِعًا، لَا يَتَّقُوهُ بِمِثْلِ ذَلِكَ، وَلَعَلَّهُ قَالَهُ.

⁶⁸³ Burada bu konuda yaptığı araştırmalardan nakillerde bulunduğumuz “er-Reddu alâ'l-Cehmiyye” kitabının muhakkiki Değâş b. Şebîb bu sözün ez-Zehebî'ye ait olmadığını düşünmektedir. (s.110).

getirecek hiçbir şey yoktur. Aksine kitapta Cehmiyyeyi kızdıracak şeyler çoktur. Kaldı ki bu kitaptaki ifadeler ez-Zehebî'nin “el-Uluvv” kitabındaki ifadeler kadar da ağır değildir. Eğer ez-Zehebî bu sözü söylemişse bu, kitaptaki Cehmiyyeye ve zındıklara verilen reddiyeler için değil, İmam Ahmed'in tartışma üslubuyla bu eseri yazmasından dolayıdır.⁶⁸⁴

ez-Zehebî bu karmaşık sözü söylemiş de olsa, bu durum kitabın sıhhatine gölge düşürmemektedir. Çünkü o, bu noktada bir delil zikretmeden mücerret bir şüphe dile getirmektedir. Bu ise ne Hanbelilerin ve ne de işaret ettiğimiz âlimlerin ittifakını zedeleyecek bir durumdur.

ez-Zehebî'nin bu hali noktasında şüphe uyandıran diğer bir husus ise, onun aynı ciltte İbnu'l-Cevzî'nin bu kitabı İmam Ahmed'e nispet ettiği sözünü nakledip buna itiraz etmemesidir. İbnu'l-Cevzî'ye “er-Risâle fî's-Salât” risalesini İmam Ahmed'e nispet ettiği için burada hemen itiraz etmiş ve bunun imama ait olmadığını belirtmiştir. Fakat aynı yerde İbnu'l-Cevzî'nin “er-Reddu alâ'l-Cehmiyye” kitabını imama nispet etmesine ses etmiştir.⁶⁸⁵

Sonuç olarak İmam Ahmed'in bu eserinin isnadı sahih olup, onun asılsız olduğunu delilleriyle ortaya koyan bir âlim bulunmamakta ve âlimler onu ittifakla kabul etmektedirler.

Evet kardeşim, el-Kevserî yıkılmak üzere olan yamaca kurduğu köhne evini unutarak, sağlam kaleler

⁶⁸⁴ İbnu'l-Vezîr ise ez-Zehebî'nin bu sözünü naklettiği bir yerde, onun sözünün sonundaki “*bunu söylemiş de olabilir.*” kısmının ona ait olmadığını ve burada bir tahrif olduğunu belirtmiştir. Her halükârda onun bu ifadesinde bir muamma ve tahrif olduğu açıktır. ez-Zehebî bunu ister demiş olsun ister olmasın, deliller ve alimlerin ittifakı nettir ve şaz bir görüş bunu etkilemeyecektir. (İbnu'l-Vezîr'in sözü için bkz. el-Avâsım ve'l-Kavâsım 3/98).

⁶⁸⁵ Bkz. Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 11/329.

mesabesindeki mezheplere ve âlimlere sataşmaktadır. Nitekim o, İmam Ebu Hanîfe'ye nispet edilen “el-Âlim ve'l-Müteallim”, “el-Fıkhu'l-Ebsat”, el-Fıkhu'l-Ekber”, “el-Vasiyye” ve “Risâletu Ebî Hanîfe” isimli beş itikadî risaleyi tahkik ederken, Hanefî mezhebinin nezdinde bunların sahih akidenin marifeti noktasında umdeler olduğunu söylemiştir. Sonra risalelerin senetlerini zikredip bunları eleştirenleri reddetmiştir.⁶⁸⁶

Ne var ki bu risalelerin her birinin senedi, üzerine itikat bina edilmeyecek derecede zayıf yollardan nakledilmiştir. Mütevatir olmaları bir yana, bunlardan sahih senetle rivayet edileni bile yoktur. Bu ravilerden kimileri hadis uydurmakla itham edilmiş, birçoğu meçhul addedilmiş, kimisi ise şiddetle tad'îf edilmiştir. Hatta bu risalelerden bazısı silsile halinde meçhul ravilerce nakledilmiştir.⁶⁸⁷

Burada el-Kevserî'nin profesyonel bir telbisçi olduğunu ortaya koyması açısından, İmam Ahmed'in “er-Reddu alâ'l-Cehmiyye” kitabı ile “el-Âlim ve'l-Müteallim” ve “el-Fıkhu'l-Ebsat” kitaplarının isnadını kıyaslamakta fayda vardır.

⁶⁸⁶ Bkz. el-Âlim ve'l-Müteallim 3, Mektebetü'l-Hâncî.

⁶⁸⁷ Bkz. Dr. Abdulaziz el-Humeydî; Berâetu'l-Eimmeti'l-Erbea min Mesâili'l-Mütekellimîn 46-80. Dr. Muhammed el-Humeyyis; Usulu'd-Dîn inde Ebî Hanîfe 116.

el-Fıkhu'l-Ebsat

“el-Fıkhu'l-Ebsat”ı rivayet eden Ebu Mutî' için hadis ilminin otoriteleri şöyle demiştir:

İbn Maîn: *“O hiçbir şey değildir.”*

el-Buhâri: *“Zayıftır ve rey sahibidir.”*

Ebu Davud: *“Onun hadislerini terk ettiler. O, Cehmî idi.”*

Ebu Hâtim er-Râzi: *“O, Mürcî olup kezzaptır/yalancıdır.”*

İbn Hibban: *“O, Mürcienin liderlerinden idi. Sünnetlere buğz edenlerdendi.”*

İbn Sa'd: *“O, Mürcî idi ve hadiste onların (muhaddislerin) yanında zayıf idi.”*

İbn Adıyy: *“Onun, rivayet ettiği şeylerin genelinde zayıf olduğu açıktır. Ona uyulmaz.”*

el-Ukaylî: *“İmam Ahmed'in oğlu Abdullah bize tahdis etti: Babama Ebu Mutî' hakkında sorunca o şöyle dedi: Ondan bir şey rivayet edilmemesi gerekir. Nakledildiğine göre Ebu Mutî' cennet ve cehennemin son bulacağını söylemiştir. Bu ise Cehm'in görüşüdür.”*

el-Halîlî: *“Irak'ın ve Belh'in hâfızları ondan razı değillerdi.”*

Hâfız İbn Hacer: *“ez-Zehebî onun bir hadis uydurduğunu kesin olarak belirtmiştir.”*⁶⁸⁸

Bunlar Ebu Mutî' hakkında nakledilen bazı cerh ifadeleri. Peki, el-Kevserî onun hakkında ne demiştir?

⁶⁸⁸ Nakledilen tüm bu kaviller için bkz. Tarihu İbn Maîn 4/356, en-Nesâî; ed-Duafâ ve'l-Metrukîn 259, İbn Hibbân; el-Mecrûhîn 1/250, İbn Adıyy; el-Kâmîl 2/631, ez-Zehebî; Mizanu'l-İ'tidal 1/574, İbn Hacer; Lisânu'l-Mizan 2/334.

el-Kevserî eserin isnat tahlilini yaparken Ebu Mutî' hakkında âlimlerin bu ifadelerine karşı kör kesilmiş ve onu sika bir ravi gibi göstermiştir! Bunu ise âdeti üzere işine gelen şeyleri nakledip, işine gelmeyenleri örterek yapmıştır. O, ez-Zehebî ve İbn Hacer'in Ebu Mutî' hakkında naklettikleri ibareleri kırparak, işine yarayan iki kelimelik bir kısmı nakletmiştir. Onların Ebu Mutî' hakkında naklettikleri uzun cerh ifadelerini ise hiç umursamamıştır. Bununla birlikte hadis ilminde bir ravinin durumu ele alındığında, onun hakkındaki cerh ifadelerine mutlaka değinilmelidir. Nitekim âlimler böylesi durumlarda "*ravi hakkındaki cerh ifadeleri, tadil ifadelerine mukaddemdir.*" demişlerdir.

el-Kevserî'nin yaptığı bu hile bir yere kadar kabul edilebilir ve "telbis ehlidir, yalancıdır ve bu onun adetidir" denerek mesele bu yönüyle anlaşılabilirdi. Ancak onun aynı yerde işaret ettiğimiz hadis âlimlerine dil uzatması ve onların bu cerh ifadelerinde haksız olduklarını söylemesi nasıl izah edilecektir?

O, sözünün evvelinde hadis âlimlerine serzenişte bulunarak: "Adetleri olduğu üzere Ebu Mutî' hakkında konuşurlar ve onu Cehmîlik, Mürcîlik ve reyle itham ettiler." demiştir.⁶⁸⁹

Yani açıkça hadis imamlarının yukarıdaki ifadelerini kastetmiştir. Sözünün devamında Ebu Mutî' hakkında konuşanların mezhebi tarafgirlikle bu sözleri söylediklerini ima etmiş ve Allah'tan selamet dilemiştir.

Yani İmam Ahmed, İbn Maîn, el-Buhârî, Ebu Davud, Ebu Hâtim, İbn Hibban ve İbn Sa'd mezhepleri farklı olduğu için Ebu Mutî'e bu ithamlarda bulunmuşlardır! Yani Ebu Mutî'in akidesi sağlam olduğu halde; Cehmî, Mürcî ve zayıf diyerek ona adetleri olduğu üzere iftira atmışlardır!

⁶⁸⁹ el-Âlim ve'l-Müteallim 6.

Yani bize dini ahkâmı aktaran, bize Rasûl *aleyhisselam*’ı nakleden imamlar aslında hevalarına göre hüküm veren adamlardır! Ebu Mutî’ ve el-Kevserî ise sikadır!

Evet, el-Kevserî bunu demektedir.⁶⁹⁰

⁶⁹⁰ Şuayb el-Arnaût -ki kendisi Hanefidir- Ebu Mutî’in rivayet ettiği “el-Fıkhü’l-Ekber”in de sıhhati üzerinde durulması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü ele aldığı meseleler açısından kitabın, imamın çağında bilinmeyen meseleler ihtiva ettiğini, İmam ez-Zehebî’nin de eseri Ebu Mutî’e nispet ettiğini belirtmiştir. (Akâvîlu’s-Sikât 63, 2. dipnot ve el-Uluvv 101).

el-Âlim ve'l-Müteallim

“el-Âlim ve'l-Müteallim”i rivayet eden Ebu Mukâtil için cerh-tadil imamları şöyle demişlerdir:

İbn Mehdi onu yalan söylemekle itham etmiş ve şöyle demiştir: “*Vallahi ondan rivayette bulunmak helal değildir.*”

Abdullah b. el-Mübârek onun ibadetinden başka bir şeyinin alınmayacağını söylemiştir.

Vekî’ onu yalan söylemekle itham etmiştir.

et-Tirmizî, onun kendilerinden işitmediği kimselerden “*falan bize tahdis etti*” diyerek rivayette bulunduğunu söylemiştir.

İbn Adiyy: “*O, rivayetlerine itimat edilen kimselerden değildir.*”

el-Cüzcânî: “*O, güzel kelâm için isnat türetiyordu.*”

es-Süleymânî: “*O, hadis uyduran kimselerdendi.*”

el-Hâkim onun uydurma hadis rivayet ettiğini belirtmiştir.⁶⁹¹

Bunlar Ebu Mukâtil hakkında nakledilen cerh ifadeleri. Peki, el-Kevserî onun hakkında ne demiştir?

el-Kevserî eserin isnat tahlilini yaparken aynen “el-Fıkhu'l-Ebsat”ta olduğu gibi Ebu Mukâtil’i sika bir ravi gibi göstermeye çalışmış, onu zayıflayan hadis alimleri için “*bazı nakilcilerin dilleri ona karşı uzadı.*” demiştir! Burada da cerh-tadil kitaplarında Ebu Mukâtil hakkında nakledilen

⁶⁹¹ Onların bu sözleri için bkz. et-Tirmizî; el-İlel 5/743, İbn Hibbân; el-Mecrûhîn 1/256, İbn Adiyy; el-Kâmil 2/800, el-Hâkim; el-Medhal ile’s-Sahîh 130-131, el-Ukaylî; ed-Duafâ 57, ez-Zehebî; Mizanu'l-İ'tidal 2/318, İbn Hacer; Lisânu'l-Mizân 3/225, İbn Recep; Şerhu İleli't-Tirmizî 79.

onlarca cerh ifadesine kör kesilmiş, el-Halîlî'den bulduğu olumlu tek bir cümleyi naklederek onu tevsik etmiştir! el-Halîlî ise burada diğer tüm hadisçilerin zıddına şaz bir söz söylemiştir.⁶⁹² Kahramanımız da hemen bunu cımbızlamıştır. Peki, bu sahte kahraman aynı el-Halîlî'nin biraz önce Ebu Mutî' hakkında söylediklerini neden önemsememiştir? Çünkü bu işine gelmemiştir. Burada ise işine geldiği için sadece el-Halîlî'nin bir sözüyle Ebu Mukatil'i tevsik etmiş, onun hakkında konuşan diğer imamlara da hakaret etmiştir.⁶⁹³

Unutulmamalıdır ki bu bahis cerh-tadil ilminin konusu olup, tan ve hakaret etme bahsi değildir. Cerh-tadil ilmi İslamî ilimlerin en hassas, en zor konusudur. Bu alanda İmam Ahmed gibi sözü hüccet kabul edilen çok az imam vardır. Fakat el-Kevserî, burada hakaret ve tan etmeyi cerh etmekle karıştırmıştır. O, imamların bu meselelerde ittifakla kaydettikleri sözleri hafife alıp, bunları hakaret/tan etme addetmiştir. Bu ise hadis ilmini ve muhaddisleri yıkmaktan başka bir şey değildir.

Burada iki eserin sadece iki ravisi hakkında değerlendirmede bulunduk ve konuyu uzatmamak için diğer ravilerin cerh-tadil durumuna değinmedik. Bununla birlikte bu senetlerdeki diğer ravilerin kimisi yalancılıkla ve meçhul olmakla nitelendirilmiştir.⁶⁹⁴

İşte böylesi ravileri güvenilir göstererek bu eserlerin itikatta umde olduğunu söyleyen bu şaşkın, İmam Ahmed'in sahih yolla nakledilen kitabı hakkında utanmadan konuşuyor ve onun uydurma olduğunu söylüyor.

⁶⁹² Bkz. Dr. Muhammed el-Humeyyis; Usulu'd-Dîn inde Ebî Hanîfe 131.

⁶⁹³ Bkz. el-Âlim ve'l-Müteallim 4-5, Mektebetü'l-Hâncî.

⁶⁹⁴ Bkz. Dr. Muhammed el-Humeyyis; Usulu'd-Dîn inde Ebî Hanîfe 119-134.

Sonra bazı Maturidi ilim talebeleriyle itikadi meseleler konuşulurken, âlimlerin kabul ile telakki ettikleri sahih bir hadis zikredildiğinde, onları “*bu ahad haberdir, akâidde ahad haber hüccet olmaz.*” derken görüyoruz.

Peki bunlar neden bu kuralı Ebu Hanîfe’ye nispet edilen bu eserler söz konusu olduğunda unutmaktadır? Ahad haber olup, hatta her risalenin senedinde zayıf raviler olduğu halde neden bu eserler akâidde hüccet kabul edilmektedir? Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sahih hadisleri ve diğer mezheplerin eserleri söz konusu olduğunda gündeme getirilen ıstılahlar, kurallar, maniler, şartlar neden bu eserler söz konusu olduğunda unutulmaktadır?

Şunu belirtelim ki, İmam Ebu Hanîfe’ye nispet edilen bu risaleler, Hanefi mezhebinin usul kriterleri açısından itikatta hüccet bilinmesi için sahip olması gereken bir isnada haiz değildir. Eğer bunların sonradan gelen Hanefilerce kabul ile telakki edildiği, senedin bu noktada önem arz etmediği söylenecek olursa, biz de aynı şekilde Hanbelilerin kabul ile telakki ettiği İmam Ahmed’in mezkûr kitabının ve daha önce üzerinde konuştuğumuz Mücâhid’in Makam-ı Mahmud hakkındaki sözünün de böyle olduğunu söyleriz. Allah’u Teâla’nın zatı ve itikadın hassas konularıyla ilgili meselelerin yer aldığı yüzlerce ibare zayıf yollarla geldiği halde kabul edilecek, sahih yolla gelen İmam Ahmed’in eseri ve Mücahid’in kavli ise aklımıza uymadığı için reddedilecek!

Burada biz Ebu Hanîfe’ye nispet edilen bu eserlerin tamamen uydurma olduğunu iddia etmiyoruz. Amacımız bu eserlerin sıhhat derecelerini tespit etmekten ziyade, el-Kevserî’nin kendisiyle nasıl çeliştiğini ortaya koymaktır. Onun ilmî ıstılahlarla oynadığını, hevası söz konusu olunca Selef imamlarına nasıl sataştığını göstermek için bu konuya değindik.

3- el-Kevserî'nin İmam ez-Zehebî'ye İftirası

el-Kevserî İbn Teymiyye'nin bir hasmı tarafından yazılmış bir mektubu, öğrencisi ez-Zehebî'ye nispet ederek onun İbn Teymiyye düşmanı olduğunu dillendirmiştir. Burada ez-Zehebî güya hocasına hakaret etmekte ve onun helak olduğunu söylemektedir.⁶⁹⁵

Âlimlerin hiçbir eserinde zikredilmeyen ve varlığına işaret edilmeyen bu mektubun, el-Kevserî gibi bir yalancı tarafından ortaya atılması acaba tesadüf müdür? Mektubun İbn Teymiyye'nin düşmanlarından İbn Kâdı Şuhbe'nin (v.841/1447) hattıyla yazıldığıнын söylenmesiyle, bunun son zamanların en azgın İbn Teymiyye düşmanı tarafından piyasaya sürülmesi tevafuk mudur?

Tabi el-Kevserî'nin iddia ettiği gibi mektubun İbn Kâdı Şuhbe'nin hattıyla yazıldığına da itimat edilmemelidir. Zira muhakkikler İbn Kâdı Şuhbe'nin “Tabakâtu’ş-Şâfiyye” isimli kitabının el yazma nüshası üzerindeki hattıyla,⁶⁹⁶ el-Kevserî'nin ortaya attığı mektuptaki hattın farklı olduğunu belirtmektedirler.⁶⁹⁷

Öte yandan bu mektubun İbn Teymiyye'nin hasmı olan veya onu şiddetlice eleştiren âlimlerin eserlerinde zikredilmemesi de dikkat çeken bir husustur.

Telbis uzmanı el-Kevserî, bu mektubu ortaya attığında es-Sehâvi'nin bir eseri üzerinde de telbiste bulunmuştur. es-

⁶⁹⁵ el-Kevserî bu mektubu es-Seyfu's-Sakîl isimli kitabın sonunda yayınlamıştır. Ayrıca bkz. el-Makâlat 309-310, el-Mektebetü'l-Tevfîkiyye.

⁶⁹⁶ Tabakâtu’ş-Şâfiyye’yi neşreden muhakkik, onun el yazısının bulunduğu sayfaları bu eserin mukaddimesine eklemiştir. Bkz. Tabakâtu’ş-Şâfiyye; Mukaddime 38-39. Thk. Dr. Abdulalîm Hân, 1. baskı, Hindistan.

⁶⁹⁷ Bu duruma muhaddis Meşhur b. Hasen işaret etmiştir. Bkz. Kutubun Hazzera minhâ el-Ulemâ 2/308. Ayrıca bkz.

<https://ar.islamway.net/fatwa/31106>

Sehâvî burada açıkça ez-Zehebî'nin başka bir risalesine atıfta bulunuyorken, el-Kevserî utanmadan es-Sehâvî'nin bu mektuptan bahsettiğini iddia etmiştir.

Unutulmamalıdır ki İmam ez-Zehebî el-Kevserî'ye göre *“Mücessime, mutaassıp, itikadı bozuk, yalancı, Hanbelilerin hurafelerine kapılmış, bidat ve heva ehli, akılsız, tenzihten gafil, tevile düşman, usuluddin ilminden nasipsiz, Allah'ın seçkin kulları olan dervişler hakkında konuşan, âlimlerden sayılmayan ve sözüne itibar edilmeyen bir inhiraf ehlidir.”*⁶⁹⁸

Öyleyse ey Kevserî! Ey âlimleri maskaraya çeviren hilekâr! Sana göre ez-Zehebî İbn Teymiyye gibi bir sapıkken, acaba bu mektubunda hocasının hangi sapıklığını eleştirmektedir?

Sonuç olarak başı sahte sonu dalavere olan bu mektuptaki ifadelerle, ez-Zehebî'nin eserlerindeki belîğ ve letafetli üslubunu karşılaştıranlar, sokak ağzıyla yazılan bu mektubun ona ait olmadığını anlarlar.

“Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ”da görüleceği üzere ez-Zehebî Mutezilî, Mürcî ve Şîî olan hasımlarına bile gayet munsif bir üslup sergilemektedir. Böyleyken hasımlarına sergilemediği bu tavrı hocası ve dostu olan bir âlime sergilediği nasıl düşünülebilir? Aksine ez-Zehebî “Mu'cemu's-Şuyûh”, “Tezkiratu'l-Huffaz”, “Zeylu'l-İber”, “Düvelu'l-İslâm”, el-Mu'cemu'l-Muhtas”, “el-İ'lâm bi'Vefayâti'l-A'lâm”, “Zeylu Târîhi'l-İslâm”, “el-Muîn fî Tabakâti'l-Muhaddisîn”, “Zikru Men Yu'temet Kavluhu fî'l-Cerh ve't-Ta'dîl” vd. eserlerinde hocasını övgüyle anmıştır. Hocasını hemen her eserinde hayırla anan ez-

⁶⁹⁸ el-Kevserî'nin bu ifadeleri için bkz. es-Seyfu's-Sakîl 141-143, thk. el-Kevserî. el-Mektebetü'l-Ezheriyye.

Zehebî, vefatından sonra onu içli bir kasideyle yâd eden kişidir.⁶⁹⁹

Şüphesiz ki Allah *Celle Celâluhu* her müfretinin de muhâsibidir.

Bu mektubun ez-Zehebî'ye ait olmadığı şu iki eserde tahlil edilerek ortaya konmuştur:

- Tahkîku Nisbeti'n-Nasîhati'z-Zehebîyye li'İbn-i Teymiyye; Ebu'l-Fadl el-Konevî
- et-Tevdîhu'l-Celiyy fi'r-Reddi alâ'n-Nasîhati'z-Zehebîyye; Muhammed b. İbrahim eş-Şeybânî

⁶⁹⁹ Bkz. İbn Abdilhâdî; el-Ukûdu'd-Durriyye 449-450. İbn Nâsiriddin; er-Reddu'l-Vâfir 73. Merî el-Kermî; eş-Şehâdetu'z-Zekîyye 43-44:

يا موتُ خذْ مَنْ أَرَدْتَ أَوْ قَدَعْتَ ... محوتِ رَسْمَ العلومِ والورعِ
أَخَذْتَ شيخَ الإسلامِ وانفصمت ... عرى التقي واشتفى أولو البدعِ
غِيَبَتْ بحرًا مفسرًا جيلًا ... حبرًا تقيًا مُجَانِبَ الشَّيْعِ
فَإِنْ يَحْدُثُ فَمَسْلَمٌ ثَقَّةٌ ... وَإِنْ يَنَظُرُ فَصَاحِبُ اللَّمَعِ (يعني الشيرازي، فمسلمٌ أي: صاحب الصحيح)
وَإِنْ يَخْضُ نَحْوَ سَيبُوهِ يَقُهُ ... بِكُلِّ مَعْنَى مِنَ الفَنِّ مُخْتَرِعِ
وَصَارَ عَالِي الإِسْنَادِ حَافِظُهُ ... كَشَعْبَةٍ أَوْ سَعِيدِ الضَّيْعِ
وَالْفَقْهُ فِيهِ فَكَانَ مُجْتَهِدًا ... وَذَا جِهَادِ عَارٍ مِنَ الْجَزَعِ
وَجُودُهُ الْحَاتِمِي مُشْتَهَرٌ ... وَهَذِهِ الْقَادِرِي فِي الطَّمَعِ (أي: الجيلاني، والحاتمي هو الطائي)
أَسْكَنَهُ اللَّهُ فِي الْجَنَانِ وَلَا ... زَالٌ عَلِيًّا فِي أَجْمَلِ الْخُلَعِ
مَعَ مَالِكِ الإِمَامِ وَأَحْمَدَ ... وَالنَّعْمَانِ وَالشَّافِعِيِّ وَالْخَلْعِيِّ (هو صاحب الفوائد العشرين)
مَضَى ابْنُ تَيْمِيَّةٍ وَمَوْعِدُهُ ... مَعَ خَصْمِهِ يَوْمَ نَفْخَةِ الْفَرْعِ

el-Kevserî'nin Âlimlerin Eserlerine Gölge Düşürmeye Çalışan Tabileri

el-Kevserî'nin âlimlerin eserleri noktasındaki halini üç misalle gördükten sonra, şimdi onun yolu üzere yetişmiş üç mahsulün, hilede hocalarını aratmadıklarını göreceğiz.

1- Ahmed Hayrî'nin Numan el-Alûsi'ye Attığı İftira

el-Kevserî'nin meşhur talebesi Ahmed Hayrî, hocasının Makâlât'ına düştüğü bir notta el-Alûsi'nin "Rûhu'l-Meânî" isimli tefsirinin, oğlu Numan tarafından tahrif edildiğini iddia etmiştir. O, el-Alûsi'nin Sultan Abdülmecid'e hediye ettiği İstanbul'daki nüsha ile diğer nüshaların farklı olduğunu söylemiştir.⁷⁰⁰

Fakat durum hiç de iddia ettiği gibi değildir:

- Iraklı Dr. Muhsin Abdulhamid 1968'de neşredilen "*el-Alûsi Müfessiran*" isimli eserinde bu meseleyi ele almış ve tefsirde Selef itikadının ve sufilere yönelik eleştirilerin yer alması sebebiyle, bazı kimselerin kitabın Numan el-Alûsi tarafından tahrif edildiğini iddia ettiklerini belirtmiştir.

⁷⁰⁰ Bunu el-Makâlât'a düştüğü dipnotta belirtir. Bkz. el-Makâlât 258, 2.dipnot; Dâru's-Selâm, 4. baskı.

Sonra o, mahtut nüshalar ile matbu nüshayı karşılaştırdığında bunların tamamen mutabık olup, bu iddianın batıl olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu meseleyi o devrin önde gelen âlimlerine sorduğunda, onların da bu iddiayı kesinlikle reddettiklerini belirtmiştir.⁷⁰¹

- Tefsirin Türkiye'deki dâhil mahtut tüm nüshalarını inceleyen bir heyet içerisinde bulunan Hüseyin Ali, önceden bazılarının dillendirmeleri nedeniyle Numan el-Alûsi'nin kitabı tahrif ettiğini düşündüklerini, fakat yaptıkları titiz bir inceleme neticesinde tefsirin kesinlikle tahrif edilmediğini gördüklerini söylemiştir.⁷⁰²

- Tefsirin Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye tarafından yakın bir zamanda yapılan baskısında, muhakkik Mâhir Habbûş baskıya İstanbul'daki nüshayı esas aldıklarını belirtmiş ve bu nüsha ile diğer tüm nüshaların uyum içerisinde olduğunu söylemiştir. Sonra Ahmed Hayrî'nin bu hususta delilsiz bir iddiada bulunduğunu belirterek onun bu tutumunu reddetmiştir.⁷⁰³

- Tefsirin İstanbul Ragıp Paşa Kütüphanesindeki el yazma nüshası ile matbu nüshayı karşılaştıran Taha Hakan Alp, iki nüsha arasında bir fark görmediklerini, tevessül ve istiğase konularının geçtiği yerlerin iki nüshada da mutabık olduğunu belirtmiştir.⁷⁰⁴

Görüldüğü gibi Ahmed Hayrî, hocasının yolu üzere eserlere ve âlimlere rahatlıkla dil uzatabilmekte ve bazılarının deyimiyle ilmin namusunu kirletmektedir.

⁷⁰¹ Bkz. el-Alûsi Müfessiran 164-165. Tabatu'l-Meârif, Bağdat.

⁷⁰² Bkz.

<http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=73658&page=3>
<http://cb.rayaheen.net/showthread.php?tid=11817&page=1#p96491>

⁷⁰³ Bkz. Ruhu'l-Meânî 1/70; Müessesetü'r-Risâle, 1. baskı, 2010.

⁷⁰⁴ Taha hocanın bu tespitiyle ilgili haberi "Mültekâ Ehlilhadis" sitesinde gördükten sonra bunu ona sorduğumda, bu durumu teyit etmiştir. Kendisine nezaketinden dolayı teşekkür ediyoruz.

İşin hakikatine bakıldığında ise Ahmed Hayrî'nin bunu kendiliğinden yapmadığı, onun bunda da öncüsünün el-Kevserî olduğu görülecektir! Bu alanda yalanın ve telbisin membaı olan el-Kevserî, Makâlât'ında buna işaret etmiş ve “*Numan el-Alûsi babasının tefsirinde tasarrufta bulundu.*”⁷⁰⁵ demiştir.

Şunu belirtelim ki el-Alûsi merhumun bu tefsiri, Selefler tarafından da tamamen kabul görmüş değildir. Zira onda Eşari ve Maturidi akideyi onaylayan ve sıfat naslarının teviline meyleden ifadeler olduğu gibi, İbn Arabî'yi metheden sözler de vardır. Bu öyle bir tefsirdir ki, müellifi ne Selefleri ne de Kevserîleri razı edebilmiştir.

⁷⁰⁵ el-Makâlât 299.

2- Muhammed Emin'in Allame el-Muallimî'ye İftirası

el-Kevserî'nin talebesi Muhammed Emin “Te'nîbu'l-Hatîb”ın başına yazdığı giriş yazısında el-Muallimî'nin “et-Tenkîl” isimli reddiyesinden bahsetmiş ve onun için “*garaz hastalığına müptela olmuş birisi*” demiştir. Sonra onun el-Kevserî'den korktuğu için o hayattayken bu kitabı neşretmeye cesaret edemediğini, neşretseydi başına neler neler geleceğini söylemiştir.

İşin hakikatine gelince:

el-Muallimî Hindistan'da iken el-Kevserî'nin “Te'nîbu'l-Hatîb” isimli kitabına muttali olur ve orada “et-Tenkîl bimâ fî Te'nîbi'l-Kevserî mine'l-Ebâtîl” isimli iki ciltlik eserini yazmaya başlar. Fakat bu eseri bitirmeden önce acele edip el-Kevserî'ye hemen ulaşmasını isteyerek eserin hûlasası niteliğindeki “Talîatu't-Tenkîl” kitabını hazırlar. Sonra basılması için bazı arkadaşlarına bunu gönderir. Onlar da bunu Mısır'da, el-Kevserî'nin vefatından üç sene önce bastırırlar. Bu risale el-Kevserî'ye ulaşınca buna karşı o, “et-Terhîb bi Nakdi't-Te'nîb” kitabını yazar. Bunun girişinde ise: “*Allame, mîfdâl (çok erdemli), muhakkik Abdurrahman el-Muallimî hâfîzahullah'ın üstad, fâzıl, şeyh Abdurrezzak Hamza'nın talikleriyle yayınlanan kitabından bahsetmek için bu risaleyi yazdım.*” der.⁷⁰⁶ Bunun dipnotunda ise yine el-Muallimî için: “*O, Haydarabat Dâru'l-Meârif'teki en faziletli musahhihlerdendir.*” der.

Sonra el-Kevserî bu eserinde kendisini savunur ve “Talîatu't-Tenkîl” hakkındaki mülahazalarını belirtir.

Bu noktada ise şu husus bilinmelidir: el-Muallimî bu risaleyi neşretmeleri için Hicaz'a Muhammed Nasîf'e gönderdiği zaman, ona gerekli gördüklerinde buna talikler

⁷⁰⁶ et-Terhîb bi Nakdi'd-Te'nîb 382. el-Makâlât ile neşredilen baskı.

düşebileceklerini belirtmiştir.⁷⁰⁷ Sonra risale Mekke’de bulunan Abdurrezzak Hamza’nın talikleriyle neşredilir. Risale basılıp Hindistan’a geldiği zaman, el-Muallimî kitabın taliklerinden razı olmaz ve aslındaki bazı ibarelerin değiştirildiğini görür. O, risalenin aslını Hicaz’a göndermeden önce Hindistan’da bulunan Hanefî ilim ehlinde bazılarının bunu arz ettiğini, sonra matbu nüsha kendilerine ulaşıp onu okuduklarında, hepsinin bundaki bazı ifadelerin değiştirildiğine şahit olduklarını belirtir.⁷⁰⁸

Bu durumu ise o, el-Kevserî’nin “et-Terhîb”i kendisine ulaştınca buna karşı yazdığı iki reddiyesinde kaydetmiştir.

el-Muallimî bu değişikliklerin talik için verdiği iznin geniş tutulmasından, ya da Mısır’daki tanımadığı bazı kimselerin kitabın kontrolü esnasındaki müdahalelerinden kaynaklanabileceğini belirtir.⁷⁰⁹ Bu değişikliklerden biri, onun el-Kevserî için sıklıkla kullandığı “üstad” ibaresinin kitaba konmamasıdır.

el-Muallimî daha sonra yazdığı risalelerinde bu durumdan ciddi esef duyduğunu belirtmiştir. Yayıncının Cidde’de, talik düşenin Mekke’de ve matbaanın Mısır’da kendisinden uzak bulunmaları sebebiyle, risalede birçok tashih hatasının da vaki olduğunu, hatta el-Kevserî’nin de bu hatalara, buna karşı yazdığı risalede işaret ettiğini söyleyip mazur görülmesini istemiştir. Sonra şöyle demiştir: *“İşte açıkladığım üzere “Talîatu’t-Tenkîl” kitabında vaki olan bu durumlar beni “et-Tenkîl” kitabını gönderip bu yolla neşretme noktasında durdurmuştur. Bundan daha*

⁷⁰⁷ Bkz. Şükrü’t-Terhîb 190 ve Ta’zîzu’t-Talîa 94; Dâru Âlemi’l-Fevâid, 1. baskı.

⁷⁰⁸ Bkz. Şükrü’t-Terhîb 191.

⁷⁰⁹ Bkz. Şükrü’t-Terhîb 191 ve Ta’zîzu’t-Talîa 94.

mazbut bir neşrin inşaallah bana kolaylaştırılmasını ümit ediyorum.”⁷¹⁰

Sonra el-Muallimî, el-Kevserî’nin İmam eş-Şâfiî’ye olan eleştirilerini reddetmek için “et-Tenkîl” kitabındaki yazısını müstakil bir risalede derlemiş⁷¹¹ ve bunu hemen yayınlamak için Mısır’daki muhaddis Ahmed Şakir’e mektup yazarak ricada bulunmuştur.⁷¹²

Evet, “et-Tenkîl” kitabının basımı işte bu nedenle sekteye uğramıştır. Fakat Muhammed Emin, Allame el-Muallimî’nin hocasından korktuğu için “et-Tenkîl”i neşredemediğini belirtmiştir.

Bununla birlikte Muhammed Emin’in yalan söylediğini zikrettiğimiz bu durum ortaya koyduğu gibi, bunu el-Muallimî’nin eserleri de ortaya koymaktadır. Zira el-Muallimî “Talîatu’t-Tenkîl” isimli risalesine el-Kevserî’nin karşı çıktığını görünce, ifadelerinde görüleceği üzere daha da hırslanmış ve ona karşı “et-Tenkîl”i bitirmeden iki reddiye daha yazmıştır. Ne var ki merhum fakir olup, imkânı olmadığı⁷¹³ ve istediği gibi bir yayıncı bulamadığı için eserlerini neşredememiştir.

Şüphesiz ki hak bir davayı savunduğunu iddia ederek kişinin böylesi ucuz yalanlara tenezzül etmesi, kof bir dava gütmesinden ileri gelmektedir.

Burada el-Kevserî’nin müritlerine şunu teklif ediyoruz:

⁷¹⁰ Şükrü’t-Terhîb 192.

⁷¹¹ Bkz. Tenzîhu’l-İmâm eş-Şâfiî an Matâini’l-Kevserî. Bu vd. tüm işaret edilen risâleler “Âsâru’s-Şeyh el-Allame el-Muallimî” külliyyatı içinde basılmıştır. Muhakkik Dr. Ali el-İmran risalelerin yazılma nedenleri ve yazıldığı tarihler hakkında faydalı noktalara değinmiştir. İnternet üzerinden pdf olarak da bu eserlere ulaşılabilir. Bkz.

<http://waqfeya.com/book.php?bid=8429>

⁷¹² Bkz. Âsâru’s-Şeyh el-Allame el-Muallimî 15/35.

⁷¹³ Bkz. Dr. Ali el-İmrân; el-Medhal ilâ Âsâri’s-Şeyh el-Muallimî 78.

Farz edin ki el-Muallimî “et-Tenkîl”i ve bu risaleleri korkusundan dolayı neşrelemedi veya farz edin ki bu eserleri kendisi yazmadı, ya da bunlar ona yazdırıldı ya da farz edin ki bunlar ondan sonra ortaya kondu. Hepsini kabul ediyoruz.

Öyleyse haydi Allah için içinizden adil ve âlim birini çıkarın da bu eserlerdeki iddialara cevap verin. Siz bunu el-Kevserî hayattayken beceremediğiniz gibi, 50 yıldan beri de beceremediniz. el-Kevserî “Talâtu’t-Tenkîl”e verdiği cevapta el-Muallimî’nin kendisini uyardığı hilelerini bile, göz göre göre sürdürmüştür. Açın ve “Talâtu’t-Tenkîl”e, “et-Terhîb”e ve el-Muallimî’nin “et-Terhîb” eline ulaştıktan sonra yazdığı risalelere bir bakın.

3- Muhammed Avvame'nin el-Muallimî Hakkındaki İddiaları

Allame el-Muallimî'nin üç cilt tutan bu nefis reddiyelerine cevap veremeyen el-Kevserî'nin hayranları, Muhammed Emin'den itibaren günümüze kadar farklı taktiklerle bunları itibarsızlaştırmaya çalışmışlardır. Ne yazık ki kendisinin güvenilir bir muhaddis olduğunu sandığımız Muhammed Avvame de bu kitaplara cevap veremeyince, benzer taktiklerle garip iddialar dile getirmiştir. Burada Avvame'nin sözleri okununca, el-Kevserî'nin menheci üzere olan kişilerin yalan ve telbiste ne derece mahir olduklarını yine görmüş olacağız. Tabi burada ne kadar delil getirirsek getirelim bazıları için bunlar bir şey ifade etmeyecektir. Zaten biz de burada taassup prangalarına mahkûm olanlara seslenmemekteyiz. İmam eş-Şâfiî ne güzel der:

Salınıp otlayan develere inciler mi serpeyim?

Koyun çobanına manzûmeli beyitler mi dizeyim?

Kim ki câhillere ilim bahşederse onu yitirmiştir

*Kim de lâyıkindan bunu engellerse zulmetmiştir*⁷¹⁴

Evet, Muhammed Avvame İhsan Şenocak ile yaptığı bir söyleşide şöyle demiştir:

“el-Kevserî’ye reddiye yazmaya cüret edemeyenler ancak el-Yemanî’ye sığınarak bir şeyler söyleyebilmektedirler. Fakat ehli ilim bilmektedir ki Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemanî bu kitabı kendiliğinden yazmamış, bilakis bunu yazmaya zorlanmıştır... el-Muallimî muhakkik bir Şâfiî âlimidir. Fakat el-Muallimî’nin Şâfiî oluşunu kullanmak isteyen el-Kevserî karşıtları boş durmazlar. Bilindiği gibi Şâfiiler genelde Hanefî âlimlere reddiye

⁷¹⁴ İbn Kudâme; Muhtasar Minhâci'l-Kâsîdîn 26.

yazarlar. Fakat bu ilmi kaygılardan beslenmez. İşte “et-Tenkîl”in de arka planında bunlar vardır.”⁷¹⁵

Avvame’ye şunu diyoruz: Şüphesiz ki el-Kevserî’ye daha hayattayken şarktan ve garptan reddiyeler yazılmış ve bunlar şuan onlarca cilt tutacak miktara ulaşmıştır. Yani el-Kevserî’ye reddiye yazanlar el-Muallimî’nin eserlerine sığınmamaktadır. el-Kevserî’nin eserlerindeki fecaat, daha önce misallerini gördüğümüz üzere ilim talebelerinin de fark edeceği netliktedir. Fakat el-Muallimî’nin reddiyeleri bu alanda yazılan tüm eserlerden üstün olduğu için, bunlardan istifade edilmekte ve bu muhakkikin sözleri yazılan reddiyelerde şahit gösterilmektedir. Mutaassıplar, ihtiva ettiği meselelerle bunları ele alıp değerlendirmekten aciz kalınca, bunların kadrini düşürmek için alakasız iddialar ve yalanlar ortaya atmaktadırlar.

Muhammed Avvame de böyledir. Avvame önce et-Tenkîl’in ona zorla yazdırıldığını belirtmiş, sonra bunu aslında Şâfiî olması saikiyle, yani mezhebi tarafgirlikle yazdığını söylemiştir. Bu ona zorla mı yazdırıldı, yoksa bunu mezhebi tarafgirlikle yani hür iradesiyle mi yazdı? Avvame daha ilk cümlesinde teşvişlere başlamıştır.

Devam eder Avvame:

“Eserin (et-Tenkîl’in) güvenilirliği ile alakalı şunu söylemeliyim: Hicrî 1400’de Medine-i Münevvere’ye yerleştikten 2–3 ay sonra umre için Mekke’ye gitmişim. Orada Harem’in kütüphanesini gezerken el yazma eserler bölümüne girdim ve el-Muallimî’nin el-Kevserî’ye yazdığı reddiyenin kaydını görünce, merak edip istettim. el-Muallimî’nin el yazısıyla kaleme alınan kitap okul talebelerinin müsveddelerini ihtiva eden bir defter kadardı.

⁷¹⁵ Bkz. “Muhammed Avvame: İmam Zahid El-Kevseri ile Alakalı Her Türlü Suali Cevaplayabilirim”

<https://ihsansenocak.com/muhammed-avvame-zahid-el-kevseri/>

İçeriği de, el-Kevserî'nin Te'nibu'l-Hatîb'te ele aldığı fikhî konuları reddiyeden ibaretti.

Şenocak: *Yani günümüzde olduğu gibi itikadî konular yoktu öyle mi?*

Avvame: *Evet. Zaten kitabın adı da “Te'nib'deki Fikhî Meselelere Reddiye” idi. el-Kevserî'nin reddiye yazdığı el-Hatîb el-Bağdâdî Şâfiî ulemasındandı. el-Muallimî de el-Kevserî'ye karşı onu müdafaa ediyordu. Bunu görünce ben 2 sene önceki olayı hatırladım. Neydi o? Hintli âlim Habiburrahman el-Azami'nin Haleb'e gelişi.*

Şenocak: *Muhaddis Habiburrahman el-Azami mi?*

Avvame: *Evet, Hindistanlı büyük hadis âlimi. Halep'te bir ay kaldı ve ben bu süre zarfında ona hizmetle şereflendim ve kendisine çeşitli sorular sordum. el-Muallimî'yi tanyor musun? diye de sordum. “Evet” dedi. Nasıl birisidir dediğimde bana aynen şöyle dedi: “O bir Şâfiî'dir.” Ben de ona olan saygımdan dolayı başka bir şey sormadım. Zaten “O bir Şâfiî'dir” ifadesi el-Muallimî'nin hangi saiklerin etkisinde kalarak “et-Tenkîl”i yazdığını ifade etmektedir.”*

Avvame kitabın el-Muallimî'ye önce zorla yazdırıldığını söylemiş, sonra mezhebî tarafgirlikle onu yazdığını söyleyerek sözüne devam etmiştir. Avvame bu ifadeleriyle el-Muallimî'yi mezhep taassupçuluğu ile itham etmiştir. Merhumun bütün eserleri ise elimizde bulunmakta ve bizzat bunlar Avvame'nin iftirasını reddetmektedir. Zira el-Muallimî'nin eserlerini inceleyenler, onun mezhep müntesibi bir âlim olmasından çok, muhakkik bir hadis âlimi olduğunu fark ederler. Özellikle el-Kevserî'ye yazdığı reddiyeleri inceleyenler onun hangi mezhebe bağlı olduğunu bile anlayamazlar. İmam Ahmed'i ne kadar savunuyorsa, Mâlik ve eş-Şâfiî'yi o kadar savunur. Avvame, Hanefiliği sebebiyle çılginca sağa-sola saldıran, bu uğurda uzunca ve

uzmanca yalanlar söyleyip telbisler yapan el-Kevserî'yi savunmak için el-Muallimî'ye bu iftirayı atmaktadır.

Sonra Avvame, el-Muallimî'nin bu konuda yazdığı reddiyelerden de haberi olmadan konuşmaktadır. Çünkü *“Te'nib'deki Fikhî Meselelere Reddiye”* diye bahsettiği risale el-Muallimî'nin silsileler halinde kaleme aldığı reddiyelerin sadece fıkhiyat bölümüdür. Nitekim el-Muallimî buna et-Tenkîl'den önce neşrettiği ilk reddiyesi olan ve el-Kevserî'nin eline ulaşan *“Talîatu't-Tenkîl”*in hemen girişinde değinir ve ona karşı tenkitlerini dört bölüm halinde tertip ettiğini söyler. Üçüncü kısmı ise fikhî meselelere ayırdığını belirtir. Burada şöyle der:

“Üstadın (el-Kevserî'nin) ilim ehlinin muvafık olduğu şeyler noktasında sınırı aştığını, kaideleri birbirine karıştırdığını, Ehlisünnet imamlarına tan ettiğini, hatta bunda işi bazı faziletli sahabilere, tabiine ve üç mezhep imamı Mâlik, eş-Şâfiî ve Ahmed'e kadar vardırıldığını gördüm. Yine sahih sabit hadisleri reddettiğini, selefi akideyi kötülediğini, -bu çirkin tutumunda öyle aşırı gitmiştir ki- hatta İmam Ebu Hanîfe'nin bizzat kendisine varıncaya kadar bunda ileri gittiğini gördüm. Üstadın sınırı aştığı meseleler bu konuda beni araştırma yapıp onun peşine düşmeye sevk etti. Bu nedenle bunlarla ilgili bir kitap cem ettim ve ona “et-Tenkîl bimâ fî Te'nîbi'l-Kevserî mine'l-Ebâtîl” ismini verdim. Bunu ise dört kısma ayırdım:

- Birinci kısım üstadın birbirine karıştırdığı kavâid meseleleri hakkındadır.

- İkinci kısım üstadın kendilerine tan ettiği imamlar ve raviler hakkındadır. Bunlar ise yaklaşık 300 kişi kadardır ki, bunlar arasında Enes b. Mâlik radiyallahu anh, Zübeyir b. Avvam'ın torunu Hişam b. Urve ve üç mezhep imamı vardır.

- Üçüncü kısım fikhî meseleler hakkındadır. Bunlar Ebu Hanîfe'nin ve ashabının eleştirildiği meselelerdir ki, üstad bunlarda mezhebini desteklemek için uğraşmıştır.

- Dördüncü kısım ise itikat meseleleri hakkındadır. Burada hadis imamlarının akidelerinin sıhhatini belirtmek için açık hücceti icmalî olarak zikrettim. Yine üstadın itiraz ettiği bir takım meseleleri de zikrettim.

Kitap tamamlanmak üzere bulunuyor. Bu risale ise (Talîatu't-Tenkîl) onun bir habercisi ve girişi mahiyetinde olup okuyucular için onu aceleyle getirdim.”⁷¹⁶

Yalancılara burada da açık kapı bırakmayan el-Muallimî'ye Allah rahmet eylesin...

Gördüğün gibi kardeşim, Avvame utanmadan yalan söylüyor ve kitabın aslının fikihiyattan ibaret olduğunu iddia ediyor. el-Muallimî ise henüz Hindistan'da iken ve bu konuda hiçbir risalesi ortada yokken, ilk olarak neşrettiği bu risalede iki ciltlik “et-Tenkîl”in bitmek üzere olduğunu haber veriyor. Bunda el-Kevserî'ye itikadî meselelerin olduğunu da haber veriyor. Avvame ise bak yalanlar silsilesine nasıl devam ediyor:

“İşte Harem'in kütüphanesinde o defteri (Te'nib'deki Fikhî Meselelere Reddiye) görünce aklıma Şeyh'in (el-Azami'nin) söyledikleri geldi. 'el-Muallimî, Şâfiî bir âlimdi ve Şâfiî Hanefî'ye reddiye yazabilirdi.' Sonra buradaki muasır âlimler onun bu cesaretini görünce yani el-Kevserî'ye cevap verecek derecede ilmi kudrete sahip birisi olarak görünce, bunu fırsat bildiler ve onu “Te'nib”e tamamen reddiye yazacak biri olarak görevlendirdiler. Böylece o da “Tenkîl”i yazdı.”

Yani Avvame “Te'nib'deki Fikhî Meselelere Reddiye” risalesinin bu bapta ilk yazılan kitap olduğunu,

⁷¹⁶ Talîatu't-Tenkîl 3-5.

bunu el-Muallimî'nin Şâfiî olması saikiyle yazdığını, sonra bunu gören bazı muasırların -yani Vahhabilerin- “et-Tenkîl”i ona zorla yazdırdığını söylemektedir.

Şüphesiz ki Muhammed Avvame yalan söylemektedir. Zira el-Muallimî mezkûr risalelerin hepsini ve “et-Tenkîl”i Hindistan’da yazıp bitirmiştir. Onun “Talîatu’t-Tenkîl”i ise bu meselede yazdığı ilk risalesidir. Görüldüğü gibi bunun girişinde asıl reddiyenin bitmek üzere olduğunu haber vermektedir.

O, “Ta’zîzu’t-Talîa” ve “Şükrü’t-Terhîb” risalelerini de işte bu dönemde yazmıştır. Kim bu risalelerin ve “et-Tenkîl”in Hicaz’da yazıldığını iddia ederse, hevasından konuşmuş olur.

Yine Avvame bu reddiyelerin el-Muallimî’ye birileri tarafından yazdırıldığını söylemektedir. Gelgelelim el-Muallimî “Şükrü’t-Terhîb”de belirttiği gibi Hindistan’da iken bir dostunun “Te’nibu’l-Hatîb”i kendisine getirip onu incelemesi üzerine bu eserleri yazmıştır. Kitap eline ulaştığında ona göz atmak istemediğini, çünkü: *“Bu tarz konulara girmekten hoşlanmadığını, daha önce el-Kevserî’nin bazı kitaplara düştüğü dipnotları gördüğünü ve onun çoğu kez bunlarda radikal bir tutum sergilediğini”* belirtmiştir.⁷¹⁷

Fakat sonra kitaba göz atınca, içindeki ifadelerin kendisini şok edip ürküttüğünü ve bunun üzerine ona karşı bir şeyler yazması gerektiğini söylemiştir.⁷¹⁸

“Te’nibu’l-Hatîb” hicri 1366 senesinde el-Muallimî’nin eline ulaşmış, 1368’de “Talîatu’t-Tenkîl” neşredilmiş ve 1370’e kadar o, bu baptaki tüm eserlerini yazıp bitirmiştir.⁷¹⁹ Bu esnada ise kendisi Hindistan’da Dâru’l-

⁷¹⁷ Bkz. Şükrü’t-Terhîb 193-194.

⁷¹⁸ Bkz. A.g.e. 193-194.

⁷¹⁹ Bkz. Mukaddimetu’t-Tenkîl 5-9.

Meârif'te musahhihtir ve Hicaz'da değildir. Hicaz'a el-Kevserî'nin vefat ettiği 1371/1952 senesinde taşınmıştır.⁷²⁰

el-Muallimî “Te'nibu'l-Hatîb”i incelediğinde içindeki telbis ve yalanları görünce meselenin ciddiyetini fark eder ve el-Kevserî'nin tabisi çok, sözü dinlenen birisi olduğu için mutlaka insanları uyarması gerektiğine inanır.⁷²¹

Sonra üç cilt tutacak reddiye silsilelerini yazmaya başlar. el-Kevserî'yi hemen uyarmak için “et-Tenkîl”i bitirmeden onun hûlasası niteliğindeki “Talîatu't-Tenkîl”i yazar. el-Kevserî'nin “Talîatu't-Tenkîl”deki ikazlara rağmen telbislerini sürdürmesi üzerine “Ta'zîzu't-Talîa” ve “Şükrü't-Terhîb” isimli iki risalesini kaleme alır. O esnada kendisi Hindistan'dadır ve tüm bu eserleri 1370 yılına kadar tamamlar.⁷²²

Daha önce belirttiğimiz nedenlerle de bunları bastıramaz. el-Muallimî'nin hayatını anlatan kitaplar onun hicri 1345-1371 yılları arasında Hindistan'da olduğunu, 1371 senesine kadar Dâru'l-Meârif'te tahkik ve tashih vazifesiyle iştigal ettiğini kaydeder.⁷²³

Avvamen'nin iddia ettiği gibi o, birileri tarafından görevlendirilmemiştir. Aksine el-Muallimî “o birilerine” kızdığı için “Talîatu't-Tenkîl” dışında bu bapta hiçbir kitabını vefatına kadar bastırmamıştır!⁷²⁴

Evet! Çünkü daha önce işaret ettiğimiz gibi bu risalenin neşrinde bazı ibarelerin kaldırıldığını ve kimi ifadelerin değiştirildiğini görünce, Mısır'daki yayıncıya kızmış ve istediği gibi naşir bulamadığı için kitapları elinde tutmuştur.

⁷²⁰ Bkz. Dr. Ali el-İmrân; el-Medhal ilâ Âsârî's-Şeyh el-Muallimî 74-76.

⁷²¹ Bkz. et-Tenkîl 6-7.

⁷²² Bkz. Mukaddimetu't-Tenkîl 5.

⁷²³ Bkz. el-Medhal ilâ Âsârî's-Şeyh el-Muallimî 74-76.

⁷²⁴ Bkz. Mukaddimetu't-Tenkîl 5.

Yani o, Hicaz’a intikal ettiği 1371 yılından, vefat ettiği 1386 yılına kadarki 15 yılda bu kitapların hiçbirini bastırmamıştır. Bu nedenle “et-Tenkîl”in ilk baskısı 1386/1966 senesinde gerçekleşmiştir. Yani o, sahtekârların ima ettiği gibi satılmış-vazifelendirilmiş birisi değildir! O, izzetli bir âlim olup, başına gelen bu olaydan sonra kitapları tahrif edilir korkusuyla bunları bastırmayan kişidir.

Neden yalan söylüyorsun ey Avvame?! Eğer bu kitaplar ona yazdırıldıysa neden bunlar yıllarca basılmadı?! Evet, bunlar kendisine zorla yazdırıldıysa ve o bununla vazifelendirildiyse, neden bu kitaplar o vefat edene kadar basılmadı ey yalancı Avvame?!

Devam eder yalanlar:

“Avvame: Bunun mukaddimesi el-Kevserî hayattayken basıldı. el-Kevserî onu gördü ve okudu. Sonra buna reddiye olarak “et-Terhîb bi Nakdi’t-Te’nib”i yazdı. “et-Terhîb” o hayattayken basıldı. el-Muallimî el-Kevserî’den 15 sene sonra vefat etti. el-Muallimî bunu görünce Harem’in kütüphanesinde memur olan aynı zamanda da el-Muallimî’nin emrinde çalışan Afrikalı Muhammed b. Osman el-Kenevî’ye şöyle dedi: Tamam. Bu adam büyük âlim, ikinci kez ona reddiye yazılmaz.”

Avvame’nin mukaddime dediği kısım yukarıda giriş yazısını paylaştığımız “Talîatu’t-Tenkîl” risalesidir.

Daha önce belirttiğimiz gibi “et-Terhib” el-Muallimî’ye ulaşınca kendisi Hindistan’da idi. O, risale eline ulaştığında hemen “Ta’zîzu’t-Talîa” ve “Şükrü’t-Terhîb” risalelerini yazdı. Ne Harem’in kütüphanesi, ne hizmetkarı ey yalancı?!

el-Muallimî bütün reddiyelerini Hindistan’da iken yazmıştı. Buna kendi el yazısıyla yazdığı reddiyelerindeki ifadeleri şahitlik etmektedir. Avvame’ye tavsiyemiz gidip el-Kevserî’nin eline ulaşan “Talîatu’t-Tenkîl” nüshasını açarak mukaddimesini okumasıdır. el-Muallimî yukarıda

tercümesini naklettiğimiz gibi orada “et-Tenkîl”i bitirmek üzere olduğunu söylüyor. Fakat sen onun “Talîatu’t-Tenkîl”den sonra bir reddiye yazmadığını söylüyorsun. Bununla birlikte aynı sen, onun fıkhiyat konusundaki reddiyesini de gördüğünü söylüyorsun!

Ey yalancı neden karar veremiyorsun:

- el-Muallimî bunları Şâfiilik saikiyle mi yazdı?

- Yoksa bunlar ona birileri tarafından mı yazdırıldı?

- Yoksa o: “*Tamam. Bu adam büyük âlim, ikinci kez ona reddiye yazılmaz.*” mı dedi?

Devam eder yalanlar:

“el-Muallimî’ye ait şu ibareler de el-Kenevî’nin rivayetini teyit etmektedir. el-Muallimî “et-Terhib”ten sonra İbn Ebi Hatim er-Râzi’nin “el-Cerh ve’t-Ta’dil”ini tahkik eder. Eser Hindistan’da basılır. el-Muallimî önsözün sonlarında şunları söyler: “Büyük âlim üstat Muhammed Zahid el-Kevserî -Allah onun ömrünü uzatsın- Takdimet-ü Cerh ve’t-Ta’dil’in İstanbul’daki Murat Molla kütüphanesinde bir nüshasının bulunduğunu bildirmektedir. Allah ondan razı olsun, Allah onu ilme hizmette ve yaymada muvaffak eylesin.”

Avvame’nin savına delil diye zikrettiği bu ifadesi, onun bir önceki sözünde zikrettiği yalanını ele vermektedir. Yani “et-Terhib” ona Hicaz’dayken değil Hindistan’da iken ulaştıdır. Zira el-Muallimî “el-Cerh ve’t-Ta’dil”i Hindistan’da tahkik etmiş ve kitap orada hicri 1371 yılında neşredilmiştir. Kitabın girişinde görüleceği üzere o, el-Kevserî’nin vefat ettiği sene bunun mukaddimesini yazmış ve orada Dâru’l-Meârif bünyesinde bu tahkiki yaptığını belirtmiştir. Sonra kitabın basılmasında ve hazırlığında katkısı olan herkese teşekkür etmiştir. Aynı şekilde el-Kevserî’ye de dokuz ciltlik bu tahkikinde katkısı olduğu

için teşekkür etmiş ve muhtemelen ölüm döşeginde olduğu haberi kendisine ulaştığı için de, ona hayır dua etmiştir.⁷²⁵

Devam ediyor Avvame:

“Şimdi şöyle bir soru akla gelir: Kim Tenkîl’i okursa el-Kevserî’yi küfre imandan daha yakın görür. Kitaptan anladığımız kadarıyla el-Kevserî böyle gözüküyor. Şimdi nasıl oluyor da el-Muallimî böyle gördüğü el-Kevserî için “Büyük alim”, “Allah ondan razı olsun”, “Allah onun ömrünü uzatsın” diyor. Mesela sen Taha Hüseyin için Allah onun ömrünü uzatsın der misin? Öyleyse nasıl oluyor da el-Muallimî el-Kevserî için “Allah ömrünü uzatsın.” diyor. Yani bir tezat yok mu? Bir adamın itikadı bozuk diyeceksin, sonra da “Allah onun ömrünü uzatsın” diyeceksin. Bunu akıl kabul etmez. Kaldı ki el-Muallimî bunu itiraf ediyor. el-Muallimî bu ifadeleri el-Kevserî’nin vefatından 26 gün önce, 23 Şevval 1371 hicrî tarihinde yazıyor. Yani el-Kevserî daha hayatta. Bunu yazıyor ki kitap basılsın ve Mısır’a ulaşsın, Tenkîl’de el-Kevserî hakkında yazdıklarından özür dilemek istiyor. Fakat kitap Mısır’a varmadan el-Kevserî vefat ediyor.”

Subhânallah!

Avvame meseleleri iyice karıştırıp çorba ettin. “et-Tenkîl” el-Kevserî hayattayken basılmadı ki el-Muallimî ondan özür dilesin. Neyin özründen bahsediyorsun? Yani Avvame’ye göre “et-Tenkîl” basılmış, el-Muallimî de bu kitaptan dolayı pişman olmuş ve el-Kevserî’den özür dilemek için “el-Cerh ve’t-Tadil”in mukaddimesine onu övücü sözler yazmış.

Sonra Avvame “et-Tenkîl”deki ifadelerle el-Muallimî’nin ona rahmet okuduğu diğer ifadelerinin

⁷²⁵ Bkz. İbn Ebî Hâtim; el-Cerh ve’t-Ta’dil, Mukaddime, Hindistan, 1952.

çeliştiğini, “et-Tenkîl”i okuyanın el-Kevserî’yi tekfir edebileceğini belirtiyor. Ne var ki bu kitabı okuyan bir ilim talebesi hakikaten şunu der: “*el-Muallimî, el-Kevserî’nin bunca sahtekârlığını ispat ve ifşa ettiği halde, kitap içerisinde ona allâme diyor, ona ihtiram ediyor ve ona hitap ettiği hemen her yerde ona üstad diyor. el-Muallimî böyleyken ben nasıl olur da el-Kevserî’yi tekfir edebilirim?*”

Evet ey yalancı! Bizim kitaptan anladığımız da budur.

Yine sen şöyle demektesin: “*Nasıl oluyor da el-Muallimî el-Kevserî için “Allah ömrünü uzatsın.” diyor. Yani bir tezat yok mu? Bir adamın itikadı bozuk diyeceksin, sonra da “Allah onun ömrünü uzatsın” diyeceksin. Bunu akıl kabul etmez.*”

Bu sözler de senin naklî ilimlerdeki derinliğini gözler önüne seriyor. Nitekim sen İbn Ebî Şeybe’nin Musannef’ini tahkik eden muhakkikimizsin ama, orada Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’in bir yahudiye şu duayı ettiğini unutuvermişsin:

كَثَّرَ اللَّهُ مَالَكَ وَوَلَدَكَ وَأَصَحَّ جِسْمَكَ وَأَطَالَ عُمُرَكَ

“Allah malını ve evladını çoğaltsın. Bedenine afiyet versin ve ömrünü de uzun kılsın.”⁷²⁶

Evet Avvame! Bu hadis, tahkik ettiğin eserde iki kez tekrar etmekte ve sen aklının kabul etmeyip çelişkili gördüğün bu rivayeti zayıflamamaktasın. Buna herhangi bir izahta düşmemektesin. Acaba el-Muallimî’nin bidatçı gördüğü el-Kevserî’ye teşekkür cihetiyle hayır dua etmesi mi daha çelişkili, yoksa Rasûl Ekrem’in bir yahudiye bu duayı etmesi mi?

⁷²⁶ İbn Ebî Şeybe; el-Musannef 13/220-15/392, no: 26342-30451.

Evet kardeşim, Hasan es-Sakkaf'ı, Saîd Fûde'yi, Sifil'i ve benzeri el-Kevserî medresesi mezunlarını hep bu tiyatronun oyuncularını olarak göreceksin.

Avvame bu safsatalarıyla, Muhammed Emin'in sözleriyle bile çelişkiye düşmüş ve ortaya attığı bu yalanlarda onu fersah fersah geçmiştir. Keşke Avvame, Muhammed Emin gibi *“el-Muallamî bunları neşretmeye cesaret edemedi!”* deseydi de, bir yalanla meseleyi özetleyip sözünde makul olsaydı. Ama Avvame, öyle saçma ve çelişkili sözler ortaya atmıştır ki, adeta bunda yalan çorbası yapmıştır.

Sonra aynı söyleşide İhsan Şenocak, bir kişinin el-Kevserî'nin sahabeye tan ettiğini ve Ebu Hanîfe hariç müçtehit imamları aşağıladığını söylediğinden bahsedince Avvame şöyle demiştir:

“Aslında bu söz el-Muallimî'ye aittir. el-Kevserî'yi bu şekilde itham eder. “O, Enes b. Malik ve Ebû Hanîfe'yi zayıf sayan 3 sika raviyi cerh etmiştir.” der. Daha önce de söylediğim gibi mesele açık, bunlar uydurma ve iftiradır. İmam el-Kevserî ölene kadar ilim dairesi dışına çıkan tek bir kelime sarf etmemiştir. İnsaflı olan birisi onun hiçbir kitabında bahsettikleri türden iftiraları bulamazlar. Eğer şüphesi olanlar varsa onlara bunu ispat etmeye, sorularını cevaplamaya hazırım.”

Yalancının mumu yatsıya kadar bile yanmadı. Gördüğün üzere kardeşim Avvame burada akideye taalluk eden hassas bir meseleyi el-Muallimî'ye nispet etmiş ve onun müfteri olduğunu söylemiştir. Bunlar Avvame'nin farklı yerlerden naklettığımız sözleri değildir. Aynı sohbet içinde, bir celsede terennüm ettiği ifadeleridir.

Avvame'nin deli saçması bu sohbetini şöyle özetleyebiliriz:

- Sözü'nün evvelinde el-Muallimî'nin bu kitabı kendiliğinden değil zorlandığı için yazdığını söylemiş.

- Sonra bunun aslının fikhî bir risale olup onu Şâfiilik saikiyle yazdığını söylemiş.

- Sonra bazı Vahhabilere işaretle el-Muallimî'nin bu işle vazifelendirildiğini söylemiş.

- Sonra el-Muallimî bütün reddiyelerini Hindistan'da yazdığı halde, onun "Talîatu't-Tenkîl"i yazdıktan sonra Hicaz'daki hizmetkârına *"Tamam. Bu adam âlim adam. Artık ona ikinci bir reddiye yazılmaz."* dediğini söylemiş.

- Sonra "et-Tenkîl" el-Muallimî hattayken basılmadığı halde, bundan dolayı onun pişman olup el-Kevserî'den özür dilediğini söylemiş.

- Bütün bu yalanları söyledikten sonra da, sözü'nün sonunda can alıcı itikadî meselelerdeki eleştirinin aslında el-Muallimî'ye ait olduğunu ve onun bir müfteri olduğunu söylemiştir.

Demek ki el-Muallimî, Avvame'nin sözü'nün evvelinde iddia ettiği gibi el-Kevserî'yi sadece fikhîyatta eleştirmemiştir ve bunu Şâfiilik saikiyle de yazmamıştır.

Demek ki el-Muallimî bunları kendi hür iradesiyle yazmış ve bunlar kendisine yazdırılmamıştır. Bunun içindir ki Avvame *"itikadi bu eleştirilerin asıl sahibi el-Muallimî'dir."* demiş ve onun müfteri ve yalancı olduğunu söylemiştir.

Rabbimiz bunları da, saptırdıkları gençleri de, yalanı meşru gördükleri bu sapık menheçten kurtarsın.⁷²⁷

⁷²⁷ Avvame başka bir yerde ise Ahmed el-Ğumâri'nin de el-Kevserî'ye karşı yazdığı reddiyesinden sonra rücu ettiğini iddia ederek yalan söylemiştir. Avvame bu konularda gerçekten dalavereci birisidir. Zira bu sözleri söylerken el-Ğumâri'nin "Beyânu Telbîsî'l-Müfterî M. Zâhid

el-Kevserî Hakkındaki Son Söz

Kardeşim, biz bütün bu fitne ve fücurlarını reddetmekle birlikte el-Kevserî'yi bunlardan dolayı tekfir etmiyoruz. Nitekim ona en kuvvetli reddiyeleri veren el-Muallimî, bunları en iyi bilen âlim olduğu halde ona hürmet etmiş ve onun için hayır duada bulunmuştur.

Kardeşim, Ali *radiyallahu anh* kendisini tekfir edip sırtından hançerleyen ve ashabın yolundan huruç edip onlara kılıç sallayan sapık haricileri tekfir etmemiştir.

İbn Teymiyye, kendisini tekfir eden hasımları İbn Mahlûf, el-Bekrî ve el-Menbicî gibi Eşari ve sûfilere tekfir etmemiştir. el-Kevserî, sûfi el-Bekrî gibi İbn Teymiyye'yi tekfir etmiş olsa da, biz İbn Teymiyye'nin el-Bekrî'yi tekfir etmediği gibi el-Kevserî'yi tekfir etmiyoruz. İbn Teymiyye, el-Bekrî'nin ölülerden medet dilemesini şirk saydığı ve ona bu konuda bir cilt reddiye yazdığı halde onu cehaleti ve teviliyle mazur görmüştür. Yine vahdeti vücutçu Nasr el-Menbicî'ye yazdığı nasihat içerikli mektubunda onu övmüş ve kendisinin faziletli, zahit bir âlim olduğunu söylemiştir.⁷²⁸

el-Kevserî" isimli reddiyesini "Beyânu Telbîsi'l-Müfterî fi'r-Reddi alâ'l-Kevserî" diyerek kaydetmiştir. Bununla da okuyucuyu müfterinin kim olduğu konusunda vehme düşürmek istemiştir. Kitabın el-Ğumâri tarafından konan başlığı "Müfteri M. Zahid el-Kevserî'nin Telbisinin Beyanı"dır. Avvame bunu "el-Kevserî'ye Yapılan Reddiyedeki Müfterinin Telbisinin Beyanı" diyerek kaydetmiştir. Böylelikle o, el-Kevserî'nin değil, el-Kevserî'ye reddiye yapanın müfteri olduğunu vehmettirmiştir. Görüldüğü gibi hoca kisvesine bürünmüş bu tahrif çetesi, kitapların başlığını bile rahatlıkla tahrif etmekte ve insanları yaptıkları kelime oyunları ile aldatmaktadırlar. (Bk. İmdâdu'l-Fettâh 125, takriz M. Avvame).

⁷²⁸ Mecmuu'l-Feteve 2/452. Ayrıca bkz. el-Bidâye ve'n-Nihâye 18/53-88:

İbn Teymiyye döneminde yaşayan bu şeyhlerle aynı itikada sahip olan el-Kevserî'yi tekfir etmediğimiz için rahatsızlık duyacak kişiler olduğunu biliyoruz. Bunlara İbn Teymiyye vb. âlimlerin hayatlarını ve hasımlarına karşı söyledikleri sözleri iyice tetkik etmelerini öneriyoruz.

من أحمد بن تيمية إلى الشيخ العارف القدوة السالك الناسك أبي الفتح نصر، فتح الله على باطنه وظاهره ما فتح به على قلوب أوليائه، ونصره على شياطين الإنس والجن في جهره وإخفائه، ونهج به الطريقة المحمدية الموافقة لشرعته...

Selef Dönemi ve İmam Ebu Hanîfe⁷²⁹

el-Me'mûn, el-Vâsik ve el-Mu'tasım döneminde hadisleri ve sıfat naslarını inkar eden, Cehmî fikirleri yayan kişiler genellikle Hanefî mezhebine intisap ediyorlardı. O dönemin en büyük bîdatçıları olan Bîşr el-Merîsi, Kâdî İbn Ebî Duâd ve benzeri kelâmcılar Ebu Hanîfe'nin ashabından olup, fûruda ona intisap etmekteydi. Nitekim İmam Ahmed Ebu Hanîfe'nin ashabından olan kişilerin Cehmiyyeye ittiba ettiklerini açıkça belirtmiştir.⁷³⁰

Mutezilenin piri Bîşr “Kur'an mahlûktur” fitnesinin sancağını taşıyor ve ümmetin birliğine hançer vuruyordu. Allah'ı Teâla'nın sıfatlarını kabul edenleri Müşebbihe olmakla suçluyor, istiva sıfatını reddediyor ve itikadî meselelerde Selef âlimlerine hücum ediyordu.

Bîşr ve ashabının fitnesi öyle yayılmıştı ki, devlete bu meselelerde yön veriyordu. Devlet bu görüşleri halka zorla dayatıyor, “Kur'an mahlûktur” demeyene maaş vermiyor ve âlimler bu sebeple hapsediliyordu. İşte bunun için Bîşr ve

⁷²⁹ Bu bölüme daha önce “*el-Kevseri'nin Selef İmamlarına Karşı Tutumu*” başlığı altında işaret etmiştik. Bu bölüm o konunun devamı niteliğindedir.

⁷³⁰ Bkz. er-Reddu alâ'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye 51.

benzerleri; eş-Şâfiî, Ahmed ve el-Buhârî gibi imamların ifadelerinde çokça zikredilip zındıklıkla itham edilmişlerdir.⁷³¹

O vakit Ebu Hanîfe'ye tan edilme sebeplerinden biri, Bişr ve İbn Ebî Duâd gibi fitne önderlerinin Hanefî olarak bilinmesi olmuştur. Hatta Ebu Hanîfe'nin torunu Kâdî İsmail b. Hammâd da bu fitnenin sancağını taşımış ve: *"Babam da dedem de Kur'an mahlûktur diyorlardı!"* diyerek bunu ilan etmiştir.⁷³²

Bu duruma işaret eden Allâme el-Muallimî şöyle demiştir: *"Vaktiyle fitnenin davetçileri Hanefî idiler. Onlar insanları imtihan ettikleri görüşlerini Ebu Hanîfe'ye nispet ediyor ve insanları fıkıhta onun mezhebine davet ediyorlardı."*⁷³³

Bununla birlikte İmam Ahmed fitnecilerin alevlendirdiği bu ortamda şöyle diyordu: *"Bizim nezdimizde Ebu Hanîfe'nin Kur'an mahlûktur dediği sahih değildir."*⁷³⁴

Yine Ebu Hanîfe, kelâmcıların ve bidat ehlinin bol bulunduğu Kûfe'de olması hasebiyle, bazen ortaya atılan kelâmî meselelere hemen cevap vermeyip tevakkuf ettiği için bu görüşlerde olduğu sanılıyordu. Mesela o, Kur'an'ın mahlûk olup-olmadığını Kâdî Ebu Yusuf ile altı ay, bir rivayete göre ise bir sene münazara etmiştir. Sonra Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyleyenin küfre gireceğinde ittifak etmişlerdir.⁷³⁵

⁷³¹ Bkz. el-Buhârî; Halku Efâli'l-İbâd 30-33.

⁷³² Bkz. İbn Hacer; Lisânu'l-Mizân 2/114, no: 1154.

⁷³³ et-Tenkîl 1/602.

⁷³⁴ el-Hatîb el-Bağdâdî; Tarihu Bağdât 15/17. Beşşâr Avvâd isnadının sahih olduğunu belirtir.

⁷³⁵ el-Beyhakî; el-Esmâ ve's-Sıfât 338, no: 597, Usûlu'l-Bezdevî 3 ve ez-Zehabî; el-Uluvv 409. el-Beyhakî bir sene, el-Bezdevî ve ez-Zehabî ise altı ay lafzıyla rivayet etmişlerdir. Rivayetlerin isnadı sahihtir. el-

İmam Ebu Hanîfe hakkında olumsuz ifadelerde bulunan imamlar, sadece işaret edilen bu fitneyi esas alarak bunu yapmamışlardır. Onun Selefin hilafına “*amel imandan değildir.*” demesi ve imanın artıp eksilmesini kabul etmemesi de Mürcieden sayılmasına sebep olmuştur. Mezhepler tarihinde bu durum kaydedildiği gibi, cerh-tadil kitaplarında da bu zikredilmiştir.⁷³⁶

İmam el-Buhâri bu nedenle şöyle demiştir: “*Ebu Hanîfe Mürcie idi.*”⁷³⁷

Yine bazı sünnetleri bilmeden veya farklı nedenlerle kabul etmemesi de onun eleştirilmesine sebep olmuştur. Abdullah İbnu'l-Mübârek Ebu Hanîfe'ye rükûa giderken ve ondan kalkarken ellerin kaldırılması meselesini sorunca Ebu Hanîfe: “*Bu kişi uçmak mı istiyor ki ellerini kaldıracak?*” demiştir. Vekî der ki: İbnu'l-Mübârek zeki bir adamdı ve Ebu Hanîfe'ye bunun üzerine şöyle dedi: “*Eğer o, ilk tekbirde uçtuysa, ikincide de uçacaktır.*” Ebu Hanîfe onun bu sözü üzerine sükût etti ve bir şey demedi.⁷³⁸

Şüphesiz ki rükûa giderken ve ondan kalkarken tekbirle elleri kaldırma sünneti, tıpkı iftitah tekbirinde olduğu gibi tevâtüren nakledilmiştir.⁷³⁹

Beyhakî bunun devamında el-Hâkim'in “*ravilerinin hepsi sikadır.*” dediğini nakletmiştir. el-Kevserî ise buna itiraz etmeyip dipnotta bunu tasdik eden ifadeler nakletmiştir. (s.243)

⁷³⁶ Bkz. el-Eşarî; Makâlâtü'l-İslamiyyîn 119. eş-Şerhistanî el-Milel ve'n-Nihal (1/141)'de şöyle der: “*Ebu Hanîfe ve taraftarlarına Ehlisünnetin Mürciesi denilmiştir. Fırka ve mezhep tarihçilerinin birçoğu da Ebu Hanîfe'yi Mürcie arasında zikretmiştir.*”

⁷³⁷ et-Tarihu'l-Kebîr 8/81, Dâiratu'l-Meârif:

كَانَ مُرْجِيًّا، سَكَنُوا عَنْهُ، وَعَنْ رَأْيِهِ، وَعَنْ حَدِيثِهِ.

⁷³⁸ Tarihu Bağdât 15/535, Beşşâr Avvad “isnadı sahihtir” der.

⁷³⁹ Tuhfetu'l-Ahvazî 2/89-90 ve el-Mevsûatu'l-Fıkhiyye 27/95. Bkz. el-Buhâri 735 Müslim 390.

Ellerin burada kaldırılmayacağını belirten hadisler ise mütevatir olmadığı gibi, sıhhat itibariyle de tartışmalıdır. İşte Ebu Hanîfe'nin bu tarz sünnetlere muhalefet etmesi de cumhuru ulema tarafından tenkit edilmesine sebep olmuştur.

Ebu Hanîfe'nin bu sünnetlere muhalefet etmesi noktasında mazeretleri olduğu muhakkaktır ve bunlar muhakkiklerce beyan edilmiştir. Lakin imamın bunlarda mazur olduğu kabul edilse bile, onun her içtiğinde isabetli olduğu söylenemez. Zira Ebu Hanîfe'nin mutlak müçtehit seviyesindeki iki talebesi bile, onun içtihatlarının yaklaşık üçte birine muhalefet etmişlerdir.⁷⁴⁰

Ebu Yusuf İmam Mâlik'le karşılaşmış bir görüşünden dönünce şöyle demiştir: *“Eğer Ebu Hanîfe benim gördüklerimi görseydi, benim rücu ettiğim gibi bu meseledeki görüşünden rücu ederdi.”*⁷⁴¹

Öyle ki İmam Ebu Hanîfe'nin bu konularda hadise ulaşamaması vb. nedenlerle İmam Mâlik kadar birikimli olmadığını, İmam eş-Şâfiî ve İmam Muhammed de dile getirmiş ve aralarında şu konuşma geçmiştir:

- Muhammed b. el-Hasen: *Bizim arkadaşımız mı, yoksa sizin arkadaşınız mı daha âlimdir? (Yani Ebu Hanîfe mi, Mâlik mi daha âlimdir?)*

- eş-Şâfiî: *İnsaf üzere olacağız değil mi?*

- Muhammed: *Evet.*

- eş-Şâfiî: *Sana Allah hakkı için soruyorum: Kur'an'ı en iyi bilen kimdir?*

- Muhammed: *Sizin arkadaşınızdır. (Yani Mâlik'tir).*

⁷⁴⁰ Onların bu muhalefetlerini el-Ğazzâlî ve İbn Âbidîn gibi birçok âlim zikretmiştir. (Bkz. el-Menhûl 496 ve Hâşiyetu İbn Âbidîn 1/72).

⁷⁴¹ Bkz. el-Alûsî; Ğâyetü'l-Emânî 1/307, Mektebetü'r-Rüşd, 1. baskı:

لو رأى صاحبي مثل ما رأيت لرجع مثل ما رجعت.

- eş-Şâfii: *Sünneti en iyi bilen kimdir?*

- Muhammed: *Sizin arkadaşınızdır.*

- eş-Şâfii: *Sahabenin ve öncekilerin görüşlerini en iyi bilen kimdir?*

- Muhammed: *Sizin arkadaşınızdır.*

- eş-Şâfii: *Geriye sadece kıyas kalmıştır. Kıyas ise ancak bu zikredilen şeyler üzere olur. Eğer kişi asılları bilmiyorsa hangi şey üzere kıyas yapacaktır?*⁷⁴²

Bununla birlikte: “*Hadis sahih olduğunda, o benim mezhebimdir.*”⁷⁴³ diyen ve bir meselede sahih hadis bulamayınca kıyasla hükmetmeden önce, o konuda zayıf bir

⁷⁴² İbn Ebî Hâtîm; el-Cerh ve't-Ta'dîl 1/4-12 ve Âdâbu's-Şâfîi 159. İsnadı sahihtir. Yine bunu İbn Abdilber el-İntikâ'da (56-57), İbnü'l-Cevzî Menâkibu'l-İmâm Ahmed'de (479), ez-Zehebî en-Nubelâ'da (8/112), İbn Hacer Tehzîbu't-Tehzîb'de (10/8) nakletmişlerdir. Âlimlerden hiçbirisi rivayetin senedi aleyhinde konuşmamıştır. Aynı şekilde M. Abdurresîd en-Numânî bunu ez-Zehebî'den nakletmiş ve sıhhatine itiraz etmemiştir. (Mekânetu'l-İmâm Ebî Hanîfe fî'l-Hadîs 38). Ancak el-Kevserî âdeti olduğu üzere bu haberi zayıf göstermeye çalışmıştır. Lakin bu haberi İbn Ebî Hâtîm, İbn Abdilhakem – eş-Şâfîi yoluyla rivayet etmiştir ki, bu, çok sağlam bir isnattır. el-Kevserî, rivayetin aslı olan İbn Ebî Hâtîm'in varyantını görmezden gelerek, menâkib kitaplarında nakledilen rivayetler üzerinde konuşup, bu ilimde ne derece güvenilir olduğunu ortaya koymuştur! Okuyucuyu aldatmaya çalışan bu hilecinin haline değinen el-Muallimî, onun bu noktadaki telbisini gözler önüne sermiş ve bu konuda mühim açıklamalarda bulunmuştur. (et-Tenkîl 1/249-261). Fakat Şuayb el-Arnaû't'un içinde bulunduğu “Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ” muhakkıkları, bu rivayeti İbn Ebî Hâtîm'in iki eserinde naklettiğini belirttikten sonra, el-Kevserî'nin rivayeti tenkit ettiğini belirtip okuyucu onun sözlerine salık vermişlerdir. Aynı şekilde Abdulfettah Ebu Ğudde “el-İntikâ” tahkikinde rivayeti zayıf gösterebilmek için hocasının sözünü uzunca nakletmiştir. Rabbim, Hanefî olmaları nedeniyle el-Kevserî'nin bu hilelerine göz yuman hocalarımızın taksiratını affetsin.

⁷⁴³ Hâşiyetu İbn Âbidîn 1/386: إذا صح الحديث فهو مذهبي

hadis varsa onu alan İmam Ebu Hanîfe, şüphesiz ki hata ettiği meselelerde müçtehid olması hasebiyle mazurdur.⁷⁴⁴

Yine Ebu Hanîfe'nin muhaddislerin hilafına belirlediği bazı şartlarla bir takım sahih ahad haberleri reddetmesi de tenkit edilmesine neden olmuştur. İbn Abdilber şöyle demiştir: *“Ebu Hanîfe'nin sahih ahad haberlerin birçoğunu reddetmesi nedeniyle hadis ehlinin birçoğu ona tan etmeye cevaz vermişlerdir... Bununla birlikte o, namaz ve diğer taatleri de imandan saymıyordu. Ehlisünnetten “iman söz ve ameldir” diyenlerin hepsi, onun bu görüşünü reddetmiş ve kendisini bunda bidat işlemiş kabul etmişti.”*⁷⁴⁵

Selefin hemen hepsi ise “iman söz ve ameldir” demektedir. Bu nedenle Kûfe kadısı Şerîk, Mürcienin şehadetini kabul etmediği için İmam Muhammed'in şehadetini reddetmiş ve: *“Ben, namaz imandan değildir diyen kimsenin şehadetini nasıl onaylarım?!”* demiştir.⁷⁴⁶

Muhtemelen Ebu Hanîfe'nin istitabeye tutulması da bu vb. sebeplerle ve “Kur'an mahlûktur” fitnesi nedeniyle olmuştur. Birçok âlimin naklettiği bu istitabe haberini el-

⁷⁴⁴ İbn Hazm şöyle der: *“İmam Ebu Hanîfe şöyle demiştir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'den nakledilen mürsel ve zayıf hadis kıyastan evladır. Bunlar varken kıyas yapmak helal değildir.”* (el-İhkâm fi Usûli'l Ahkâm 7/54). İbn Teymiyye ise şöyle demiştir: *“Her kim Müslümanların imamı olan Ebu Hanîfe ve diğerleri hakkında, zannıyla onların sahih hadise bilerek muhalefet edip kıyas yaptıklarını iddia ederse, muhakkak ki onlar aleyhinde hata etmiş ve zanla veya hevayla konuşmuş olur. İşte o Ebu Hanîfe ki, seferde nebizle abdest almak ve namazda kakkahayla gülmekle ilgili meselede, hadislerin sıhhatine güvendiği için kıyasa muhalefet ederek hükmetmiştir. Bununla birlikte hadis âlimleri bu iki hadisinde sahih olmadığını belirtmişlerdir.”* (Mecmuu'l-Fetevâ 20/304).

⁷⁴⁵ İbn Abdilber; et-Temhîd 14/13 ve el-İntikâ 149.

⁷⁴⁶ İbn Hacer; Lisânu'l-Mizân 7/61, no: 6641. Thk: Ebu Ğudde.

Hatîb el-Bağdâdi tarihinde nakletmiş, el-Kevserî ise bu nakil karşısında çılgına dönmüştür.⁷⁴⁷

Ne var ki âlimler bu haberin sahih olduğunu ikrar etmişlerdir. Hatta el-Muallimî: “*İstitabe olayı mütevatirdir.*”⁷⁴⁸ diyerek el-Kevserî’nin bu tutumunu reddetmiştir. Merhum burada istitabenin ne olduğundan ve istitabe yapılan kişiye ilim ehlinin “tövbe et” demesiyle de bunun istitabe sayılacağından bahsetmiştir.⁷⁴⁹

Yine “Tarihu Bağdat” muhakkiki Beşşâr Avvâd Marûf da Süfyan es-Sevrî’nin: “*Ebu Hanîfe’ye küfürden dolayı iki kere istitabe uygulandı.*” sözünü sahihlemiş ve ricalinin sika olduğunu belirtmiştir.⁷⁵⁰

İstitabe olayını sadece el-Hatîb nakletmemiştir. el-Buhârî, el-Eşarî, İbn Adiyy, İbn Hibban ve İmam Ahmed’in oğlu Abdullah gibi imamlar da bunu nakletmişlerdir. Yine bu duruma İbn Abdilber “el-İntikâ”da işaret etmiştir.⁷⁵¹

Ebu Hanîfe’yi difa edenler bu istitabenin hariciler tarafından yapıldığını, kimisi de sultanın kadılık teklifini Ebu Hanîfe reddedince bunun gerçekleştiğini söylerler. İbn Abdilber ise Hâfız es-Sâcî’nin⁷⁵² şöyle dediğini nakletmiştir: “*Ebu Hanîfe Kur’an mahlûktur dediği için istitabeye tutulmuş, sonra tövbe etmiştir.*”⁷⁵³

⁷⁴⁷ Bkz. Târihu Bağdât 15/509-523-524-525.

⁷⁴⁸ et-Tenkîl 1/757.

⁷⁴⁹ Bkz. et-Tenkîl 1/411-431-441-452-757.

⁷⁵⁰ Târihu Bağdât 15/524-525.

⁷⁵¹ Bkz. el-İntikâ 149-150.

⁷⁵² Zekerîya es-Sâcî (v.307/919) vaktinin en büyük hadis imamlarındandır. İmam eş-Şâfiî’nin, el-Müzenî ve er-Rabî gibi meşhur talebelerine yetişmiş ve onlardan ilim almıştır. ez-Zehebî vb. alimlerin belirttiği üzere el-Eşarî onunla görüştüktan sonra Selef yoluna sülûk etmiştir. (bk. Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ 17/198).

⁷⁵³ el-İntikâ 150-151.

es-Sâcî'nin bu iddiasını el-Eşârî gibi başka imamlar da dile getirmişlerdir.⁷⁵⁴

Eğer es-Sâcî ve diğerlerinin bu sözü sahihse, bu istitabe durumu imamın bu konuyu Ebu Yusuf ile tartıştığı döneme hamledilir.⁷⁵⁵

Ebu Hanîfe *rahimehullah* ömrünün ilk döneminde kelâmla işigal etmiş ve bunda parmakla gösterilecek seviyeye gelmiştir. Muhtemelen onun “Kelâmullah” meselesindeki tevakkufu ve bu noktadaki yanlış anlamalar bu dönemde meydana gelmiştir. Daha sonra ise imam, kelâm yolundan rücu edecek ve kendisini fıkha verecektir.⁷⁵⁶

⁷⁵⁴ el-Eşârî; el-İbâne 349. Medâru'l-Müslim li'n-Neşr, 1. baskı. el-Kevserî ve tabileri el-İbâne'de Ebu Hanife aleyhinde nakledilen istitabe haberi vb. sözler nedeniyle kitabın tahrif edildiğini söylemektedir. Fakat bu haberi el-Buhârî gibi Selef âlimleri de nakletmiş ve bu başka kadim kaynaklarda da sabit olmuştur. Bu noktada dikkat çekici bir husus ise şudur: el-İbâne'nin bazı nüshalarında görüldüğü üzere kitap, Hanefî olduğu düşünülen bazı kimseler tarafından da tahrif edilmek istenmiştir. Bu nüshalarda Ebu Hanife aleyhinde olan sözlerin aralarına “*haşa İmam-ı Azam Ebu Hanife radiyallahu anh bu sözden uzaktır. Bu asılsız ve batıl bir sözdür.*” gibi cümleler yazılmıştır. İlgili yerde bunlar el-Eşârî'nin sözleri gibi konu bütünlüğünü bozarak metne sokulmuştur. (el-İbâne'nin işaret ettiğimiz baskısını tahkik eden muhakkik de bu durumu belirtmiştir (s.344). Karşılaştırmak için bk. el-İbâne 77-78; Dâru'n-Nefâis, 2. baskı). Bazı muhakkikler ise el-İbâne'nin kimi nüshalarında Ebu Hanife aleyhindeki bu haberlerin geçmediğini belirtmişlerdir. Bunu da bazı nâsihlerin Ebu Hanife'nin şanına leke sürülmemesi için hazfettiği söylenmiştir. Allah'ı a'lem.

⁷⁵⁵ Sahih olarak nakledilen bir haberde bu durum Ebu Yusuf'a sorulmuş ve ona “Ebu Hanife Kur'an mahlûktur diyor muydu?” denince “Allah'a sığınırım. Bunu ben de demiyorum.” demiştir. (el-Beyhakî; el-Esmâ ve's-Sıfât 550).

⁷⁵⁶ Bunu daha önce kendi ifadeleriyle nakletmiştik. Bkz. Abdulaziz el-Buhârî; Keşfu'l-Esrar an Usûli Fahri'l-İslam el-Bezdevî 1/19-20, el-Mekkî; Menâkibu'l-İmam Ebî Hanife 54 ve Ebu Zehra; Ebu Hanîfe 25-26.

Nitekim o, bu dönemde “Kur’an mahlûktur” fitnesinin önde gelen isimlerinden Amr b. Ubeyd için “*Allah Amr b. Ubeyd’e lanet etsin! İnsanlara kelâm ilminin yolunu açtı.*”⁷⁵⁷ diyecektir. Yine o, Cehm b. Safvân ile konuşup görüşlerine vakıf olunca ona “*benim yanımdan çık git ey kâfir!*”⁷⁵⁸ demiştir.

Bu nedenle İbn Teymiyye; Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf ve Muhammed’i bu meselelerde hep savunmuş, onların Cehm vb. kelmacılar karşı olduklarını ve onları reddettiklerini belirtmiştir.⁷⁵⁹

İşte, âlimlerin Ebu Hanîfe hakkında sabit olan övücü ve yericî ifadeleri, bu nokta dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bu sözler değerlendirilirken imamın kelâmıla işgal ettiği önceki dönemi ile sonraki dönemi göz önünde tutulmalıdır.

İşaret ettiğimiz bu ve benzeri nedenlerden dolayı Selef döneminde, özellikle hadis âlimleri arasında Ebu Hanîfe hakkında olumsuz düşünceler hâsıl olmuştur. Bu olumsuz düşüncelerin tesiriyle Ebu Nuaym (v.430/1038), onun tercüme-i halini “Hilyetu’l-Evliya”da zikretmemiştir. Oysa Ebu Nuaym, zühdü imamdan düşük olduğu bilinen nice isimleri bile burada kaydetmiştir.⁷⁶⁰

Bütün bunlarla birlikte Ebu Hanîfe İslam tarihinde görülmüş en zeki âlimlerdendir. Zühdü dillere destan olup, dünyaya asla iltifat etmeyen bir zahittir o. Sultanlara asla fütur etmeyen, onlardan korkmayan, onları zulümlerinde yarım kelimeyle bile desteklemeyen bir mücahittir kendisi.

⁷⁵⁷ el-Herevî; Zemmu’l-Kelâm 5/221 ve en-Numânî; Mekânetu’l-İmâm Ebî Hanîfe fî’l-Hadîs 73.

⁷⁵⁸ Usulu’l-Bezdevî 4 ve Feyzu’l-Bârî 2/7.

⁷⁵⁹ Beyânu’d-Delîl alâ Butlânî’t-Tahlîl 131-133; el-Mektebû’l-İslâmî.

⁷⁶⁰ Bkz. el-Leknevî; er-Rafu ve’t-Tekmîl 77-78. el-Kevserî’nin Ebu Nuaym’a yönelttiği ithamı ve cevabı için bkz. el-Muallimî; et-Tenkîl 1/199.

İbn Teymiyye gibi Hanbeli bir âlimin, eserlerinin yüzlerce yerinde onun görüşlerini ilk sırada zikredip birçok görüşünü tercih etmesi, imamın ilimdeki dehasını göstermesi açısından yeterlidir.

İbn Teymiyye şöyle demiştir: “eş-Şâfiî der ki: “*Kim fıkıh istiyorsa, o Ebu Hanîfe’ye muhtaçtır.*” İnsanlardan kimisi bir takım meselelerde Ebu Hanîfe’ye muhalefet edip, ona karşı bunları inkâr etseler de hiç kimse onun fıkıhı, fehmi ve ilmi noktasında şüphe etmez. Bazıları onun hakkında bir takım şeyler nakletmiş ve bununla da itibarını düşürmek istemişlerdir. Bunlarsa kesinlikle ona karşı söylenmiş yalanlardır. Tıpkı yaban domuzu meselesi ve benzerlerinde olduğu gibi.”⁷⁶¹

Bilinmelidir ki Ebu Hanîfe hakkında âlimlerden nakledilen olumsuz ifadelerin birçoğu zayıf senetlerle nakledilmiştir. Sahih olanların geneli ise “Ebu Hanîfe şöyle diyormuş, şu görüşteymiş” gibi görmeyi ifade etmeyen “kîyle ve kâl” türünden lafızlarla gelmiştir. Bunlar “onu şunu derken işittim” şeklinde kesinlik/cezm bildirmeyen mücerret hikâye edişlerdir. Bu sahih rivayetlerin geriye kalanları da “Ebu Hanîfe hadiste zayıftır, o Mürciedendir” şeklindedir.

El mühim bu rivayetlerin sıkı bir tahlilden geçirilmesi, daha sonra elde kalan rivayetlerin onun tarihi seyri gözetilerek değerlendirilmesi zorunludur. Onunla ilgili haberlerin durumu, hadis kitaplarında nakledilen sahih ve mevzu hadislerin durumu gibidir. Eğer Ebu Hanîfe ile ilgili aktarılan bu rivayetler tahkik edilmeden alınacak olursa, onun tekfiri bile gündeme getirilecektir. Nitekim bugün bunu, ehli hadis olduğunu söyleyen tahkikten nasipsiz bazı kimseler yapmaktadır.

⁷⁶¹ Minhacu’s-Sünne 2/619.

Bununla birlikte hadis âlimlerinin cumhuru Ebu Hanîfe'nin hadiste zayıf olduğunu belirtmiştir. Bu hükme ise, hadis ilminin esasları dâhilinde yaptıkları tahliller sonucu varmışlardır. İbn Abdilber “el-İntikâ”da görüldüğü üzere Ebu Hanîfe'yi savunup çokça metheden bir âlim olmasıyla birlikte şu itirafta bulunmuştur: “*Hadis ehli nezdinde Ebu Hanîfe hıfzı kötü birisidir.*”⁷⁶²

Aynı şekilde İbn Ebî Davud -birazdan göreceğimiz gibi- onun tenkidi noktasında hadisçilerin ittifak ettiğini belirtmiştir.

Hal böyleyken bu âlimler, onun fıkıhta imam olduğunu da kabul etmişlerdir. Onun hadiste zayıf kabul edilmesi ise esasen adaleti cihetinden değil, zaptı yönündendir.

Cerh-tadil konusuna vakıf olmayanların, âlimlerin Ebu Hanîfe'nin fikhını metheden ifadelerini, hadisteki tevsikle/sika kabul etmeyle karıştırmaları bu bapta en yaygın hatadır. Zira hadisçilerin zahit ve abid diyerek methettiği nice fakih, yine aynı hadisçiler tarafından tad'if edilmiştir/zayıflanmıştır. Bu, hadis ilminde maruftur.

Yine hadisçi geçinen bazı kimselerin cerh-tadil kitaplarında Ebu Hanîfe hakkında zikredilen tad'if ifadelerini, imamın mutlak surette zemmine yormaları da bu cenahtaki en bariz hatadır. İlk kesim imamın methi noktasındaki haberleri alıp aleyhinde zannettikleri her rivayeti reddetmekle hata etmiş, ikinci kesim ise imamın aleyhindeki rivayetleri alıp fikhını ve takvasını öven sahih haberleri görmezden gelerek hata etmiştir.

Birçok kimse Ebu Hanîfe'nin zayıf sayılmasındaki illeti, onun Mürcieden görülmesine veya “Kur'an mahlûktur” dediğinin zannedilmesine bağlamaktadır. Kimisi, mihne dönemindeki fitneciler Hanefî olduğu için hadisçilerin

⁷⁶² et-Temhîd 11/48.

bununla onlardan intikam aldıklarını söylemektedir. Kimisi, hadisçilerin imama haset ettikleri için bu hükmü verdiklerini belirtmektedir. Yine buna benzer birçok söz söylenmektedir. Bunlar esasen mutaassıplar tarafından Ebu Hanîfe'yi tevsik edebilme adına söylenen sözlerdir. Burası birçok Hanefî kardeşimizin hadis âlimlerine suizan ettiği noktadır. Onlar hadis âlimlerinin Ebu Hanîfe'yi haksızca zayıfladıklarını ve mezhebi tarafgirlikle mesleklerine halel getirdiklerini düşünmektedirler. Vakıa ise bunu reddetmektedir. Çünkü Ebu Hanîfe'nin bizzat kendisi, kendi hadislerini zayıflamış ve bunları hatalı bir şekilde tahdis ettiğini söylemiştir.

Kardeşim, şunu iyi bil ki şimdi değineceğimiz konu, hadis ilminin en hassas en tehlikeli konusu olan cerh-tadil meselesi üzerine olacaktır. Bir ravinin cerh edilmesi, hâfızasının kötülenmesi veya zaptının iyi olmadığının belirtilmesi, o ravinin yalancı olduğu, âlim olmadığı veya hadis bilmediği anlamına gelmemektedir. Aksine meşgalesi ağırlıklı fıkıh olan âlimlerin çoğu, hadisçiler tarafından bu şekilde nitelendirilmiştir. Bununla birlikte hadisçiler bu cerhleriyle böylesi fakihlerin fıkıh alınmaz dememişlerdir. Aksine kendileri bile böylesi fakihlerden fıkıh almış, hatta onların mezheplerine tabi olmuşlardır. Aynı şekilde fakihler de meşgalesi ağırlıklı hadis olan hadisçilerin fıkıhta derin bir vukufiyete sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Buna rağmen onlar da böylesi hadisçilerden hadis alınmaz dememiş, aksine onlardan hadis almışlardır.

Âlimler ravilerin hâli, hadislerin illetleri ve dereceleri, hadis âliminden; hadis nesih-mensuh, muhkem-mukayyet, âmm-has gibi yönlerle tahlili neticesinde çıkan hükümleri de fakihten alınır demişlerdir. Kim birincisini fakihten, ikincisini hadisçiden alırsa ayakları sağlam zemine basmaz demişlerdir. Şüphesiz ki âlimler doğru söylemişlerdir.

Lâ şek Ebu Hanîfe, fıkıhta imamların imamıdır. Abdullah İbnu'l-Mübârek şöyle demiştir: *"Ebu Hanîfe insanların en*

fakihidir.”⁷⁶³ İmam eş-Şâfiî: “Fıkha yönelecek herkes Ebu Hanîfe’ye muhtaçtır.”⁷⁶⁴ demiştir. İmam Ahmed’in büyük talebesi ve es-Sünen’in sahibi Ebu Davud ise şöyle der: “Allah Mâlik’e merhamet etsin, o imam idi. Allah eş-Şâfiî’ye merhamet etsin, o imam idi. Allah Ebu Hanîfe’ye merhamet etsin, o imam idi.”⁷⁶⁵

Ebu Hanîfe’nin fıkıhtaki imametî ve dehası tartışılmaz bir meseledir. ez-Zehebî şöyle demiştir: “Ebu Hanîfe; imam, ümmetin fakihî, Irak’ın âlimi... Fıkıhta ve fikhın inceliklerinde onun imametî tartışılmazdı.”⁷⁶⁶

Selefi olduğunu iddia edip Ebu Hanîfe’nin imamet ve diyanetinde şüphesi olanın, İbn Teymiyye ve talebeleri ile, Muhammed b. Abdilvahhab ve ashabının, el-Elbânî ve benzeri hadisçilerin sözlerine bakması yeterlidir. Bu nedenle biz imamın fikhını reddeden, mihne döneminde söylenen bazı sözlere bakarak onu dalalette görenleri reddediyor ve bunların Ehlisünnetin üzerinde karar kıldığı esaslara muhalefet ettiklerini söylüyoruz.

Fakat bilinmelidir ki Ebu Hanîfe’yi fıkıh noktasında öven İbnu’l-Mübârek gibi imamlar, onu hadis ilmi açısından tenkit etmişlerdir. Ebu Hanîfe’nin kendisi de bu yönüne bizzat şahitlik etmiştir. Bunu zikretmek ise başta belirttiğimiz gibi onun fikhına tan etmek değildir, vakıayı tespit etmektir. Ebu Hanîfe’nin itiraf ettiği bu yönünü onu kusursuz gösterebilme adına saklamak veya bu yönüne işaret eden âlimlerin adil olmadıklarını söylemek taassup değil de nedir?

Unutulmamalıdır ki Ebu Hanîfe’nin tad’îfi hakkında nakledilen bu ifadeler, onun methi hakkında nakledilen

⁷⁶³ ez-Zehebî; Tarihu’l-İslam 3/991.

⁷⁶⁴ İbn Teymiyye; Minhacu’s-Sünne 2/619.

⁷⁶⁵ ez-Zehebî; Tarihu’l-İslam 3/991.

⁷⁶⁶ Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ 6/390.

ifadelerle aynı kaynaklarda, hatta aynı sayfalarda yer almaktadır. Bu tenkit ifadelerinin sıhhati övgü ifadeleri ile aynı, hatta bazısı mütevatir derecesindedir. Fakat mutaassıplar bunları görmezden gelip karşılarına çıktığında inkâr etmektedirler. Ne var ki iş bunları görmezden gelmekle kalsa bir sıkıntı olmaz ve bu satırların yazılmasına gerek kalmazdı. Ama iş el-Kevserî'nin yaptığı gibi bu tad'îf ifadelerini inkâr edebilme adına hadiste emire'l-müminin olan imamlara sataşmaya kadar vardığı için bunları yazdık.

Şimdi burada âlimlerin Ebu Hanîfe'yi tad'îf ettikleri ifadeleri görelim:

İbn Ebî Davud⁷⁶⁷ der ki:

*“Basra'nın imamı Eyyûb es-Sahtiyânî'dir ve Ebu Hanîfe'nin aleyhinde konuşmuştur. Kûfe'nin imamı Süfyan es-Sevrî'dir ve onun aleyhinde konuşmuştur. Hicaz'ın imamı Mâlik'tir ve onun aleyhinde konuşmuştur. Mısır'ın imamı el-Leys b. Sad'dır ve onun aleyhinde konuşmuştur. Şam'ın imamı el-Evzâî'dir ve onun aleyhinde konuşmuştur. Horasan'ın imamı Abdullah b. el-Mübârek'tir ve onun aleyhinde konuşmuştur. Böylelikle Ebu Hanîfe aleyhinde konuşulması, bütün diyarlardaki âlimlerin icmasıyla sabit olmuştur.”*⁷⁶⁸

⁷⁶⁷ İbn Ebî Davud hicri 230 senesinde doğmuştur. Sünen sahibi Ebu Davud'un oğludur ve kendi döneminde Bağdat'ın şeyhidir. Bazıları ilimdeki derinliği nedeniyle onu babasından üstün görmüştür. İbn Hibbân ve ed-Dârakutnî gibi âlimlerin hocasıdır. (Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 13/221).

⁷⁶⁸ İbn Adiyy; el-Kâmil 7/10. İbn Adiyy bunu bizzat ondan işittiğini söyler. İkisi de hadis hâfızı olup sikadır.

1- Ebu Hanîfe: et-Tirmizi sahih bir senetle Ebu Hanîfe'nin şöyle dediğini nakletmiştir: *“Size tahdis ettiğim rivayetlerin geneli hatalıdır.”*⁷⁶⁹

İbn Ebî Hâtim, Ebu Hanîfe'nin tahdis ettiği rivayetlerin sahih olmadığını itiraf ettiği bir sözünü yine sahih bir isnatla nakletmiştir.⁷⁷⁰

2- Abdullah b. el-Mübârek: *“Ebu Hanîfe hadiste miskin idi.”*⁷⁷¹ Diğer rivayette ise: *“Ebu Hanîfe hadiste yetim idi.”* demiştir.⁷⁷²

İbnu'l-Mübârek ömrünün sonunda Ebu Hanîfe'nin hadislerini terk etmiş ve vefatından kısa bir süre önce ribattan dönerken bunları kitaplarından çıkaracağını belirtmiştir.⁷⁷³

İbnu'l-Mübârek'in Ebu Hanîfe'nin hadisi noktasındaki tutumu budur. Onun Ebu Hanîfe'nin fıkhnı methettiği sözleri ise hadiste onu tevsik ettiği anlamına gelmemektedir. Kim hadis rivayetinde onun Ebu Hanîfe'yi tevsik ettiğini söylerse, bunu ispat etmelidir.⁷⁷⁴

⁷⁶⁹ el-İlel 388 ve İbn Adıyy; el-Kâmil 7/6. İsnadı el-Buhâri ve Müslim'in şartı üzere sahihtir.

⁷⁷⁰ el-Cerh ve't-Ta'dil 8/449.

⁷⁷¹ A.g.e. 8/450.

⁷⁷² İbn Hibbân; el-Mecrûhîn 3/71, no: 1127.

⁷⁷³ Abdullah; es-Sünne 164-165, no: 330-333 ve Tarihu Bağdât 15/573. Beşşar Avvad'ın sahihlediği gibi bu haberin isnadındaki tüm raviler sikadır. Onun Ebu Hanîfe'yi terk ettiğini İbn Abdilber de zikretmiştir. (el-İntikâ 151).

⁷⁷⁴ Yine İbnu'l-Mübârek'in yanında Ebu Hanîfe'nin Mürcieden olduğu ve zalim sultana karşı kılıçla kıyam edilmesi gerektiği yönündeki görüşü zikredilince, buna itiraz etmemiştir. Başka bir mecliste ise bizzat kendisi Ebu Hanîfe'nin sultana kıyam etme meselesini zikredip onu eleştirmiştir. (Bkz. Abdullâh; es-Sünne 125-165, no: 219-331 ve Tarihu Bağdât 15/528. İsnadı sahihtir).

3- İbnu'l-Medîni: Oğlu kendisine Ebu Hanîfe'yi sorunca onun çok zayıf olduğunu belirtmiş ve şöyle demiştir: “*O, benim yanımda olsa ona hiçbir şey sormam. Elli hadis rivayet etmiş ve bunlarda hata etmiştir.*”⁷⁷⁵

Ayrıca onun şöyle dediği rivayet edilmiştir: “*Ebu Hanîfe sikadır. Onda bir beis yoktur.*” Bu rivayeti Ebu'l-Feth el-Ezdî nakletmiştir ki, kendisi hadis uydurmakla itham edilmiştir.⁷⁷⁶

Nitekim el-Kevserî onun bozuk bir itikada sahip olduğunu belirtmiş ve “*onun mezhebinden ve görüşünden ancak kendisi gibi Rafizi olan birisi razı olur.*”⁷⁷⁷ demiştir. Mezhebi söz konusu olunca her dala konan el-Kevserî, burada da İbnu'l-Medîni'nin sahih senetle nakledilen tad'îf ifadesini atıp, bu akidesi bozuk dediği adamın rivayetine sarılmıştır.⁷⁷⁸

el-Muallimî gibi muhakkikler İbnu'l-Medîni'nin mihne döneminde ikrah altındayken “Kur'an mahlûktur” sözüne muvafakat ettiği için, bu rivayet sahih bile kabul edilse bunu da o zaman söylemiş olabileceğini belirtmişlerdir. Zira o vakit fitneyi alevlendiren Cehmîler kendilerini Ebu Hanîfe'ye nispet ediyor ve insanları onun mezhebine çağırıyorlardı. Bu dönemde İbnu'l-Medîni korkusundan bazı hadislerin lafzını bile Cehmîlere uyararak onlar gibi nakletmişti. İşte bu nedenlerle İmam Ahmed onun hadislerini bu dönemden sonra terk etmiştir.⁷⁷⁹

⁷⁷⁵ Târihu Bağdât 15/581, Beşşar Avvad rivayetin sıhhatine itiraz etmemiştir.

⁷⁷⁶ Bkz. Lisânu'l-Mizân 7/90 ve M. Tâhir el-Fettenî; Tezkiratu'l-Mevdûât 289.

⁷⁷⁷ el-Kevserî; Lemehâtu'n-Nazar Fî Siyreti'l-İmâm Züfer 23.

⁷⁷⁸ Te'nibu'l-Hatîb 328, no: 146. Ayrıca bkz. et-Tenkîl 1/599-602.

⁷⁷⁹ Bkz. İbn Ebî Hâtim; el-Cerh ve't-Ta'dîl 7/191, no: 1086, ez-Zehebî; Mizânu'l-İ'tidâl 4/410 ve et-Tenkîl 1/598-603.

4- İbn Maîn: “*Ebu Hanîfe’nin hadisi yazılmaz.*”⁷⁸⁰ Başka bir sözünde şöyle der: “*Ebu Hanîfe hadiste tad’îf ediliyordu.*”⁷⁸¹ Başka bir sefer: “*Ebu Hanîfe sıdk ehlindendir, yalanla itham olmamıştır*”⁷⁸² der. Başka bir yerde ise şöyle der: “*Ebu Hanîfe sikadır.*”⁷⁸³ el-Hatîb el-Bağdâdi onun bu tevsikini naklettikten sonra isnattaki İbnu’s-Salt’ın sika olmadığını belirtmiştir.

İbn Maîn’in Ebu Hanîfe hakkındaki tevsik ve tad’îfi noktasındaki sözleri muzdariptir. Âlimler onun bu tevsikinin sahih bile olsa mihne döneminde söylenmiş olabileceğini, çünkü bu dönemde onun “Kur’an mahlûktur” sözüne de muvafakat ettiğini belirtmişlerdir.

el-Muallimî gibi bazı muhakkiklerse onun Ebu Hanîfe’nin yalan söylemeyeceğini ifade etmek için tevsikte bulunduğunu, nitekim başka zayıf raviler için de bunu yaptığını söylemişlerdir. Ayrıca âlimler, onun başka raviler hakkındaki cumhura muhalif tevsiklerinin -ki bunlar çöktür-

⁷⁸⁰ ez-Zehebî; Dîvânu’d-Duafâ 411, no: 4389.

⁷⁸¹ el-Ukaylî; ed-Duafâ 4/285, no: 1876 ve Tarihu Bağdat 15/581. Beşşar Avvâd isnattaki İbn Maîn’in talebesi Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe’nin zayıf olduğunu söyleyerek rivayeti zayıflamıştır. Oysa bu ravi rical imamı olup, naklettiği hadisler için bile “*kendisinde bir beis yoktur.*” denilerek rivayetleri kabul edilmiştir. Hadis rivayetinde durumu böyle olan bir imamın, hocamdan duydum diyerek naklettiği bu söz nasıl zayıflanabilir? Esasen bu raviyi itham edenler hasımlarıdır ve bunlardan birisi el-Kevserî’nin katı bir Şii dediği Ebu’l-Abbâs İbn Ukde’dir. Ne ilginçtir ki el-Kevserî reddettiği bu İbn Ukde’nin tekzip ifadeleriyle mezkûr imamın kezzab olduğunu iddia etmiştir! Bu imam aleyhinde nakledilen tekzip ifadeleri ise sadece İbn Ukde’nin etrafında dönmektedir. Bu nedenle İbn Adıyy, İbn Hibban, el-Hâkim, ez-Zehebî ve el-Muallimî gibi muhaddisler İbn Ukde’nin nakline itibar etmemiş ve bu imamın hadislerini kabul etmişlerdir. Hadiste durumu bu olan bir kişinin, hocamdan işittim diyerek naklettiği sözü ise evleviyetle kabule layıktır. (Bkz. et-Tenkîl 1/282-284, 1/769-772, el-Müstedrek 2/214, no: 2794, Târihu Bağdât 4/68 ve Lisânu’l-Mizân 5/280).

⁷⁸² el-Mizzî; Tehzîbu’l-Kemâl 29/424, Müessesetü’r-Risâle, 1. baskı.

⁷⁸³ Tarihu Bağdat 15/581.

ya zühul eseri ya da başka sebeplerle gerçekleştiğini belirtirler. Bu nedenle âlimler bu noktada cumhurun kavline rücu etmek gerektiğini, onun sözleri muzdarip olmayıp tevsiki bile ifade etse, cumhurun cerhinin onun tadiline mukaddem olduğunu söylemişlerdir.⁷⁸⁴

5- Yahya b. Saîd el-Kattân: “*Ebu Hanîfe hadis sahibi değildir.*”⁷⁸⁵

Yahya b. Saîd fıkıhta Ebu Hanîfe’yi imam biliyor, onun görüşlerine uyuyor ve ona çok ihtiram ediyordu.⁷⁸⁶ Bununla birlikte o, bu şahitliği yapmıştı. Onun Ebu Hanîfe’yi fıkıhta

⁷⁸⁴ İbn Maîn’in muhaddislerin geneline zühulen muhalefet ederek tevsik ettiği, sonra aynı raviyi tad’îf ettiği birçok kez vakidir. Buna misal Yunus b. Habbab’tır. Bu ravi zayıf olmasıyla birlikte guluv ehli idi. Osman *radiyallahu anhu*’nın Rasûlü Ekrem *sallallahu aleyhi ve sellem*’in iki kızını öldürdüğünü söylüyordu. (Bkz. el-Cerh ve’t-Tadil 9/238, el-Kâmil 7/172, Tehzibu’t-Tehzib 11/384). Aynı şekilde onun Muhammed b. el-Kâsım el-Esedî hakkındaki tevsiki de böyledir. Fakat sonra bunun kezzab olduğunu söylemiştir. el-Muallimî, İbn Maîn’in yirmiye yakın raviyi bir yerde tevsik ederken diğer yerde zayıfladığını belirtmiştir. Yine onun çoğunluğun zayıfladığı dokuz raviyi de tevsik ettiğini belirterek bu ravilerin isimlerini kaydetmiştir. (Bkz. et-Tenkîl 1/98-115-118, Tehzibu’l-Kemâl 26/303, Nesnu’n-Nebâl bi’Ma’cemi’r-Ricâl 1214). Ayrıca İbn Maîn vb. muhaddislerin bir ravinin güvenilir olduğunu belirtmesi, o ravinin her halini tevsik ettikleri anlamına gelmemektedir. Nitekim İbn Maîn, Abdurrahman b. Abdullah b. Utbe’nin bir yerde sika olduğunu belirtmiş, sonra onun bazı şeyhlerinden yaptığı rivayetler noktasında çok hata yaptığını ve onlardan naklettiği hadislerin sahih olmadığını söylemiştir. İbn Maîn’in tevsik ettiği bu tarz ravilerin hali incelendiğinde, bununla onun ravinin yalana kastetmeyen birisi olduğunu murat ettiği anlaşılmaktadır. (Bkz. et-Tenkîl 1/112-119-600). el-Muallimî bu bapta çok önemli izahlarda bulunmuştur. Bunun için özellikle hadis ilmiyle iştigal edenlere et-Tenkîl’i mütalaa etmelerini tavsiye ediyoruz.

⁷⁸⁵ İbn Adıyy; el-Kâmil 7/7, no: 1954, el-Ukaylî; ed-Duafâ 4/283 ve el-Hatîb; Tarihu Bağdat 15/475. İsnadı sahihtir.

⁷⁸⁶ Bkz. Tarihu Bağdat 15/474.

överken hadiste yermesi tenakuz değildir. Zira ikisi başta da belirttiğimiz gibi ayrı şeylerdir.

6- İmam Ahmed: “*Ebu Hanîfe’nin hadisi zayıftır.*”⁷⁸⁷
Yine ona Ebu Hanîfe’den hadis rivayet edilir mi diye sorulunca imam “*hayır.*” demiştir.⁷⁸⁸

İmam Ahmed onu başka sözlerinde de tad’îf etmiştir.⁷⁸⁹

7- el-Buhâri: “*Onun hadisinden sükût ettiler.*”⁷⁹⁰

Bu, el-Buhâri’nin tad’îfteki en şiddetli ibarelerindendir. Hâfız el-İrâki der ki: “*Bu, onun hadisi terk edilen kimseler için söylediği ibaredir.*”⁷⁹¹

8- Müslim: “*Ebu Hanîfe rey sahibi olup hadisi muzdariptir.*”⁷⁹²

9- İbn Sa’d: “*Ebu Hanîfe hadiste zayıf idi.*”⁷⁹³

10- en-Nesâî: “*O, hadiste kuvvetli değildir. Rivayetinin azlığına rağmen çok hata ve yanlış yapan birisidir.*”⁷⁹⁴

Ebu Hanîfe’den nakledilen hadisler gerçekten çok azdır. Onun adına cem edilen Müsnetlerdeki rivayetlerin geneli

⁷⁸⁷ el-Ukaylî; ed-Duafâ 432. İsnadı sahihtir. el-Ukaylî bunu hocası Abdullah’tan, o da babası İmam Ahmed’den nakletmiştir.

⁷⁸⁸ Mesâilu İbn Hânî 2/244. İbn Hânî İmam Ahmed’in on senden fazla hizmetinde bulunmuş sika ve fakih bir talebesidir.

⁷⁸⁹ el-Ukaylî; ed-Duafâ 4/285. Abdullah es-Sünne’de babasının bu sözlerini nakletmiştir. Ayrıca bkz. İbnu’l-Mibrad el-Hanbelî; Bahru’d-Dem fimen Tekelleme fihi’l-İmam Ahmed bi’Medhin ev Zem 161, no: 1077.

⁷⁹⁰ et-Tarihu’l-Kebîr 8/81, Dâiratu’l-Meârif:

سَكُّوا عَنْهُ، وَعَنْ رَأْيِهِ، وَعَنْ حَدِيثِهِ.

⁷⁹¹ Şerhu Elfıyyeti’l-İrâkî 1/377. Ayrıca bkz. es-Sehâvî; Fethu’l-Muğîs 2/122.

⁷⁹² Müslim; el-Kunâ ve’l-Esmâ 276, no: 963.

⁷⁹³ et-Tabakât 9/324, no: 4282.

⁷⁹⁴ en-Nesâî; Resâil fî Ulûmi’l-Hadis 71 ve İbnu’l-Cevzî; ed-Duafâ ve’l-Metrûkûn 3/163, no: 3539.

ise, el-Muallimî merhumun belirttiği gibi sahih değildir.⁷⁹⁵ Nitekim Veliyullah ed-Dihlevî vb. muhakkikler hadis ilminde bir kaide olarak Kütüb-i Sitte gibi ana hadis kaynaklarında nakledilmeyen hadislerin genel olarak zayıf olduğunu zaten belirtmişlerdir.⁷⁹⁶ Ebu Hanîfe'nin bu kaynaklarda birkaç rivayeti hariç hadisi bulunmaması, en-Nesâî'nin sözünü doğrulamaktadır. Aynı şekilde İbn Hibbân da buna işaret etmiş ve şöyle demiştir:

11- İbn Hibbân: *“Ebu Hanîfe rey sahibidir. Hadis onun zanaatı değildi. 130 müsnet hadis tahdis etmiştir. Bunlardan 120 tanesinde ise ya senedini ters çevirerek ya da metninde değişiklik yaparak bilmeden hata etmiştir.”*⁷⁹⁷

en-Nesâî ve İbn Hibbân'ın işaret ettikleri bu duruma İbn Ebî Davud da değinmiştir:

12- İbn Ebî Davud: *“Ebu Hanîfe'nin rivayet ettiği hadislerin tamamı 150 hadistir. Bunların yarısında da o, hata etmiştir.”*⁷⁹⁸

Burada şu hususa dikkat edilmelidir: Bu vb. ibareler Ebu Hanîfe'nin bu adetten fazla hadis bilmediğini ifade etmemektedir. Bu ifadeler hadis ilmi açısından Ebu Hanîfe'nin tahdis ettiği hadislerin adedi ve keyfiyeti hakkındadır. Malumdur ki Ebu Hanîfe bundan çok fazla hadis biliyor ve bunlarla mezhebinin tesis ediyordu.

⁷⁹⁵ Bkz. et-Tenkîl 1/357:

قال المُعَلِّمِي: غالب الجامعين لتلك المسانيد متأخرون، وجماعة منهم متَّهَمُونَ بالكذب، ومن لم يكن منهم متَّهَمًا يكثر أن يكون في أسانيده إلى أبي حنيفة من لا يُعْتَدُّ بروايته.

⁷⁹⁶ Beşşâr Avvâd bu kaideyi ed-Dihlevî'nin yaptığı uzun bir inceleme sonrasında zikrettiğini, aynı şekilde kendisinin de edindiği tecrübe ve araştırmalar neticesinde buna katıldığını söylemiştir. Bkz.

<https://www.youtube.com/watch?v=0W3zrgvexjM>

⁷⁹⁷ İbn Hibbân; el-Mecrûhîn 4/61.

⁷⁹⁸ Tarihu Bağdat 15/576. İsnadı sahihtir.

Unutma kardeşim, hadis ilminde haberleri hadis hâfızlarının yolu üzere metin ve senet olarak zapt edip tahdis etmek ayrı şey, onu öğrenip fikhî istinbatta bulunmak ayrı şeydir. Bu, bu bapta bilinmesi gereken en önemli husustur. Menakıp kitaplarında vd. eserlerde geçen “*Ebu Hanîfe binlerce şeyhten hadis aldı. O, binlerce hadis biliyordu.*” gibi sözler doğrudur. Ama bu sözlerle, yukarıdaki muhaddislerin sözleri ayrı şeyler anlatmaktadır.

Yine belirtelim: Âlimler, zikrettikleri bu miktardan fazla Ebu Hanîfe’nin hadis bilmediğini söylememektedirler. Onlar, imamın bir hadis ravisi olarak tahdis ettiği ve ondan tespit ettikleri rivayetlerden bahsetmektedirler. Bu duruma işaret eden el-Muallimî şöyle demiştir: “*Ebu Hanîfe bir müddet Hammâd b. Ebî Süleyman’dan ilim tahsil etti. Hammâd çok hadis bilen birisiydi. Sonra Ebu Hanîfe menâkıbında görüldüğü üzere onun dışında çok sayıda kimseden ilim/hadis aldı. Ondan nakledilen hadislerin azlığı, yanındaki hadislerin az olduğuna delalet etmemektedir. Çünkü o, rivayete yönelmiş birisi değildir... Ebu Hanîfe’nin ilim halkasında Mis’âr, Hibbân ve Mindel gibi çokça hadis bilen bir topluluk bulunuyordu. Onun, muhalefet ettiğini söyledikleri hadisler, muvafakat ettiklerine nispetle çok azdır. Onun muhalefet ettiği bir hadis olmasın ki, mutlaka bunun için bir mazereti bulunmasın.*”⁷⁹⁹

13- İbn Adiyy: “*Ebu Hanîfe’nin rivayet ettiklerinin geneli senet ve metin olarak yanlış, hatalı ve ziyadeliidir. Rivayet ettiği hadislerin sadece on küsür tanesi sahihtir. Çünkü o, hadis ehlinde değildir.*”⁸⁰⁰

⁷⁹⁹ el-Envâru’l-Kâşife 67. Bu kitap Âsâru’s-Şeyh el-Muallimî mecmuası (12/67) içerisinde neşredilmiştir.

⁸⁰⁰ İbn Adiyy; el-Kâmil 7/12, no: 1954. Ebubekir Sifil İbn Adiyy’in bu tad’ifinin batıl olduğunu ispatlamak için bir yazısında onun adaletsizliğini ortaya koymak istemiştir. Tabi bunu her zamanki gibi,

14- Ebu Ahmed el-Hâkim:⁸⁰¹ “Ebu Hanîfe’nin hadislerinin geneli hatalıdır.”⁸⁰²

yalana-dolana başvurarak yapmıştır. Sifil şöyle demiştir: “İmam eş-Şâfi’î’nin hocası ve kendisinden çokça rivayette bulunduğu İbrahim b. Muhammed b. Ebî Yahya el-Eslemî hakkında İbn Adiyy “Hadisini çokça inceledim. Rivayetlerinde münker bir şeye rastlamadım” der. el-Kevserî’nin bu ifadelere itirazı oldukça dikkat çekicidir: “Ahmed (b. Hanbel) ve İbn Hibbân gibi hadis tenkitçilerinin bu zat hakkındaki sözlerini biliyorsun. el-İclî onun hakkında söyle der: “Medineli, Rafizî, Cehmî, Kaderî. Hadisi yazılmaz.” Hatta hadis tenkitçilerinin birçoğu bu zatı tekzib etmiş (hadiste yalancı olduğunu belirtmiş)tir. Eğer eş-Şâfi’î bu zattan, Mâlik’ten rivayet ettiği kadar çok hadis rivayet ediyor olmasaydı, İbn Adiyy onun durumunu takviyeye çalışmazdı.” Yani Sifil, İbn Adiyy’in burada eş-Şâfi’î için tarafgirlik yaptığını ve onun kezzab bir ravinin hadislerini münker görmediğini söylemektedir. Yani İbn Adiyy, mesele Ebu Hanîfe olunca onu cerh etmekte, mesele eş-Şâfi’î olduğunda da onu kurtarmaya çalışmaktadır! Oysa İbn Adiyy mezkûr ravinin Kaderî, Cehmî ve kezzab olduğunu aynı yerde onlarca kez tekrar etmiş ve bunu İmam Ahmed ve İbn Maîn gibi hadisçilerden sayfalarca nakletmiştir. Yani İbn Adiyy, ravinin halini burada net bir şekilde beyan etmiş, hatta bunda sözü uzatmıştır. Sonra eş-Şâfi’î’nin bu ravi için “Kaderî” dediğini de nakletmiştir. Sonra eş-Şâfi’î’nin ondan nakillerde bulunduğunu belirtip, bu naklinin nedenini kısaca beyan etmiştir. İbn Adiyy, Ahmed b. Muhammed b. Saîd’in bu ravi için: “Onun hadislerini çokça inceledim, onun hadisinin münker olmadığını gördüm” dediğini nakletmiştir. Sonra şöyle demiştir İbn Adiyy: “Ben de onun birçok hadisini inceledim ve bazı şeyhlerden naklettikleri hariç bunların münker olmadığını gördüm.” (A.g.e. 1/220) Sonra bu ravinin birçok rivayetini farklı senetlerle nakletmiştir. İbn Adiyy’in sözü budur. İbn Adiyy ravinin yalancı olduğunu belirtmekte, birçok hadisinin ise farklı yollarla geldiği için sabit olduğunu söylemektedir. Fakat Sifil, onun bu sözünü âdeti üzere kırarak nakletmiş ve söylemediği şeyi ona söyletmiştir. Kişi Sifil’in ifadelerini okuyunca, İbn Adiyy’in bu kezzab ravinin rivayetlerinin hiçbirini münker saymadığını düşünmektedir. Sifil, İbn Adiyy’in bu ravi hakkındaki sözlerini baştan sona okuduğunda, onun kendisi gibi imamını tezkiye edebilmek için dalavere yapmadığını net görecektir. (Sifil bu vb. telbislerini “İmam Ebu Hanîfe ve Hadis İlmindeki Mevkii” isimli makalesinde zikreder).

⁸⁰¹ Vaktinde Horasan’ın muhaddisi olup el-Hâkimu’l-Kebîr (Büyük el-Hâkim) diye biliniyordu. Kendisi el-Müstedrek sahibi el-Hâkim’in

15- ed-Dârakutnî: “Ebu Hanîfe zayıftır.”⁸⁰³

Hadis ilminde, özellikle bu ilmin en çetrefil bölümü olan illel ilminde hüccet olan ed-Dârakutnî'nin sırf Ebu Hanîfe'nin zayıflığını belirtmesi nedeniyle mutaassıplar tarafından zayıflanması, işin ne derece vahim boyutlara ulaştığını göstermektedir. Eğer ed-Dârakutnî Ebu Hanîfe'yi zayıfladığı için tad'îf edilecekse, önce zikri geçen Selef imamlarının zayıflanması gerekir. Bununla birlikte ed-Dârakutnî'nin bu ifadesinin yer aldığı esere notlar düşen iki Hanefî muhaddis Şuayb el-Arnaût ve Şemsulhak el-Azîmâbâdi, onun bu tad'îfî karşısında kendisini tenkit etmemişlerdir. Aksine Şuayb el-Arnaût onun bu sözü karşısında sükût etmiş, el-Azîmâbâdi ise Ebu Hanîfe'yi Seleften zayıflayan İbnu'l-Mübârek, en-Nesâî, İbn Adıyy ve diğer imamların olduğunu belirtip, İmam Ahmed'in bu konu hakkında bir sözünü nakletmiştir. Sonra bu konudaki ifadeleri muzdarip olan İbn Maîn ve İbnu'l-Medînî gibi imamların tevsikini nakletmiştir. Bunların durumunu ise biraz önce izah etmiştik.⁸⁰⁴

16- İbn Abdilber: “Hadis ehli nezdinde Ebu Hanîfe hıfzı kötü birisidir.”⁸⁰⁵

İbn Abdilber el-İntikâ'da görüldüğü üzere Ebu Hanîfe'yi difa eden ve onu tevsik etmeye çalışan bir âlimdir. Fakat bu durumu burada itiraf etmiştir.

17- İbnu'l-Harrât Abdulhak el-İşbîlî (v.581/1185) - Endülüs'ün muhaddisi- şöyle demiştir: “Ebu Hanîfe hadiste zayıf olduğu için kendisiyle ihticacta bulunulmaz.”⁸⁰⁶

hocasıdır. İbnu'l-Cevzî onun için: “Hadis ilminde asrının imamıydı.” der. Hicretin 378 (m.988) senesinde vefat etmiştir. (Bkz. el-Muntazam 14/335 ve en-Nubelâ 16/370).

⁸⁰² el-Esâmî ve'l-Kunâ 4/175, no: 1851.

⁸⁰³ Sünenu'd-Dârakutnî 2/107-108, no: 1233.

⁸⁰⁴ Bkz. A.g.e. 2/108-109, no: 1233.

⁸⁰⁵ et-Temhîd 11/48.

18- İbnu'l-Cevzî, Ebu Hanîfe'yi “ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn” isimli eserinde zikretmiş ve âlimlerin onu zayıfladıklarını belirtmiştir.⁸⁰⁷

19- ez-Zehebî, “Dîvânu'd-Duafâ”da Ebu Hanîfe'yi kaydedip İbn Maîn, İbn Adiyy ve en-Nesâî'nin onunla ilgili cerh ifadelerini nakletmiş ve onun için hiçbir tevsik ifadesi zikretmemiştir.⁸⁰⁸

ez-Zehebî burada başta işaret ettiğimiz sebepler muvazenesinde İbn Maîn'in Ebu Hanîfe hakkındaki tevsikini değil, tad'îfini esas almıştır. ez-Zehebî eserlerinde görüldüğü üzere Ebu Hanîfe'yi ileri derecede metheden ve menakıbı sadedinde onu çok öven bir âlimdir. Hatta bu tad'îf ifadelerinin nakledilmesinden de esasen hoşlanmayan birisidir. Ne var ki makam bunu gerektirdiği için burada bu nakillerde bulunmuştur.

Bütün bunlarla birlikte Ebu Hanîfe'nin hadiste cerh edilmiş olmasının bizim için pratikte bir önemi yoktur. Çünkü imam, zanaatı hadisçilik olmadığı ve rivayete yönelmediği için zaten hadis külliyatlarında hadisleri kaydedilmiş bir ravi değildir. Kendisine nispet edilen Müsnetlerde ondan rivayet edilen hadisler ise başka sika ravilerle nakledilmiştir. Geriye az bir miktar kalmaktadır ki, bunda da imamın hata ettiği söylene bile bunun bir önemi olmayacaktır. Zira bunlar yok denecek kadar azdır.

Hâsılı ümmetin en büyük imamlarından olan Ebu Hanîfe'nin zapt cihetiyle tenkit edilmesini, hadis bilmemesi diye yorumlamak yanlıştır. Bir sözünde bu duruma işaret eden Hâfız İbn Hacer bu konulara girilmemesi gerektiğini öğütlemiş ve hadisçilerin onu zayıfladığını en iyi bilen bir

⁸⁰⁶ İbnu'l-Harrât; el-Ahkâmu'l-Vustâ 1/173, Mektebetü'r-Rüşd, 1994.

⁸⁰⁷ ed-Duafâ ve'l-Metrûkûn 3/163, no: 3539, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. baskı.

⁸⁰⁸ Dîvânu'd-Duafâ 411, no: 4389, Mektebetü'n-Nahda, 1967.

muhaddis olduğu halde, Ebu Hanîfe'nin yüce bir âlim olduğunu vurgulamıştır. Ona en-Nesâî'nin Ebu Hanîfe'yi zayıflamasından sorulduğunda, onu zayıflayan diğer hadis imamlarına işaret ettikten sonra bu konuya dalınmaması gerektiğini, Allah'ın Ebu Hanîfe'yi ardı sıra gidilen büyük bir önder kıldığını ve onun hakkında söylenenlerin bu yüce menziline etki etmeyeceğini belirtmiştir.⁸⁰⁹

Aynı şekilde ez-Zehebî Ebu Hanîfe'yi tad'îf eden hadisçileri en iyi bilen rical âlimlerinden olduğu halde, hocası el-Mizzî'nin Ebu Hanîfe'nin tad'îfini gerektirecek bir söz nakletmemesini memnuniyetle karşılamış ve şöyle demiştir: “*Şeyhimiz Ebu'l-Haccâc (el-Mizzî), eserinde Ebu Hanîfe'nin tad'îfini gerektirecek bir şey nakletmemekle güzel yapmıştır.*”⁸¹⁰

Çünkü Ebu Hanife bir hadis ravisi değildir ve bu tad'îf ifadelerinin pratikte bir önemi yoktur. Bunun için el-Mizzî gibi âlimler bunları nakletmemişlerdir.

Yine belirtelim ki Ebu Hanîfe hadis ravisi olmamasıyla birlikte ümmetin fakihidir. İmam Ahmed'in hocası Yahya b. Saîd el-Kattân şöyle demiştir: “*Vallahi Ebu Hanîfe ile oturduk ve ondan ilim işittik. Ve vallahi onun yüzüne baktığımda onun Allah Azze ve Celle'den korktuğunu anlıyordum.*”⁸¹¹

İmam Ahmed'in hakkında “*gözlerim onun gibisini görmedi.*”⁸¹² dediği Yahya b. Saîd el-Kattân gibi bir hadis otoritesinin fıkıhta Ebu Hanîfe'ye tabi olması, başka bir söz söylemeye gerek bırakır mı?⁸¹³

⁸⁰⁹ Bkz. es-Sehâvî; el-Cevâhir ve'd-Dürer 2/946.

⁸¹⁰ ez-Zehebî; Tezhîbu Tehzîbi'l-Kemâl 9/225, no: 7194.

⁸¹¹ Tarihu Bağdat 15/482. Muhakkik “isnadı hasendir” der.

⁸¹² Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ 9/177.

⁸¹³ Bkz. Tarihu Bağdat 15/474.

Ebu Hanîfe'nin hadis ravisi olmamasıyla birlikte hadisteki bilgisine ve fıkhıdaki derinliğine şu sahih rivayet de şahitlik etmektedir: *“Bir adam el-A'meş'in yanına geldi ve ona bir mesele hakkında sordu. Orada Ebu Hanîfe de oturuyordu. el-A'meş Ebu Hanîfe'ye: “Ey Numân, bu konudaki görüşünü söyle.” deyince, Ebu Hanîfe sorunun cevabını verdi. el-A'meş: “Sen bunu neye dayanarak söyledin?” dedi. Ebu Hanîfe: “Senin bize naklettiğin hadise dayanarak bunu söyledim.” dedi. Bunun üzerine el-A'meş: “Evet doğru. Bizler eczacılar, sizlerse tabiplersiniz.” dedi.*”⁸¹⁴

El hak fakihler tabipler, hadisçilerse eczacılardır. Ümmet bu iki sınıf olmadan şifasına kavuşamayacaktır.

Sonuç olarak Ebu Hanîfe *rahimehullah* Ehlisünnetin büyük bir imamı olup, onun hakkında tartışmak doğru değildir. Onu savunmak için el-Kevserî gibi muhaddislere alakasız gerekçelerle tan edenlerin yaptıkları yanlış olduğu gibi, bazı eserlerde geçen sözleri tahkik etmeden alarak Ebu Hanîfe'ye tan etmek de doğru değildir. Biz, ne el-Kevserî gibi Ebu Hanîfe'yi masumlaştırarak onu tad'îf eden âlimleri dalalette görenleri, ne de Ebu Hanîfe'yi dalalette gören tahkikten nasipsiz kişileri kabul ediyoruz. Her müçtehitin sudur ettiği üzere Ebu Hanîfe'den de hatalar sadır olmuştur. İnşaaallah o, bunlar için de bir ecir alacaktır. Eğer el-Kevserî ve Sifil gibilerin Ebu Hanîfe savunuculuğu adı altında edepsizce Selef âlimlerine sataşması olmasaydı, imamın tad'îfi hakkındaki bu sözleri asla nakletmez ve bu konulara girmezdik.

Bununla birlikte bu cerh ifadeleri İmam Ebu Hanîfe'nin zühdüne ve fıkhına dönük sözler değildir. Muhaddisler, rical kitaplarında Ebu Hanîfe gibi nice fakih ve salih kişinin

⁸¹⁴ el-Hatîb el-Bağdâdî; Hadis Ehline Öğütler no: 23-24 ve İbn Abdilber; Câmiu Beyânî'l-İlmi 2/131.

hadiste zayıf olduğunu, hatta bazısının kezzab/yalancı olduğunu belirtmişlerdir. Onların bu âlimlere kezzab demesi onların yalana bilerek kastetmelerinden dolayı değildir. Bu, o âlimlerin ibadetle ve fıkıhla çok iştigal edip, hadisın zapt ve naklindeki hatalarından dolayıdır. Bu duruma birçok muhakkik işaret etmiştir.

İmam Müslim Sahih'in mukaddimesinde bu duruma değinmiş ve Yahya b. Saîd el-Kattân'ın şu sözünü nakletmiştir: *“Salihleri, hadis noktasında yalan söyledikleri kadar başka bir şeyde yalan söylerken görmedik.”*

Müslim onun bu sözü akabinde şöyle demiştir: *“Onlar, yalana kastetmeden dillerinde yalan cereyan etmektedir.”*⁸¹⁵

Yani naklettikleri hadisler noktasında onların dillerinde yalanlar kasıtsız bir şekilde cereyan etmiştir. Bu nedenle âlimler onlar için kezzab hükmü vermişlerdir.

⁸¹⁵ Sahih-i Müslim 1/17.

Tembih

Bazı kimseler terâcim kitaplarında okudukları birkaç ibareyle Ebu Hanîfe'nin ve talebesi Muhammed'in Cehmî olduklarını söylemişlerdir. Daha önce belirttiğimiz gibi bu sözlerin birçoğu sahih değildir. Sahih olanları ise az olup üzerinde müphemlik barındırmaktadır. Bu da onların önceki ve sonraki halleri dikkate alınarak değerlendirilir. Nitekim Ebu Hanîfe gibi İmam Muhammed'in de önceden kelâma yöneldiği belirtilmiş ve onun Cehmî fikirlere sahip olduğu söylenmiştir. İmam Ahmed şöyle demiştir: “*Muhammed b. el-Hasen evvelinde Cehm'in mezhebine yöneliyordu.*”⁸¹⁶

Fakat onlar daha sonra fıkha yönelip kelim ilmini zemmetmişlerdir.

Nitekim İmam Muhammed şöyle demiştir: “*Şarktan garba bütün fakihler Rab Azze ve Celle'nin sıfatı hakkında Kur'an'da ve Rasûlullah (s.a.v)'in sika ravilerle nakledilen hadislerinde gelen naslara teşbih ve tefsirde bulunmaksızın iman etme noktasında ittifak etmişlerdir. Kim bunlardan bir şeyi tefsir eder veya Cehm'in görüşünü dile getirirse, muhakkak ki Nebî (s.a.v)'in ve ashabının üzerinde bulundukları durumdan çıkmış ve Ehlişünnetten ayrılmış olur.*”⁸¹⁷

Bu noktada İbn Teymiyye'nin İbn Huzeyme'den naklettiği bir fetva da önem arz etmektedir. Burada İbn Huzeyme “*Müslümanların imamları, mezheplerin seyitleri, dinin liderleri...*” diyerek Ebu Hanîfe, Mâlik, Ahmed ve eş-Şâfi gibi imamları zikretmiş ve Muhammed'i de onlar arasında saymıştır.⁸¹⁸

⁸¹⁶ İbn Hacer; Lisânu'l-Mizân 7/60.

⁸¹⁷ el-Lâlekâî; Şerhu Usûli İtikâdi Ehlişünne 432; no: 740, İbn Kudâme; Zemmu't-Te'vîl 12 ve Safiyyuddin el-Buhâri; el-Kavlü'l-Celiyy 21.

⁸¹⁸ Bkz. İbn Teymiyye; el-İstikâme 108.

Eğer İmam Muhammed hakikaten Cehmî olsaydı, İbn Huzeyme gibi bu konuda hassas olan bir hadis âlimi onu burada anmazdı.

Diğer yandan Ebu Hanîfe'nin ve Muhammed'in Cehmî olduğu hakkında Seleften nakledilen sözler sahih-net nakiller de olsa, şu nokta iyi bilinmelidir:

Selefin ıstılahında Cehmiyye tıpkı Şiada olduğu gibi mertebelere ayrılmaktadır. Cemâluddin el-Kâsimî ve benzeri âlimler bunları üç sınıfta özetlemiştir:

1. Bu mertebenin zirvesini gulat/aşırı Cehmîler oluşturur ki, âlimler bunları zındık diyerek tekfir etmişlerdir. Bunlar Allah'ın isim ve sıfatlarını inkâr eden, isimlerinden saydıkları şeyleri de hakikat değil mecaz diyerek tevil eden ve hakikatte Allah'ı hiçbir şeyle vasfetmeyen kimselerdir. Bunlar Allah'u Teâla'nın kelâm etmediğini ve ahirette görülmeyeceğini söyleyenlerdir. Bunun gibi iman vs. konularda birçok sapık inanca sahiptirler.

2. Bu mertebede Allah'u Teâla'nın isimlerini genel olarak ikrar eden, fakat sıfatlarını nefyeden Mutezile benzeri kimseler bulunur. Bunlar da Allah'u Teâla'nın isimlerinin çoğunun, hakikat değil mecaz olduğunu kabul ederler. Fakat bunlar ilk sınıf gibi aşırı değildir. İşte bunlar Cehmiyyenin meşhur olanlarıdır.

3. Bunlar sıfatları kabul edip Cehmiyyeye muhalefet eden, fakat kendilerinde Cehmîliğin bir türü bulunan kimselerdir. Bunlar sıfatları genel olarak kabul ettikleri halde, haberî sıfatları kabul etmeyen, ya da diğer isim ve sıfatları tevil eden kimselerdir. Bunlardan kimisi Kur'an'da varit olan haberî sıfatları kabul ederken, hadislerde

*gelenleri ikrar etmemektedir. Birçok kelâmcı bu sınıfa dâhildir.*⁸¹⁹

Bu üç sınıfın dışında bir kesim daha var ki, âlimler bunları da dile getirdikleri bazı küçük meseleler sebebiyle, tahzir babından Cehmî olmakla nitelendirmiştir. Âlimler bunu, Cehmiyyenin ortaya attığı şüphelerin açılımı sadedinde söylenen bazı sözleri inkâr etme ve insanları bunlar hakkında konuşmaktan sakındırma kastıyla söylemişlerdir. “Kelâmullah” bahsindeki lafız meselesinde olduğu gibi.

İmam Ahmed bu nedenle şöyle demiştir: “*Kur’an ile lafzım mahlûktur diyen Cehmîdir. Buna mahlûk değildir diyen de bidatçıdır.*”⁸²⁰

Onun bu ifadesi ilimdeki derinliğini göstermektedir. Çünkü “*Kur’an ile lafzım mahlûktur.*” sözünü o vakit Cehmiyye insanları aldatmak için söylüyordu. Bu cümle doğru gibi görünse de içinde müphemlik barındırıyor ve insanın sesi ile, okunan Kelâmullah’ın da mahlûk olduğunu ifade ediyordu. Bu hem tilavetin hem de tilavet edilenin mahlûk olduğuna dönüyordu. Yani onlar lafız sözülle hem telaffuzu, hem de telaffuz edileni (melfûzu) kastediyorlardı. Nitekim imam bu sözün başka bir varyantında buna işaret ederek şöyle demiştir: “*Kur’an ile lafzım mahlûktur diyen ve bununla Kur’an’ı kasteden kâfirdir.*”⁸²¹

“*Kur’an ile lafzım mahlûk değildir diyen de bidatçıdır.*” sözü ise, Kelâmullah ile birlikte insanın sesinin de mahlûk olmadığını ifade ediyordu. Bu da hem Selefın söylemediği

⁸¹⁹ el-Kâsimî; Târihu’l-Cehmiyye ve’l-Mu’tezile 51-55, Müessesetü’r-Risâle, 1. baskı.

⁸²⁰ Ahmed; Usulu’s-Sünne 8, et-Taberî; Sarîhu’s-Sünne 25-26, es-Sâbûnî; Akidetu’s-Selef 171-172, İbn Ebî Ya’la; Tabkâtu’l-Hanâbile 1/157 ve İbnu’l-Cevzî; Menâkibu’l-İmam Ahmed 157.

⁸²¹ el-Beyhakî; el-Esmâ ve’s-Sıfât 352, no: 646.

bir söz olması cihetiyle, hem ifade ettiği mana itibariyle bidatti.

İmam el-Buhâri, Cehmiyyenin “*Kur’an ile lafzım mahlûktur.*” diyerek dillendirdiği bu müphem ifadeyi açıklayarak tafsilata gidiyordu. Bu konuda tilaveti ve tilavet edileni birbirinden ayırarak, insanın sesinin mahlûk, tilavet edileninse Allah’ın kelâmı olduğunu söylüyordu.

Fakat bazı hadisçiler bu tafsilata bile gidilmemesini, bu konuda konuşulmamasını istiyorlardı. İşte sırf bu nedenle bazı hadisçiler diğer bazılarını, adalet ve zapt ehli oldukları halde eleştirip hadislerini terk etmişlerdi. Bunu ise insanları bu fitneye dalıp konuşmaktan sakındırmak için yapıyorlardı. Tıpkı Nisabur’un şeyhi ez-Zühî’nin yaptığı gibi. O, lafız meselesinde konuşulmasını yasaklıyor ve: “*Kur’an ile lafzım mahlûktur diyen benim meclisime gelmesin.*” diyordu. Bu konuda tafsilata gidilmesini de istemiyordu.⁸²²

Müslim gibi âlimler ise el-Buhâri’nin yaptığı gibi bu konuyu izah ederek Cehmiyyeyi reddediyorlardı. Fakat ikisi de “*Kur’an ile lafzım mahlûktur.*” demiyorlardı. Kulların fiillerinin, seslerinin ve mushaftaki mürekkebin mahlûk, tilavet edilen Kur’an’ın ise Allah’ın kelâmı olduğunu söylüyorlardı. el-Buhâri, Nisabur’a gittiğinde bu durum kendisine sorulunca bu meseledeki tafsilatı açıklamıştı. Fakat onun bu izahından sonra bazıları, onun “*Kur’an ile lafzım mahlûktur.*” dediğini, sözlerini yanlış anlayarak veya kasıtlı olarak kendisine nispet ettiler. İşte bu sebeple ez-Zühî, konuşulmasını istemediği bu meselede konuştuğu için el-Buhâri’nin hadislerini terk etti.⁸²³

Bilinmelidir ki ez-Zühî gibi hadisçilerin bu fitneyi önleme babından ıtlak ettikleri sert ifadelerin ve el-Buhâri

⁸²² Bkz. el-Beyhakî; el-Esmâ ve’s-Sıfât 352, no: 647.

⁸²³ Bkz. Fethu’l-Bâri 1/490.

gibi diğer âlimlerle yaşadıkları kırgınlıkların asla taalluk eden hiçbir yönü yoktur.

Aynı şekilde İmam Ahmed de “Kur’an mahlûktur” fitnesinde alevlendirilen fitneleri engellemek için hadisçi arkadaşlarıyla alakasını kesiyor ve onların hadislerini terk ediyordu. Mesela İbnu’l-Medînî bu fitnede net bir duruş sergilemeyince ve ikrah altında Cehmîyyeye muvafakat edince, onun hadislerini terk etmişti. Fakat İbnu’l-Medînî daha sonra mazeret beyan edip bu durumundan dolayı pişmanlık duyacaktır.⁸²⁴

Kardeşim, bu meselelerin tümü, o dönemin şartları dâhilinde değerlendirilmeli ve bu tavırların hangi nedenlerle sergilendiği tetkik edilmelidir. Zira o zaman insanlar ikrah altında bulunuyor ve yöneticiler Cehmîliği zorla insanlara dayatıyordu. Fakat İmam Ahmed ikrah altında bile olsa bir âlim olarak hakkı söylemesi gerektiğine inanıyordu. Çünkü insanlar akın akın Cehmîleştiriliyor ve zındıklığın önu açılıyordu. Sonuçta âlimlerden her iki tarafın da kendilerine göre aldıkları konum itibariyle gerekçeleri bulunuyordu.

Bu nedenle bazı rical kitaplarında ez-Zührlî’nin, Ebu Zur’a’nın ve Ebu Hâtim’in el-Buhârî’yi; İmam Ahmed’in İbnu’l-Medînî ve İbn Maîn’i hadiste terk ettiklerini belirten ifadeler görülünce şaşırılmamalıdır.⁸²⁵

Zira bunların hepsi fitne döneminde yaşanan hadiselerin tezahürü olup, istisnai birkaç durumdur ve hepsinin bir izahı vardır.

Şuna dikkat edilmelidir ki, zikri geçen âlimlerin bu âlimlerin hadislerini terk etmeleri esasen adalet ve zapt yönlerini cerh ettikleri için değildir. Bu, yaşanan o mihne döneminin bir eseridir. Tıpkı, Cemel ve Sıffin hadiselerinde

⁸²⁴ Bkz. İbn Hacer; Tehzîbu’t-Tehzîb 7/356.

⁸²⁵ Bkz. İbn Ebî Hâtim; el-Cerh ve’t-Ta’dîl 7/191, no: 1086 ve ez-Zehebî; Mizânu’l-İ’tidâl 4/410.

yaşanan fitneler neticesinde, sahabe arasında meydana gelen olaylarda olduğu gibi. Sahabenin yaşadığı bu durum, - aralarında kırınglıklar yaşasalar da- onların adalet ve zapt durumunu lekelememiştir. Bunun gibi ümmetin sika kabul ettiği hadisçilerin aralarında yaşadıkları olaylar da, sikalık durumlarını lekelememiştir.

Fakat ne yazık ki bazı Hanefiler, bu istisnai durumu zikrederek muhaddislere tan etmekte ve onların birbirlerine karşı bile adaletsiz olduğunu, Ebu Hanîfe'yi de bu bapdan tad'îf ettiklerini söylemektedirler. Bu ise bizzat Ebu Hanîfe'nin diliyle yalanlanmış bir iddiadır. Çünkü Ebu Hanîfe, kendisinin itiraf ettiği gibi esasen naklettiği rivayetlerde hata yaptığı için, zaptı cihetiyle zayıflanmıştır. Muhaddisler arasında vuku bulan olaylar ise, bundan farklı bir durumdur.

İmam Ebu Hanîfe, adaletine dönük olarak irca hakkında eleştirilse de itikat noktasında hadislerinin terk edilmesini gerektirecek bir hale sahip değildir. Çünkü Kütüb-i Sitte'de öyle bidatçıların hadisleri nakledilmiştir ki, itikat açısından bunlar imamla kıyas bile edilecek kişiler değildir. Bu, onun adalet cihetiyle değil, zaptı nedeniyle terk edildiğinin kanıtıdır. Ayrıca onun irca noktasındaki görüşü, hakiki Mürcienin görüşü de değildir. Ebu Hanîfe hiçbir zaman günahların onu işleyene zararı olmayacağını söylememiştir. İrca meselesinin kilit noktası ise burasıdır. Onun, sadece imanın lafzî ve tanımsal noktalarında cumhurun hilafına beyanı olmuştur. İbn Teymiyye bu konudaki ihtilafın aslen itikada taalluk etmediğini, bunun lafzî bir tartışma olduğunu net olarak belirtmiştir.⁸²⁶

⁸²⁶ Bkz. Mecmmu'l-Fetevâ 7/297-397. Bunu Suudlu müftü Salih el-Fevzan da belirtir. Bkz.

<https://www.youtube.com/watch?v=zC2qOsfFigQ>

İmam Ebu Hanîfe'nin akidesi “el-Akîdetu't-Tahâviyye” metninde genel hatlarıyla ortaya konmuştur ki, bunlar Ehlişünnetin itikat esaslarıdır.

Sonuç olarak Ebu Hanîfe'nin hadislerinin muhaddisler tarafından terkedilmesi, onun zaptıyla ilgili bir durumdur. Bundan dolayı onun hadis bilmediğini iddia etmek nasıl ki yalan ve zulümse, cumhurun bu tad'îfini örtmek için meseleyi başka taraflara çekmek ve onlara tan etmek de ayrı bir yalan ve zulümdür.

Evvelinde ve ahirinde hamd Allah'a mahsustur. Allah'ın salât ve selâmı Rasûlü Ekrem'in üzerine olsun.

“Ey yeryüzünün ve gökyüzünün yaratıcısı, görünen ve görünmeyeni bilen Allah'ım! İhtilafa düştükleri hususlarda kullarının arasında hüküm verecek olan sensin. İhtilaf edilen hususlarda beni iznin ile hak olan hidayete ulaştır. Şüphesiz ki sen dilediğini dosdoğru yola iletensin.”⁸²⁷

⁸²⁷ Müslim 200/770.

